HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS

CHRISTIANÆ.

EDITIO NOVISSIMA,
in qua ejuſdem Annotationes ſuis
quæq; Paragraphis ad faci-
liorem uſum ſubjectæ
ſunt.

OXONII, Typis W. H. Impenſis
RIC. DAVIS A.D. 1662.

HUGO GROTIUS

DE

VERITATE

RELIGIONIS

CHRISTIANÆ.

NOBILISSIMO

AMPLISSIMOQUE D. D.

Hieronymo Bignonio,

Advocato REGIO in Summo Auditorio Parisiensi.

Vir Nobilissime & Amplissime,

PEccem in Justitiam ipsam si tempora ei in Augustissimo loco exercendæ debita aliò divertam. Sed audacem me facit Religionis Christianæ tutela, pars Justitiæ tuíque muneris magna. Neque Justitia sinit ut accessio hæc ad quenquã prius perveniat quàm ad eum ex cujus nomine magnam tituli superbiam liber præfert. Non dicam me partem poscere de otio tuo, quod tibi tam latè diffusa

muneris functio non concedit. Sed cùm occupatis pro otio sit negotiorum mutatio, rogo ut forenses curas harum chartarum lectione distinguas. Ne sic quidem longè abibis ab actibus solitis. Audies testes, vim testimoniorum expendes, judicium feres. Ego judicatum faciam. Vale Vir Maxime. *Lutetiæ* 27. *Augusti*, CIↃ IↃC XXXIX.

ANACEPHALÆOSIS EORUM, QUÆ SINGULIS QUIBUSQUE Libellis ab Auctore in hoc Opere de *Veritate religionis Christianæ*, tractantur.

LIB. I.

I. Occasio operis Pag. 1.
II. Probatur Deum esse 3.
III. Deum esse unum 7.
IV. *In Deo esse omnem perfectionem* 8.
V. *Et quidem infinitam* ibid.
VI. *Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, & omnino bonum* 9.
VII. *Deum esse causam omnium* ibid.
VIII. *Occurritur objectioni de mali causâ* 19
IX. *Contra eos disseritur qui duo principia statuunt* 20
X. *Asseritur universum à Deo regi* ibid.
XI. *Etiam sublunaria*
Etiam singularia 21
XII. *Quod demonstratur ex conservatione Imperiorum* 22
XIII. *Et ex miraculis* 23
XIV. *Præsertim autem apud Judæos, quibus fides astruitur ex duratione religionis.* 24
XV. *Item ex Mosis veracitate & antiquitate.* 27

XVI. *Et*

XVI. *Et ex testimoniis extraneorum* 29
XVII. *Probatur idem, quod supra, ex prædictionibus, & argumentis aliis* 107
XVIII. *Solvitur objectio, quod miracula nunc non conspiciantur.* 112
XIX. *Et quod tanta sit scelerum licentia* ibid.
XX. *Ita ut sæpe opprimantur boni* 114
XXI. *Retorquetur hoc ipsum, ad probandum animos superesse corporibus* 115
XXII. *Quod confirmatur traditione* ibid.
XXIII. *Et quidem tali, cui nulla ratio repugnet,* 119
XXIV. *Imo multa faveant* 122
XXV. *Unde consequitur, finem hominis esse felicitatem post hanc vitam* 124
XXVI. *Ad quam comparandam, indaganda est vera Religio* 125

LIB. II.

I. UT probetur titulum veræ Religionis competere Christianæ Religioni ostenditur *Iesum vixisse* Pag. 126
II. *Item eundem morte ignominiosa affectum* 127
III. *Et tamen post mortem adoratum etiam à viris sapientibus* 128
IV. *Ostenditur ejus adorationis causam aliam esse non potuisse, quam miracula ab ipso edita* 129
V. *Atque hæc miracula non naturali efficaciæ, neque diabolicæ potentiæ asscribenda, sed omnino à solo Deo profecta esse* 132
VI. *Probat Auctor de ipsius Jesu resurrectione constare testimoniis fide dignis* 135
VII. *Solvit objectionem sumptam ab eo, quod resurrectio videatur impossibilis* 140
VIII. *Docet resurrectione Jesu positâ, evinci domatis*

gmatis veritatem 142
IX. Ostenditur Christianam religionem præstare aliis omnibus ibid.
X. Idque à præmii propositi excellentia 144
XI. Hinc solvitur obiter objectio inde sumpta, quod dissoluta corpora restitui nequeant 150
XII. A præceptorum eximia sanctitate circa Dei cultum 154
XIII. Circa ea officia humanitatis quæ proximo debemus, etiam lasi 160
XIV. Circa maris & fœminæ conjunctionem 166
XV. Circa usum bonorum temporalium 171
XVI. Circa jusjurandum 175
XVII. Circa facta alia ibid.
XVIII. Occurritur objectioni sumptæ ex controversiis quæ sunt inter Christianos 177
XIX. Probatur porro præstantia religionis Christianæ, ex præstantia ipsius magistri 179
XX. Ex admirabili propagatione hujus religionis 185
XXI. Præcipue si consideretur infirmitas ac simplicitas eorum, qui eam primis temporibus docuerunt 191
XXII. Et maxima impedimenta quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent 195
XXIII. Obiter respondetur his qui plura aut validiora argumenta requirunt. 197

LIB. III.

I. ASseritur auctoritas librorum Novi Fœderis Pag. 201
II. Docetur libros qui nomina præscripta habent, eorum esse quorum nomen præferunt 202

XIII. De *libris olim dubitatis ſublatam eſſe dubitationem* 203
XIV. *Libris ſine nomine conſtare auctoritatem ex qualitate ſcriptorum* 204
V. *Probatur hos ſcriptores vera ſcripſiſſe, quia notitiam habebant eorum quæ ſcribebant* ibid.
VI. *Et quia mentiri nolebant* 208
VII. *Aſtruitur quoque inde ſcriptoribus fides, quod miraculis illuſtres fuerint* 209
VIII. *Et in ſcriptis eorum multa ſint quæ eventus comprobavit divinitus revelata eſſe* 211
IX. *Tum etiam ex cura, quam decebat à Deo ſuſcipi ne falſa ſcripta ſubjicerentur* 212
X. *Solvitur objectio, quod multi libri a quibuſdam rejecti fuerint* 213
XI. *Refutatur objectio quaſi his libris contineantur impoſſibilia* 217
XII. *Aut a ratione diſſona* 218
XIII. *Solvitur objectio illa, quod his libris quædam inter ſe repugnantia contineantur.* 221
XIV. *Solvitur alia ex teſtimoniis extrinſecis: ubi oſtenditur ea magis eſſe pro his libris* 223,
XV. *Denique ſolvitur illa de immutata ſcriptura* 225.
XVI. *Probatur denique auctoritas librorum Veteris Fœderis* 229

LIB. IV.

I. *Refutantur ſpecialiter religiones à Chriſtiana diſcrepantes* 255
II. *Ac primum quidem Paganiſmus, oſtenditurque unum tantum eſſe Deum, Mentes vero creatas bonas eſſe, aut malas. Bonas non colendas niſi ad præſcriptum ſummi Dei* 257
III. *Probatur malos ſpiritus à Paganis adoratos,*

&

& quam id ſit indignum 260
IV. *Diſputatur contra cultum exhibitum hominibus vita functis in Paganiſmo* 263
V. *Contra cultum aſtrorum & elementorum* 264
VI. *Contra cultum brutorum animantium* 265
VII. *Denique contra cultum earum rerum, quæ ſubſtantiæ non ſunt* 268
VIII. *Solvitur objectio Paganorum, ſumpta à miraculis apud ipſos* 270
IX. *Et ab oraculis* 274
X. *Rejicitur Paganica religio ex eo quod ſponte defecerit, ſimulac humana auxilia defuerunt.* 279
XI. *Reſpondetur iis qui ortus & interitus religionis aſtrorum efficaciæ aſſcribunt* 280
XII. *Denique oſtenditur præcipua Chriſtianæ religionis probari à ſapientibus Paganorum: ac ſi quid eſt in ea difficile creditu, paria apud Paganos reperiri* 284

LIB. V.

I. *IUdaiſmus refutatur* Pag. 294
II. *Oſtenditur Judæos debere miracula Ieſu habere pro ſufficienter probatis* 295
III. *Solvitur quod objiciunt miracula hæc facta ope Dæmonum* 297
IV. *Aut vi vocum* 299
V. *Oſtenditur divina fuiſſe Ieſu miracula, quòd is docuerit cultum unius Dei, qui mundi opifex eſt* ibid.
VI. *Solvitur objectio ſumpta ex diſcrepantia quæ eſt inter legem Moſis & Ieſu: oſtenditurque aliam perfectiorem dari potuiſſe lege Moſis.* 300
VII. *Ab Ieſu in terris obſervatam fuiſſe legem Moſis, & nulla alia præcepta poſtea fuiſſe abolita,*

lita, nisi ea, quæ intrinsecam bonitatem non habebant 304
VIII. *Ea fuisse Sacrificia, quæ nunquam per se Deo placuerant* 309
IX. *Item ciborum discrimen* 316
X. *Et dierum* 324
XI. *Ac Circumcisionem externam* 328
XII. *Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Iesu* 330
XIII. *Argumentum sumitur contra Judæos ex eo, quod in confesso sit promissum eximium Messiam* 331
XIV. *Ostenditur eum jam venisse ex præsignificatione temporis* ibid
XV. *Solvitur id quod objiciunt, dilatum adventum ob peccata populi* 337
XVI. *Item ex statu præsenti Judæorum, collato cum his quæ lex promittit* 339
XVII. *Probatur Iesum esse Messiam ex his, quæ de Messia prædicta fuere* 343
XVIII. *Solvitur id, quod dicuntur quædam non impleta.* 346
XIX. *Item quod opponitur de humili statu & morte Iesu* 349
XX. *Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt* 355
XXI. *Respondetur ad objectionem plures Deos à Christianis coli* 360
XXII. *Item humanam naturam adorari* 364
XXIII. *Absolutio hujus partis cum precibus pro Judæis.* 367

LIB. VI.

I. *REfutatur Mahumetismus, & breviter ejus origo indicatur* 369

II Ever-

II. *Evertuntur fundamenta ejuſdem Mahumetiſmi, quod non liceat ibi in religionem inquirere* 376
III. *Agitur adverſus Mahumetiſtas, ex libris ſacris Hebræorum & Chriſtianorum, probaturque eos non eſſe corruptos* 378
IV. *Comparatur Mahumetes cum Chriſto* 381
V. *Item facta utriuſque* 382
VI. *Illi etiam qui primi utramque religionem receperunt* 383
VII. *Modi itidem, quibus lex utraque propagata eſt* ibid.
VIII. *Denique præcepta inter ſe* 385
IX. *Solvitur id quod objiciunt Mahumetiſtæ de Dei filio* 387
X. *Recenſentur abſurda plurima ex libris Mahumetiſticis* 388
XI. *Peroratio totius operis attexitur ad Chriſtianos, qui ex occaſione antedictorum officii ſui admonentur.* 390

Phalmata, quæ obrepſerunt, Typographica, pleraq; leviora, ut ſic emendare velit rogandus eſt Lector.

In charta A pro 7.8.9.10.11.12. 13.14. repon. 1.2.3.4.5.6.7.8. in charta itidem N. pro 194. 195. 198. 199. repon. 186. 187. 190. 191. pag. 4. lin. 5. leg. originem: pag. 8. in marg. omnem perfectionem. p.13. l. 17. del. & p.20. l.8. leg. hæc p.30. l.5. Byblius ib. l. 23. receptaculum, p.31. l.18. ſeptimi, p. 32. l. 13. duraſſe, p. 33. l.4. earum, p.34. l.12. in gentium p.42. l.17. ſunt philoſophati p. 55. l. 3. quam p.56. l.28. & 29. ex Ariſtobulo. p. 67. l.25. leg. XXIV. p.70. l.32, & Cyrillus p. 72. l.11. etiam pertinuiſſe, p. 75. l.23. ὕδατος, l. 28. ſtructum aiunt p. 91. l.20. & 21. undecimo, l. 23. Ἰουδαίᾳ, p.97. l. 7. quem, p. 101. l. 35 tum animantibus p.109. l. 15. ab Eſaia. p. 11.4. l. *ult.* &, quod multos, p. 116. l. 6. Sybillas, p. 117. l. 14. ſeetentia locum libro p. 121. l. 1. pender, p. 130. l. 18. millium, p. 152. l. 22. leg. XIV. XV. p. 153. l. 13. & aliter p. 156. l. 2. circumciſio, p. 160. *in marg.* circa p. 162. l. 1. ſive verbis, ſive rebus p. 167. l. 6. lupanar, p. 183. l. 25. Latina & barbara p. 194. l. 11. ſcilicet *ib.* l. 23. tam frequentia, p. 195. l. 17. perpeſſos, *ib.* l. 22. exſtant, p. 207. l. 5. conſtans p. 208. l. 9. cum eo, p. 215. l. 18. ab ipſis p. 223. l. 20. omnia ita narrare, p. 226. l. 4. exemplo-

rum

rum p.238.*l*.12. etiam apud p.239.l. 7. τῶν νεῶν τῶν ἀντιπάλων p.254.l.13.leg.XXXVII. p.256.l.10. eos tanti p.264.l.25. aeris, terræ: p.295.l.22.& 23. constantemq; p. 317.l. 27. libro IV. p.332. *in marg.* temporis. *ib.* l.6. elapsuros p.362.l.2. δι' *ib.* l.16. & 17. bonorum, p.367. *in marg.* hujus partis.

HUGO

CONSULTA DE ACTUALIDAD JURIDICA CHILENA

GROTIUS de VERITATE RELIG. Cum Notis.

HUGO GROTIUS
DE VERITATE RELIGIONIS *CHRISTIANÆ,*

Ad Virum Ampliſſimum

HIERONYMUM BIGNONIUM,

Advocatum Regium in ſummo Auditorio Pariſienſi.

LIBER I.

I. QUÆRERE identidem ex me ſoles, vir & de patria tua, & de literis, &, ſi id adjici pateris, de me quoque optime merite, HIERONYME BIGNONI, quod argumentum ſit eorum librorum, quos pro religione Chriſtiana patriæ meæ ſermone ſcripſi. Neque id quærere te miror. Non enim ignoras, ut qui omnia legi digna, & quidem tanto cum judicio legeris, quantum excoluerint iſtam materiam philoſophica ſubtilitate Raimundus Sebundus, dialogorum varietate Ludovicus Vives, maxima autem tum eruditione, tum facundia veſtras Mornæus. Quam ob cauſam videri po- *Occaſio Operis.*

teſt magis ex uſu fuiſſe, alicujus illorum in ſermonem popularem verſio, quam inchoatio novi operis. Sed quid alii hac de re judicaturi ſint, neſcio: te quidem, tam benigno ac facili judice, facile ſpero me poſſe abſolvi, ſi dicam, me lectis non illis tantum, ſed & Judæorum pro Judaica vetere, & Chriſtianorum pro Chriſtiana religione ſcriptis, uti voluiſſe meo qualicunque judicio, & animo dare, negatam, cum id ſcriberem, corpori libertatem. Exiſtimabam enim pro veritate non niſi veritate certandum, & quidem tali, quam ipſe animo approbarem: fruſtra enim daturum me operam, ut perſuaderem aliis, quæ non ante mihi perſuaſiſsem. Itaque ſelegi ex veteribus ac novis, quæ mihi ſe probabant maxime, omiſſis argumentis, quæ parum mihi ponderis habere videbantur, & auctoritate eorum librorum, quos ſubditicios eſſe aut certo ſciebam, aut merito ſuſpicabar. Quibus autem ipſe aſſentiebar, ea & ordine certo diſpoſui, & expoſui, quam potui maxime populariter, & verſibus incluſi, quo rectius memoriæ mandarentur. Propoſitum enim mihi erat, omnibus quidem civibus meis, ſed præcipue navigantibus, operam navare utilem, ut in longo illo marino

otio

otio impenderent potius tempus, quam, quod nimium multi faciunt, fallerent. Itaque ſumto exordio à laude noſtræ gentis, quæ navigandi ſolertia cæteras facile vincat, excitavi eos, ut hac arte, tanquam divino beneficio, non ad ſuum tantum quæſtum, ſed & ad veræ, hoc eſt Chriſtianæ religionis propagationem, uterentur. Neque enim deeſſe materiam, cum per longinqua itinera paſſim incurrerent, aut in Paganos, ut in Sina & Guinea; aut in Mahumetiſtas, ut ſub imperio Turcæ, Perſæ, & Pœnorum; tum vero Judæos, & ipſos jam Chriſtianiſmi profeſſos hoſtes, diſperſos per maximas partes terrarum orbis: Neq; deeſſe impios, qui abditum metu venenum ex occaſione apud ſimplices prodant: adverſum quæ mala optare me, ut recte armati ſint noſtrates, & qui ingenio præſtant, incumbant pro virili revincendis erroribus: cæteri ſaltem id caveant, ne ab aliis vincantur. Ac primo quidem libro, ut oſtendam, non eſſe rem inanem religionem, ab ejus fundamento ordior; quod eſt, Numen eſſe aliquod. Id autem probare ſic aggrediar.

II. Res aliquas eſſe, quæ eſſe cœperint, ſenſu ipſo & confeſſione omnium conſtat. Eæ *Deum eſſe.*

autem res ſibi non fuerunt cauſa ut eſſent: nam quod non eſt, agere non poteſt; nec ipſa res eſse potuit, antequam eſset. Sequitur igitur, ut aliunde habuerint ſui orginem, quod non tantum de illis rebus, quas ipſi aut conſpicimus, aut conſpeximus, fatendum eſt; ſed & de iis, unde illæ ortum habent, donec tandem ad aliquam cauſam perveniamus, quæ eſſe nunquam cœperit, quæque ſit, ut loqui ſolemus, non contingenter, ſed neceſſario. Hoc autem, qualecunque tandem ſit, de quo mox agemus, id ipſum eſt, quod numinis, aut Dei voce ſignificatur. Alterum argumentum, quo probamus, numen eſſe aliquod, ſumitur à manifeſtiſſimo conſenſu omnium gentium, apud quas ratio & boni mores non plane extincta ſunt inducta veritate. Nam cum, quæ ex hominum arbitratu veniunt, nec eadem ſint apud omnes, & ſæpe mutentur; hæc autem notio nuſquam non reperiatur, neque temporum viciſſitudine mutetur, quod ipſi etiam Ariſtoteli notatum, homini ad talia minime credulo: omnino cauſam ejus aliquam dari convenit, quæ ſe ad omne genus humanum extendat: quæ alia eſſe non poteſt, quam aut oraculum Dei ipſius, aut traditio, quæ à primis humani

mani generis parentibus manârit: quorum prius si admittimus, constat de quo quæritur: sin posterius, nulla sane ratio assignari poterit idonea, cur primos illos parentes credamus falsum aliquod in re momenti maximi ad omnes posteros prodidisse. Accedit quod, sive olim cognitas, sive nuper repertas orbis partes spectemus, ubi modo, ut diximus, aliquid est humanitatis, exserit se hæc notitia, tum apud gentes sapientiâ, aut ingenio valentes, tum apud stupidiores alias, quarum nec illas omnes decipi potuisse, nec has reperisse, quo alii alios deciperent, ullo pacto credibile est. Nec est, quod opponat hic quisquam paucos in multis seculis, qui Deum esse, aut non crederent, aut non credere se profiterentur. Nam & paucitas ipsa, & quod statim intellectis argumentis rejecta universim est eorum opinio, ostendit, non provenire hoc ex usu rectæ rationis, quæ hominibus communis est; sed aut ex studio novitatis, quali tenebatur, qui nivem atram esse contendebat, aut ex mente corrupta, sicut vitiato palato res, non ut sunt, ita sapiunt: præsertim cum & historiæ, & alia scripta doceant, quo quisque fuit probior, eo diligentius ab ipso custoditam de Deo

notitiam.

notitiam. Atq; adeo à pravo ingenio eorum maxime, quorum intereſt, ne quis ſit Deus, id eſt, humanarum actionum judex, venire hanc à tam recepta antiquitus ſententia diſceſſionem, vel hinc apparet, quod quicquid illi ponunt, ſive generum ſucceſſionem abſque ullo primordio, ſive atomorum concurſum, ſive aliud quidvis, id non minores, ſi non majores, habere difficultates, neque eo, quod receptum eſt, magis eſſe credibile, cuivis ad rem mediocriter attendenti, ſatis apparet. Quod enim obtendunt nonnulli, quia non videant Deum, eo ſe nec credere, ſi quid vident, ſatis vident, quam hoc ſit homine indignum, qui modo mentem habere ſe credat, quam nec ipſam videt. Nec ſi capere Dei naturam noſtro ingenio non poſſumus, ideo talem eſſe naturam negandum eſt. Eſt enim id inferioris cujuſq; proprium, ut quæ ſe ſuperiora atque excellentiora ſunt, capere non poſſit. Ne beſtiæ quidem, quid homo ſit, capiunt; multoque minus ſciunt, qua ratione homines reſpublicas inſtituant, ac regant, aſtrorum curſus metiantur, mare navigent. Hæc enim omnia ipſarum captum ſuperant. Atque ex hoc ipſo homo, quippe ſupra beſtias nobilitate naturæ conſtitutus,

constitutus, idq; non à sese, inferre debet id, à quo superior bestiis est constitutus, non minus sese esse superius, quam ipse sit bestiis; ideoq; esse aliquam naturam, quæ, utpote excellentior, sui captus modum excedat.

III. Evicto numen esse aliquod, restat ad attributa ejus veniamus; quorum primum hoc occurrit, non plures esse Deos, sed unum Deum. Hoc inde colligitur, quod Deus, ut supra jam dictum est, est id, quod est necessario, sive per se: necessario autem sive per se quidque est, non qua in genere consideratur, sed qua actu est: actu autem sunt res singulæ. Quod si plures Deos ponas, jam in singulis nihil invenias, cur necessariò sint: nihilq; cur magis duo quam tres, aut decem quam quinque credantur. Adde quod multiplicatio rerum singularium congenerum est ex causarum fœcunditate, pro qua plures ipsæ res enascuntur, aut pauciores. Dei autem nec origo, nec causa ulla est. Tum vero in singulis diversis sunt quædam proprietates singulares, quibus inter se discriminentur, quas in Deo, qui natura est necessaria, ponere non est necessarium. Neque vero usquam signa deprehendas Deorum plurium. Nam tota hæc universitas

Deum esse unum.

sitas unum facit mundum: in eo unum pulcherrimum sol: in homine etiam unoquoque unum imperat, mens. Præterea, si duo essent, aut plures dii, liberè agentes & volentes, possent contraria velle: impediretur autem alter ab altero, quo minus quod vellet efficeret: impediri autem posse Deo indignum est.

In Deo esse omnium perfectionem.

IV. Utcætera Dei attributa noscamus, omne id, quod perfectionis nomine intelligi solet, (utamur nunc sane hoc vocabulo, quãdo aliud lingua Latina non suppeditat, Græcũ est τελειότης) in Deo esse, hinc intelligitur: quod quæcunque est perfectio in rebus, ea aut cœperit, aut non cœperit. Quæ non cœpit, Dei est Quæ cœpit, necesse est habuerit, unde inciperet. Et cum à nihilo nihil fiat, eorum quæ sunt, sequitur, ut quæ in effectis apparent perfectiones, in causa fuerint, ut secundum eas causa efficere aliquid possit, & proinde omnes in prima causa. Neq; prima causa ullâ perfectione postea orbari potuit: non aliunde; quia quod æternum est, ab aliis rebus non pendet, neq; quicquam ab illarum actione patitur: neque vero à se; quia natura omnis suam perfectionem appetit.

Et quidem infinitam.

V. Addendum est, esse has perfectiones

ones in Deo modo infinito: quia attributum cujusque finitur, aut quia causa, per quam existit, tantum, nec plus ei communicavit; aut quia ipsa tantum, nec amplius, capiebat. Deo autem nulla natura quicquam sui communicat: nec ipse aliunde capit quicquam, existens, ut ante diximus, per se sive necessario.

Deum esse æternum, omnipotentem, omniscientem, omnino bonum.

VI. Cum verò apertissimum sit perfectiora dici ea, quæ vivunt, iis, quæ non vivunt; quæ agendi pollentiam habent, iis, quæ non habent; quæ intelligunt, non intelligentibus; quæ bona sunt, his, quæ minus sunt talia; sequitur ex his quæ modo diximus, hæc omnia attributa Deo convenire, & quidem infinite. Itaque esse eum vitæ infinitæ, id est æternum, pollentiæ immensæ, id est omnipotentem, sic & omniscientem, & omnino sine ulla exceptione bonum.

Deum esse causam omnium.

VII Quæcunque autem subsistunt, à Deo existendi habere originem, connexum est his, quæ ante diximus. Concluſimus enim, id quod per se sive necessario est, unum esse. Vnde sequitur, ut alia omnia sint orta ab aliquo diverso à seipsis. Quæ autem aliunde orta sunt, ea omnia in se, aut in causis suis, orta esse ab eo, quod ortum nunquam est, id est à Deo, jam ante

 vidimus.

vidimus. Neque ratio tantum, ſed ipſe id quodammodo ſenſus evincit. Nam ſi humani corporis admirabilem conſtructionem intus extraq; conſpicimus, & ut omnia ibi etiam minima ſuos uſus habeant, nullo ſtudio, nulla induſtria parentum, arte vero tanta, ut philoſophorum ac medicorum præſtantiſſimi nunquam eam ſatis poſſint admirari, oſtendit hoc opificem naturæ eſſe mentem excellentiſſimam : qua de re videri poteſt Galenus, præſertim qua parte oculi & manus uſum examinat. Imo & mutorum animantium corpora id loquuntur. Non enim ex vi materiæ, ſed ad finem certum collocatæ ac figuratæ ſunt eorum partes. Neque animantium tantum, ſed & plantarum & herbarum, ut à Philoſophis accurate notatum eſt. Idem egregiè (*a*) Strabo notavit in aquarum poſitu, quæ, ſi materiæ qualitatem reſpicias, mediæ eſſe debuerunt inter terram atq; aërem, cum nunc terris interfuſæ ſint, nimirum ut terræ fœcunditati hominumq; vitæ nihil obſtaret. Ob finem autem agere non eſt niſi intelligentis naturæ. Neq; vero ſingula tantum ad peculiarem ſuum finem ordinantur, ſed & ad communem univerſi; ut apparet in aqua, quæ contra naturam ſibi propriam ſurſum mo-

movetur, ne inani interpoſito hiet univerſi compages: ita facta ut continua partium cohæſione ſemet ſuſtineat. Finis autem hic univerſalis intendi, & vis ad eum finem inſeri rebus non potuit, niſi ab intellectu, cui ſubeſſet hoc Univerſum. Quin & beſtiarum nonnullæ actus exercent ita ordinatos atq; directos, ut omnino eos appareat à ratione aliqua proficiſci: quod in formicis, & apibus maxime apparet: ſed & in aliis quibuſdam, quæ ante omne experimentum aut nocitura fugiunt, aut profutura quærunt. Non ipſis ineſſe vim hoc aut inveniendi aut dijudicandi, inde apparet, quod ſemper agunt conſimiliter, & ad alia neutiquam graviora nihil valent: quare ab extrinſeca ratione ipſas aut dirigente, aut efficaciam ſuam ipſis imprimente, neceſſe eſt iſta proficiſci: quæ quidem ratio non aliud eſt, quam quod Deus vocatur. Iam vero cœleſtia quoq; ſidera, & quæ in iis maxime eminent, Sol & Luna, curſus agunt ita attemperatos ad terrarum fœcunditatem, & animantium valetudinem, ut ne excogitari quidem aptius quicquam poſſit. Nam cum alioqui multo ſimplicior fuiſſet per æquatorem motio, aliam illis attributam videmus per obliquum circu-

lum, quo ad plura terrarum ſpatia beneficia ipſorum pertingerent. Sicuti vero terrarum uſus penes animantia eſt, ita animantium cæterorum penes hominem maxime, qui violentiſſima quæq; exſuperantiâ ingenii ſibi ſubjicit. (b) Unde Mundum hominis cauſa factum etiam Stoïci colligebant. Cum vero eo uſque vis hominis non poſſit pertingere, ut & cœleſtia lumina ſibi ſervire cogat; nec illa ultro ſe homini mancipaſſe credenda ſint: ſequitur, ut ſuperior quædam ſit mens, cujus imperio pulcherrima illa corpora homini tanto infra poſito operas perpetuas præſtent: quæ ipſa mens non alia eſt, quam opifex ſiderum, atque univerſi. (c) Motus autem ſiderum, qui eccentrici, quique epicyclici dicuntur, manifeſte oſtendunt non vim materiæ, ſed liberi agentis ordinationem. Idem teſtantur aſtrorum alii ex hac, alii ex altera cœli parte poſitus, terrarumque ac marium tam inæqualis forma. Nec aliò referri poteſt, quod ſidera in hanc magis, quam in illam partem eunt. Ipſa vero mundi figura perfectiſſima, rotunda ſcilicet, & partes ejus in cœli quaſi ſinu concluſæ, atque ordine admirabili diſpoſitæ, ſatis loquuntur, non caſu hæc confluxiſſe, ſed ab intellectu,

tellectu, & quidem excellentiſſimo eſſe conſtituta. Nam quis adeo ſtultus eſt, ut à caſu aliquid tam accuratum expectet, quaſi credat, caſu lapides & ligna (*d*) in domus ſpeciem coalitura, aut ex jactis forte literis exſtiturum poëma: cum & qui figuras geometricas in littore viderat, hominis ſe dixerit videre veſtigia, ſatis perſpiciens à caſu talia proficiſci non potuiſſe? Præterea non ab æterno exſtitiſſe hominum genus, ſed à certo tempore communem ſtirpi ſumpſiſſe originem, evincunt inter alia (*e*) artium progreſſus, & incultæ olim terræ, quæ habitari poſtea cœperunt, quod & inſularum ſermo teſtatur profectus à terris adjacentibus. Tum vero inſtituta quædam ita & hominibus communia, ut non tam naturæ inſtinctui, aut evidenti rationis collectioni, quam perpetuæ & vix paucis in locis per malitiam aut calamitatem interruptæ traditioni, accepta ferri debeant: qualis olim fuit victimarum in ſacris mactatio, & nunc quoque pudor circa res Veneris, nuptiarum ſolennia, & inceſtorum fuga.

ANNOTATA.

(*a*) STRABO NOTAVIT.] Locus eſt libro XVII. Ubi cum diſtinxiſſet

opera φύσεως, *naturæ*, id est, *materiæ*, & προνοίας, id est, *divinæ providentiæ*, addit: ἀλλ' ἐπεὶδὴ τῇ γῇ πεῖκεν τὸ ὕδωρ, οὐκ ἔστι δ' ἔνυδρον ζῶον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ χερσαῖον, καὶ ἀναίσθητον, καὶ πολλοῖς κοινωνικὸν φωτὸς, ἐποίησεν ὀχθὰς ἐν τῇ γῇ πολλὰς καὶ ἰσοχθὰς, ὥστ' ἐν αἷς μὲν ἀπολαμβάνεσθαι τὸ σύμπαν ἢ καὶ τὸ πλέον ὕδωρ, ἀποκρύπτον πῃ ὑπ' αὐτῷ γῆν· ἐν αἷς δ' ἐξέχειν ἀπὸ γῆν ἀποκρύπτουσαν ὑφ' ἑαυτῇ τὸ ὕδωρ, πλὴν ὅσον χρήσιμον τῷ ἀνθρωπείῳ γένει καὶ τοῖς περὶ αὐτὸ ζώοις καὶ φυτοῖς. *Sed cùm circum terram situs sit aquæ naturalis, homo autem non sit animal aquaticum, sed partim terrestre, partim aëreum, multisque partibus lucis capax, fecit providentia multas in terrâ exstantias, depressionesque, ut hæ quidem reciperent aquam, aut plurimam ejus partem, qua occultaretur quod sub ea est terræ: per illas verò attolleret se terra, ac sub se aquas occultaret, nisi quatenus eæ ipsi generi & quæ humano generi inserviunt, animalibus plantisque essent usui.* Observârunt hoc inter Hebræos Rabbi Juda Levita, & Abenesdra, inter Christianos verò Chrysostomus de Statuis nono sermone.

(*b*) UNDE *Mundum hominis causa factum etiam Stoici colligebant.*] Docet Cicero de Officiis primo, & de Natura Deorum secundo.

(*c*) MOTUS *autem siderum qui eccentrici, quiq; epicyclici dicuntur.*] Tractat doctè hoc argumentum Maimonides ductore dubitantium parte II. c. 24. Quòd si terram perpetuo moveri statuas, res sub aliis nominibus eodem redibit.

(*d*) IN *domus speciem.*] aut navis aut balistæ.

AR-

(e) ARTIUM *progressus & incultæ olim terræ, quæ habitari postea cœperunt.*] Tertullianus ex historiis hoc tractat libro de Anima, sectione xxx. *Invenimus autem apud omnes commentarios etiam humanarum antiquitatum, paulatim humanum genus exuberasse*, &c. Et mox: *Ipse orbis in promptu est cultior de die, & instructior pristino.* Duo hæc argumenta Aristotelis sententiæ, quæ nunquam cœpisse vult genus humanum, auctoritatem apud historiarum peritos ademerunt, etiam apud Epicureos. Lucretius v.

Præterea si nulla fuit genitalis origo
Terrai & cœli, semperque æterna fuere:
Cur supra bellum Thebanum & funera Troiæ,
Non alias alii quoque res cecinere Poëtæ?
Quò tot facta virûm toties cecidere, nec usquam
Æternis famæ monumentis insita florent?
Verum, ut opinor, habet novitatem summa, recénsque
Natura est mundi, neque pridem exordia cepit.
Quare etiam quædam nunc artes expoliuntur,
Nunc etiam augescunt: nunc addita navigiis sunt
Multa, modò organici melicos peperere sonores.

& quæ ibi sequuntur plura. Virgilius Eclog. VI.

ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener Mundi concreverit orbis.

Navita

idem Georgicon. I.

Vt varias usus meditando extunderet artes
Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primùm fluvii sensere cavatas:
Navita tum stellis numeros & nomina fecit,
Pleïadas, Hyadas, clarámque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circundare saltus.
Atque alius latum funda jam verberat amnem
Alta petens: pelagóque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ:
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venere artes.

Horatius lib. I. Satyra III.

Cùm prorepserunt primis animalia terris,
Mutum & turpe pecus, glandem atque cubilia propter
Vnguibus & pugnis, dein fustibus, atque ita porrò
Pugnabant armis, quæ post fabricaverat usus.
Donec verba, quibus voces sensusque notarent,
Nominá que invenere: dehinc absistere bello,

Oppia

Oppida cœperunt munire: & ponere leges,
Ne quis fur eſſet, neu latro, neu quis adulter.

Plinius libro tertio Naturalis hiſtoriæ circa initium: *Quare ſic accipi velim, ut ſicubi vidua famâ ſuâ nomina, qualia fuere primordio ante ullas res geſtas, nuncupentur.* Idem robora Hercynia Mundo congenita dixit, lib. XVI. Et in pleno, cuncto mortalium generi minorem indies fieri menſuram obſervatum ait, lib. VII. Seneca apud Lactantium: *Nondum ſunt mille anni ex quo initia ſapientiæ nota ſunt.* Tacitus Annalium III. *Vetuſtiſſimi mortalium nulla adhuc mala libidine, ſine probro, ſcelere, eóque ſine pœna aut coërcitionibus agebant: neq; præmiis opus erat, cùm honeſta ſuopte ingenio peterentur, & ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At poſtquam exui æqualitas, & pro modeſtia ac pudore, ambitio & vis incedebat, provenere dominationes, multóſque apud populos æternum manſere. Quidam ſtatim, aut poſtquam regum pertæſum, leges maluerunt. Hæ primo rudibus hominum animis ſimplices erant.* Neque verò non aliis tantum, ſed nec plenè ſibi ipſi probavit Ariſtoteles illam ſuam, de hominum genere nunquā cœpto eſſe, ἀγένητον. Hæſitanter enim compluribus in locis ea de re loquitur, ut notatum Moſi Maimonidæ ductoris dubitantium parte II. in præloquio. Libri ſecundi de Cœlo capite primo, ejus quod ipſe hac in re ponit πίστιν perſuaſionem eſſe dicit, non autem dicit ἀπόδειξιν demonſtrationem. Eſt verò ejuſdem Philoſophi dictum libro III. de Anima cap. III. δόξῃ ἕπεται πίστις. *Opinionem ſequitur perſuaſio.* Præcipuum autem

ejus

ejus argumentum est ex absurdo contrariæ sententiæ: Ea autem ponebat non creatum cœlum & universum, sed generatum, quod est ἀσύστατον. Lib. XII. Metaphysicorum cap. VIII. verisimile ait eandem artem sæpiùs inventam corruptámque. Libro autem III. capite ultimo de Generatione animantium sic loquitur: Διὸ καὶ περὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ τετραπόδων γενέσεως ὑπολάβοι τις ἄν. εἴπερ ἐγίγνοντό ποτε γηγενεῖς, ὥσπερ φασί τινες, δύο τρόπων γενέσθαι τὸν ἕτερον· ἢ γὰρ ὡς σκώληκος σύνιστα μένου τὸ πρῶτον, ἢ ἐξ ᾠῶν. *Quare & de hominum ac quadrupedum ortu non absurdè quis conjiciat, si olim ex terra editi sunt, id duorum modorum altero evenisse, aut ut vermiculi primùm exsisterent, aut ut ex ovis ederentur.* Utrumque hunc modum cùm explicasset addit: ὅτι μὲν οὖν, εἴπερ ἦν τις ἀρχὴ τῆς γενέσεως πᾶσι τοῖς ζώοις, εὔλογον δυεῖν τούτων εἶναι τὴν ἑτέραν φανερόν. *Quare si quod initium exsistendi animalibus fuit, id altero de duobus istis modis contigisse manifestum est.* Idem Aristoteles Topicorum I. c. IX. Ἔστι δὲ προβλήματα καὶ ὧν ἐναντίον εἰσὶν οἱ συλλογισμοὶ (ἀπορίαν γὰρ ἔχει, πότερον οὕτως ἔχει ἢ οὐχ οὕτως, διὰ τὸ περὶ ἀμφοτέρων εἶναι λόγους πιθανοὺς) καὶ περὶ ὧν λόγον μὴ ἔχομεν, ὄντων μεγάλων, χαλεπὸν οἰόμενοι εἶναι τὸ διὰ τί ἀποδοῦναι· οἷον πότερον ὁ κόσμος ἀΐδιος, ἢ οὔ· καὶ γὰρ τὰ τοιαῦτα ζητήσειε ἄν τις. *Quæstiones sunt de quibus & in alteram partem est ratiocinari; ubi nempe disputari potest, res sic se habeat, an aliter, quia in utramque partem argumenta sunt probabilia. Tum etiam de quibus certi aliquid non habemus, quia cum res ipsæ sint graves, causas cur sic vel sic se res habere pro certo habeatur,*

habeatur, non invenimus: ut an ab æterno sit Mundus, an non: nam talia solent venire in disputationem. De eadem re idem differens lib. 1. de cœlo c. 10. "ἅμα δὲ μᾶλλον ἂν εἴη πιστὰ τὰ μέλλοντα λεχθήσεσθαι, προακηκόσι τὰ τῶν ἀμφισβητούντων λόγων δικαιώματα. *Sic & credibiliora erunt quæ dicentur, si prius disputantium momenta rectè expenderimus.* Merito igitur Tatianus, ubi causas adfert cur sacris Scripturis credat, etiam hanc non tacuit, τὸ τῆς κτίσεως τοιήσεως τὸ εὐκατάληπτον, *comprehensu facile illud quod tradunt de Universi hujus fabricatione.* Sume de Platone Mundi originem fuisse aliquam, ab Aristotele non esse genitum, & habebis ipsam Judæorum Christianorúmque sententiam.

VIII. Neque ab eo, quod diximus, dimovere nos debet, quod mala multa evenire cernimus, quorum videtur origo Deo ascribi non posse, ut qui perfectissimè, sicut ante dictum est, bonus sit. Nam cum diximus, Deum omnium esse causam, addidimus, eorum, quæ vere subsistunt. Nihil enim prohibet quominus ipsa, quæ subsistunt, deinde causæ sint accidentium quorundam, quales sunt actiones. Deus hominem, & mentes sublimiores homine, creavit cum agendi libertate, quæ agendi libertas vitiosa non est, sed potest sua vi aliquid vitiosum producere. Et hujus quidem generis malis, quæ moraliter ma-

Ad objectionem de mali causa.

la

la dicuntur, omnino Deum aſcribere auctorem nefas eſt. At ſunt, quæ alio ſenſu dicuntur mala, quia certæ perſonæ doloris aut damni adferunt aliquid, quæ à Deo proficiſci, puta ad emendationem hominis, aut etiam in pœnam delicto reſpondentem, nihil vetat; cum in eo nihil ſit, quod bonitati repugnet: imo ſæpe hæc ab ipſa bonitate proficiſcantur ſicut à bono medico ingratum ſapori pharmacum.

Contra duo principia. IX. Rejicienda autem hic obiter eorum ſententia, qui duo principia agentia, alterum bonum, alterum malum poſuerunt. Ex duobus enim pugnantibus inter ſe deſtructio ſequi poteſt, ordinata conſtructio non poteſt. Neque vero ſicut aliquod eſt per ſe bonum, ita aliquod eſſe per ſe & omni modo malum poteſt: cum malum defectus ſit quidam, qui eſſe nequit, niſi in re exiſtente: ipſum autem exiſtere jam boni eſt aliquid.

Univerſum à Deo regi. X. Dei autem providentia regi hoc universum, inde apparet, quod non tantum homines, quippe intellectu præditi, ſed & aves, feræ, quadrupedes, quibus aliquid eſt quaſi vice intellectus, curam habent eorum quæ à ſe producta ſunt. Quæ perfectio cum pars ſit bonitatis, à Deo removenda non eſt, eoque magis, quod ſit ipſe, &

& omniscius, & omnipotens, ita ut non possit non cognoscere ea, quæ aguntur, aut agenda sunt, eaque ipse temperare, ac dirigere facillime possit: quo & illud pertinet, quod supra jam diximus de motu rerum contra naturam propriam ob finem universalem.

Etiam sublunaria.

XI. Multum autem errare eos, qui providentiam hanc cœli orbibus includunt, tum ex ratione jam allata, & ad res omnes conditas vim suam exerente, apparet: tum indè etiam, quod astrorum cursus, ut Philosophorum potissimi agnoscunt, & experientia satis demonstrat, ordinati sint ad usum hominum. Æquum autem est, ut magis curetur id, cujus gratia est aliud, quam quod in usum alterius comparatum est. Neque minus falluntur, qui universalia ab eo curari volunt, non & singularia. Nam si ignorari à Deo singularia volunt, quod quidam profitentur, ne se ipse quidem Deus agnoscet. Neque vero infinita erit scientia, quod jam ante concluſimus, si ad singula non extenditur. Quod si & illa cognoscit Deus, quidni & curet, præsertim cum & singula, qua singula sunt, ordinentur ad finem certum tum peculiarem, tum universalem: & ipsa rerum genera, quæ à Deo con-

Etiam singularia.

conſervari illi ipſi auctores agnoſcunt, non ſubſiſtant, niſi in ſingulis; ita ut ſi ſingula perire poſſint abdicata à divina providentia, poſſint & ipſa genera.

Probatur id ex conſervatione imperiorum.

XII. Providentiæ divinæ circa res hominum non leve argumentum & philoſophi, & hiſtorici agnoſcunt in conſervatione rerum-publicarum: primum univerſim, quod ubicunque ordo ille regendi parendique receptus eſt, manet ſemper: deinde ſæpe etiam ſpecialiter in longa duratione hujus aut illius formæ imperii per multa ſecula; ut regii apud Aſſyrios, Ægyptios, Francos; optimatum, apud Venetos. Quanquam enim humana ſapientia aliquid in hoc poteſt: tamen, ſi recte conſideretur multitudo malorum hominum, & quæ extrinſecus nocere poſſint, & agnatæ quaſi rebus viciſſitudines, non videtur tam diu imperium aliquod poſſe ſubſiſtere, niſi peculiari quadam divini numinis cura, quæ evidentius etiam ſpectatur, (*a*) ubi Deo viſum eſt mutare imperia. Nam quibus ille, tum ad eam rem, tanquam ſibi deſtinatam, inſtrumentis utitur, puta Cyro, Alexandro, Cæſare dictatore, apud Tartaros Cingi, (*b*) apud Sinenſes Namcaa, his omnia, etiam quæ ab humana prudentia non pendent,

pendent, fluunt ſupra votum magis quam fert ſolita caſibus humanis varietas: quæ tanta eventuum ſimilitudo, & ad certum finem quaſi conſpiratio, indicium eſt providæ directionis. Nam in alea Venerium aliquoties jacere caſus eſſe poteſt: at centies ſi quis eundem jaciat, nemo erit qui non hoc ab arte aliqua dicat proficiſci.

(a) UBI DEO *viſum eſt mutare imperia.*] Lucretius ipſe:

Vſque adeo res humanas vis abdita quædam
Obterit.

(b) APUD *Sinenſes Namcaa.*] Suo jure nominari hic poſcit Peruani imperii inchoator Mancacaputus.

XIII. At certiſſimum divinæ providentiæ teſtimonium præbent miracula, & prædictiones, quæ in hiſtoriis extant. Referuntur quidem multa id genus fabuloſa: ſed quæ teſtes ſui temporis idoneos habuerunt, id eſt tales quorum nec judicium nec fides laboret, rejicienda non ſunt quaſi omnino talia fieri non poſſint. Nam cum Deus ſit omniſcius & omnipotens, quid eſt, cur non poſſit, aut quod ſcit ſignificare, aut quod vult agere, etiam extra communem naturæ ordinem, quippe à ſe conſtitutum, & ſibi opificii jure ſub- *Ex miraculis.*

ſubjectum? Quod ſi quis dicat, talia quædam etiam à mentibus Deo inferioribus potuiſſe proficiſci, concedi ſane poteſt: ſed hoc ipſum viam ſtruit, ut facilius de Deo idem credatur; tum vero & quod illæ mentes tale faciunt, Deus aut per ipſas facere, aut ſapienter permittere cenſendus eſt, cum in regnis bene conſtitutis nihil fieri ſoleat extra communes leges, niſi ſummi rectoris arbitratu.

Præſertim autem apud Judæos, quibus fides adſtruitur ex duratione religionis.

XIV. Miracula autem aliqua revera aliquando eſſe conſpecta etiam ſi de aliarum hiſtoriarum fide dubitari poſſit, vel ſola Judaica religio facile evincat, quæ jampridem omnibus humanis auxiliis deſtituta, imo contemptui ac deriſui expoſita, per omnes ferme mundi plagas, (*a*) in hunc diem perdurat, cum (*b*) religiones aliæ omnes (excepta Chriſtiana, quæ Judaicæ quaſi perfectio eſt) aut evanuerint, ſimulatque ſubducta eſt ipſis vis atque auctoritas imperantium, ut Paganicæ omnes; aut eadem imperii vi adhuc perpetuo ſuſtententur, ut Mahumetiſmus. Quod ſi quæratur, quæ ſit cauſa, cur Judaica religio in Hebræorum omnium animos tantas egerit radices, ut evelli nequeat, nulla poterit alia adferri aut fingi, quam quod, qui nunc ſunt à ſuis parentibus, ut illi rurſum

à suis, atque ita porro, donec ad eos veniatur, qui Mosis ac Josuæ ætate vixerunt, certa ac constanti traditione acceperint ea miracula, quæ tum alias, tum maxime in ipso Ægypti exitu, atque itinere, & in Cananeæ ingressu, contigerant; quorumque ipsi illi progenitores eorum testes fuerant. Neque vero credibile est, alioqui fieri potuisse, ut ingenii satis contumacis populus, legem tot ritibus onerosam in se susciperet: aut ut homines sapientes ex multis, quæ reperire humana ratio poterat, notis religionis, circumcisionem eligerent, quæ & (*c*) suscipi sine dolore gravi nequiret, (*d*) & ab externis omnibus derideretur, nec quicquam haberet, quo se commendare posset extra Deum auctorem.

ANNOTATA.

(*a*) IN *hunc diem perdurat.*] Hecatæus de Judæis, qui ante Alexandri tempora fuere: Τοιγαροῦν καὶ κακῶς ἀκούοντες ὑπὸ τῶν ἀστυγειτόνων καὶ τῶν εἰσαφικνουμένων πάντων, καὶ προπηλακιζόμενοι πολλάκις ὑπὸ τῶν Περσικῶν βασιλέων καὶ Σατραπῶν, οὐ δύναντο μεταπεισθῆναι τῇ διανοίᾳ, ἀλλὰ γεγυμνωμένως περὶ τούτων καὶ αἰκίαις καὶ θανάτοις δεινοτάτοις μάλιστα πάντων ἀπαντῶσι, μὴ ἀρνούμενοι τὰ πατρῷα. *Quare quanquam & maledictis impeti solent à vicinis advenisque, & injuriosè sæpè tractati sunt à Persicis Regibus ac Satrapis, non possunt à sententia de-*

duci, sed pro ea palàm omnes cruciatus sævissimasque mortes subeunt, nec adduci possunt ut patria instituta abdicent. Locum nobis servavit Iosephus contra Appionem primo, & ex eodem Hecatæo exemplum addit Alexandri temporum, cùm ad reparandum Beli templum Judæi milites operam suam constanter negarunt. Bene autem libro contra Appionem altero ostendit Josephus hinc apparere firmam Judæorum ab antiquo persuasionem de Deo legum suarum auctore, quòd non, ut cæteri populi, mutare quicquam in illis legibus ausi sunt unquam, ne tunc quidem cùm in exiliis longinquis sub exterorum Regum imperio omni genere & minarum & blandimentorum tentarentur. Addendum his Taciti illud de proselytis: *Transgressi in morem eorum idem usurpant; nec quicquam prius imbuuntur quàm contemnere Deos: exuere patriam: parentes, liberos, fratres vilia habere.* Nempe præ Dei lege, quod immerito culpat homo irreligiosus. Vide & quæ de Judæorum constantia Porphyrius tradidit libro de non edendis animalibus secundo & quarto, ubi & Antiochi mentio, & inter Judæos speciatim constantiæ Essenorum.

(b) RELIGIONES *aliæ omnes.*] Imò & leges etiam illæ laudatissimæ Lycurgi, quod & Josephus notavit & Theodoretus.

(c) Suscipi *sine dolore gravi nequiret.*] μετὰ χαλεπῶν ἀλγηδόνων, cum gravibus doloribus factum ait Philo.

(d) ET *ab externis omnibus derideretur.*] Idem Philo: πρᾶγμα γελώμενον παρὰ πολλοῖς. Hinc Judæi curti, verpi, recutiti apud Poëtas.

XV. Mosis

Mosis veracitate & antiquitate.

XV. Mosis quoque scriptis, quibus illa miracula memoriæ prodita sunt, fidem maximam conciliat, non tantum, quod Dei oraculo ipsum commendatum, ac populo præfectum perpetua inter Hebræos fama semper constitit: sed & quod nec suæ gloriæ, nec suorum commodis eum studuisse, satis appareat, cum & peccata sua, quæ dissimulare poterat, ipse tradiderit, & regni, sacerdotiique dignitatem aliis assignaverit sua posteritate in Levitarum plebem redacta: quæ omnia satis ostendunt, nihil ei causæ fuisse cur mentiretur: sicut nec fucata aut illecebrosa utitur oratione, qualis mendacio fidem impetrare solet; sed simplici, & conveniente rei ingenio. Accedit indubitata scriptorum Mosis antiquitas, cui nullum aliud scriptum possit contendere: cujus argumentum & hoc est, quod Græci, unde omnis ad alias gentes fluxit eruditio, (*a*) literas se aliunde accepisse fatentur, quæ apud ipsos literæ & ordinem & nomen & ductum quoque veterem non alium habent, quam Syriacæ sive Hebraicæ: sicut & (*b*) antiquissimæ leges Atticæ, unde & Romanæ postea desumptæ sunt, ex legibus Mosis originem ducunt.

(a) LITERAS *se aliunde accepisse fatentur.*] Herodotus Terpsichore: Ἴωνες ἐκδεξάμενοι διδαχῇ παρὰ τῶν Φοινίκων τὰ γράμματα, μεταρρυθμίσαντες σφέων ὀλίγα, ἐχρέωντο. χρεώμενοι δὲ ἐφάτισαν, ὥσπερ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερε, εἰσαγαγόντων Φοινίκων ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικήια κεκλῆσθαι. *Iones cùm à Phœnicibus literas didicissent, usi eis sunt cum immutatione quadam. Et cum usu effecere ut literæ illæ, quòd eas Phœnices in Græciam attulissent, Phœnicia dicerentur.* Timon dixit:

Φοινικικὰ σήματα Κάδμου.

Cadmi Phœnicia signa.

Callimachus:

Κάδμος, ἀφ' οὗ γραπτὰς Ἑλλὰς ἔχει σελίδας.

Cadmus, ab hoc scriptos Græcia nacta libros.

Literas Phœnicicas sive Punicas dixit & Plutarchus Symposiacorum Lib. IX. problemate III. ubi & Alpha lingua Phœnicum ait significare bovem, quod verissimum. Eupolemus libro de Judææ Regibus ait: Τὸν Μωσῆ πρῶτον σοφὸν γενέσθαι καὶ γραμματικὰ πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι, καὶ παρ' Ἰουδαίων φοίνικας παραλαβεῖν. *Mosem primum fuisse sapientem, atque ab eo datam literaturam Judæis, quæ ab Judæis ad Phœnicas pervenerit.* Nimirum lingua vetus eadem Judæis quæ Phœnicibus, aut certè paululum diversa. Lucianus: Ὁ δὲ φωνάς τινας ἀσήμους φθεγγόμενος, οἷα γένοιτ' ἂν Ἑβραίων ἢ φοινίκων. *Loquebatur is verba quædam ignota, qualia sint Hebraica aut Phœnicia.* Chærilus in versibus de Solymis quos ad lacum habitasse dicit, Asphaltiten puto:

Γλῶσσαν μὲν φοίνισσαν ἀπὸ στομάτων ἀφιέντες.

Hi verò ore ſuo Phœnicia verba ſonabant.
Vide ſcenam Punicam Plauti, ubi quæ poſita ſunt lingua Punica bis habes, ex duplici ſcriptura, deinde interpretationem Latinam, unde corrupta facilè corrigas. Sicut autem lingua Phœnicibus eadem & Hebræis, ita & literæ Hebræorum vetuſtiſſimæ eædem quæ Phœnicum. Vide hac de re viros magnos Joſephum Scaligerum in diatriba ad annum Euſebii CIↃ IↃC XVII. & Gerardum Voſſium Grammatices Libro 1. cap. X. Adde, ſi placet, Clementem Alexandrinum Strom. Libro 1. & Euſebium Præparatione Evangelica, Libro X. c. 5.

(*b*) ANTIQUISSIMÆ *leges Atticæ.*] Exemplum habes illuſtre in fure nocturno, qua de re egimus Lib. II. de Jure Belli cap. I § 12. Alterum in lege illa quam Sopater recitat, τῇ ὁπλήῳ ὁπλίζεσθω ὁ ἀγχιστεύς, quam Terentius ſic exponit,

Lex eſt, ut orbæ qui ſint genere proximi
Iis nubant, & illos ducere eadem hæc lex jubet.

Donatus autem ad eum locum ſic: *Orba proximo nubat: orbam proximus ducat: lex Attica eſt.* Sumpta nimirum ex lege Moſis Numerorum ultimo: qua de re alibi pleniùs agendi erit locus, Multa alia reperiet, ſi cui cura fuerit quærere. Ut ὀχοφόεια ex Feſto Tabernaculorum: legem ne pontifex niſi virginem & civem ducat. Ut poſt ſorores ad ſucceſſionem vocentur agnati.

XVI. Accedunt ad hæc non paucorum alienorum à Judaica religione teſtimonia, quæ oſtendunt, vetuſtiſſimam apud omnes gentes famam ita habuiſſe, *Teſtimoniis extraneorum.*

ut Moſis ſcripta prædicant. Nam quæ iſſe de mundi origine ſcripta reliquit, eadem ferme erant & (a) in antiquiſſimis Phœnicum hiſtoriis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Biblius: (b) partim & apud Indos, (c) & Ægyptios; (d) unde apud Linum, (e) Heſiodum, & Græcorum plures Chaos ab aliis ovi nomine ſignificatum, & animantium, ac poſtremo hominis, & quidem ad divinam effigiem exſtructio; & in animantia cætera dominium homini datum: quæ paſſim apud plurimos ſcriptores, (f) ac poſtremo apud Ovidium qui ex Græcis iſta tranſcripſit, invenias. Verbo Dei facta omnia, (g) etiam Epicharmo & Platonicis proditur, & ante eos ſcriptori antiquiſſimo, non illorum hymnorum, quos nos ſub eo nomine habemus; (h) ſed eorum carminum, quæ vetuſtas Orphica appellavit, non quod Orphei eſſent, ſed quod ab eo tradita continerent. Solem non eſſe lucem primigeniam, ſed lucis receptaculum ὄχημα γὰρ ὄχημα τῦ πυρὸς, ut veterum Chriſtianorum quidam loquitur, (i) agnovit & Empedocles: (k) ſupra aſtrorum loca divinum eſſe domicilium Aratus (l) & Catullus: in eo lucem perpetuam Homerus. Antiquiſſimum rerum eſſe Deum, quippe

quippe non genitum; pulcherrimum mundum, quippe Dei opus; tenebras luce priores (*m*) ex veteri disciplina docuit Thales: quorum postremum (*n*) etiam apud Orphicos (*o*) & Hesiodum est, atque inde (*p*) antiqui moris retinentissimæ gentes tempora per noctes numerabant. (*q*) A suprema mente ordinata omnia, Anaxagoras; (*r*) sidera à Deo facta, Aratus: (*s*) spiritu Dei infusam rebus vitam, post Græcos Virgilius; (*t*) hominem ex luto formatum Hesiodus, (*u*) Homerus, (*x*) Callimachus; denique unum esse summum Deum, rerum omnium causam, consensu gentium traditum asseverat (*y*) Maximus Tyrius. Et intra septem dies peracti operis memoria servata non apud Græcos tantum & Italos honore diei septimi quod (*z*) ex Josepho, (*aa*) Philone, (*bb*) Tibullo, (*cc*) Clemente Alexandrino, & (*dd*) Luciano discimus, (nam de Hebræis notissimum est) sed & (*ee*) apud Celtas & Indos, quibus omnibus per hebdomadas digesta tempora, quod nos docent (*ff*) Philostratus, (*gg*) Dion Cassius, Justinus Martyr, (*hh*) & vetustissima dierum nomina. Primam hominis vitam (*ii*) cum simplicitate fuisse, (*kk*) & nudo corpore, docebant & Ægyptii; unde aurea Poëtarum

rum ætas, (*ll*) etiam Indis celebrata, ut apud Strabonem est. (*mm*) Adami, Evæ, arboris, serpentis Historiam apud Indos idololatras suo tempore extitisse (*nn*) notavit Maimonides eandemque apud Peguenses, & Calaminsamenses paganos eiusdem Indiæ populos repertam, apud Brachmanas Adami quoque nomen, apud Siamenses ab orbe condito (*oo*) ad sex annorum millia putari, (*pp*) nostri quoque seculi testes perhibent. Eorum, qui primos homines secuti sunt, vitam ad mille fermè annos durasse. (*qq*) Berosus in Chaldaicis, Manethos in Ægyptiacis, Hiromus in Phœniciis, Hestiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt: & inter poëtas Hesiodus, quod eo minus incredibile, quandò & (*rr*) majora multo olim fuisse hominum corpora nudatis sepulchris compertum, plurimarum gentium historiæ prodiderunt. Ac nominatim Græcorum (*ss*) Pausanias & (*tt*) Philostratus, Romanorum (*uu*) Plinius. Sicut & visa divinitus obtigisse hominibus, antequam frequentia & magnitudo delictorum Deum, (*zz*) & famulantes ei mentes, ab hominum familiari commercio quasi secluderent, (*yy*) post Græcos plurimos refert Catullus. Gigantum ferina vita, cujus Moses meminit,

ubique

ubique ferme (*zz*) apud Græcos & (*aaa*) Latinos quoſdam legitur. De diluvio notandum, in ejus hiſtoriam ferme omnium gentium memoriam deſinere, etiam earum quas diu incognitas parentum noſtrorum ætas noſtræ notitiæ tradidit: unde & (*bbb*) Varroni omne id tempus ignotum vocabatur. Sed quæ à poëtis fabularum licentia involuta legimus, ea ex vero, id eſt, Moſi convenienter, vetuſtiſſimi ſcriptores tradiderant, (*ccc*) Chaldæorum Beroſus, (*ddd*) Aſſyriorũ Abydenus, (*ccc*) qui & columbæ emiſſæ meminit, ut & ex Græcis Plutarchus & (*fff*) Lucianus, qui apud Hierapolim Syriæ vetuſtiſſimam ait extitiſſe hiſtoriam & de Arca, & de ſervatis per eam non hominibus modo ſelectis, ſed & de animantibus cæteris. (*ggg*) Apud Molonem quoque (*hhh*) & Nicolaum Damaſcenum hiſtoria eadem exſtabat: quorum hic Arcæ quoque nomen habebat, quod & in Deucalionis hiſtoria apud Apollodorum reperitur. (*iii*) Sed & in Americæ partibus Cuba, Mechoacana, Nicaraga, diluvii, animaliumi ſervatorum, quin & corvi & columbæ ſervatam memoriam, diluvii ipſius etiam in ea parte quæ nunc Caſtella aurifera vocatur, Hiſpani complures teſtantur. Qua parte terrarum homines

ante

ante diluvium egerint, vel illud loquitur, (*kkk*) quod Plinio notatum est, Joppen ante diluvium conditam. Locus in quo post diluvium subsedit arca (*lll*) in montibus Gordiæis ab omni ævo (*mmm*) in hunc diem Armeniorum constante memoria monstratur. (*nnn*) Iapetus Europæorum genitor, & inde Ion, aut ut olim eloquebantur (*ooo*) Iavon Græcorum, Afrorum vero (*ppp*) Hammo, nomina sunt, quæ apud Mosem quoque apparent; sicut & cæterorum vestigia in gentium locorumq; vocabulis (*qqq*) Iosephus & alii observant. Iam vero (*rrr*) affectati in cœlum itineris, quis non Poëtarum meminit? (*sss*) Sodomorum incendium est apud Diodorum Siculum, Strabonem, (*ttt*) Tacitum, (*uuu*) Plinium, (*xxx*) Solinum. (*yyy*) Circumcisionis vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus, (*zzz*) Diodorus, (*a**) Strabo, (*b**) Philo Byblius: præbent etiam nunc (*c**) ortæ ab Abrahamo gentes non Hebræi tantum, sed (*d**) Idumæi, (*e**) Ismaëlitæ, (*f**) & alii. Abrahami, Isaaci, Jacobi, Josephi historia Mosi consonans (*g**) exstabat olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone, (*h**) apud Berosum, (*i**) Hecatæum, (*k**) Damascenum, (*l**) Artapanum, Eupolemum, Demetrium,

Demetrium, partim & (*m**) apud vetuſtiſſimum Orphicorum ſcriptorem: exſtat & nunc aliquid (*n**) apud Juſtinum ex Trogo Pompeio. (*o**) Apud eoſdem ferme omnes exſtat & Moſis actorumque ipſius memoria. (*p**) Nam & aquâ extractum, & duas à Deo tabulas ei datas, Orphica carmina diſerte memorant. His (*q**) adde Polemonem, (*r**) & de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lyſimacho, Chæremone. Neque vero cuiquam prudenti credibile fiet Moſem, (*ſ**) qui non Ægyptios tantum hoſtes habebat, ſed & plurimas gentes alias, (*t**) Idumæos, (*u**) Arabas, (*x**) Phœnicas; vel de Mundi ortu & rebus antiquiſſimis ea auſum palam prodere, quæ aut aliis ſcriptis prioribus revinci poſſent, aut pugnantem ſibi haberent perſuaſionem veterem atque communem: vel de ſui temporis rebus ea prædicaſſe, quæ viventium multorum teſtimoniis poſſent refelli. Meminerunt Moſis & (*y**) Diodorus Siculus, & (*z**) Strabo, & (*a***) Plinius, (*b***) Tacitus quoque (*c***) & poſt eos Dionyſius Longinus de ſermonis ſublimitate. Iannis autem & Mambris, qui in Ægypto Moſi reſtiterunt, (*d***) præter Thalmudicos (*e***) Plinius & (*f***) Apuleius. Legis ipſius per Moſem datæ,

datæ, ac rituum,(g**) tum alibi nonnulla exſtant, (h**) tum apud Pythagoricos plurima. (i**) Veteribus Judæis inſigne & religionis, & juſtitiæ teſtimonium perhibent, & Strabo, & ex Trogo Juſtinus: ita ut jam, quæ de Joſua, aliiſque, aut reperiuntur, aut reperta olim ſunt, Hebræorum libris conſentientia, adferre ne opus quidem ſit, cum qui Moſi fidem habeat, quæ, niſi inverecunde admodum, negari ei non poteſt, is omnino creditu-rus ſit eximia olim prodigia à Deo edita, quod hic præcipue ſpectamus. Poſteriorum vero temporum miracula, puta (k**) Eliæ, Eliſæi, & aliorum, eo minus conficta cenſeri debent, quod illis temporibus, & innotuiſſet jam magis Judæa, & ob diverſitatem religionis in magno eſſet odio vicinorum, quibus facillimum fuiſſet refellere naſcentem mendacii famam. Ionæ hiſtoria qui triduo intra cetum fuerit(l**) eſt apud Lycophronem,& Æneam Gazæum, niſi quod ſubjectum eſt nomen Herculis, in cujus claritatem referri ſolitum quicquid ubique magnificum eſſet (m**) notatum Tacito. Certe Julianum, Judæorum non minus,quam Chriſtianorum hoſtem, hiſtoriæ evidentia coëgit fateri, &(n**) viros divino ſpiritu afflatos

afflatos vixiſſe inter Judæos, & (*o***) ad Moſis atque Eliæ ſacrificia ignem cœlitus delapſum. Ac ſane notandum in hac parte eſt, non modo (*p***) ſupplicia gravia apud Hebræos conſtituta fuiſſe in eos qui Prophetiæ munus falſo ſibi arrogarent, ſed (*q***) plurimos reges qui auctoritatem ſibi eo modo conciliare poterant, plurimos viros eruditiſſimos, (*r***) qualis Eſdras, atque alii, nunquam auſos eum ſibi honorem arrogare, (*ſ***) nec aliquot ſeculis quemquam ante Jeſu tempora. Multo vero minus imponi populo tot millium potuit in aſſeveratione prodigii quaſi perpetui ac publici, id eſt (*t***) oraculi ejus quod ex pectorali ſummi pontificis effulgebat, quod duraſſe ad excidium uſque templi primi, tam firme à Judæis omnibus ſemper creditum eſt, ut neceſſe omnino ſit, eorum majores id habuiſſe compertiſſimum.

ANNOTATA.

(*a*) IN *antiquiſſimis Phœnicum hiſtoriis, quas à Sanchuniathone collectas vertit Philo Byblius.*] Inde hæc nobis ſervavit Euſebius Lib. 1. præparationis capite x. Φοινίκων θεολογία τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνεῦμα ζοφώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες· τοῦτα δὲ εἶναι ἄπειρα καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας· ὅτε δὲ, φασὶν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, καὶ ἐγένετο σύγ-

σύγκρασις, ἡ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη πόθος· Ἅυτη δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἁπάντων. αὐτὸ δὲ οὐκ ἐγίνωσκε τὴν αὐτοῦ κτίσιν. καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ συμπλοκῆς τοῦ πνεύματος ἐγένετο Μώτ. τοῦτό τινές φασιν ἰλὺν, οἱ δὲ ὑδατώδους μίξεως σῆψιν, καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως, καὶ γένεσις τῶν ὅλων. *Phœnicum Theologia principium hujus universi ponit aërem tenebrosum & spiritalem, sive spiritum aëris tenebrosi, & chaos turbidum ac caligine involutum. Hæc porro infinita fuisse, multóque tempore ignara termini. At ubi spiritus amore principiorum suorum tactus est, factáque est inde mixtio, huic nexui nomen factum cupidinis. Tale fuit initium procreationis rerum omnium. At spiritus generationem sui nullam agnoscebat. Ex connexione autem ejus spiritus, prodiit Mot. Hoc limum nonnulli, alii aquosæ mixtionis putredinem esse volunt. Et hinc factum est seminium omnis creaturæ, & omnium rerum generatio.* In Mose habes statim tenebras, habes & spiritum. Amoris significatio est in voce מרחפת. Plutarchus Symposiacon VIII. probl. I. Platonem explicans, Deum ait Mundi esse Patrem, non emissione seminis, sed alia quadam vi genitabili materiæ inserta, quod isto simili illustrat:

Πλήθουσι γάρ τοι καὶ ἀνέμων διέξοδοι
Θήλειαν ὄρνιν.

Namque & volucrem fœminam perflans solet
Implere ventus.

Μώτ verò מוט, unde Græcum μόθος, est תהום ἄβυσσος jam commota. Est enim ἄβυσσος nihil aliud quàm ingens ἰλὺς: Ennio, si rectè sensum ejus accipio,

Corpore Tartarino prognata Paluda virago.

is

is limus discessit deinde in tellurem ac mare. Apollonius Argonauticorum IV.

——ἐξ ἰλύος ἐκλάσθη
Χθὼν αὐτή.
——*edita limo*
Terra fuit.

ubi Scholiastes: Ζήνων τὸ παρ' Ησιόδῳ χάος ὕδωρ εἶναί φησιν, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνεσθαι, συνιζάνοντος ἰλὺν γενέσθαι, ἧς πηγνυμένης ἡ γῆν στερεμνιῶσθαι. *Zeno Chaos illud apud Hesiodum aquam esse dicebat, unde fiunt omnia, ea subsidente factum limum, limo concreto terram solidatam.* Nota autem Zenonem hunc fuisse è Phœnicibus, quorum colonia Cittium, unde omnes transmarini חיים Hebræis. Non abit hinc Virgilius ecloga VI.

Tum durare solum & discludere Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.

Numenius citatus Porphyrio de Nympharum antro ait, Τὸν προφήτην εἰρηκέναι ἐμφέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ὕδατος τὸ θεῖον πνεῦμα. *Dixisse Prophetam* (Mosem scilicet) *Dei spiritum supervectatum* (ea voce Tertullianus utitur de Baptismo) *aquis.* Quia verò vox מרחפת propriè incubitum columbæ super ovo significat, ideo in isto limo animantia, id est, sidera, ut in ovo fuisse, sequitur apud Sanchuniathonem; & hinc spiritus ille columbæ dictus nomine, cujus columbæ similitudine etiam vocem illam מרחפת explicat Rabbi Solomo. Nigidius apud Scholiastem Germanici: *Ibi ovum inventum esse miræ magnitudinis, quod volventes ejecerunt in terram, atque ita columbam insedisse, & post aliquot dies exclusisse Deam Syriæ quæ vocatur Venus.* Lucius Ampelius libro ad Macrinum. *Dicitur*

& *in Euphratis fluvio ovum Piscis columba ad-sedisse dies plurimos, & excluſisse Deam benignam & misericordē hominibus ad bonam vitam.* Ovum Mundi ſimulacrum Macrobio Saturnalium lib. VII. c. 16. ἀρχὴ γενέσεως, *initium geniturę* in Orphicis, memorante Plutarcho Symposiacon II. cap. III. & Athenagora. Hinc *Ovorum progenies Dii Syri* apud Arnobium, Dii, id eſt aſtra. Sequitur enim in Phœnicum Theologia: Καὶ ἐξέλαμψε Μώτ ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρες τε καὶ ἄστρα μεγάλα. *Luce illuſtratus eſt limus, & Sol, Luna & ſtellę & aſtra magna.* Vides hic ut apud Moſem lucem ſole priorem. Quod autem mox dicit Moſes אֶרֶץ ubi planè ab aquis ſicca exſtitit appellatam יִבָּשָׁה, id Pherecydes Syris uſus magiſtris (ut & alii nos docent, & primo contra Appionem Joſephus) ſic extulit, Χθονίη ὄνομα ἐγένετο γῇ, ἐπεὶ δὲ Ζεὺς ἀυτῇ γέρας ἔδωκε. *Chthonia nomen telluris accepit, poſtquam Deus ei honorem attribuit.* Exſtat locus apud Diogenem Laërtium & alios. Anaximander verò *mare* dixit τὸ πρώτιμον ὑγρασίας λεῖψανον, *id quod reſtitit de primo illo madore rerum.* Confuſas autem res fuiſſe, qua de re Moſis verba habes apud Chalcidium Timæi explicatione, antequam diſcernerentur, etiam Linus didicit docuitque.

Ἦν ποτέ τοι χρόνος ἔπος, ὃν ὦ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει.

Tempore primævo ſimul omnia mixta fuerunt.

Anaxagoras: πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ πολλά, ὁ νοῦς δὲ αὐτὰ διῆρε καὶ διεκόσμησε, καὶ ὅσα ἦν ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγε. *Cuncta ſimul erant: at Mens ea diſcrevit, ornavitque, & quæ confuſa erant ordinavit.* Atque ob id ipſi Anaxagoræ

Mentis

Mentis inditum nomen, indicante id Timone Phliasio.

Καὶ πῦ Ἀναξαγόρην φασ' ἔμμεναι ἄλκιμον Ἥρω,
Νοῦν· ὅτι δὴ Νόος αὐτῷ, ὃς ἐξαπίνης ἐπαγείρας
Πάντα συνεσφήκωσεν ὁμοῦ τεταραγμένα πρόσθεν.

Atque ubi Anaxagoram dicunt Heroa morari
Egregium, Mentem. nam Mens illi esse putatur
Quæ turbata prius subitò digessit in unum.

A Phœnicibus hæc omnia, quorum vetustissima cum Græcis commercia. Linum à Phœnice venisse tradunt veteres. Sic & Orpheus sua à Phœnicibus hausit, cujus hoc est apud Athenagoram, ἐκ τοῦ ὕδατος ἰλὺς κατέστη, *ex aqua factus est limus*. Deinde Ovi ingentis facit mentionem quod in duas partes dissilierit, cœlum & terram. Ex eodem Orpheo citat Timotheus Chronographus: Ἦν χάος ὡς νὺξ ζοφερὰ, πάντα δὲ ἐκάλυπτε τὰ ὑπὸ τὴν αἰθέρα. *Erat chaos & nox tenebrosa omnia occultans quæ sub æthere.* Ἡ γῆ ὑπὸ τοῦ σκότους ἦν ἀόρατος· τὸ δὲ φῶς ῥῆξαν τὴν αἰθέρα ἐφώτισε πᾶσαν τὴν κτίσιν. *Terra præ tenebris erat inconspicua: sed lux æthera perrumpens illuminavit omnem creaturam.* Vide locum apud Scaligerum initio libri 1. Græcorum Chronicorum Eusebii. In sequentibus Sanchuniathonis nox dicitur βάαυ. id omnino est בהו Mosis. Ventus autem, qui ibi dicitur κολπία, est קול־פי־יה vox oris Dei.

(b) PARTIM *& apud Indos.*] Eorum sententiam sic Megasthenes exprimit apud Strabonem Lib. XV. Περὶ πολλῶν δὲ τοῖς Ἕλλησιν ὁμοδοξεῖν. ὅτι γὰρ γενητὸς ὁ κόσμος καὶ φθαρτὸς λέγειν

καὶ ἐκείνους, καὶ ὅτι σφαιροειδὴς ὁ, τε διοικῶν αὐτὸν καὶ ποιῶν θεὸς διὰ ὅλου διαπεφοίτηκεν αὐτοῦ· ἀρχὰς δὲ τῶν μὲν συμπάντων ἑτέρας, τῆς δὲ κοσμοποιΐας τὸ ὕδωρ. *De multis eos cum Græcis sentire, ut quod Mundus & ortus sit & interiturus, quod eum opifex eius & gubernator Deus universum pervadat: universarum rerum diversa esse primordia, Mundi autem facti aquam.* Ipsius verò Megasthenis hæc verba è tertio Indicorum nobis Clemens deprompsit Strom. 1. Ἅπαντα μέν τοι τὰ περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, λέγε) καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφῆσαι· τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. *Omnia quæ antiquitus de rerum natura dicta sunt, etiam apud eos tradita fuere qui extra Græciam philosophati, quales apud Indos Brachmanes, in Syria verò hi qui dicuntur Judæi.*

(c) ET ÆGYPTIOS.] De quibus Laërtius in proœmio: Ἀρχὴν εἶναι τὴν ὕλην, ἐκ ταύτης τὰ τέσσερα στοιχεῖα εἰς αὐτῆς διακεκρῖσθαι, καὶ ζῶα τινα ἀποτελεσθῆναι. *Principium esse molem confusam: ex hac discreta elementa quatuor, & animalia perfecta.* Postea verò Τὸν κόσμον γενητὸν καὶ φθαρτὸν. *Mundum ut ortum ita interiturum.* Diodorus Siculus eorum sententiam sic explicat: Κατὰ γὰρ τοὺς ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανόν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως. μετὰ δὲ ταῦτα, διαστάντων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον συνειλαχέναι ἅπασαν τὴν ὁρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δ' ἀέρα κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς· καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συνδραμεῖν, ἀνωφερῆς οὔσης

τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κουφότητα. ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἄστρων ἐναποληφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ· τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ ταυτὸ καταστῆναι, διὰ τὸ βάρος. εἰλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ, καὶ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν τὴν θάλασσαν, ἐκ δὲ τῶν στερεμνιωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν πηλώδη καὶ παντελῶς ἁπαλήν. ταύτην δὲ τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας. ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἕλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον, ἐπειδὰν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ὁ ἀὴρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον. ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης, τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι. τὸ δ' ἔσχατον, τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τε καὶ περιῤῥαγέντων, ἀναφυῆναι καὶ φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων. τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα πρὸς τοὺς μετεώρους τόπους ἀπελθεῖν, γενόμενα πτηνά. τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι. τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληφότα πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν, ὀνομασθέντα πλωτά. τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον στερευομένην ὑπό τε τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καὶ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι

δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμψύχων. ἔοικε δὲ περὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως οὐδ' Ευριπίδης διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητὴς ὢν Αναξαγόρου τοῦ φυσικοῦ· ἐν γὰρ τῇ Μελανίππῃ τίθησιν οὕτως·

Ὡς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία.
Επεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίκτουσι πάντα κἀξέδωκαν εἰς φάος,
Δένδρη, πετεινὰ, θῆρας, οὓς θ' ἅλμη τρέφει,
Γένος τε θνητῶν.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως τοιαῦτα παρειλήφαμεν. τοῦ δὲ ἐξ ἀρχῆς ζωογονεῖν τὴν γὴν εἰ καὶ παράδοξον εἶναί τισι φαίνεται τὸν τότε ἐνέργειαν, φασὶ καὶ τὰ μέχρι νῦν γινόμενα μαρτυρεῖν ἑαυτοῖς. κατὰ γὰρ τὴν Θηβαΐδα τῆς ΑΙγύπτου, καθ' οὓς ἂν καιροὺς πλεονάσῃ τὴν ἀνάβασιν ὁ Νεῖλος, καὶ τῆς μὲν γῆς διὰ τοῦτο καθύγρου γινομένης, τῆς δὲ περὶ τὸν ἥλιον θερμασίας ἄφνω προσπεσούσης, καὶ διὰ τοῦτο κατὰ πολλοὺς τόπους τῆς ἐπιφανείας σήψεως γινομένης, πλῆθος μυῶν ἐκ γῆς ἀναρίθμητον γεννᾶσθαι. ὑπό τ' οὖν τῆς γῆς σκληρᾶς γεγενημένης καὶ τοῦ περιέχοντος ἀέρος, οὐκέτι διατηροῦντος τὴν ἐξ ἀρχῆς εὐταξίαν καὶ εὐκρασίαν, φύεσθαι ζῶα φανερὸν εἶναι λέγουσι, διότι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων γένεσιν ἐκ τῆς γῆς συνέβαινε ζωογονεῖσθαι παντοίας φύσεις ἐμψύχων. *Cùm primùm res universæ existere cœpere, unius vultus fuisse cœlum ac terram, permixta eorum natura. Posteaquam discessissent à se ista corpora, Mundo contigisse eum quem nunc videmus ordinem, aërem autem perpetui motu factum compotem. Hujus quod maximè erat igneum ad sublimia loca evectum, quippe cùm sur-*

sum

ſum tendat ob levitatem talis natura: eadémque de cauſa ſolem & cæteram ſiderum multitudinem manſiſſe in perenni vertigine: quod verò cœnoſum ac turbidum, cum humida concretione uno ſubſediſſe in loco vi gravitatis. Sed hoc quoque cùm volutaretur in ſe verſaretúrque continuo, ex humidis mare, ex ſolidioribus edidiſſe terram, ſed lutoſam mollémque valde Hanc verò, ut primum qui Soli adeſt ignis collucere cœpit, coaluiſſe: tum vero cùm fermentaretur ſumma facies, intumuiſſe pluribus in locis humentia, inque iis putredines exſtitiſſe tenuibus pelliculis circumdatas. Quod etiam nunc in ſtagnis lociſque uliginoſis fieri conſpicitur, ubi poſt refrigeratum ſolum ſubito incaleſcit aër non autem paulatim immutatur. Cùmque ad eum modum ex calore fœtu impleta eſſent quæ madebant, iis fœtibus advenisſe alimentum noctibus ex circumfuſa nebulâ, diebus verò eos ab æſtu ſolidatos. Poſtremò cum ad ſui plenitudinem veniſſent ii fœtus, peruſtáque atque ita rupta eſſent membranarum involucra, enatas apparuiſſe omnimodas animantium formas. Horum alia plurimum ſortita caloris ad loca ſupera abiiſſe, facta volucria. At quæ terreſtri craſſitie eſſent prædita, ea in reptilium & aliorum humi viventium poſita claſſe. At quæ de humente natura traherent plurimum, ea quoque ad locum perlata cognatum ſibi, dicique natantia. At tellurem, cùm & ab æſtu Solis & à ventis magis magiſque induruiſſet, ad poſtremum non ſuffeciſſe gignendis majoribus animantium, ſed ea ex mutuo cœtu cœpiſſe gigni. Videtur ab his quæ dicta ſunt nec Euripides diſſentire, qui Anaxagoræ phyſici diſcipulus fuit. Nam is in Melanippe ſic loquitur:

Figura ut una fuerit & cœli & ſoli:
Secreta quæ mox ut receperunt ſtatum,
Cuncta ediderunt hæc in horas luminis,
Feras, volucres, arbores, ponti gregem,
Homines quoque ipſos.

De prima igitur rerum origine talia ſunt quæ accepimus. Quòd ſi cui mira videatur illa vis terræ in producendis initio animantibus, adferunt ei rei ab iis quæ adhuc fiunt argumenta. Nam in Thebaïde Ægypti, quo tempore maximè exundat Nilus, atq; inde humectata tellure ſubitò ſolis calor ſupervênit, atque ex eo multis in locis in facie terræ putredo facta eſt, gigni murium vim incredibilem. Cùm ergo ex terra jam indurata & aëre non jam illam primam ſervante temperiem modúmque, tamen aliqua naſcantur animalia, inde manifeſtum aiunt, rerum initio ex terra omnia edita eſſe genera animantium. Hìc ſi addas Deum opificem, qui Mens dicitur Anaxagoræ, videbis multa cum Moſe & Phœnicum traditione congruentia, permixtum cœlum & terram, motum aëris, limum ſive abyſſum, lucem, deinde ſidera, diſceſſionem cœli, maris, terræ: deinde volucres, reptilia, piſces, aliáque poſtremò animantia, etiam hominem. Ex Ægyptiis hæc habet Macrobius Saturn alium VII. c. 16. *Si concedamus, ut ab adverſa parte dictum eſt, hæc quæ ſunt ex tempore aliquod ſumpſiſſe principium, natura primum ſingula animalia perfecta formavit. Deinde perpetuam legem dedit, ut continuaretur procreatione ſucceſſio: perfecta autem in exordio fieri potuiſſe teſtimonio ſunt nunc quoq; non pauca animantia, quæ de terra & imbre perfecta naſcuntur, ut in Ægypto mures, & aliis in locis ranæ ſerpenteſque, & ſimilia.* Meritò autem veteribus Græcorum

rum Physicis Anaxagoram præfert Aristoteles Metaphysicorum 1. cap. III. tanquam sobrium ebriis, quòd illi solam materiam spectassent, hic verò addidisset eam causam quæ ex proposito agit, quam Aristoteles naturam vocat, Anaxagoras felicius Mentem, Deum Moses: ut & Plato, de quo vide Laertium, ubi de principiis ex sententia Platonis agit, & Apuleium de dogmatibus Platonis. Thales hoc primus docuerat ante Anaxagoram. Velleius apud Ciceronem primo de Natura Deorum. *Thales enim Milesius qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam esse dixit initium rerum: Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta fingeret.* Ubi aquam intellige ὑλὴν, quæ terra Xenophani & aliis, neutrum malè, si rectus intellectus adhibeatur.

(d) UNDE *apud Linum.*] Versu suprà citato.

(e) HESIODUM.] In Theogonia.

Ἦτοι μὲν πρώτιστα Χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, οἳ ἔχουσι κάρη νιφόεντος Ὀλύμπου.
Τάρταρά τ' ἠερόεντα μυχῷ χθονὸς εὐρυοδείης
Ἠδ' Ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι,
Λυσιμελής, πάντων τε θεῶν πάντων τ' ἀνθρώπων
Δάμναται ἐν στήθεσσι νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν.
Ἐκ Χάεος δ' Ἔρεβός τε μέλαινά τε Νὺξ ἐγένοντο.
Νυκτὸς δ' αὖτ' Αἰθήρ τε καὶ Ἡμέρη ἐξεγένοντο,
Οὓς τέκε κυσαμένη, ἐρέβει φιλότητι μιγεῖσα.

Principio natum chaos, hinc prodivit in auras
Larga sinu tellus, divûm certissima sedes,
Summa tenent qui templa nives tangentis Olympi,
Tartaráque obscuro terræ conclusa recessu.
Inde etiam Divos inter pulcherrimus omnes
Curarum depulsor Amor, hominúmque Deûmque
Sollertes animos & fortia pectora mulcens.
Hinc Erebum simul & Noctem chaos edidit atram,
Æthera supremum genuit Nox atra, diémque,
Quos commista Erebo grato concepit Amore.

Confer hæc cum Phœniciis quæ modo habuimus: videbis inde adumbrata. Vicinus scilicet Thebarum Bœotiæ, quas Cadmus Phœnix condidit, fuit Hesiodus. Ερεβος est ערב Mosis, quem sequitur nox & dies in hymnis, qui Orphei nomen præferunt.

Αρχαίου μὲν πρῶτα χάους ἀμέγαρτον ἀνάγκην.

Vim primum immensam chaeos, quæ rebus origo.

In Argonauticis ejusdem nominis:

Πρῶτα μὲν ἀρχαίου χάεος μελιήφατον ὕμνον,
Ὡς ἐπάμειψε φύσεις· ὡς τ' οὐρανὸς εἰς πέρας ἦλθε,
Γῆς τ' εὐρυστέρνου γένεσιν πυθμένα τε θαλάσσης,
Πρεσβύτατόν τε καὶ αὐτοτελῆ πολύμητιν ἔρωτα,
Ὅσσα τ' ἔφυσεν ἅπαντα, διέκρινε δ' ἄλλον ἀπ' ἄλλου.

Antiqui chaeos mellitum ante omnia carmen,
Naturam ut mutârit, & ut sit conditus æther,
Terráque latipatens, fundamináque æquoris alti,

Consiliique

Consiliique potem, quo nil prius extat, Amorem,
Discernens aliis aliud qui cuncta creavit.

Unde hæc sua sumsit Apollonius, in ejusdem argumenti libro:

Ἠιδεν δ' ὡς γαῖα καὶ οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα
Τὸ πρὶν ἐπ' ἀλλήλοισι μιῇ συναρηρότα μορφῇ
Νείκεος ἐξ ἀλαοῖο διήκριθεν ἀμφὶς ἕκαστα.

Namque canebat, uti tellus, cœlúmque, solúmque
Mista aliis alia & communem nacta figuram
Cœperunt cæca tandem discedere pugna.

Epicharmus comicorum vetustissimus antiquam traditionem referens:

Ἀλλὰ λέγεται μὲν χάος πρῶτον γενέσθαι θεῶν.

Sed Deos primùm exstitisse fertur ante omnes chaos.

Aristophanes in Avibus conservatus à Luciano in Philopatride & Suida:

Χάος ἦν καὶ νὺξ, Ἔρεβός τε μέλαν πρώτον, καὶ Τάρταρος εὐρύς.
Γῆ δ' οὐδ' ἀὴρ, οὐδ' οὐρανὸς ἦν· Ἐρέβους δ' ὀν ἀπείρασι κόλποις
Τίκτει πρώτιστον ὑπηνέμιον Νὺξ ἠ μελανόπτερος ὠόν.
Ἐξ οὗ περιτελλομένοις ὥραις ἔβλαστεν Ἔρως ὁ ποθεινὸς
Στίλβων νῶτον πτερύγοιν χρυσαῖν, εἰκὼς ἀνεμώδεσι δίναις·
Οὗτος δὲ χάει πτερόεντι μιχθεὶς νυχίῳ κατὰ Τάρταρον εὐρὺν
Ἐνεόττευσεν γένος ἡμέτερον, καὶ πρῶτον ἀνήγαγεν εἰς φῶς·
Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων πρὶν Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα,

ξυμμιγη-

ξυμμιγνυμένων δ' ἑτέρων ἑτέροις γένετ' οὐρανὸς ὠκεανός τε
Καὶ γῆ, πάντων τε θεῶν μακάρων γένος ἄφθιτον.

Chaos & Nox primùm erat atque Erebus nigricans & Tartarus ingens.
Nec humus, nec cœlum erat aut aër, tunc, ceu vi flaminis ovum
Gremium super infinitum Erebi peperit Nox decolor alis:
Ex quo bonus inde emersit Amor circumvolventibus horis,
Radians tergo aureolis pennis, par magni turbinis auræ:
Qui deinde volans mistusque chao, stabat quà Tartarus, atro,
Nostrum genus edit & in dias producit luminis oras.
Neque enim Divûm genus antè fuit, quàm junxit cuncta Cupido:
Simulatque hæc sunt aliis commista alia, æther prodit & æquor,
Et terra, beatorúmque Deûm genus immortale.

Cuivis vel leviter inspicienti apparet sumpta hæc è traditione Phœnicum, quibuscum vetus Atticæ incolis, Ionum antiquissimis, commercium. De Erebo jam diximus. Tartarus est תהום ἄβυσσος. Amor ex voce מרחפת, ut suprà indicatum est: quo & illud Parmenidis pertinet:

Πρώτιστον μὲν Ἔρωτα θεῶν μητίσατο πάντων.

Omnibus ex divis primum perfecit Amorem.

Et Simmiæ Rhodii carmen alarum figuram præferens.

A C

(f) AC *postremo apud Ovidium qui ex Græcis ista transcripsit.*] Locus est in promptu, primo Metamorphoseon. Dignus tamen qui & hîc legatur, quòd præcipua eorum quæ in Mose, verbis ad Mosem proximè accedentibus, enuntiet, multumque iis quæ jam diximus afferat lucis, & ab iis vicissim accipiat.

Ante mare & terras, & quod tegit omnia, cœlum,
Vnus erat toto naturæ vultus in orbe,
Quem dixere chaos, rudis, indigestaque moles,
Nec quicquam nisi pondus iners, congestáq; eodem
Non bene junctarum discordia semina rerum.
Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan,
Nec nova crescendo reparabat cornua Phœbe,
Nec circumfuso pendebat in aere tellus
Ponderibus librata suis: nec brachia longo
Margine terrarum porrexerat Amphitrite.
Quáque erat & tellus, illic & pontus & aër.
Sic erat instabilis tellus, innabilis unda,
Lucis egens aër: nulli sua forma manebat;
Obstabátque aliis aliud: quia corpore in uno
Frigida pugnabant calidis, humentia siccis,
Mollia cum duris, sine pondere habentia pondus.
Hanc Deus & melior litem natura diremit.
Nam cœlo terras, & terris abscidit undas,
Et liquidum spisso secrevit ab aëre cœlum.
Quæ postquam evolvit, cæcoque exemit acervo,
Dissociata locis concordi pace ligavit.
Ignea convexi vis & sine pondere cœli
Emicuit, summâque locum sibi legit in arce.
Proximus est aër illi levitate, locóque.
Densior his tellus, elementáque grandia traxit,
Et pressa est gravitate sui. Circumfluus humor,
Ultima possedit, solidumque coercuit orbem.

Sic

Sic ubi disposítam, quisquis fuit ille Deorum,
Congeriem secuit, sectámque in membra redegit:
Principio terram, ne non æqualis ab omni
Parte foret, magni speciem glomeravit in orbis.
Tum freta diffudit, rapidisq; tumescere ventis
Jussit, & ambitæ circumdare littora terræ.
Addidit & fontes, & stagna immensa, lacusque,
Fluminaque obliquis cinxit declivia ripis:
Quæ diversa locis partim sorbentur ab ipsa;
In mare perveniunt partim, campóque receptæ
Liberioris aquæ, pro ripis littora pulsant.
Jussit & extendi campos, subsidere valles,
Fronde tegi sylvas, lapidosos surgere montes.
Vtque duæ dextra cœlum, totidémque siniſtra
Parte secant zonæ, quinta est ardentior illis:
Sic onus inclusum numero distinxit eodem
Cura Dei, totidémque plagæ tellure premuntur:
Quarum quæ media est, non est habitabilis æstu;
Nix tegit alta duas: totidem inter utramque locavit,
Temperiémque dedit, mista cum frigore flamma.
Imminet his aër, qui quanto est pondere terræ,
Pondere aquæ levior, tanto est oneroſior igne.
Illic & nebulas, illic consistere nubes
Jussit, & humanas motura tonitrua mentes,
Et cum fulminibus facientes frigora ventos.
His quoque non passim mundi fabricator habendum
Aëra permisit. Vix nunc obsistitur illis,
Cum sua quisque regat diverso flamina tractu,
Quin lanient mundum: Tanta est discordia fratrum.
Eurus ad Auroram, Nabathæáque regna recessit,
Persidáque, & radiis juga subdita matutinis.

Vesper,

Vesper, & occiduo quæ littora Sole tepescunt,
Proxima sunt Zephyro: Scythiam septémque triones
Horrifer invasit Boreas: contraria tellus
Nubibus assiduis, pluvióque madescit ab Austro.
Hæc super imposuit liquidum & gravitate carentem
Æthera, nec quicquam terrenæ fæcis habentem.
Vix ita limitibus discreverat omnia certis,
Cum, quæ pressa diu massa latuere sub ipsa,
Sidera cœperunt toto effervescere cœlo.
Neu regio foret ulla suis animalibus orba,
Astra tenent cœleste solum, formæque Deorum;
Cesserunt nitidis habitandæ piscibus undæ:
Terra feras cepit: volucres agitabilis aër.
Sanctius his animal mentisque capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset:
Natus homo est: sive hunc divino semine fecit
Ille opifex rerum, mundi melioris origo:
Sive recens tellus seductáque nuper ab alto
Æthere, cognatì retinebat semina cœli:
Quam satus Iapeto, mixtam fluvialibus undis,
Finxit in effigiem moderantum cuncta Deorum.
Pronáque cùm spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cœlúmque videre
Jussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Vides hîc hominis in cuncta hæc inferiora dominatum: vides factum eum ad Dei aut cœlitum imaginem. Euryſus Pythagoreus libro de fortuna: Ὁ σκῦνος τοῖς λοιποῖς ὅμοιον, οἷα γεγονὸς ὁκ τᾶς αὐτᾶς ὕλας· ὑπὸ τεχνίτα δ' εἰργασμένον λώϊω· ὃς ἐτεχνίτευσεν αὐτὸν ἀρχετύπῳ χρώμενον ἑαυτῷ. *Hominem corpore similem reliquis, quippe ex eadem constantem materia: sed ab optimo effictum artifice, qui in eo faciendo semetipsum*

ipsum habuit exemplar. Ubi σκῆνος est corpus, ut Sapientiæ IX. 15. II. Cor. V. 1. & 4. Adde quod Horatius animam vocat,

—— *Divinæ particulam auræ.*

Virgilius, *Ætherium sensum.*

Juvenalis vero Satyra XV.

—— *atqui adeo venerabile soli*
Sortiti ingenium, divinorúmque capaces,
Atque exercendis capiendisque artibus apti,
Sensum à cœlesti demissum traximus arce,
Cujus egent prona & terram spectantia. mundi
Principio indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque.

Adde egregia ad hanc rem Platonis Alcibiade & Phædone. Cicero de natura Deorum II. *Nam cùm cæteras animantes abjecisset ad pastum, solum hominem erexit, ad cœlique, quasi cognationis & domicilii pristini, conspectum excitavit.* Sallustius initio belli Catilinarii. *Omnes homines qui sese student præstare cæteris animalibus, summa ope niti decet, ne vitam silentio transeant, veluti pecora, quæ natura prona atque ventri obedientia finxit.* Plinius libro II. cap. 26. *Hipparchus nunquam satis laudatus, ut quo nemo magis approbaverit cognationem cum homine siderum, animasque nostras partem esse cœli.*

(g) ETIAM *Epicharmo.*] (λόγω.

Ὁ δὲ γ' τ' ἀνθρώπῳ λόγος πέφυκ' ἀπὸ τῦ θεῦ

Et Dei à ratione ratio nascitur mortalium.

ET *Platonicis.*] Amelius Platonicus: Καὶ ἔτος ἄρα ἦν ὁ λόγος καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα, ὡς ἂν καὶ Ἡράκλειτος ἀξιώσειε, καὶ νὴ Δ' ἂν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ ὃν τῇ τε ἀρχῆς τάξεως καὶ ἀταξίᾳ καθεστηκότα πρὸς θεὸν εἶναι, δι' ἧς πάντ' ἁπλῶς γεγονέναι, ὃν ᾧ τὸ γενόμενον

ζῶον

ζῶον καὶ ὂν πεφυκέναι· *Hæc itaque illa ratio per quam semper sunt quæ sunt facta, quomodo & Heraclitus censuit: eadem profectò quàm barbarus ille indicat, in primo rerum conditu, imò & in incondito statu Deo adstitisse, per quē omnia omnino facta, in quo id quod sit animal esse suū haberet.* Barbarus quem dicit est Johannes Evangelista, cujus temporibus serior aliquanto Amelius. Verba ejus servavit nobis Eusebius Præparationis lib. XI. cap. XIX. & Cyrillus lib. VIII. contra Julianum. meminit ejusdem Ameliani loci & Augustinus libro X. c. 29. de Civitate Dei, & Confessionum lib. VIII. Tertullianus adversus Gentes: *Apud vestros quoq; sapientes* λόγον, id est, *sermonem atq; rationem constat artificem videri universitatis. Hanc enim Zeno determinat factitatorem qui cuncta dispositione formaverit.* Locus Zenonis erat libro περὶ οὐσίας, ubi τὸ ποιοῦν causam effectricem vocabat λόγον, quem secuti Cleanthes, Chrysippus, Archedemus, Posidonius, docente Laërtio in Zenone. Seneca rationem facientem vocat epistola LXV. Chalcidius ad Timæum: *Et ratio Dei Deus est, humanis rebus consulens, quæ causa est omnibus benè beatéque vivenài, si non concessum sibi munus à summo Deo negligant.* Idem de Mose alio loco: *Apertè judicans, præeunte divina sapientia cœlum, terrámque factam, eandémque sapientiam divinam esse universitatis primordium.*

(*h*) EORUM *carminum quæ vetustas Orphica appellavit.*] Versus sunt hi:

Αὐδὴν ὁρκίζω σε πατρὸς τὴν φθέγξατο πρώτην,
Ἡνίκα κόσμον ἅπαντα ἑαῖς στηρίξατο βουλαῖς.

Illa mihi testis vox sit quæ prima parenti

Edita,

Edita, cùm totum fundavit jussibus orbem.
Exstant in admonitione ad Græcos inter opera Justini. & hi:

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας γ' ἐπίθεσθε βεβηλοῖς
Πᾶσιν ὁμῶ· σὺ δ' ἄκουε φαεσφόρου ἔκγονε μήνης
Μουσαῖ'. ἐξερέω γὰρ ἀληθέα· μηδὲ δὲ τὰ πρὶν
Εν στήθεσσι φανέντα φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ·
Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας τούτῳ προσέδρευε
Ιθύνων κραδίης νοερὸν κύτος· εὖ δ' ἐπίβαινε
Ατραπιτῶ· μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα,
Εἷς ἐστ' αὐτοτελής· ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυκται·
Εν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται· οὐδέ τις αὐτὸν
Εἰσοράα θνητῶν· αὐτὸς δέγε πάντας ὁρᾶται.

Queis fas est audire canam, procul ite profani,
Ite foras, tibi sed Lunæ Musæe nepoti,
Vera tibi pandam, ne quæ prius insita menti
Hærescunt dulcis spolient te munere vitæ.
Divinam spectans rationem pectus ad illam
Dirige, & ima animi semper præcordia, recta
Nec deflecte via: fictorem conspice mundi:
Vnus is æternus: suntque omnia facta per unum.
Ipse agitat totam præsenti numine molem,
Mortalis quem nemo videt, videt unicus omnes.

Exstant in admonitione ad Græcos, item in Libro de Monarchia in operibus Justini Martyris, in Clementis Alexandrini Libro Strom. v. in Eusebio Libro XIII præparationis Evangelicæ Aristobulo.

(i) AGNOVIT *& Empedocles.*] De quo Laërtius, τὴν ἥλιον φησὶ πυρὸς ἄθροισμα μέγα. *Solem dicebat magnum esse acervum ignis.* Is qui placita scripsit philosophorum, quæ sunt in operibus Plutarchi Lib. II. cap. 6. Εμπεδοκλῆς τὴν μὲν αἰθέρα πρώτον διακριθῆναι, δεύτερον δὲ

δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἅπαν θλασθείσης ὑγρομένης τῇ ῥύμῃ τῆς περιφορᾶς, ἀναζλύσαι τὸ ὕδωρ· ἐξ οὗ συμβῆναι τὸν ἀέρα, καὶ γενέσθαι τὸν μὲν ὠκεανὸν ἐκ τῆς αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ πυρός. *Empedocles primum omnium ſecretum aiebat æthera, deinde ignem, poſt terram, qua conſtricta impetu ipſo agitationis, ebulliiſſe inde aquam: ex hac exhalaſſe aërem: cœlum autem ex æthere natum: ſolem ex igne.* Et cap xx. Empedocles δύο ἥλιους, τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ φαινόμενον. *Duos ſoles, alterum originalem, alterum eum qui appareat.* Philolaus vero, ut ibidem legimus, dixit Solem ὑαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν ἀντάυγειαν, διηθοῦντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς. *vitreæ naturæ, qui ignis ejus qui in mundo eſt repercuſſum in ſe ſplendorem recipiat, lumen autem ad nos deſtillet.* Anaxagoras, Democritus, Metrodotus, ſolem maſſam quandam ignitam dicebant: ut ibidem dicitur. Et has ſententias eſſe antiquiſſimas oſtendit Democritus narrante Laërtio.

(*k*) SUPRA *aſtrorum loca divinum eſſe domicilium Aratus.*]

Οἷον δὲ κἀκεῖνο θεῶν ὑπὸ ποσσὶ φορεῖται
Λοίσθιον ἠϊδέμεν οἷο πολυκλαύτου ποταμοῖο.

Quantus & ille vides ſubter veſtigia divûm
Se ferat Eridani gurges lachrymabilis amnis.

(*l*) ET *Catullus.*] Coma Berenices apud Callimachi interpretem Catullum ſic loquens inducitur.

Sed quanquam me nocte premunt veſtigia divûm.

(*m*) EX *veteri diſciplina docuit Thales.*] Teſtis Diogenes Laërtius. Fuit autem Thales Phœnix origine, teſtibus Herodoto & Leandro.

(n) ETIAM *apud Orphicos*] Hymno noctis.

Νύκτα θεῶν γενέτειραν ἀείσομαι, ἠδὲ καὶ ἀνδρῶν.

Noctem concelebro genitricem hominúmque Deûmque.

(o) ET *Heſiodum.*] Cujus hac de re verſus ſuprà poſuimus.

(p) ANTIQUI *moris retinentiſſimæ gentes.*] Οἱ νομάδες τῆς Λιβύης ἀ τοῖς ἡμέραις, ἀλλὰ τοῖς νυξὶν, αὐτῶν ἀεσβμοῦσι τὸν χρόνον. *Numidæ in Libya non ex diebus, ſed ex noctibus tempora ſua computant.* ait Nicolaus Damaſcenus. De Germanis Tacitus: *Nec dierum numerum, ut nos, ſed noctium computant; ſic conſtituunt, ſic condicunt: nox ducere diem videtur.* Vide ſpeculum Saxonicum lib. 1. art. 3. 67. & alibi, & doctiſſimũ Lindebrogium ad vocem Noctis in Vocabulario ad leges Germanicas. Servant hunc morẽ etiam nunc vicinæ gentes Bohemi & Poloni: olim & Galli. Cæſar Libro VI. belli Gallici. *Spatia omnis temporis non numero dierum, ſed noctium finiunt.* De Druidibus Plinius Libro XVI. hiſtoriæ Naturalis capite ultimo. *Luna, quæ principia menſium annorúmque his facit.* De Hebræis notares, Athenienſes addit Gellius Libro III. cap. 2. Phœnicum hac quoque in re diſcipulos.

(q) A SUPREMA *mente ordinata omnia Anaxagoras.*] Verba ejus poſuimus ſuprà, quæ habes apud Laërtium, ſcriptorem de placitis philoſophorum & alios. Etiam Timonis de ejus ſententia verſus ſuprà habes.

(r) SIDERA *à Deo facta Aratus.*] Phænomenon initio:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
Ἄῤῥητον. μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί· μεστὴ δὲ θάλασσα,
Καὶ λιμένες· πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες.
Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμέν. ὁ δ' ἤπιος ἀνθρώποισι
Δεξιὰ σημαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει,
Μιμνήσκων βιότοιο. λέγει δ' ὅτε βῶλος ἀρίστη
Βοῦσί τε καὶ μακέλῃσι· λέγει δ' ὅτε δεξιὸς ὥρα
Καὶ φυτὰ γυρῶσαι, καὶ σπέρματα πάντα βαλέ-
σθαι
Αὐτὸς γὰρ τάγε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν
Ἀνδράσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμποδα πάντα φύωνται.
Τῷ μιν ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἱλάσκονται.
Χαῖρε πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν
ὄνειαρ.

Quæ nos olim sic vertimus;
Ab Jove Musarum primordia: semper in ore
Plurimus ille hominum est, qui compita numine magno,
Conciliúmque virûm complet, pelagúsque profundum,
Et pelagi portus: fruimur Jove & utimur omnes.
Nos genus illius: nobis ille omine læto
Dextera præsignat, populúmque laboribus urget,
Consulat ut vitæ: quando sit terra ligoni
Aptior aut bubus monet, & quo tempore par sit
Aut serere, aut septas limphis adspergere plantas.
Ipse etiam in magno defixit sidera mundo
Ordine quæque suo, atque in totum providus annum
Astra dedit, quæ nos moneant, qua quælibet hora
Apta regi, certa nascantur ut omnia lege.
Idem ergo primus placatur & ultimus idem.

Magne pater, magnum mortalibus incrementum. Jovem hic intelligendum Deum verum Mundi opificem & res docet, & Paulus Apoſtolus in Actis XVII. 28. Ovidius ſua Phænomena his verſibus terminavit, ut ex Lactantio diſcimus:

Tot numero, talique Deus ſimulacra figura
Impoſuit cœlo, pérque atras ſparſa tenebras
Clara prainoſæ juſſit dare lumina nocti.

Chalcidius, ad Timæum: *Cui quidem rei Hebræorum quoque ſententia concinit, qui perhibent exornatorem mundi Deum, mandaſſe provinciam, Soli quidem, ut diem regeret, Lunæ verò ut noctem tueretur: cæteras quoque ſtellas diſpoſuiſſe, tanquam temporum limites annorúmque ſigna, indicia quoque futurorum proventuum.*

(ſſ) SPIRITU *Dei infuſam rebus vitam poſt Græcos Virgilius.*] In ſexto Æneidos, quem Servius ait ex plurimis veterum ſcriptis fabricatum.

Principio cœlum & terras, campóſque liquentes,
Lucentémque globum Lunæ, Titaniáque aſtra
Spiritus intus alit: totámque infuſa per artus
Mens agitat molem, & magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudúmque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt illis vigor & cœleſtis origo
Seminibus.

Explicandis his illa ſerviant ejuſdem Georgicon IV.

His quidam ſignis, atque hæc exempla ſecuti,
Eſſe apibus partem divinæ mentis, & hauſtus
Ætherios dixere. Deum namque ire per omnes
Terráſque, tractúſque maris, cœlúmque profundum.

Hinc

Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.

(t) HOMINEM *ex luto formatum Hesiodus.*] Operibus ac diebus.

Ηφαιστον δ' ἐκέλευσε περικλυτὸν, ὅττι τάχιστα
Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμεν αὐδήν.

Mulciberumque moras jubet omnes solvere, & undas
Commiscere solo, atque humanam imponere vocem.

(u) HOMERUS.] Iliados H.

Αλλ' ὑμεῖς μὲν πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γενέσθε.

At vos in tellurem omnes abeatis & undam.

Redeunt enim omnia eo unde venerunt. Euriripides Hypsipyle, ut nos docet Stobæus titulo: Eventus rerum fortiter ferendos;

——κᾆτα δ' ἄχθονται βροτοὶ
Εἰς γῆν φέροντες γῆν· ἀναγκαίως δ' ἔχει
Βίον θερίζειν, ὥστε κάρπιμον στάχυν.

Quæ Cicero ita vertit Tusculanarum tertio.

Quæ generi humano angorem nequicquam adferunt.
Reddenda est terræ terra: tum vita omnibus
Metenda, ut fruges. sic jubet necessitas.

Idem Euripides Supplicibus.

Εάσατ' ἤδη γῇ καλυφθῆναι νεκρούς.
Οθεν δ' ἕκαστον εἰς το σῶμ' ἀφίκετο,
Εντοῦθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα,
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν· οὔτε γὰρ κεκτήμεθα
Ημέτερον αὐτὸ, πλὴν ἐνοικῆσαι βίον·
Κᾆπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

Jam sinite terræ mortuos gremio tegi:

Res unde quæque ſumſerat primordium
Eò recipitur. Spiritus cœlo redit,
Corpúſque terræ: jure nec enim mancupî,
Sed brevis ad ævi tempus utendum datur,
Mox Terra repetit ipſa quod nutriverat.
Quæ vide quam pulchrè conveniant cum Moſe, Gen. III. 19. & Solomone Eccleſ. XII. 7.

(x) CALLIMACHUS.] Cui in Scazonte homo πλὸς ὁ Προμήθιος, *lutum Prometheum*. Hujus luti mentio & apud Juvenalem & Martialem. Adde Cenſorini locum. *Democrito verò Abderitæ ex aqua limóque primùm viſum eſt homines procreatos. nec longè ſecus Epicurus.*

(y) MAXIMUS TYRIUS.] Diſſertatione I. ἐν τοσούτῳ δὴ πολέμῳ καὶ ϛάσει καὶ διαφωνίᾳ, ἕνα ἴδοις ἂν ὑπὸ πάσῃ γῇ ὁμόφωνον νόμον καὶ λόγον, ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς καὶ πατὴρ, καὶ θεοὶ πολλοὶ, θεοῦ παῖδες, συνάρχοντες θεῷ. ταῦτα ὁ Ἕλλην λέγει καὶ ὁ βάρβαρος λέγει, καὶ ὁ ἠπειρώτης καὶ ὁ θαλάττιος, καὶ ὁ σοφὸς, καὶ ὁ ἄσοφος. *In tanta pugna ac diſcordia & diſcrepantia, unam videas per terras omnes legem famámque conſentientem, Deum eſſe unum rerum univerſarum & Regem & patrem, multos præterea Deos, Dei filios, adminiſtrationis participes. Hæc & Græcus dicit, & dicit barbarus, dicit qui in continentibus terris, dicit qui in oris maritimis habitat, & ſapiens & ſapientiæ deſtitutus.* Adde his loca quæ attulimus libro II. de Jure belli ac pacis cap. XX. §. 45. & illud Antiſthenis relatum à Cicerone primo de Natura Deorum: *Populares Deos multos, naturalem unum eſſe.* Addit Lactantius lib. I. cap. V.

ex eodem Antisthene, *Summa totius artificem.* Sophocles:

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐστιν θεὸς,
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε καὶ γαῖαν μακρὰν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα, κἀνέμων βίας.

Unus profectò est, unus est tantùm Deus,
Cœli solique machinam qui condidit,
Vadúmque ponti cærulum, & vim spiritus.

Adde Varronis locum, qui apud Augustinum de Civitate Dei Libro IV. cap. 31.

(z) EX JOSEPHO.] Adversus Appionem II. circa finem nullam esse ait, urbem Græcam, nullam barbaram ἔρθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος οὐ διαπεφοίτηκεν, quam non pervaserit mos septimæ diei qua Judæi feriantur.

(aa) PHILONE.] De die septima, Ἑορτὴ γὰρ οὐ μιᾶς πόλεως, ἢ χώρας ἐστὶν, ἀλλὰ τοῦ παντός. *Est enim festus dies non uni urbi, aut regioni, sed universo.*

(bb) TIBULLO.]

Cultáque Judæo septima sacra viro.

Loquitur autem de iis feriis quas & Romanæ mulieres observabant.

(cc) CLEMENTE ALEXANDRINO.] Qui Strom. V. ex Hesiodo adfert ἕβδομον ἱερὸν ἦμαρ, *lux septima sancta*, & similia ex Homero & Callimacho. Adde quæ ex Aristobulo adfert Eusebius Libro XIII. cap. 12. Theophilus Antiochenus Libro II. ad Autolycum. Περὶ τῆς ἑβδόμης ἡμέρας ἣν πάντες ἄνθρωποι ὀνομάζουσι. *De septima die quam omnes homines celebrant.* Suetonius Tiberio XXXII. *Diogenes grammaticus disputare sabbatis Rhodi solitus.*

(*dd*) LUCIANO.] Qui pueros luſiſſe diebus ſeptimis nos docet in Parologiſta.

(*ee*) APUD *Celtas.*] Oſtendunt antiquiſſima etiam apud Celticas gentes, id eſt, Germanos, Gallos, Britannos, dierum nomina. Idem de Slavis docet nos Helmoldus Lib. I. c. 84.

(*ff*) PHILOSTRATUS.] Libro III. c. 13. ubi de Indis.

(*gg*) DION CASSIUS.] Lib. XXXIII. Τὴν ἡμέραν τὴν τοῦ Κρόνου καλοῦμεν. *Diem quam Saturni dicimus.* Addit ibidem morem per ſeptenos dies tempora computandi ab Ægyptiis ad omne humanum genus manaſſe. Non autem recentem eſſe hunc morem, ſed veteſtiſſimum docet nos Herodotus Libro II. Adde de Romanis Iſidorum Libro V. cap. 30. & 32.

(*hh*) ET *vetuſtiſſima dierum nomina.*] Vide oraculum & Orphei verſus in Prolegomenis Scaligeri ad Emendationem Temporum.

(*ii*) CUM *ſimplicitate fuiſſe.*] Vide quæ in hanc rem produximus Libro II. cap. I. §. II. de Iure belli, & in Notis ad eum locum.

(*kk*) ET *nudo corpore docebant & Ægyptii.*] Quorum ſententiam ſic refert Diodorus Siculus Libro I. Τὰς οὖν πρώτας τῶν ἀνθρώπων, μηδενὸς τῶν πρὸς βίον χρησίμων εὑρημένου, ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, οἰκήσεως δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεννοήτους. *Primos homines, cum nihil eorum quæ ſunt ad vitam utilia repertum adhuc eſſet, vixiſſe durius, quippe nulla veſte amictos, domicilii & ignis inſuetos, manſuetioris victus rudes.* Plato in Politico, Θεὸς ἔνεμεν αὐτοὺς, αὐτὸς ἐπιστατῶν, καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῷα

ζῶον ὃν ἕτερον θειότερον, ἄλλα γένη φαυλότερα αὐτῶν νομεύουσι. *Deus eos pascebat, custósque eorum ipse erat, sicut nunc homines, divinius animal, pascunt animantium sequiora.* Deinde Γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι θυραυλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. *Nudi autem & sine stragulis sub dio plerumque pascebant.* Dicæarchus Peripateticus citatus tum Porphyrio Libro IV. de non esu animalium, tum, quoad sensum, Varroni de re Rustica. Τοὺς παλαιοὺς καὶ ἐγγὺς θεῶν γεγονότας, βελτίστους τε ὄντας φύσει καὶ τὴν ἄριστον ἐζηκότας βίον, ὡς χρυσοῦν γένος νομίζεσθαι. *Primos illos diisque proximos mortales, optimæ fuisse indolis, vitámque vixisse optimam, unde & auream hanc dici ætatem.*

(*ll*) ETIAM *Indis celebrata, ut apud Strabonem est.*] Libro XV. Calanum Indum loquentem inducit: Τὸ παλαιὸν πάντ' ἦν ἀλφίτων καὶ ἀλεύρων πλήρη, καθάπερ καὶ νῦν κόνεως. καὶ κρῆναι δ' ἔρρεον αἱ μὲν ὕδατος, γάλακτος δ' ἄλλαι, καὶ ὁμοίως αἱ μὲν μέλιτος, αἱ δ' οἴνου, τινὲς δ' ἐλαίου. ὑπὸ πλησμονῆς δ' οἱ ἄνθρωποι καὶ τρυφῆς εἰς ὕβριν ἐξέπεσον· Ζεὺς δὲ μισήσας τὴν κατάστασιν, ἠφάνισε πάντα, καὶ διὰ πόνου τὴν βίον ἀπέδειξε. *Olim omnia ita plena erant farinæ ex tritico & hordeo ut nunc pulvere. Fontes fluebant aqua nonnulli, lacte alii, rursum alii vino ac melle. Sed homines præ copia rerum ac deliciis ad contumeliam se transtulere: quem statum exosus Deus omnia ea abolevit, aliúdque vitæ genus per laborem agendæ instituit.*

(*mm*) ADAMI, *Evæ, arboris, serpentis historiam.*] In iis quæ Philo Byblius ex Sanchuniathone vertit, πρωτόγονος est אדם, αἰὼν est חוה, mortalium primi, repertores fructus arborum.

arborum. Et in antiquissimis Græcorum mysteriis acclamatum Εὐά, simúlque monstratus serpens. Meminere Hesychius, Clemens in Protreptico, Plutarchus Alexandro: Chalcidius ad Timæum: *Juxtáque Moysea Deus vitæ primigenis interdixit, ne edulibus arborum, ex quibus notitia boni malique animis eorum obreperet, vescerentur.* Idem alio loco: *Quibus Hebræi concinunt, cùm dicunt homini quidem à Deo datam esse animam ex inspiratione cœlesti, quam rationem atque animam rationabilem appellant: mutis verò & agrestibus, ex silva rationis expertem jussu Dei vivis animantibus & bestiis terræ gremio profusis: quorum in numero fuerit etiam illa serpens, quæ primitias generis humani malis suasionibus illaqueaverit.*

(nn) NOTAVIT *Maimonides.*] Ductoris dubitantium parte III. c. 29.

(oo) AD *sex annorum millia putari.*] Cum hoc numero bene convenit quod ex Porphyrio tradidit Simplicius commentario XVI. in Librum II. de Cœlo, observationes quas Babylone collectas ad Aristotelem misit Callisthenes fuisse ad illa tempora annorum CIↃ IↃ CCCC III. id enim à diluvii tempore non multum abit.

(pp) NOSTRI *quoque seculi testes perhibent.*] Vide inter alios Ferdinandum Mendesium de Pinto.

(qq) BEROSUS *in Chaldaïcis, Manethon in Ægyptiacis, Hieronymus in Phœniciis, Hestiæus, Hecatæus, Hellanicus in Græcis prodiderunt.*] Omnes hos scriptores, suo adhuc tempore manentibus libris, testes citat Josephus Antiquæ historiæ Libro I. cap. 4. in

præ-

præter hos Acusilaum, Ephorum, Nicolaum Damascenum. Arcadas ad ccc. annos vivere solitos notat ad VIII. Æneidos Servius.

(rr) MAJORA *olim multo fuisse hominum corpora.*] Josephus Antiquæ historiæ Lib. v. c. 2. Ὑπελείπετο δὲ τῶν γιγάντων ἔτι γένος, οἱ διὰ σωμάτων μεγέθη, καὶ μορφὰς οὐδὲν τοῖς ἄλλοις ἀνθρώποις παραπλησίας, παράδοξον ἦσαν θέαμα, καὶ δεινὸν ἄκουσμα· δείκνυται δ' ἔτι καὶ νῦν τούτων ὀστᾶ, μηδὲν τοῖς ὑπὸ πίστιν ἐρχομένοις ἐοικότα. *Restabat etiam tum gigantum genus, qui ob corporis magnitudinem ac figuras multum aliis hominum dispares stupendum erant spectaculum, & fama terribilis: monstrantur in hunc diem eorum ossa fidem omnem vulgi excedentia.* Gabinius in Mauritaniæ descriptione dicebat à Sertorio reperta Antæi ossa, quorum compagem fuisse cubitorum sexaginta. Phlegon Trallianus Mirabilium cap. IX. meminit effossi capitis Idæ, quod triplæ esset ad solitum modum quantitatis. Addit idem in Dalmatia reperta corpora multa, quorum ulnæ XVI. ulnas excederent. Narrat idem ex Theopompo in Bosphoro Cimmerio repertam ossium humanorum compagem longam XXXIV. cubitos. Ejusdem Phlegontis exstat libellus de longævis, dignus sanè lectu.

(ss) PAUSANIAS.] Is in Laconicis meminit ossium humanorum, sed insolitæ magnitudinis, quæ in Templo Æsculapii ad Asopum urbem ostendebantur: & in Eliacorum priore ossis è mari educti, quod olim Pisæ cuiloditum Pelopisque creditum fuerat.

(tt) PHILOSTRATUS.] In Heroicorum initio multa ait gigantea corpora in Pallene

lene detegi per imbres aut terræ motus.

(uu) PLINIUS.] Libro VII. c. 16. *In Creta terræ motu rupto monte inventum est corpus stans; quod alii Orionis, alii Eëtionis fuisse tradunt. Orestis corpus Oraculi jussu refossum septem cubitorum fuisse monumentis traditur. Jam verò ante annos prope mille, vates ille Homerus non cessavit minora corpora mortalium, quàm prisca, conqueri.* Solinus cap. 1. *Quis enim non ævo isto minor parentibus suis nascitur? Priscorum autem testantur molem etiam Orestis suprema, cujus ossa Olympiade quinquagesima & octava Tegeæ inventa à Spartanis oraculo monitis, discimus implesse longitudinem cubitorum septem. Scripta quoque, quæ ex antiquitate memorias accersunt in fidem veri, hoc etiam receperunt, quod bello Cretico, cum elata flumina plus quam vi amnica terras rupissent, post discessum fluctuum inter plurima humi discidia humanum corpus repertum sit cubitûm trium atque triginta: cujus inspectandi cupidine L. Flaccum legatum, Metellum etiam ipsum impendio captos miraculo, quod auditu refutaverant oculis potitos.* De molari hominis dente à se conspecto vide Augustinum Libro XV. de Civitate Dei cap. XI.

(xx) ET *famulantes ei mentes.*] De his vide pulchra apud Plutarchum de Iside, Maximum Tyrium dissertatione prima & XVI. Julianum hymno Solis. Ipsum nomen ἀγγέλων in hac usurpant præter Græcos veteris fœderis interpretes Labeo, Aristides, Porphyrius, Iamblichus, Chalcidius: & his omnibus antiquior Hostanes citatus Minutio. Heraclitus, testem quem dixi Chalcidio, asserit, præmoneri mei

tos instruentibus divinis potestatibus.

(yy) POST *Græcos plurimos refert Catullus.*] Epithalamio Pelei & Theridos :

Sed postquam tellus scelere est imbuta nefando,
Justitiámque omnes cupida de mente fugarunt:
Perfudere manus fraterno sanguine fratres,
Destitit extinctos natus lugere parentes,
Optavit genitor primævi funera nati,
Liber ut innuptæ potiretur flore novercæ:
Ignaro mater substernens se impia nato,
Impia non verita est divos scelerare penates:
Omnia fanda, nefanda malo permista furore
Justificam nobis mentem avertêre Deorum.

(zz) APUD *Græcos.*] Homerum Iliados γ'. Hesiodum in operibus. Huc pertinent Deorum pugnæ, quarum & Plato meminit de Republica II. & segreges isti dominatus, quorum idem Plato mentionem fecit de legibus III.

(aaa) ET *Latinos quosdam legitur.*] Vide Ovidium I. Metamorphoseon, & Lucanum Libro IV. Seneca Natur. quæst. 30. ubi de diluvio: *Exstinctis pariter feris, in quarum homines ingenia transierant.*

(bbb) VARRONI *omne id tempus ignotum vocabatur.*] Censorinus. *Nunc verò id intervallum temporis tractabo, quod Historicon Varro appellat. Hic enim tria discrimina temporum esse tradit. Primùm ab hominum principio ad Cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἄδηλον. Secundum à cataclysmo priore ad Olympiadem primam: quod, quia in eo multa fabulosa referuntur, μυθικὸν nominatur. Tertium à primâ Olympiade ad nos: quod dicitur ἱστορικὸν, quia in eo res gestæ veris historiis continentur.* Tempus illud quod Varro ἄδηλον, Hebræorum

bræorum Rabbini vocant inane. Diluvii aute universalis notam conchas quæ in montibu reperiuntur, notavit Philo de Mundi immortalitate.

(ccc) CHALDÆORUM *Berosus.*] De qu sic Josephus contra Appionem primo: Οὗτ τοίνυν ὁ Βηρωσσὸς ταῖς ἀρχαιοτάταις ἐπακ λουθῶν ἀναγραφαῖς, περί τε τοῦ γενομένου κατ κλυσμοῦ, καὶ τῆς ἐν αὐτῷ φθορᾶς τῶν ἀνθρώπω καθάπερ Μωϋσῆς οὕτως ἱστορηκεν, καὶ περὶ λάρνακος, ἐν ᾗ Νῶχος ὁ τοῦ γένους ἡμῶν ἀ χηγὸς διεσώθη, προσενεχθείσης αὐτῆς ταῖς ἀ κρωρείαις τῶν Αρμενίων ὀρῶν. *Hic Berosus an tiquissima scripta sequens eadem qua Moses na rat de magno diluvio, hominúmque per id inter tu, ac de arca, in qua Nochus generis nostri a ctor servatus est, cùm ea ad cacumina Armeni rum montium se applicuisset.* Post recitatam au tem diluvii historiam hæc verba addidit Bero sus, quæ idem ille Josephus habet antiquæ hist riæ Libro primo capite quarto. Λέγεται δὲ καὶ πλοίου ἐν τῇ Αρμενίᾳ πρὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυ αίων ἔτι μέρος εἶναι, καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλ ἀφαιροῦνται, χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρω ποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμοὺ *Dicitur autem etiam nunc in Armenia in Cordy aorum monte pars esse ejus navigii, & quosda inde bitumen auferre. Eo autem ablato utunt homines maximè pro amuleto.*

(ddd) ASSYRIORUM *Abydenus.*] Serva nobis ejus locum Eusebius Libro IX. Præp rationis cap. 12. Cyrillus primo adversus Ju lianum. Μεθ' ὃν ἄλλοι τε ἦρξαν καὶ Σοίσιθρο ὧν Κρόνος προσημαίνει μὲν ἔσεσθαι πλῆθος ὀμ βρων Δεσίου πέμπτῃ ἐπὶ δέκα, κελεύει δὲ πᾶν

τὸ γραμμάτων ἡ ἐχόμενον ἐν Ηλίου πόλει τῇ ἐν Σιππάροισιν ἀποκρύψαι. Σείσιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελέα ποιήσας εὐθέως ἐπὶ Αρμενίους ἀνάπλεε, καὶ παραυτίκα μιν κατελάμβανε τὰ ἐκ θεοῦ. Τρίτῃ δὲ ἡμέρῃ ἐποίτε ὧν ἐκόπασε, μετίει τῶν ὀρνίθων, πείρην ποιούμενος, εἴκου γῆν ἴδοιεν τοῦ ὕδατος ἐκδῦσαι· αἱ δὲ, ἐκδεχομένου σφέας πελάγεος ἀχανέος, ἀπορέουσαι ὅκῃ κατορμήσονται, παρὰ τὸν Σείσιθρον ὀπίσω κομίζονται, καὶ ἐπὶ αὐτῇσι ἕτεραι· ὡς δὲ τῇσι τρίτῃσι ἐντύχεε (ἀπικέατο γὰρ δὴ πηλοῦ κατάπλεοι τοὺς ταρσοὺς) θεοί μιν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζουσι· τὸ δὲ πλοῖον ἐν Αρμενίῃ περίαπτα ξύλων ἀλεξιφάρμακα τοῖσι ἐπιχωρίοισι παροίχετο. *Post hos imperarunt alii ac deinde Sisithrus, cui Saturnus præsignificavit ingentem vim imbrium futuram, Desii decima quinta, jussit autem quicquid erat literarum eum Heliopoli, quæ in Sipparis est, abscondere. Sisithrus hæc cum implesset statim in Armeniam navigavit, ac subitò vera deprehendit quæ Deus dixerat. Tertia die postquam remiserat tempestas, avium quasdam emisit, experimentum capturus an illæ terræ aliquid visuræ essent è mari exstans. Illæ verò exceptæ ab immenso pelago, non habentes ubi considerent, ad Sisithrum retro rediere, & post eas aliæ. At cùm misisset tertiò (redierant enim aves alis limo plenis) Dii eum humanis rebus exemerunt. Navigium in Armeniam pervenit, ibique vicinis ligna præbuit amuleti vim habentia.* Sisithrus, ut & Ogyges, & Deucalion, nomina sunt idem aliis linguis significantia, quod Noë Hebraico sermone, quo scripsit, nominâque propria, ita ut eorum vis ab Hebræis intelligi posset, expressit Moses: quomodo

modo ſcilicet Alexander Polyhiſtor Iſaacum Græcè ſcribens γέλωτα vocavit, ut ex Euſebio diſcimus: multáque ſunt talia apud Hiſtoricos omnes. Philo de præmiis & pœnis. Τύπον Ἕλληνες μὲν Δευκαλίωνα, Χαλδαῖοι δὲ Νῶε ἐπονομάζουσιν, ἐφ᾽ ᾧ τὸν μέγαν κατακλυσμὸν συνίζη γηγενῆς. *Hunc Græci Deucalionā, Chaldæi Noë vocant, ſub quo magnus ille cataclyſmus evênit.* Deucalionis autem diluvium fuiſſe illud univerſale tradebant Ægyptii teſte Diodoro Lib. 1. Ad Italiam enim pertinuiſſe Plinius Lib. III. c. 14. Ut ad nominum illam in alias linguas transfuſionem redeam, inſignis eſt ea de re Platonis In Critia locus. Τὸ δ᾽ ἐπὶ βραχὺ περὶ τῶν λόγων δεῖ διηλῶσαι, μὴ πολλάκις ἀκούοντες Ἑλληνικὰ βαρβάρων ἀνδρῶν ὀνόματα θαυμάζητε. τὸ γὰρ αἴτιον αὐτῶν πεύσεσθε. Σόλων βουλόμενος εἰς τὰ αὑτοῦ ποιήσειν χρήσασθαι τῷ λόγῳ, διαπυνθανόμενος τὴν τῶν ὀνομάτων δύναμιν, εὗρε τούς τε Αἰγυπτίους τοὺς πρώτους ἐκείνους αὐτὰ γεγράφοντας, εἰς τὴν αὑτῶν φωνὴν μετενηνοχότας. αὐτός τε ἂν πάλιν ἐπὶ τὴν διάνοιαν ὀνόματος ἀναλαμβάνων, εἰς ἡμετέραν ἄγων φωνὴν ἀπεγράφετο. *Illud in hujus ſermonis limine dicendum vobis, ne miremini ſi Græca ſæpè audiatis virorum barbarorum nomina. cauſam jam intelligetis. Cùm Solon carminibus ſuis inſerere hanc narrationem vellet, vim ipſam ſignificationémque nominum perſcrutatus, reperit Ægyptiorum primos qui de rebus iſtis ſcripſerant, in ſuam ea linguam tranſtuliſſe. Ipſe verò percepta nominis cujúſque ſignificatione, ea ipſa noſtro veſtivit ſermone.* Cum Abydeni verbis congruunt illa Alexandri Polyhiſtoris, quæ ſervavit nobis Cyrillus dicto

libro

libro primo adversus Julianum, Ὠτιάρτου δὲ τελευτήσαντος, τὸν υἱὸν αὐτοῦ ξίσουθρον βασιλεῦσαι Σάρους δεκαοκτώ. ἐπὶ τούτου τὸν μέγαν φασὶ γενέσθαι κατακλυσμόν· εἶτα σωθῆναι λέγει τὸν ξίσουθρον, προαπαγγείλαντος αὐτῷ τοῦ Κρόνου τὸ ἐσόμενον, καὶ ὅτι προσήκει ναυπηγήσεσθαι λάρνακα· καὶ ὁμοῦ πτηνοῖς, ἑρπετοῖς τε καὶ κτήνεσι πλεῖν ἐν αὐτῇ. *Mortuo Otiarte filium ejus imperasse Xisuthrum per octo decim annos, quos Saros vocant. Hujus temporibus fuisse aiunt diluvium magnum. Narrat deinde servatum Xisuthrum, Saturno ipsi quod futurum erat prænuntiante, & fabricandam ipsi Arcam: in eo ipsi unà cum volucribus, reptilibus ac jumentis navigandum.* Assyriis autem, ut & aliis quibusdam gentibus, Deus summus ab ea stella vocabatur, quæ ut Taciti utar verbis, è septem sideribus, queis mortales reguntur, altissimo orbe & præcipua potentia ferebatur; aut certè Syriacum איל, quod Deum significat, Græci interpretes Κρόνον ideo vertere, quod is Syris איל dicebatur. Philo Byblius Sanchuniathonis interpres ἶλον τὸν καὶ Κρόνον λ. citat Eusebius: apud quem mox ex eodem Philone sequitur: Κρόνος ὃν οἱ Φοίνικες Ισραὴλ ὀνομάζουσι. Sed error est librarii, qui pro ἶλ, quod contractè pro Ισραὴλ Græcis Christianis poni solet, posuit Ισραὴλ, cum ἶλ sit, ut diximus איל, quomodo Syri dicunt quod אל Hebræi.

(eee) QUI *& columbæ emissæ meminit ut & ex Græcis Plutarchus.*] Libro terrestria an aquatica animantia plus habeant solertiæ. Δευκαλίωνί φασι περιστερὰν ἐκ τῆς λάρνακος ἀφιεμένην δήλωμα γενέσθαι, χειμῶνος μὲν εἴσω πάλιν ἐνδυομένην, εὐδίαι δ' ἀποπτᾶσαν. *Co-*

 lumbam

lumbam aiunt ex arca emiſſam certum indicium detuliſſe Deucalioni, cùm rediret, tempeſtatis, ubi emanebat, ſerenæ. Notanda autem & in hoc Plutarchi & in illo Polyhiſtoris loco, non minus quàm in Nicolai Damaſceni & Apollodori libris, & in iis ſcriptoribus quibus utitur Theophilus Antiochenus Libro III. vox λάρναξ, quæ planè reſpondet voci תֵּבָה, quam in hac hiſtoria Moſes uſurpat, neque verò aliter eam vertit Joſephus.

(*fff*) LUCIANUS.] Libro de Dea Syria, cùm de templo vetuſtiſſimo quod erat Hierapoli agere cœpiſſet, adjungit. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ Δευκαλίωνα τὸν Σκύθην τὸ ἱερὸν ἱδρύσασθαι λέγουσι τοῦτον Δευκαλίωνα, ὅτι τοῦ τὸ πολλὸν ὕδωρ ἐγένετο. Δευκαλίωνος δὲ πέρι λόγον ὃν Ἕλληνες ἤκουσι, τὸν Ἕλληνες ἀπ' αὐτοῦ λέγουσι. ὁ δὲ μῦθος ὧδε ἔχει. ἦσαν ἡ γενεὴ, οἱ νῦν ἄνθρωποι, ὃ πρῶτοι ἐγένοντο, ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ γενεὴ πάντες ὤλοντο. ἔτοι δὲ γένεος τοῦ δευτέρου εἶναι, τὸ αὖτις ὃν Δευκαλίωνος εἰς πλῆθος ἀπίκετο. ὀνείναν δέ φασιν ἄνθρωπόν τινα πολλὰ μυθεύσασθαι, ὕβριας τὰ ἔργα τὰ ἑαυτῶν, ἀθέμιστα ἔργα ἐπράσσοντας, ἔτε γὰρ ὅρκια ἐφύλασσον, ἔτε ξείνους ἐδέκοντο, ἔτε ἱκετέων νηΐχοντο· αὐτὰ σφισὶ ἡ μεγάλη συμφορὴ ἀπίκετο. αὐτίκα ἡ γῆ πολλὸν ὕδωρ ἀνιεῖσα, καὶ ὄμβροι μεγάλοι ἐγένοντο, καὶ αἱ ποταμοὶ κατέβησαν μέζονες, καὶ ἡ θάλασσα ὅτι πολλὸν ἀνέβη, ἐς ὃ πάντα ὕδατος ἐγένετο, καὶ πάντες ὄλοντο. Δευκαλίων δὲ μοῦνος ἀνθρώπων ἐλίπετο ἐς ἡμέων δευτέρην, ἐξελίπες τε καὶ τοῦ σφετέρου εἵνεκα. ἡ δὲ ὅς σφι ἐγένετο. λάρνακα μεγάλην, τὴν οἱ αὐτὸς ἔχε, ἐς ταύτην ἐσβιβάσας παῖδάς τε καὶ γυναῖκας ἑωυτοῦ, ἐσέβη. ἐσβαίνοντι δὲ οἱ ἀπήκοντι

το σύες, καὶ ἵπποι, καὶ λεόντων γένεα, καὶ ὄφιες, καὶ ἄλλα, ὁκόσα ἐν γῇ νέμονται, πάντα ἐς ζεύγεα. ὁ δὲ πάντα ἐδέκετο· καί μιν οὐκ ἐσίνοντο· ἀλλά σφισι μεγάλη διόθεν φιλίη ἐγένετο· καὶ ἐν μιῇ λάρνακι πάντες ἔπλευσαν, ἔς τε τὸ ὕδωρ ἐπεκράτεε. τὰ μὲν Δευκαλίωνος πέρι Ελληνες ἱστορέουσι. τὰ δὲ ἀπὸ τούτου, λέγεται λόγος ὑπὸ τῶν ἐν τῇ ἱρῇ πόλει μεγάλως ἄξιος θωϋμάσαι, ὅτι ἐν τῇ σφετέρῃ χώρῃ χάσμα μέγα ἐγένετο, καὶ τὸ σύμπαν ὕδωρ κατεδέξατο. Δευκαλίων δὲ, ἐπεὶ τάδε ἐγένετο, βωμούς τε ἔθετο, καὶ νηὸν ἐπὶ τῷ χάσματι Ηρης ἅγιον ἐστήσατο· ἐγὼ δὲ καὶ τὸ χάσμα εἶδον, καὶ ἔστι ὑπὸ τῷ νηῷ κάρτα μικρόν. εἰ μὲν ὦν πάλαι καὶ μέγα ἐὸν, νῦν τοιόνδε ἐγένετο, οὐκ οἶδα· τὸ δὲ ἐγὼ εἶδον, μικρόν ἐστι. σῆμα δὲ τῆς ἱστορίης τόδε πρήσσουσι. δὶς ἑκάστου ἔτεος ἐκ θαλάσσης ὕδωρ ἐς τὸν νηὸν ἀπικνέεται. φέρουσι δὲ οὐκ ἱρέες μόνον, ἀλλὰ πᾶσα Συρίη καὶ Αραβίη, καὶ πέρηθεν τοῦ Εὐφρήτεω, πολλοὶ ἄνθρωποι ἐς θάλασσαν ἔρχονται, καὶ πάντες ὕδωρ φέρουσι· τὸ, πρῶτα μὲν ἐν τῷ νηῷ ἐκχέουσι, μετὰ δὲ, ἐς τὸ χάσμα κατέρχεται, καὶ δέκεται τὸ χάσμα μικρὸν ἐὸν ὕδαος χρῆμα πολλόν· τὰ δὲ ποιέοντες Δευκαλίωνα ἐν τῷ ἱρῷ τόνδε νόμον θέσθαι λέγουσι, συμφορῆς τε καὶ εὐεργεσίης μνῆμα ἔμμεναι. ὁ μὲν ὦν ἀρχαῖος αὐτοῖς λόγος ἀμφὶ τοῦ ἱροῦ, τοιός δέ ἐστι.

Plerique à Deucalione structum dicunt hoc templum, eo scilicet Deucalione, cujus ætate vis aquarum fuit maxima. De eo autem Deucalione in Græcia audivi quod Græci narrant. Est autem sermo talis. Hoc quod nunc est hominum genus non ab initio exstitisse, sed id periisse stirpitus: qui verò nunc sunt homines secundi esse generis, quod ortum à Deucalione paulatim in ingentem

multitudinem excrevit. De illis autem qui antè fuerant hominibus hæc sunt quæ memorantur. Contumelioſi homines cùm eſſent, iniqua facinora perpetrabant: nam neque jusjurandum ſervabant, neque excipiebant hoſpites, neque curabant ſupplices: ob quas res maxima eis ſupervênit calamitas. Statim enim terra plurimum aquæ de ſe extulit, tum verò plurimi de cœlo cecidere imbres: flumina quoque ultra modum exundavere, & mare ipſum ſuperfuſum eſt terris, ita ut res omnes aqua fierent, homines verò perirent omnes. Solus tunc ad ſecundi generis exordium Deucalion relictus eſt, prudentiæ & pietatis ergo. Servatus autem hoc modo eſt. In arcam magnam quam habebat liberos mulieréſque domus ſuæ impoſuit, ipſéque eam ingreſſus eſt: quod cùm faceret, venere apri, & equi, & leonum genera, & ſerpentes, & alia quæ in terra paſcuntur, bina quæque: ille hæc ad ſe animantia recepit omnia: quæ nihil nocuere: ſed magna ei cum illis divinitus amicitia obvenit: unáque in arca navigarunt omnes, quamdiu aqua ſuper terras fuit. Hæc ſunt quæ de Deucalione referunt Græci: De iis verò quæ pòſt acciderunt fertur ab illis qui Hieropolim habitant res admirabilis, in ſua regione terræ fuiſſe hiatum, qui aquam abſorpſerit omnem. Id ubi factum eſſet, à Deucalione poſitas aras & Junonis templum ſuper illo hiatu. Hiatum ipſe vidi. Valde exiguus eſt ſub templo quod dixi. An olim major fuerit, contractúſque ſit cum tempore, equidem neſcio: id ſcio quod vidi parvum eſſe. In hiſtoriæ hujus ſignum quod aguntur, hoc eſt: bis anno ex mari aqua in templum defertur. Ferunt aquam non ſacerdotes tantùm, ſed omnis Syria Arabiáque. Quin ab Euphrate

uſque

usque eunt ad mare homines, omnésque aquam ferunt: eam primum effundunt in Templum. Descendit in hiatum aqua: & is hiatus, quamvis parvus, immensam vim aquæ recipit. Hoc cùm faciunt, ritum hunc aiunt à Deucalione institutum, in calamitatis simul & salutis partæ memoriam. Talis est vetus de Templo hoc sermo.

(ggg) A P U D *Molonem quoque.*] Verba ejus tradidit nobis Eusebius Libro IX. Præparationis Evangelicæ capite XIX. Κατὰ τὸν κατακλυσμὸν, ἀπὸ τῆς Αρμενίας ἀπελθεῖν τὸν περιλειφθέντα ἄνθρωπον μετὰ τῶν ὑῶν, ἐκ τῶν ἰδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώραν, ἐλθεῖν εἰς τὴν ὀρεινὴν τῆς Συρίας, οὖσαν ἔρημον. *Sub diluvii tempus excessisse ex Armenia eum hominem qui cum liberis suis diluvium evaserat, ejectum rebus suis vi indigenarum. Eundem, cum loca interjecta transiisset, pervenisse in Syriæ regionem montanam tunc vacuam.*

(hhh) E T *Nicolaum Damascenum.*] Ejus verba ex historiæ universalis Libro XCVI. sic exhibet dicto jam loco Josephus. Εστιν ὑπὲρ τὴν Μιγνάδα μέγα ὄρος κατὰ τὴν Αρμενίαν, Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ λόγος ἔχει περισωθῆναι. καί τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχούμενον, ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν ὀκεῖλαι· καὶ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπὶ πολὺ σωθῆναι. γένοιτο δ' ἂν οὗτος ὅν τινα καὶ Μωσῆς ἀνέγραψεν ὁ τῶν Ιουδαίων νομοθέτης. *Est super Minyada* (quam Milyada vocant Strabo & Plinius) *ingens in Armenia mons, Baris dictus, in quo fama est servatos esse ex cataclysmo multos: unum verò in Arca vectum ad summum ejus jugum appulisse, diúque lignorum ejus arcæ*

manſiſſe reliquias. Hic, credo, is fuerit cujus Moſes meminit, qui Judæis leges condidit. His ſcriptoribus addendi Hieronymus Ægyptius, qui res Phœnicias ſcripſit, & Mnaſeas, memorati Joſepho. Fortè & Eupolemus, quem ex Polyhiſtore producit Euſebius Præparationis Libro IX. cap. 17.

(iii) SED *& in Americæ partibus.*] Vide Joſephum Acoſtam & Antonium Herreram.

(kkk) QUOD *Plinio notatum.*] Lib. v. cap. 13. Conſentiunt Plinio Mela & Solinus. Conſer quæ ex Abydeno jam attulimus.

(lll) IN *montibus Gordyæi.*] Quos Moſes Ararath vocat, Kardu tranſtulere Chaldæi interpretes, Cordyæos Joſephus. Cordæos Curtius, Gordyæos ſcribit Strabo Libro XVI. Plinius Libro VI. c. 27. & Ptolemæus.

(mmm) IN *hunc diem.*] Monſtratas ſuo ævo has Arcæ reliquias ait Theophilus Antiochenus Libro III. Epiphanius contra Nazaræos. Ὡς ἔτι καὶ νῦν τὰ λείψανα τῆς τοῦ Νῶε λάρνακος δείκνυται ἐν τῇ τῶν Κορδυαίων χώρᾳ, *Ad hoc uſque tempus rel quiæ Arcæ Noë monſtrantur in Cordyeorum terra:* Chryſoſtomus oratione de perfecta dilectione. Iſidorus Lib. XIV. originum cap. 8. *Ararath mons Armeniæ, in quo Arcam hiſtoriæ poſt diluvium reſedisſe teſtantur. Unde & uſque hodie ibidem lignorum ejus videntur veſtigia.* Adde ex Haitone Armenio hæc quæ habet capite nono: *In Armenia eſt altior mons quàm ſit in toto orbe terrarum, qui Ararath vulgariter nuncupatur, & in cacumine illius montis poſt diluvium arca primo ſedit.* Adde Geographum Nubienſem & itinerarium Benjamini.

(nnn) IA-

(*nnn*) IAPETUS.] Est ipsa vox יפת. Nam eandem literam פ alii ut π, alii ut φ pronuntiabant, qualis differentia & nunc est inter Germanos & Belgas. Notavit id de Hebræa litera ad Danielem Hieronymus.

(*ooo*) IAVON.] Nam ἰάονες sæpè est apud vetustos scriptores. Id in Aristophanis Acharnensibus Persa pronunciat ἰαοναῦ. Jam verò mos antiquior erat inter duas vocales interponere digamma, quod postea per υ scribi cœpit, olim sic F. ita ἀυὼς erat quod nunc ἀὼς & ἠώς. ταυὼς ταὼς pavus. ἰαῦνας τοὺς Ελλήνας καλοῦσι Suidas.

(*ppp*) HAMMO.] Nam ח per aspirationem reddere aut etiam omittere Græci solent: ut חצר־מות Ἀδράμυττος, vel Ἀδράμυττος. חכמות, ἀχμὼθ, apud Irenæum & alios. חברה socia ἄβρα Græcis veteribus. חיה αἰών. חנה, Hanno vel Anno חני־בעל Hannibal vel Annibal: חצר־בעל Hasdrubal vel Asdrubal. חשים ἀξυμῖται. ων verò Græca est desinentia. Hic non Lybium tantùm, sed & multarum aliarum gentium pater consecratus ab ipsis in Jovis stellam. Lucanus IX.

Quamvis Æthiopum populis Arabúmque beatis
Gentibus atque Indis unus sit Jupiter Ammon.

Ægyptum quoque in hujus parte ponunt sacræ literæ Psal. LXXVIII. 51. cv. 23. 27. cvi. 22. Hieronymus in traditionibus Hebraïcis ad Genesim: *A quo Ægyptus usque hodie Ham patria Ægyptiorum lingua dicitur.*

(*qqq*) JOSEPHUS *& alii observant.*] Is גמר dicit esse γομαρεῖς Galatas, ubi oppidum Comara Plinio: Comari populi Melæ Libro I.

Ex מגוג Scythas à quibus condita Scythopolis in Syria, & altera urbs Magog Plinio Lib. v. c. 23. aliis dicta Hierapolis & Bambyce. A מדי Medos esse apparet, ab יון quod diximus Iavonas, Iaonas, Ionas. A תבל Josephus ait esse Iberos Asiæ, in quorum vicinia Thabilicam urbem vetustæ originis vestigia servantem ponit Ptolemæus, A משך est urbs ipsi memorata Mazaca, cujus & Strabo meminit Libro XII. & Plinius Libro VI. 3. & Ammianus Marcellinus Libro XX. Adjice huic Moschos nominatos Straboni Libro XI. & Melæ Libro tum primo, tum tertio, quos Moschenos dixit Plinius Lib. VI. cap. 9. & Moschicos montes apud eosdem Melam & Plinium. A תירס esse Thraces, cum Josepho tradunt consensu alii, & vox indicat: præsertim si observemus Græcum ξ ab initio respondisse Syriacæ literæ ס, quod ordo indicat. De iis qui ab אשכנז corruptus est apud Josephum locus, sed dubitandum non est quin inde nomen habeat Ascania Homero memorata pars Phrygiæ & Mysiæ: de qua Strabonem vide Libro XII. & Plinium Libro V. c. 32. & Ascanius lacus, & ex lacu amnis apud eundem Strabonem Libro XIV. & apud Plinium dicto cap 32. Libro V. Ascanius portus apud Plinium Libro V. cap. 30. Ascaniæ insulæ eidem Lib. IV. cap. 12. & Lib. V. cap. 31. A ריפת esse Paphlagonas dicit Josephus, Riphatæos dictos aliis, quibus locis Rhiphaces ponit Mela Libro primo. Ab אלישה esse αἰολεῖς, idem ille nos docet Josephus, & Ierosolymitanus Paraphrastes ei adstipulatur pro Æolibus Græcos nominans, totum pro parte: neque abludit Hellas terræ nomen. A תרשיש

תרשיש esse Cilices Josephus idem dicit, probátque ex urbe Tarso. Multis enim in locis evenit, ut quæ populorum nomina fuerant, urbium facta sint nomina. De כתים unde κίτιον suprà attigimus. A כוש Æthiopes Chusæi & sibimet ipsis & vicinis, ut Josephi tempore ita & nunc vocantur: unde & fluvius apud Ptolemæum, & apud Geographum Arabem urbes Æthiopiæ duæ nomen retinent; paritérque à מצרים, qui Μισὼρ Philoni Byblio, Mesori sibi ipsis & accolis ii qui Græcis Ægyptii, & mensis apud eos nomen Μεσορὴ, Cedreno terra ipsa μέσρα. Verè & hoc Josephus à פוט esse in Mauritania amnem. Meminit ejus amnis & Plinius Lib. v. cap. 1. *Phut & juxta eum regio Phutensis usque in præsens dicitur*, ait Hieronymus Traditionibus Hebraicis in Genesim. Est non longè à Fesa, manente nunc etiam vocabulo. Qui Mosi est כנען is contractius Sanchuniathoni, & ex eo Philoni Byblio Χνᾶ. invenies id apud Eusebium Lib. 1. Præparationis cap. 10. Et terra ipsa sic dicta. Stephanus de Urbibus. Χνᾶ ἔθνος ἡ Φοινίκη καλεῖται. *Chna sic appellatur Phœnice.* Et suo tempore ait Augustinus Libro expositionum epistolæ ad Romanos, rusticos ad Hipponem si interrogentur qui essent, respondere Canaani. Et Mestraimi & Canaanis nomina sunt & in Eupolemi loco, ut eum profert Eusebius Præparat. IX. 17. A רעמה Regema Ptolemæo in Arabia felice, nimirum ע in γ mutato, ut in Gomorra aliisque vocibus. A סבא Sabæos deducit Josephus, noram gentem: quarum & urbs princeps Sabæ Strabonis Libro XVI. Ubi à סברה Sabatenos Josephus ponit,

ponit, ibi Plinio urbs est Sobotale Lib. VI. c. 28. להבים à Libyum nomine non abit, nec à נפתחים Nepata urbs Æthiopum Plinio Lib. VI. cap. 29. Napata Ptolemæo: nec à פתרסים Pharusi Plinio Libro V. 8. Phaurusii Ptolemæo in Æthiopia. A צידן nota urbs omnibus poëtis & historicis Sidon. A גרנשי oppidum Gorasa Ptolemæo. Ab ערקי Arca urbs Phœnices Prolemæo memorata, & Plinio Libro V. 18. Ab ארודי Aradus insula memorata Strab. I. 16. Plin. l. 5. cap. 20. & Ptolemæo in Syria. A חמתי Amathus Arabiæ nominata Herodoto in Euterpe & Thalia. Ab עילם Elymæi Medis contigui apud Strabonẽ Lib. XVI. Plinium Libro V. cap. 26. & 27. & apud Livium Libro XXXVII. Horum traduces in Phrygia Elymi apud Athenæum Libro IV. Ab אשור Assyrii noti omnibus, ut & à לוד Lydi, unde & vox Ludorum Latina. Ab ארם in hunc diem semet appellant, qui Græcis ab urbe צור Syri: nam צ modo per τ, modo per ס vertitur unde urbs illa צור quæ Tyrus Græcis, Sarra Ennio, & Sinæ aliis Tinæ. Strabo Lib. XVI. in fine. Λέγει δὲ καὶ τὸς Ἀρίμους ὁ ποιητὴς, ὡς φησιν ὁ Ποσειδώνιος λέγεσθαι, μὴ τόπον τινὰ τῆς Συρίας, ἢ τῆς Κιλικίας, ἢ ἄλλης τινὸς γῆς, ἀλλὰ τὴν Συρίαν αὐτήν. *Nominat Homerus, & Arimos, ea autem voce vult Posidonius intelligi, non partem aliquam Syriæ aut Ciliciæ aut alterius regionis, sed Syriam ipsam.* Idem Strabo Lib. XIII. Οἱ δὲ τὸς Σύρους Ἀραμαίους λέγουσι. *Sunt qui per Arimos Syros intelligunt, qui & nunc Arami dicuntur.* Libro autem primo. Τὸς γὰρ ὑφ' ἡμῶν Σύρους προσαγορευομένους ὑπ' αὐτῶν τῶν Σύρων

ρων Αραμμαίους καλοῦσθαι. *Nam qui à nobis dicuntur Syri, eos ab ipsis Syris dici Arammæos*. Ab חוץ Ausanitis regio apud Lxx. Interpretes in Iobo. Ausitida dixit Aristæus. A חול urbs Chollæ Ptolemæo posita in Syria. A גתר Gindarus urbs apud Ptolemæum. & populus Gindareni Plinio v. 23. in Cœle Syria. A מש Masius mons non procul Nisibi apud Strabonem Libro xi. & Ptolemæum in Mesopotamia. Nomina יקטן ut & חצרמות & חולן Geographi Arabes nobis in Arabia repræsentant nominibus Baisatiaktan, Hadramuth, Chaulan, ut notavit Capellus vir eruditissimus. Nomen אופר retinet ni fallor Opharus fluvius, & populus Opharitæ circa Mæotim Plinio Libro vi. 7. Etiam urbes eas quarum hoc in loco meminit Moses antiquissimas esse collatione scriptorum apparet. De Babylone res notissima. ארך est Aracca quam in Susiane ponit Ptolemæus, unde Areccæos campos Tibullo dici notavit in Solinianis vir infinitæ lectionis Cl. Salmasius. Ab אכד Acabenen corruptè pro Acadene dictam suspicatur probabiliter diligens in Scripturarum interpretatione Franciscus Junius, qui & alia non pauca observavit eorum quæ jam posuimus. כלנה est Callinisum oppidum ad Euphraten, cui id nomen ad Ammiani mansisse tempora ex Libro ejus xxiii. docemur. Terra שנער est Σεναάρ τῆς Βαβυλωνίας apud Histiæum Milesium in loco quem nobis conservavit Josephus Antiquæ historiæ Libro i. c. 7. & in Chronico, itémque in Præparatione Eusebius. Scripsit is res Phœnicum lectus etiam Stephano. At rursum. ע in γ mutato Singaram hinc montem Ptolemæus in Mesopotamia nominat,

nominat, Plinius autem Singaram oppidum Libro v. cap. 24. Hinc Singarana regio Sexto Rufo: נינוה haud dubiè est quæ Græcis contractius Ninos. In epitaphio Sardanapali,

Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι Νίνου μεγάλης βασιλεύσας.

Ipse Nini magnæ modo Rex nil sum nisi pulvis.

Est id nomen & apud Theognidem, Strabonem Libro XVI. Plinium Libro VI. cap. 13. cujus verba sunt. *Fuit & Ninos imposita Tigri ad solis occasum spectans quondam clarissima.* Lucanus III. *Et felix, sic fama, Ninos.* Habet id nomen & Ptolemæus in Assyria. A כלח urbe principe nomen habet regio Calachena. Straboni Libro XI. bis, deinde initio Libri XVI. רסן est Rasaina apud Ammianum Lib. XXIII. Sidon nota omnibus. עזה nemo dubitare potest quin litera ע per γ, ut diximus, reddita sit Gaza Palæstinorum, nominata Straboni Libro XVI. Melæ Libro I. qui ingentem & munitam admodum vocat, Plinio Libro V. 13. VI. 28. & alibi. ספרה est Heliopolis urbs Sipparorum in loco Abydeni quem modo produximus, Sippara Ptolemæo in Mesopotamia. אור est Ur castellum Ammiano memoratum Libro XXV. חרן Carræ Crassorum clade nobiles.

(*rrr*) AFFECTATI *in cœlum itineris.*] Homerus Odysseæ A. Ovidius I. Metamorphoseos:

Affectasse ferunt regnum cœleste gigantes.

Vide & Virgilium Georgicon I. & Lucanum Lib. VII. Frequens est apud omnes gentes loquendi genus, ut quæ suprà communem altitudinem attolluntur, dicantur οὐρανομήκη, ut apud

apud Homerum sæpé. Sic & Deut. 1. 28. & IX. 1. Sibyllæ nescio cujus locum de insana illa turris substructione agentem citat Josephus talem. Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων πύργον ᾠκοδόμησάν τινες ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀναβησόμενοι δι' αὐτοῦ. οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐπιπέμψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκάστῳ φωνὴν ἔδωκαν· καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβη κληθῆναι τὴν πόλιν. *Cùm homines omnes una lingua uterentur, altissimam Turrim ædificare quidam cœperunt, velut per eam in cœlum scansuri. At dii ventis immissis evertêre turrim hanc, & suam cuique linguam attribuêre: unde urbi Babylon factum est nomen.* At ex Abydeno hæc nobis profert Eusebius Præparationis IX. cap. 14. & Cyrillus Libro I. contra Julianum. Εἰσὶ δ' οἱ λέγουσι τοὺς πρώτους ἐκ γῆς ἀνασχόντας ῥώμῃ τε καὶ μεγέθει χαυνωθέντας, καὶ δὴ θεῶν καταφρονήσαντας ἀμείνονας εἶναι, τύρσιν ἠλίβατον ἀείρειν, ἵνα νῦν Βαβυλών ἐστι· ἤδη τε ἆσσον εἶναι τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοὺς ἀνέμους θεοῖσι βωθέοντας ἀνατρέψαι περὶ αὐτοῖσι τὸ μηχάνημα. τῶν δῆτα ἐρείπια λέγεσθαι Βαβυλῶνα· τέως δὲ ὄντας ὁμογλώσσους ἐκ θεῶν πολύθροον φωνὴν ἐνείκασθαι. μετὰ δὲ Κρόνῳ τε καὶ Τιτῆνι συστῆναι πόλεμον. *Sunt qui dicant primos illos è terra editos homines, cùm & viribus & mole sua superbirent, ita ut se plus Diis posse jactarent, vertisse se ad turrim struendam quo loco nunc est Babylon, Cúmque jam prope ad cœlum pervenisset opus, ventorum vi Diis auxiliantium, disiectum id super ædificantes: ruinis impositum nomen Babylonis. Cùm verò ad id temporis unius sermonis fuissent homines, immissam in eos à Diis linguarum discrepantiam. Post*

id

id extitiſſe bellum Saturnum inter & Titana. Falsò autem à Græcis proditum, conditam à Semiramide Babylonem, etiam Beroſus in Chaldaïcis prodidit, ut nos Joſephus docet contra Appionem 1. eundémque errorem tum ex Philone Byblio, tum ex Dorotheo Sidonio reſellit Julius Firmicus. Vide & quæ de gigantibus & turri ex Eupolemo nobis adducit Euſebius Præparationis Evangelicæ Libro XX. c. 17.

(ſſſ) SODOMORUM *incendium eſt apud Diodorum Siculum.*] Libro XIX. ubi poſt lacus Aſphaltitæ deſcriptionem: Ὁ δὲ πλησίον τόπος ἔμπυρος ὢν καὶ δυσώδης ποιεῖ τὰ σώματα τῶν πελασιόντων ἐπίνοσα καὶ παντελῶς ὀλιγοχείρια. *Vicina regio cùm igni ſubardeat, ſeviumque odorem exhalet, in cauſa eſt cur accolarum corpora morbida ſint miniméque vivacia.*

STRABONEM.] Libro XVI. poſt Aſphaltitæ deſcriptionem, Τῇ δ' ἔμπυρον εἶναι καὶ ἄλλα τεκμήρια φέρουσι πολλά. καὶ γὰρ πέτρας τινὰς ἐπικεκαυμένας δεικνύουσι τραχείας περὶ Μοασάδα καὶ σύραγγας πολλαχοῦ, καὶ γὰρ τεφρώδη, σταγόνας τε πίσσης ἀναλισκάδων λειβομένας, καὶ δυσώδεις πόρρωθεν τοὺς ἀμοὺς ζώντας, καὶ λοιπὰς δὲ ἀναλελεγμένας συμφοράς. ὥστε πιστεύειν τοῖς θρυλλουμένοις ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων, ὡς ἄρα ἐφ' ἑκάστοτε τετρακαίδεκα πόλεις ἐνταῦθα, ὧν τὴς μητροπόλεως Σοδόμων σώζοιτο κύκλῳ ἐξώκοντά πως σταδίων· ὑπὸ σεισμῶν τε καὶ ἀναφυσημάτων πυρὸς καὶ θερμῶν ὑδάτων ἀσφαλτωδῶν τε καὶ θειωδῶν ἡ λίμνη περπίσοι καὶ πέτρας πυρίλιπλοι γένοιντο. αἵ τε πόλεις αἱ μὲν κατεπεδόθησαν, ἃς δ' ἀπολείπουσιν οἱ δυνάμενοι φυ-

γεῖν.

ϛϛιν. Esse in hoc solo ignem, multa indicia adferunt. Nam & petras ostendunt asperas & exustas circa Moasada: tum multis in locis exesas cavernas, terram cinerosam, picis guttas de petris stillantes, ferventia non sine fœdo odore flumina: quæ cuncta fidem faciunt famæ apud indigenas vulgatæ, XIII. *olim in ea regione habitatas urbes, quarum princeps Sodoma fuerit: cujus ambitus etiam nunc ostenditur in* Lx. *stadia patens: terræ autem motibus, erumpente igne aquisq; calidis & bituminosis, extitisse qui nunc est lacum, saxa concepisse ignem, urbium absorptas alias, alias ab iis qui fugere potuerunt, derelictas.*

(ttt) TACITUM.] Historiarum v. *Haut procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse: & manere vestigia, terrámque specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita aut manu sata, sive herba tenus aut flore, seu solitam in speciem adolevere, atra & inania velut in cinerem vanescunt.*

(vvv) PLINIUM.] Is Asphaltiten describit Libri v. cap. 16. & Libri xxxv. cap. 15.

(xxx) SOLINUM.] Capite 36. editionis Salmasianæ. *Longo ab Hierosolymis recessu tristis sinus panditur, quem de cœlo tactum testatur humus nigra & in cinerem soluta. Duo ibi oppida, Sodoma nominatum alterum, alterum Gomorrum, apud quæ pomum quod gignitur, habeat licet specimen maturitatis, mandi tamen non potest: nam fuliginem intrinsecus favillaciam ambitus tantum extimæ cutis cohibet, quæ vel levi pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum pulverem.*

(yyy) CIR-

(yyy) CIRCUMCISIONIS *vetustissimo mori testimonium præbuerunt Herodotus.* Cum errore tamen. Verba ejus sunt in Euterpe. Μοῦνοι πάντων Κόλχοι καὶ Αἰγύπτιοι καὶ Αἰθίοπες περιτάμνονται ἀπ' ἀρχῆς τὰ αἰδοῖα. Φοίνικες δὲ, καὶ Σύριοι οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καὶ αὐτοὶ ὁμολογέουσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι. Σύριοι δὲ οἱ περὶ Θερμώδοντα καὶ Παρθένιον ποταμὸν, καὶ Μάκρωνες οἱ τούτοισιν ἀσυγγείτονες ὄντες, ἀπὸ Κόλχων φασὶ νεωστὶ μεμαθηκέναι. εἰσὶ γὰρ οὗτοι οἱ περιταμνόμενοι ἀνθρώπων μοῦνοι. καὶ ὅτι μὲν Αἰγυπτίοισι φαίνονται ποιεῦντες καὶ πάντα. αὐτῶν δὲ Αἰγυπτίων καὶ Αἰθιόπων οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὀκότεροι παρὰ θατέρων ἐξεμάθοσαν. *Soli ab antiquo circumcisi sunt Colchi & Ægyptii & Æthiopes. Phœnices autem & qui in Palæstina sunt Syri fatentur hunc se morem ab Ægyptiis accepisse. Syri verò qui ad Thermodontem & Parthenium sunt amnem, & Macrones horum vicini, à Colchis dicunt se didicisse. Hi enim soli sunt qui circumciduntur, faciúntque ea in re eadem quæ Ægyptii. De Æthiopibus autem & Ægyptiis, utri ab alteris acceperint, liquidò dicere non possim.* In Syria Palæstina nullos fuisse circumcisos præter Judæos verè dicit Josephus Antiquæ historiæ libro VIII. c. 4. & contra Appionem priore libro. De quibus Judæis Juvenalis *præputia ponunt.* Et Tacitus: *Circumcidere genitalia instituêre, ut diversitate noscantur.* Vide & Strabonem Libro XVII. Tantum verò abest ut Judæi fassi sint unquam ab Ægyptiis se accepisse hunc morem, ut contra apertè dicant Ægyptios ab Iosepho didicisse circumcidi. Vide scriptorem Lexici Aruch,

quem

quem citat optimè meritus de ſacris literis Druſius Libro VI. Præteritorum. Neque verò commune omnibus Ægyptiis fuit circumcidi ut Judæis: quod vel Appionis hominis Ægyptii exemplo apud Joſephum diſcas. Phœnicas Herodotus haud dubiè pro Idumæis dixit: ut & Ariſtophanes avibus, ubi Ægyptios & Phœnicas ψωλὰς vocat. Ammonius de Verborum differentiis. Ἰδυμαῖοι δὲ τὸ μὲν ἀρχῆθεν οὐκ Ἰουδαῖοι, ἀλλὰ φοίνικες καὶ Σύροι. *Idumæi non ab origine Judæi, ſed Phœnices ac Syri.* Æthiopes autem illi qui circumciſi ſunt ex Cethuræ erant poſteris, ut jam dicemus. Colchi & eorum vicini ex decem ſunt tribubus, quas tranſtulit Salmanaſar. Inde in Thraciam quidam venere. Scholiaſtes ad Ariſtophanis Acharnenſes. Ὀδομάντων ἔθνος Θρᾳκικόν. φασὶ δὲ αὐτοὺς Ἰουδαίους εἶναι. *Odomantum gens eſt Thracica. Dicuntur autem eſſe Judæi.* Ubi Judæos intellige impropriè, Hebræos, ut ſæpè. Ab Æthiopibus trans Oceanum circumciſio venit in Novum orbem, ſi vera ſunt quæ de eo more reperto in variis ejus orbis locis narrantur.

(zzz) DIODORUS.] Libro I. de Cholchis. Ὅτι δὲ τοῦτο τὸ γένος Αἰγυπτιακόν ἐστι, σημεῖον εἶναι τὸ περιτέμνεσθαι τοὺς ἀνθρώπους παραπλησίως τοῖς παρ' Αἰγυπτίοις, διαμένοντος τοῦ νομίμου παρὰ τοῖς ἀποίκοις, καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις. *Gentem hanc ab Ægyptiis ortam argumento ſit, quòd circumciduntur & ipſi more Ægyptiorum, quorum mos in hac colonia manſit, ut & apud Judæos.* Cùm Hebræi ab antiquo circumciſi ſint, nihilo magis oſtendit circumciſio Colchos illos ab Ægyptiis eſſe, quàm quod nos diximus ab Hebræis.

bræis. Idem Libro III. Troglodytas circumcisos narrat, Æthiopum scilicet partem.

(a*) STRABO.] Libro XVI. De Troglodytis: Εἰσὶ δὲ περιτετμημένοι τινὲς καθάπερ Αἰγύπτιοι. *Sunt horum quidam circumcisi, ut Ægyptii.* In eodem Libro περιτομὰς tribuit Judæis.

(b*) PHILO BYBLIUS.] In fabula de Saturno apud Eusebium Lib. I. cap. X.

(c*) ORTÆ *ab Abrahamo gentes.*] Cui Abrahamo primo omnium datum circumcisionis præceptum etiam Theodorus docuit in Carmine de Judæis, unde hos versus nobis Eusebius dedit Libro IX. Præparationis Evangelicæ cap. XXII.

Ος ποθ' ἑῆς πάτρης ἐξήγαγε δῖον Αβραὰμ,
Αὐτὸς ἀπ' ἠγαθέου κέλετ' ἀνέρα πατρὶ σὺν οἴκῳ
Σαρκὸς ἀποσυλῆσαι πόδης ἄπο, καὶ ῥ' ἐτέλεσσεν.

Qui sanctum patriis Abrahamum eduxit ab oris,
Idem ipsum totámque domum genitalia ferro
Tegmina præcepit præcidere, paruit ille.

(d*) IDUMÆI.] Ab Esavo ita dicti, qui ὑσαῦς Philoni Byblio. Ei enim alterum nomen erat Edom, quod Græci Ἐρυθρὰν transtulere, unde dictum mare Erythræum: quippe eousque pervenit vetus Esavi posterorúmq; ejus imperium. Originis ignari eos cum Phœnicibus, ut modò dixi, confuderunt. Ammonius Idumæos circumcisos ait, ut & Justinus Dialogo cum Tryphone, & Epiphanius contra Ebionæos. Horum pars Homeritæ, quos sui etiam

etiam tempore circumcisos docet nos Epiphanius contra Ebionæos.

(e*) ISMAELITÆ.] circumcisi hi ab antiquo, sed eo ætatis anno quo Ismaël. Josephus lib. 1. c. 12. & 13. Τίκτει δ' ἡ παῖς ἑκατέρων τῷ ὑσάτῳ ἔτει· ὃν ἀθὺς μὲ ὀγδόην ἡμέραν περιτέμνουσι, κατ' ἐκεῖνο μὴ ποιοῦντας ἔθος ἔχειν οἱ Ἰουδαῖοι ποιεῖσθαι τὰς περιτομάς. Ἀβραὰμ δὲ μετὰ ἔτος τεσσαρακαιδέκατον· Ἰσμαὴλ δὲ ὁ πρῶτος αὐτῷ τῶν ἐθνῶν, Ἀβράμου γενόμενος ἐκ τῆς παλλακῆς, ἐν τούτῳ περιτέμνεται τῷ χρόνῳ. *Nascitur Abrahamo & Saræ anno sæculi sui ultimo puer, quem ipso die octavo circumcidunt: quem diem etiam nunc Judæi in circumcidendis liberis observant. At Arabes circumciduntur post annum ætatis tertium & decimum. Nam princeps eorum generis Ismaëlus ea ætate circumcisus est, filius & ipse Abrahami, sed ex ancilla.* Origenes in pulchra dissertatione contra Fatum, quæ & apud Eusebium exstat Libro VI. cap. undecima, & in collectione Græca cui φιλοκαλίας nomen. Οὐκ οἶδ' ὅπως δυνήσονται σῶσαι τὸ ἧς μὲν ὂν Ἰουδαίῳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε εἶδος σχηματισμὸν ὑπὸ τὴν γενέσεως, ὡς ὀκταήμερον αὐτὸν λαβεῖν περιτομὴν ἀκρωτηριαζομένους καὶ ἑλκουμένους, καὶ φλεγμονῇ παραπιπτομένους καὶ τραύμασι, καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσόδῳ, ἰατρῶν δεομένους. ἧς δὲ ὂν Ἰσμαηλίταις τοῖς καὶ Ἀραβίαν τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνεσθαι τεσσαρακαιδεκαετεῖς· τοῦτο γὰρ ἱστόρηται περὶ αὐτῆς. *Nescio quomodo defendere hoc possint, iis qui in Judæa nascuntur prope omnibus talem esse posituram siderum nascentibus, ut octavo die debeant circumcidi, mutilari, ulcerari, vulnera & inflammationes incurrere, ac medici ope egere si-*

mul atque vitæ limen intræverint. At Ismaëlitis, qui in Arabia sunt, talem esse posituram sidus, ut circumcidendi sint omnes ætatis anno tertio & decimo: id enim de istis proditum est. Hos Ismaëlitas Epiphanius contra Ebionæos disputans explicat Sarracenos: recte admodum, Semper enim hunc morem observarunt Sarraceni, & ab eis accepere Turcæ.

(f*) ET *alii.*] Nempe illi à Cethura, de quibus locus est egregius Alexandri Polyhistoris, apud Josephum Libro 1. cap. 16. quem & Eusebius adducit Præparationis Evangelicæ Libro IX. cap. 20. Κλεόδημός φησιν ὁ πρoφήτης, ὁ καὶ Μελχᾶς, ὁ ἰσορῶν τὰ περὶ Ἰουδαίων, καθὼς καὶ ὁ Μωϋσῆς ἱστόρησεν ὁ νομοθέτης αὐτῶν, ὅτι ἐκ τῆς Χετούρας Ἀβραάμῳ ἐγένοντο παῖδες ἱκανοί· λέγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα, ὀνομάζων τρεῖς, Ἄφερ, Ἀσσὴρ, Ἀφράν· καὶ ἀπὸ Ἀσσὴρ μὲν τὴν Ἀσσυρίαν κεκλῆσθαι· ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἄφερ καὶ Ἄφρα, πόλιν τε Ἄφραν καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὴν ὀνομασθῆναι. Τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεῦσαι ἐπὶ Λιβύην καὶ Ἀνταῖον· γήμαντα δὲ τὴν Ἄφρα θυγατέρα Ἡρακλέα, γεννῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Δήδωρον. τοῦτον δὲ γενέσθαι Σοφῶνα, ἀφ' οὗ τοὺς Βαρβάρους Σόφακας καλεῖσθαι *Cleodemus Propheta Malchas dictus in Libro de Judæis eadem dicit qui Moses qui Judæis leges condidit, ex Chetura Abrahamo multos esse natos liberos, quorum tres ab ipso nominantur Afer, Assur, Afra. Ab Assur dictam Assyriam. Ab aliis duobus Afra & Afer urbem Afram, terrámque Africam. Hos Herculi commilites fuisse in Libyam & Antæum. Herculem autem cùm Afra duxisset filiam, ea filium genuisse Dedorum nomine. Ex hoc*

tum Sophona, unde barbaros Sophacas dictos. Hic cætera nomina e scriptorum vitio, nec cum Mose, nec inter se collatis Josephi & Eusebii, quales habemus, codicibus congruunt. At Αφὲρ haud dubiè est qui Mosi עפר. Herculem autem intellige non Thebanum, sed multo antiquiorem Phœnicem, cujus & Philo Byblius meminit Eusebio citatus in dicto sæpè capite decimo libri primi Præparationis Evangelicæ. Is ipse est Hercules cujus exercitum in Africam venisse Sallustius in Jugurthino commemorat. Videmus ergo unde Æthiopes, pars magna Afrorum, circumcisionem acceperint, quam & Herodoti habuerunt tempore, & nunc etiam qui eorum Christiani sunt, non ex religionis necessitate, sed ex vetustissimi moris reverentia, retinent.

(g*) EXSTABAT *olim apud Philonem Byblium ex Sanchuniathone*] Certè ad Abrahamum pertinere putat Scaliger quædam, quæ ex Philone Byblio nobis servavit Eusebius. Ipsum vide in auctuario ad Emendationem temporum. Est tamen cur de eo dubitem.

(h*) APUD *Berosum.*] Ejus verba servavit nobis Josephus Antiquæ historiæ libro 1. cap. 8. Μετὰ δὲ τὸν κατακλυσμὸν, δεκάτη γενεᾶ, παρὰ Χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ μέγας καὶ τὰ οὐράνια ἔμπειρος. *Post cataclysmum decima stirpe apud Chaldæos vir exstitit justus & eximius, intérque cætera cœlestium peritus.* Hæc ad Abrahamum rectè referri temporum ratio ostendit.

(i*) HECATÆUM.] Is librum De Abrahamo scripsit qui periit, sed exstabat Josephi tempore.

(k*) DAMASCENUM] Nicolaum illum virum illustrem amicum & Augusto & Herodi, cujus reliquias aliquot nuper accepimus beneficio viri Amplissimi Nicolai Peiresii in cujus morte & literæ & literati omnes damnum incredibile fecerunt. Ejus Nicolai Damasceni verba hæc refert Josephus dicto jam loco. Αβράμης ἐβασίλευσε Δαμασκοῦ ἔθνους σὺν στρατῷ ἀφιγμένου ἐκ τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης, μετ' ὀ πολὺν δὲ χρόνον μεταναστὰς κὴ ἀπὸ ταύτης τῆς χώρας σὺν τῷ στρατέρῳ λαῷ, οἳς τὸν τότε μὲν Χαναναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ιουδαίαν μετῴκησε, κὴ οἱ ἀπ' ἐκείνου πληθύσαντες, περὶ ὧν ἐν ἑτέρῳ λόγῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα· τῆς δὲ Αβράμου ἔτι κὴ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῶν τὸ ὄνομα δοξάζεται· κὴ κώμη ἀπ' αὐτοῦ δείκνυται, Αβράμου οἴκησις λεγομένη. *Abrames in Damasco regnavit, qui advena cum exercitu illuc venerat ex ea regione quæ supra Babylonem sita Chaldæorum dicitur. At non multò post tempore cum sua multitudine etiam hinc emigrans pervênit in terram, quæ tunc Chananæa vocabatur, nunc Judæa dicitur, ubi & illi habitarunt qui ab eo orti sunt plurimi, quorum res alibi memorabo. Abramæ autem in Damascena regione etiam nunc celebre est nomen, monstratúrque vicus qui ab eo dicitur Abramæ habitaculum.*

(l*) ARTAPANUM, *Eupolemum, Demetrium*] Habes quæ horum nomine ex Alexandro Polyhistore adfert Eusebius in Præparatione Libro IX. capitibus 16. 17. 18. 21. 2[illegible] Loca sunt longiora quàm ut huc transcriban[illegible] Ante Eusebium nemo est qui ea produxer[illegible]

Sc[illegible]

Sed ex altari in Bethel ab Iacobo ſtructo, de quo agitur Geneſ. xxxv. venit fabula τῶν Βαιτυλίων, quam ex Philone Byblio habet Euſebius lib. 1. Præparat. cap. 10.

(m*) APUD *vetuſtiſsimum Orphicorum ſcriptorem.*] Certè enim de alio accipi iſta non poſſunt, quæ apud Clementem Alexandrinum Strom. v. & Euſeb. Lib. xiii. cap. 12. legimus.

Οὐ γάρ κεν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα,
Εἰ μὴ μουνογενής τις ἀπόῤῥωξ φύλου ἄνωθεν
Χαλδαίων· ἴδεις γὰρ ἔην ἄστροιο πορείης.
Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμφὶ χθόνα ὡς περιτέλλει
Κυκλοτερὲς, ὃν ἴσῳ τε κατὰ σφέτερον κνώδακα.

Nemo illum novit mortalia cuncta regentem,
Unicus ille niſi Chaldæo ſanguine cretus:
Norat enim Solis qua ſe aſtrum lege rotaret,
Et circum terram magnus ſe volveret orbis
Æqualiſque teréſque, intus ſita circumplectens.

Ubi Abrahamus μουνογενὴς ſic dicitur, ut apud Eſaiam LI. 2. אחד. Ex cognitione autem ſiderum celebratus Abrahamus etiam Beroſo, ut jam audivimus. Eupolemus apud Euſebium de eodem, Ον δὴ καὶ τὴν ἀστρολογίαν καὶ τὴν Χαλδαϊκὴν εὑρεῖν. *Hunc repertorem fuiſſe & ſcientiæ ſideralis & diſciplinæ inſuper Chaldaicæ.*

(n*) APUD *Juſtinum ex Trogo Pompeio.*] Lib. xxxvi. cap. 2. *Judæis origo Damaſcena, Syriæ nobiliſſima civitas. Poſt Abraham & Iſraël Reges fuere.* Reges hos ut Nicolaus, ſic Trogus Pompeius dixere, quòd in ſuis familiis jus regium obtinuerint. itaque & Χριστοὶ vocantur Pſal. cv. 15.

(o*) APUD *eosdem ferme omnes exstat & Mosis actorúmque ejus memoria.*] Vide Eusebium dicto Libro IX. capitibus 26. 27. 28. Quæ ex Tragico Judæo Ezeciele ibidem citantur, vera sunt, & partem eorum habes apud Clementem Alexandrinum Strom. I. qui ex mystarum libris adfert Ægyptium à Mose verbis occisum: & Strom. V. ex Artapano quædam habet ad Mosem pertinentia, sed non satis ex vero. Justinus ex Trogo Pompejo de Mose. *Dux igitur exsulum factus, sacra Ægyptiorum furto abstulit: quæ repetentes armis Ægyptii, domum redire tempestatibus compulsi sunt: itaque Moses Damascena antiqua patria repetita, Montem Synan occupat*: & quæ sequuntur vera falsis mixta. Ubi Arvas apud eum scribitur, Arnas legendum est. Is est Aaron, non filius, ut hic existimavit, sed frater Mosis & Sacerdos.

(p*) NAM *aqua extractum & duas à Deo tabulas ei datas Orphica carmina disertè memorant.*] Ut quidem ea emendavit maximus Scaliger, qui litera, vicini admodum ductus, mutata, pro eo quod ex Aristobulo Eusebius Præparationis Evangelicæ lib. XIII, cap. 12. citat ὑλογενὴς, legere nos jussit ὑδογενὴς, ut versus sic habeant.

Ως λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν,
Εκ θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κάτα δίπλακα θεσμόν.

Ut veterum fama est, ut jussit flumine natus,
Dona Dei tabulas geminas qui sensibus hausit.

Subjungit autem hæc, quisquis ille fuit vetustissimus scriptor Orphicorum, postquam dixerat unum Deum esse colendum rerum omnium

tum artificem ac moderatorem.

(q*) ADDE POLEMONEM.] Videtur is vixisse temporibus Ptolemæi Epiphanis, qua de re vide utilissimum V. Cl. Gerardi Vossii de Græcis historiis librum. Africanus historias Græcas ab eo scriptas ait, qui idem liber est quam Ἑλλαδικὸν vocat Athenæus. Sunt autem ejus hæc verba. Ἐπὶ Ἄπιδος τοῦ φορωνέως μοῖρα τῆς Αἰγυπτίων στρατιᾶς ἐξέπεσον Αἰγύπτου, οἱ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ λεγομένῃ Συρίᾳ ὑπὸρ Ἀραβίας ᾤκησαν. *Regnante Apide Phoronei filio pars exercitus Ægyptiaci Ægypto exiit, habitarúntque illi in ea Syria quæ Palæstina dicitur, ab Arabia non longè.* Sicut Polemonis locum Africanus, ita Africani servavit in Chronicis Eusebius.

(r*) ET *de exitu ex Ægypto non pauca ex Ægyptiis, Manethone, Lysimacho, Chæremone.*] Loca sunt apud Josephum contra Appionem plena mendaciis, utpote profecta à gente semper Judæis infestissima, unde & sua hausit Tacitus. Apparet autem ex his omnibus inter se collatis Hebræos ab Assyriis ortos, parte Ægypti potitos, ibi pastoralem egisse vitam: sed operis postea servilibus pressos, exiisse Ægypto, Ægyptiis etiam quibusdam ipsos comitantibus Mose duce, pérque Arabum terras postremo perveniisse in Syriam Palæstinam, ibique instituta eos secutos Ægyptiorum institutis contraria. Cæterùm quomodo in his quæ huic historiæ aspersere mendaciis scriptores Ægyptii inter se, quidam & secum singuli, pugnent, quórque illa seculis ab antiquitate Mosis librorum vincantur, egregiè ostendit in illo Libro eruditissimo Josephus.

(*s*)QUI *non Ægyptios tantùm hoſtes habebat.*] A quibus cum vi abſceſſerant: quorum inſtituta reſciderant Judæi. De odio Ægyptiorum implacabili adverſus Hebræos, vide Philonem, tum contra Flaccum, tum in legatione: Ac Joſephum in utroque contra Appionem libro.

(*t*)IDUMÆOS.] Hæredes veteris odii inter Jacobum & Eſavum, ad quod nova acceſſit cauſa, cùm Hebræis Idumæi tranſitum negarunt. Num. xx. 14.

(*u*)ARABAS.] Illos ſcilicet ab Iſmaële ortos.

(*x*)PHOENICAS.] Cananæos ſcilicet vicinaſque gentes, in quos Hebræis bellum æternum.

(*y*)DIODORUS SICULUS.] Is Libro 1. agens de iis, qui Deos auctores ſuis legibus inſcripſerint, addit: παρὰ Ιουδαίοις ὃν Μωσῆν τὸν Ιάω ὀνομαζόμενον θεόν. *Ut Moſes qui apud Judæos Deum, qui Iao vocatur.* Ubi Ιάω eſt יהוה, quod eodem modo extulere & oracula & Orphica antiquis memorata, & hæretici Baſilidiani, aliique Gnoſtici. Idem nomen Tyrii, ut ex Philone Byblio diſcimus, extulere Ιευώ, alii Ιαού, ut apud Clementem Alexandrinum eſt: Samaritani Ιαβαί, ut apud Theodoretum legimus. Nimirum Orientis populi iiſdem vocibus alii alias tribuebant vocales, unde in propriis nominibus veteris Teſtamenti tanta diverſitas. Eſſe in hac voce τὸ ὄντος ſignificationem verè dictum Philoni. Præter Diodorum, qui Moſis meminerint, Paræneſis ad Græcos, quæ Juſtino aſſcribitur, nominat Polemonem, Appionem, Ptolemæum Mendeſium, Hellanicum

lanicum, Philochorum, Castorem, Thallum, Alexandrum Polyhistorem. Quosdam horum & Cyrillus contra Julianum Libro I. (z*) ET STRABO.] Locus est libro ejus XVI. ubi quod Ægyptium Sacerdotem Mosem fuisse putat, ab Ægyptiis habet scriptoribus, ut ex Josepho apparet. Addit deinde, dogmata ejus non sine aliquo errore describens. Συνεξῆραν αὐτῷ πολλοὶ τιμῶντες τὸ θεῖον· ἔφη γὰρ ἐκεῖνος καὶ ἐδίδασκεν, ὡς οὐκ ὀρθῶς φρονοῦσιν οἱ Αἰγύπτιοι θηρίοις εἰκάζοντες καὶ βοσκήμασι τὸ θεῖον. οὐδ' οἱ Λίβυες· οὐκ εὖ δὲ οὐδὲ οἱ Ελληνες, ἀνθρωπομόρφους τυποῦντες. ἔτη γὰρ ἓν τοῦτο μόνον θεὸς τὸ περιέχον ἡμᾶς ἅπαντας καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ὃ καλοῦμεν οὐρανὸν καὶ κόσμον καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν. τούτου τὶς ἂν εἰκόνα πλάττειν θαῤῥήσειε νοῦν ἔχων ὁμοίαν τινὶ τῶν παρ' ἡμῖν; ἀλλ' ἐᾷν δεῖ πᾶσαν ξοανοποιΐαν· τέμενος ἀφορίσαντας καὶ σηκὸν ἀξιόλογον τιμᾷν εἴδους χωρίς. *Affirmabat ille, docebátq; non rectè sentire Ægyptios, qui ferarum pecorúmque imagines numini tribuerent: sed nec Afros & Græcos qui humanas. Nihil aliud esse Deũ quã unũ illud, quod nos cunctos terrámq; & mare contineret, quod cœlum dicimus & Mundum rerúmque naturam. Huic, aiebat, quis prudens audeat fingere imaginem rebus, quæ apud nos sunt, similem? Abstinendum ergo ab omni simulacrorum effictione: sed structo templo inque eo adyto quàm magnificentissimo, ibi sine ulla figura colendum Deum.* Addit viris bonis id persuasum. Addit instituta ab eo sacra & ritus nec impensis gravia, nec limphatico furore odiosa. Narrat circumcisionem, cibos vetitos, alia: & cùm ostendisset hominem natu-

ra

ra sua animal esse societatis civilis appetens, ad eam ducere præcepta humana ac divina, divina verò efficacius.

(a**) ET PLINIUS.] Lib. xxx. c. 1. *Est & alia magices factio à Mose.* Juvenalis: *Judaïcum ediscunt & servant & metuunt jus, Tradidit arcano quódcunque volumine Moses.*

(b**) TACITUS *quoque.*] Historiarum v. ubi contra Ægyptiorum fabulas *unus exulum* dicitur.

(c**) ET *post eos Dionysius Longinus.*] Vixit is tempore Aureliani Imperatoris gratus Zenobiæ Palmyrenorum Reginæ. Is in libro de sublimi dicendi genere, cùm dixisset de Deo loquentes curare debere, ut eum nobis magnum sincerúmque & impermixtum exhibeant. Ταύτῃ καὶ ὁ τῶν Ἰουδαίων θεσμοθέτης, οὐκ ὁ πυχὼν ἀνὴρ, ἐπειδὴ τοῦ τοῦ θείου δυνάμιν κατὰ τὴν ἀξίαν ἐχώρησε καὶ ξέφηνεν, εὐθὺς ἐν τῇ εἰσβολῇ γράψας τῶν νόμων· εἶπεν ὁ θεὸς, φησί. τί; γενέσθω φῶς· καὶ ἐγένετο. γενέσθω γῆ· καὶ ἐγένετο. *Sic egit & is qui Judæis leges condidit, vir minimè vulgaris ingenii, ut qui Dei potestatem dignè, & conceperit & elocutus fuerit, statim in principio legum hæc scribens. Dixit, ait, Deus. Quid? Fiat lux: & facta est. Fiat terra: & facta est.* Chalcidius multa ex Mose habet & de eo sic loquitur: *Sapientissimus Moses, non humana facundia, sed divina, ut ferunt, inspiratione vegetatur.*

(d**) PRÆTER *Thalmudicos.*] In Gemara Titulo de oblationibus cap. omnes oblationes Synagogæ. Adde Tanchuma sive Ilmedenu. Dicuntur ibi principes Magorum Pharaonis, & colloquium eorum cum Mose

refertur.

refertur. Accedat Numenius libro III. de Judæis. Verba ejus profert Eusebius libro VIII. c. 8. Τὰ δ' ἑξῆς Ιαμνῆς καὶ Μαμβρῆς Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς ἄνδρες. ἀλλὰ ὅτι μὲν ἦσαν μαγικαῖς τέχναις δεδόντες εἶναι, ὁπὶ Ιουδαίων ἐξελαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου Μωσεῖ μὲν τῷ Ιουδαίων ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ θεῷ ἐυξαῖς δυνατωτάτῳ, οἱ πᾶσιν ἀξιωθέντες ἐπὶ τῷ πλήθει τῷ ἐκ Αἰγύπτου, οὗτοι ἦσαν, τῶν τε συμφορῶν ἃς ὁ Μωσεῖος ἐπήγαγε τῇ Αἰγύπτῳ τὰς νεωτάτας αὐτῶν ἐπιλύεσθαι οὐδαμῶν δυνατοί. *Deinceps verò Jamnes & Mambres sacrorum scribæ Ægyptii, magicis artibus præstare crediti, quo tempore exacti sunt ex Ægypto Judæi. Nam qui ab omni Ægyptiorum multitudine electi sunt, ut Musæo resisterent Judæorum duci, viro precibus apud Deum potentissimo, hi fuere, ac gravissimas calamitates à Musæo in Ægyptum invectas coram omnibus depellere quiverunt.* Ubi Mosem voce vicina & Græcis usitata Musæum vocat, sicut alii Jesum Jasona, Saulum Paulum. Ad eundem Numenii locum nos remittit Origines adversus Celsum IV. Artapanus apud eundem Eusebium Libro IX. cap. 27. hos vocat τοὺς ἱερεῖς τοὺς ἐν Μέμφει, *Sacerdotes supra Memphim*, quibus à Rege ait mortem indictam, ni paria Mosi patrarent.

(e**) PLINIUS.] dicto jam loco.

(f**) APULEIUS.] Apologetico secundo.

(g**) TUM *alibi nonnulla extant.*] Ut apud Strabonem, Tacitum, Theophrastum productum à Porphyrio de non edendis animalibus secundo, ubi de Sacerdotibus & holocaustis; & quarto ejusdem operis, ubi de vetitis editum piscibus cum animantibus aliis. Vide & Hecatæi

Hecatæi locum apud Josephum primo contra Appionem, & apud Eusebium in Præparatione lib. IX. cap. 4. Legem vitandæ consuetudinis alienigenarum habes in Justini Tacitíque historia: de suilla non edenda apud Tacitum, Juvenalem, Plutarchum Sympos. IV. cap. 5. Macrobium ex antiquis. Apud Plutarchum dicto loco & Levitas, & σκηνοπηγίαν reperies.

(*h***)TUM *apud Pythagoricos plurima.*] Hermippus vita Pythagoræ citatus à Josepho adversus Appionem II. Ταῦτα δ' ἔπραττε καὶ ἔλεγε, τὰς Ἰουδαίων καὶ Θρᾳκῶν δόξας μιμούμενος καὶ μεταφέρων εἰς ἑαυτόν· ἀληθῶς γὰρ ὁ ἀνὴρ ὀπωνοῦν πολλὰ τῆς παρὰ Ἰουδαίοις νομίμων, εἰς τὴν αὑτοῦ μετήνεγκε φιλοσοφίαν. *Hæc faciebat dicebátq; Judæorum ac Thracum opiniones imitans & sibi vindicans. Verè enim vir ille multa Judæorum instituta in suam Philosophiam transtulit.* τὸ θνησιμαίων ἀπέχεσθαι, abstinere morticinis, inter Pythagoræ præcepta ponit Hierocles, Porphyrius epistola ad Anebonem, & Ælianus Libro IV. i. e. ex Lev. VII. 15. Deut. XIV. 21. Θεοῦ πόπον μὴ ὑπόγλυφε δακτυλίῳ ex Pythagora est apud Malchum sive Porphyrium hortatione ad Philosophiam, & apud Diogenem Laërtium. id ex Decalogi est præcepto secundo. Quod non posuisti ne tollas, inter Judaica ponit Josephus contra Appionem libro altero, inter Pythagorica Philostratus. Iamblichus: ἥμερον φυτὸν καὶ ἔγκαρπον μήτε βλάπτειν, μήτε φθείρειν. *arbor mitis & frugifera ne corrumpatur, néve ei noceatur.* ex Deut. XX. 19. non transeundum locum ubi asinus in genua sederit, Pythagoræ tribuit

is

is quem dixi Hermippus. Origo ex hiſtoria quæ eſt Num. XXII. 27. *Platonem* quoque multa ex Hebræis ſumſiſſe agnoſcebat Porphyrius, ut Theodoretus notat ſermone contra Græcos I. Partem eorum videbis in præparatione Euſebii.

(i**)VETERIBUS *Judæis inſigne & religionis & juſtitiæ teſtimonium perhibent & Strabo & ex Trogo Juſtinus.*] Strabo quidem Libro XVI. poſt Moſis hiſtoriam: Οἱ δὲ διαδεξάμενοι χρόνους μέν τινας ἐν τοῖς αὐτοῖς διέμενον διαιτηταγοῦντες καὶ θεοσεβεῖς, ὡς ἀληθῶς, ὄντες. *Succeſſores verò ad aliquod tempus in iiſdem inſtitutis manſere, juſti veréque religioſi.* Idem paulo ante eos qui Moſi crediderant ait fuiſſe τιμῶντας τὸ θεῖον, *Dei reverentes*, & εὐγνώμονας, *æqui amantes.* Juſtinus verò ſic libro XXXVI. cap. 2. *Quorum* (Regum ſcilicet & Sacerdotum) *juſtitiâ religione permixta, incredibile quantum coaluere.* Ariſtoteles quoque magnum ſapientiæ & eruditionis teſtimonium Judæo, quem viderat, præbuit, Clearcho teſte libro ſecundo de ſomno, quem exſcripſit Ioſephus. Tacitus inter multa falſa hoc verè, coli ab Iudæis *ſummum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*, id eſt, Deum, ut de iiſdem Judæis agens Dio Caſſius loquitur, ἄῤῥητον καὶ ἀσέβη, *qui nec voce exprimi, nec à nobis conſpici poſſit.*

(k**)ELIÆ.] De cujus prophetia Eupolemo ſcriptum librum dicit Euſebius Præparationis libro IX. cap. 30. Ejuſdem locum de Jeremiæ Prophetiis profert eodem libro Euſebius capite XXXIX.

EST

(*l***) EST *apud Lycophronem.*] Versus hi sunt:

Τριεσπέρου λέοντος, ὅν ποτε γνάθοις
Τρίτωνος ἠμάλαψε κάρχαρος κύων·
Εμπνους δ' δαιτρὸς ἡπάτων φλοιδούμενος
Τινθῷ λέβητος, ἀφλόγοις ἐπ' ἐσχάραις
Σμήραγγας ἐστάλαξε κωδείας πέδῳ.

Trivesperi leonis, olim quem suis
Malis voravit sæva Tritonos canis,
Cùm vivus intra, ceu coquus, versans jecur
Imo lebetis in sine ignibus foco
Sudore totum per caput madesceret.

Ad quem locum Tzetzes. Διὰ τὸ ἐν τῷ κήτει τρεῖς ἡμέρας ποιῆσαι: *quia per triduum intra cetum fuit.* Æneas Gazæus Theophrasto: Ὥσπερ καὶ Ηρακλῆς ᾄδεται, διαῤῥαγείσης τῆς νεὼς ἐφ' ἧς ἔπλει, ὑπὸ κήτους καταποθῆναι καὶ διασώζεσθαι. *Sicut Hercules narratur, fracta qua vehebatur nave, à ceto voratus incolumis factus.*

(*m***) NOTATUM *Tacito.*] Et Servio, tum Varrone, tum Verrio Flacco auctoribus.

(*n***) VIROS *divino spiritu afflatos vixisse inter Judæos.*] Libro III. apud Cyrillum.

(*o***) AD MOSIS *atque Eliæ sacrificia ignem cœlitus delapsum.*] Julianus in libro Cyrilli decimo. Προσάγειν δὲ ἱερεῖα βωμῷ καὶ θύειν παρῃτήσατε. πῦρ γάρ, φησιν, οὐ κάτεισιν ὥσπερ ἐπὶ Μωσέως τὰς θυσίας ἀναλίσκον· ἅπαξ τοῦτο ἐπὶ Μωσέως ἐγένετο, καὶ ἐπὶ Ηλίου τοῦ Θεσβίτου πάλιν μετὰ πολλοὺς χρόνους. *Aris admovere victimas & sacrificare defugitis. Nempè quòd ignis de cœlo non descendat ut Mo-*

sis

sis tempore, & victimas consumat. Atqui id semel tantùm accidit sub Mose, & multò post tempore cum viveret Elias Thesbita. Vide & sequentia de igne cœlesti. Cyprianus Testimoniorum III. *Item in sacrificiis, quæcunque accepta habebat Deus, descendebat ignis de cœlo qui sacrificata consumeret.* Menander autem in Phœnicum historia meminerat summæ illius siccitatis, quæ Elia florente contigit, id est, regnante apud Tyrios Ithobalo. Vide Josephum antiquæ historiæ lib. VIII. cap. 7.

(p**) SUPPLICIA *gravia apud Hebræos constituta fuisse in eos, qui Prophetiæ munus sibi falsò arrogarent.*] Deut. XIII. 5. XVIII. 20. & sequentibus.

(q**) PLURIMOS *Reges.*] Nemo id ausus post Davidem.

(r**) QUALIS *Esdræ.*] Ad illa tempora asscribere solent Hebræi. *Hactenus Prophetæ, jam incipiunt Sapientes.*

(s**) NEC *aliquot seculis quemquam ante Jesu tempora.*] Itaq; Libro I. Maccab. cap. IV. 46. legimus contaminati altaris lapides sepositos seorsim, μέχρι τοῦ παραγενέσθαι προφήτου τοῦ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν. *Donec veniret Propheta qui de iis responderet.* Ejusdē libro c. IX. 27. Καὶ ἐγένετο θλῖψις μεγάλη ἐν τῷ Ἰσραὴλ, οἵα οὐκ ἐγένετο ἀφ' ἧς ἡμέρας οὐκ ὤφθη προφήτης αὐτοῖς. *Facta est tribulatio magna in Israel, qua non est facta à qua die non est visus Propheta eis.* Idem legis in Thalmude titulo de Synedrio.

(t**) ORACULI *ejus, quod ex pectorali summi Pontificis effulgebat.*] Vide Exodi XXVIII. 30. Levit VIII. 8. Num. XXVII. 21. Deut. XXXIII.

8.1.Sam xxi.11.xxii.10.13.15.xxiii.2. 5. 9. 10.11.12. xxviii.6.Adde Nehemiam vii. 65. Adde Iosephum lib. iii. 9. Hoc est, ἐρώτημα δήλων apud Sirachiden xxxiii. 4. Nam vox δῆλα propriè respondet Hebræo אורים, atque ita vertunt Lxx. dictis locis Num. xxvii.21.1.Sam. xxviii.6.& alibi δήλωσιν, ut Ex. xxviii.26.Lev. viii.8. תמים verò iidem vertunt ἀλήθειαν. Imitati hoc, sed ut pueri virorum res imitantur, Ægyptii. Diodorus libro 1. in rebus Ægyptiorum describit, ἀρχιδικαστὴν ἔχοντα τὴν ἀλήθειαν ἐξηρτημένην ἐκ τοῦ τραχήλου. *summum Judicem qui haberet de collo pendentem veritatem.* Atque iterum postea: Συντάξεις δὲ τῶν ἀναγκαίων παρὰ τοῦ βασιλέως τοῖς μὲν δικασταῖς ἱκαναὶ πρὸς διατροφὴν ἐχορηγοῦντο· τῷ δ' ἀρχιδικαστῇ πολλαπλάσιοι· ἐφόρει δ' οὗτος περὶ τὴν τράχηλον ἐκ χρυσῆς ἁλύσεως ἠρτημένον ζώδιον τῶν πολυτελῶν λίθων, ὃ προσηγόρευον ἀλήθειαν. τῶν δ' ἀμφισβητήσεων ἤρχοντο ἐπειδὰν τὴν τῆς ἀληθείας εἰκόνα ὁ ἀρχιδικαστὴς προσθεῖτο. *Salaria ad victum résque alias necessarias à Rege judicibus præbebantur: amplissima autem summo judici. Gestabat is de collo pendens ex aurea catena simulacrum è pretiosis lapidibus, cui nomen veritas. Causæ antem dictio tunc incipiebat cùm hoc veritatis simulacrum sibi summus judex aptasset.* Ælianus variæ historiæ Libro xiv. cap. 24. Δικασταὶ δὲ τὸ ἀρχαῖον παρ' Αἰγυπτίοις ἱερεῖς ἦσαν. ὧν δὲ τούτων ἄρχων ὁ προσβύτατος, καὶ ἐδίκαζεν ἅπαντας, ἔδει δὲ αὐτὸν εἶναι δικαιότατον ἀνθρώπων καὶ ἀφειδέστατον. εἶχε δὲ καὶ ἄγαλμα περὶ τὴν αὐχέ-

να ἐκ σαπφείρου λίθου, καὶ ἐκαλεῖτο τὸ ἄγαλμα ἀλήθεια. Apud Ægyptios qui judicabant sacerdotes erant. Eorúmque princeps, qui ætate anteibat cæteros: is in omnes jus dicebat. Eum verò esse oportebat omnium & justissimum & parcentem nemini. Gerebat autem de collo imaginem ex sapphiro, eáque imago veritas dicebatur. Gemara Babylonica capite 1. codicis Joma ait in secundo Templo defuisse quæ in primo fuerant, Arcam cum propitiatorio & Cherubim. Ignem cœlitus lapsum: Schecina: Spiritum sanctum: Urim & Thumim.

XVII. Huic ex miraculis argumento affine est alterum ad probandam Dei providentiam non minus efficax, ex prædictionibus rerum futurarum, quæ apud Hebræos plurimæ exstant, & apertissimæ: (*a*) ut de orbitate ejus, qui Hierichuntem restitueret: de exscindendo per regem, Josiam nomine, templo Bethelis, (*b*) trecentis & amplius annis priusquam res eveniret. Sic (*c*) Cyri quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Esaia: exitus obsidionis, qua Chaldæi Hierosolyma cinxerunt, ab Ieremia: (*d*) à Daniele vero translatio imperii ab Assyriis ad Medos ac Persas (*e*) inde ad Alexandrum Macedonem; (*f*) cujus deinde ex parte successores forent Lagidæ, & Seleucidæ; quæque mala populus He-

Probatur idem quod supra, ex prædictionibus.

bræus ab his omnibus,(g) maxime verò ab Antiocho Illustri accepturus esset,adeo perspicue, (h) ut Porphyrius, qui historias Græcas suo adhuc tempore exstantes cum vaticiniis istis contulit, aliter se expedire non potuerit,quàm ut diceret ea, quæ Danieli tribuebantur, post eventum fuisse scripta:quod perinde est, quasi quis neget, quæ sub Virgilii nomine exstant, & pro Virgilianis habita sunt semper, ab ipso scripta Augusti ævo. Non enim de isto, quod dicimus, magis unquam dubitatum inter Hebræos fuit,quàm de hoc apud Romanos. Addi his possunt oracula plurima & clarissima (i) apud Mexicanos & Peruanos, quæ Hispanorum in eas terras adventum, & secuturas indè calamitates prædixerunt. Referri huc possunt & somnia non pauca, tam exactè congruentia cum eventibus, qui & in se, & in causis suis, somniantibus erant planè incogniti, ut ad casum, aut causas naturales referri, nisi inverecundè, non possint: cujus generis illustria exempla ex probatissimis scriptoribus (k) libro de anima Tertullianus congessit: & (l) spectra, non visa tantùm, sed & loqui audita, tradentibus hæc historicorum etiam illis, qui à superstitiosa credulitate absunt longissimè:

longissimè: & nostri quoque ævi testibus, qui in Sina, quique in Mexicana & aliis Americæ partibus vixere. Neque spernenda publica illa (*m*) ad tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina, quorum tot Germanicarum nationum historiæ ipsæque leges meminerunt.

ANNOTATA.

(*a*) UT *de orbitate ejus qui Hierichuntem restitueret.*] Conser Iosue VI. 26 cum I. Reg. XVI. 34.

(*b*) TRECENTIS *& amplius annis.*] CCCLXI. ut Josephus putat Antiquæ historiæ Lib. X. cap. 5.

(*c*) CYRI *quoque nomen ipsum ac res præcipuæ præsignificatæ ab Ieremia.*] cap. XXXVII. XXXVIII. Implementum vide cap. XXXIX. & LII. Et prophetiæ & implementi testimonium ex Eupolemo adfert Eusebius Præparationis libro IX. C. XXXIX.

(*d*) A DANIELE *verò translatio imperii ab Assyriis ad Medos & Persas.*] Daniel II. 32. 39. V. 28. VII. 5. VIII. 3. 20. X. 20. XI. 2.

(*e*) INDE *ad Alexandrum Macedonem.*] Dicto cap. II. 32. & 39. VII. 6. VIII. 5. 6. 7. 8. 21. X. 20. XI. 3. 4.

(*f*) CUJUS *deinde ex parte successores forent Lagidæ & Seleucidæ.*] cap. II. 33. 40. VII. 7, 19. 23. 24. VIII. 22. XI. 5. 6. 7. 8. 9. 10. II. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20.

(*g*) MAXIME *verò ab Antiocho illustri accepturus esset.*] VII. 8. II. 20. 24. 25. VIII. 9. 10. II. 12. 13. 14. 23. 24. 25. 26. XI. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36.

37.38.39.40.41.42.43.44.45. XII.1.2.3.11. Hæc loca, ſicut nos, exponunt Joſephus Libro X. c. 12. XII. cap. 11. & de bello Judaico Lib. 1. cap. 1. Chryſoſtomus 11. adverſus Judæos Joſephi urens teſtimonio: & Polychronius, Græcorúmque alii.

(*h*) UT *Porphyrius*. &c.] Vide Hieronymum paſſim ad Danielem.

(*i*) APUD *Mexicanos & Peruanos*.] Mira ſanè ſunt quæ de iſtis oraculis referunt Incha, Acoſta, Herrera, alii. Vide & Petrum Ciezam tomo 11. rerum Indicarum.

(*k*) LIBRO *de Anima Tertullianus*.] Capite 46. ubi notabilia refert ſomnia Aſtyagis Philippi Macedonis, Himereæ feminæ, Laodices, Mithridatis, Balaridis Illyrici, M. Tullii, Arrorii, Polycratis Samii filiæ, ejus quæ gerula Ciceroni, Cleonymi Pyctæ, Sophoclis, Neoptolemi tragœdi. Habes quædam horum & apud Valerium lib. 1. c. VII. præterea Calpurniæ de Cæſare, P. Decii & T. Manlii Conſulum, T. Atinii, M. Tullii in exilio, Annibalis, Alexandri Magni, Simonidis, Crœſi, matris Dionyſii tyranni, C. Sempronii Gracchi, Caſſii Parmenſis, Aterii Rufi equitis Romani, Amilcaris Pœni, Alcibiadis Athenienſis, Arcadis cujuſdam. Sunt et notabilia a pud Ciceronem de divinatione, nec indignum memoratu quod Plinius habet lib. XXV. cap. 2. de matre in Luſitania militantis. Adde illa Antigoni et Artuculis qui Oſmanidarum generis auctor in Monitis Lipſianis lib. 1. cap. v. 5. et alia quæ collegit vir magnæ diligentiæ Theodorus Zuingerus Voluminis v. libro IV. titulo de inſomniis.

SPEC-

(l) SPECTRA *non visa tantùm, sed & loqui audita.*] Vide Plutarchum vita Dionis et Bruti, et de eodem Bruto Appianum Civilium quarto, et Florum lib. IV. cap. 7. Adde Tacitum de Curtio Rufo Annalium XI. quæ eadem historia est in Epistola Plinii XXVII. libri VII. simul cum altera, de eo quod vidit Athenis philosophus sapiens et intrepidus Athenodorus. Vide et quæ apud Valerium Maximum lib. I. cap. VIII. præsertim de Cassio homine Epicureo exterrito ad conspectum Cæsaris à se occisi, et apud Lipsium Monitorum lib. I. cap. V. 5. Multas historias tales congesserant Chrysippus, Plutarchus libro de Anima, Numenius secundo libro de animarum immortalitate, memorante Origene contra Celsum quinto.

(m) AD *tactum ignitorum vomerum innocentiæ examina.*] Vide Testimonia hac de re congesta à Francisco Iureto ad Epistolam Ivonis Episcopi Carnutensis 74. Quam autem id antiquum sit docet Sophocles Antigone, ubi sic Thebani Oedipodæ loquuntur.

Ἡμῶν δ' ἕτοιμοι καὶ μύδρους αἴρειν χεροῖν,
Καὶ πῦρ διέρπειν καὶ θεοὺς ὁρκωμοτεῖν,
Τὸ μήτε δρᾶσαι, μήτε τῷ ξυνειδέναι.

In hoc parati tangere ardentes sumus
Massas, per ignes ire, jurare aut Deos,
Nos hujus esse nec reos, nec conscios.

Docet & ex iis quæ in luco Feroniæ apud Soracte olim spectata ferunt Strabo lib. V. Plinius historiæ naturalis lib. VII. cap. 2. & ad Virgilium XI. Æneidos Servius. His naturæ ordinem egredientibus addi posse arbitror, quæ contra telorum jactus tutandis corporibus usurpari videmus. Vide & de iis, qui exsecta ob reli-

gionem lingua locuti, testes certissimos Justinianum l. 1. C. de officio præfecti prætorio Africæ, Procopium Vandalicorum 1. Victorem Uticensem libro de persecutionibus, Æneam Gazæum Theophrasto.

Solvitur objectio quod miracula nunc non conspiciantur.

XVIII. Nec est, quod quisquam objiciat, talia miracula hoc tempore non conspici, nec audiri tales prædictiones. Satis enim est ad probationem divinæ providentiæ, factum id esse aliquando; qua semel constituta, consequens est, ut tam provide ac sapienter nunc credatur Deus abstinere à talibus, quàm olim ea usurpaverit. Neque vero æquum fuit, leges universo datas de rerum cursu naturali & futurorum incertitudine, temerè aut semper excedi: sed tum demum cum digna incidisset causa, ut quo tempore veri Dei cultus toto prope orbe ejectus in uno mundi angulo, id est, in Judæa residebat, & adversus circumfusam impietatem novis subinde præsidiis muniendus erat; aut cum Christiana religio, de qua peculiariter mox agemus, ex Dei decreto per totum orbem primùm spargi debuit.

Et quod tanta sit scelerum licentia.

XIX. Solent nonnulli, ut de divina providentia dubitent, moveri conspectu scelerum, quorum velut diluvio quodam

hic

hic orbis obruitur: quæ coërcere atque reprimere præcipuum contendunt divinæ providentiæ, ſiqua eſſet, opus futurum fuiſſe. Sed facilis eſt reſponſio, cùm hominem Deus condidiſſet liberum ad benè maléque agendum, ſibi reſervata bonitate planè neceſſaria atque immutabili (a) æquum haud fuiſſe, ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium. Cæterùm quæcunque ſunt impediendi rationes cum libertate data non pugnantes, ut legis conſtitutio ac promulgatio, monitus interni externique, cum minis etiam & promiſſis, earum nulla a Deo prætermittitur: ſed nec malitiæ effectus ſinit, quo poſſent, evagari, unde nec imperia everti, nec legum divinarum cognitio plane deleri unquam potuit. Quæ vero permittuntur ſcelera, non carent interim ſuo fructu, cum adhibeantur, ut attingere ſuprà cœpimus, aut ad puniendos alios non minus ſceleratos, aut ad corrigendos, qui extra virtutis viam prolapſi ſunt, aut ad exigendum ſpecimen eximium patientiæ atque conſtantiæ ab his, qui magnos in virtute profectus fecerunt. Poſtremo & ipſi, quorum ad tempus diſſimulata videntur ſcelera, pœnas eorum cum temporis uſura ſolent

ſolent ſolvere, ut de iis fiat, quod Deus voluit, qui fecerunt, quod Deus noluit.

ANNOTATA.

(a) ÆQUUM *haud fuiſſe ut malis actionibus impedimentum poneret ei libertati contrarium.*] Tertullianus adverſus Marcionem II. *Tota ergo libertas arbitrii in utramque partem conceſſa eſt illi, ut ſui dominus conſtanter occurreret, & bono ſponte ſervando, & malo ſponte vitando: quoniam & alias poſitum hominem ſub judicio Dei, oportebat juſtum illud efficere de arbitrii ſui meritis, liberi ſcilicet. Cæterùm nec boni nec mali merces jure penſaretur ei, qui aut bonus aut malus neceſſitate fuiſſet inventus, non voluntate. In hoc & lex conſtituta eſt non excludens, ſed probans libertatem, de obſequio ſponte præſtando, vel tranſgreſſione ſponte committenda: ita in utrumq; exitum libertas patuit arbitrii.* Mox: *Igitur conſequens erat, uti Deus ſecederet à libertate ſemel conceſſa homini, id eſt contineret in ſemetipſo & præſcientiam & præpotentiam ſuam, per quas interceſſiſſe potuiſſet, quo minus homo malè libertate ſua frui aggreſſus, in periculum laberetur. Si enim interceſſiſſet, reſcidiſſet arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiſerat.* Tractat hoc ipſum eruditè, ut ſolet, Origenes quarto contra Celſum, ubi hoc inter alia: Ἀρετῆς ἐὰν ἀνέλῃς τὸ ἑκούσιον, ἀνεῖλες αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν. *Virtuti humanæ ſi auferas libertatem, ipſam ejus naturam ſuſtuleris.*

Sæpe ita ut opprimantur boni.

XX. Quod ſi quando nulla apparent ſcelerum ſupplicia, & quod, multos infirmos

firmos ſolet offendere, boni quidam, malorum violentia oppreſſi, non vitam modo agunt ærumnoſam, ſed & mortem ſæpe ſubeunt, & quidem infamem: non ideo mox tollenda eſt à rebus humanis Dei providentia, quæ tam validis, ut jam diximus, argumentis eſſe oſtenditur; ſed potius cum ſapientiſſimis viris ita colligendum eſt:

Retorquetur hoc ipſum, ad probandum, animos ſupereſſe corporibus.

XXI. Cum Deus curet actiones, juſtuſque ſit, & iſta interim fiant, exſpectandum eſt aliquod poſt hanc vitam judicium, ne aut inſignis improbitas ſine pœna, aut magna virtus ſine ſolatio præmioque maneat.

Quod confirmatur traditione.

XXII. (*a*) Hoc autem ut ſtatuamus, etiam animos ſupereſſe corporibus ſtatui neceſſe eſt: quæ antiquiſſima traditio à primis (unde enim alioqui?) parentibus ad populos moratiores pene omnes manavit; ut (*b*) ex Homeri carminibus apparet, & (*c*) ex Philoſophis non Græcorum tantum, ſed & Gallorum veterum, (*d*) quos Druidas vocabant, (*e*) & Indorum, quos Brachmanes: & ex iis (*f*) quæ de Ægyptiis (*g*) & Thracibus, quin & Germanis ſcriptores plurimi prodiderunt. Quin & de judicio divino poſt hanc vitam plurima exſtitiſſe videmus non

non apūd Græcos tantum, (*h*) ſed
apud Ægyptios &(*i*)Indos, ut nos Strab
Diogenes Laërtius, (*k*)Plutarchus docem
quibus addi poteſt,traditio de Mundo ho
conflagraturo, quæ olim (*l*) apud Hyſt
ſpem & Sybillas, nunc quoque (*m*) apu
Ovidium, (*n*) & Lucanum, & (*o*) Indo
Siamenſes reperitur: cujus rei indicium
(*p*)& Aſtrologis notatum Sol ad terr
propius accedens. Etiam cùm in Canari
as, Americam & alia longinqua loc
primùm ventum eſt, reperta ibi quoqu
eadem de animis & judicio ſententia.

ANNOTATA.

(*a*) HOC *autem ut ſtatuamus etiam anim
ſupereſſe corporibus ſtatui neceſſe eſt.*] Qui argu-
mentum hoc fuſiùs tractatum volet legere, re
currat ad Chryſoſtomum ad II. Cor. cap
XVIII. in ethico, eundem Tomo VI. contr
eos qui à dæmonibus aiunt res humanas admi-
niſtrari, & quarto ſermone de Providentia.

(*b*)EX HOMERI *carminibus apparet.*]
Maximè in ea parte quæ νεκυία dicitur, cui ad-
dī poſſunt ſimiles νεκυίαι apud Virgilium, Se-
necam in Oedipode, Lucanum, Statium, &
quod eſt I. Sam. XXVIII.

(*c*) EX *Philoſophis.*] Pherecyde, Pythagor
ac Platone, omniq; horum ſchola. His Empedo-
clē & oracula plurima adjungit Juſtinus Apol.
II. Anaxagoram & Xenocratem Theodoretus.

(*d*)QUOS *Druidas vocabant.*] Docebant
hi non interire animas, teſte Cæſare libro VI.
de

de bello Gallico. Strabo libro IV. de iisdem: ἀφθάρτους δὲ λέγουσι καὶ οὗτοι καὶ ἄλλοι τὰς ψυχάς. *Et hi & cum his alii interitus expertes dicunt animas.*

(e) ET INDORUM, *quos Brachmanes.*] Quorũ sententiã sic exprimit nobis Strab. l. XV. Νομίζειν μὲν γὰρ δὴ τὸν ἐνθάδε βίον, ὡς ἂν ἀκμὴν κυομένων εἶναι· τὸν δὲ θάνατον, γένεσιν εἰς τὸν ὄντως βίον καὶ τὸν εὐδαίμονα τοῖς φιλοσοφήσασι. *Hanc vitam habendam esse quasi recens concepti fœtus statum: mortem vero partum esse ad eam quæ verè vita est, planéque beatam, iis scilicet qui sapientiam sectati fuerint.* Vide & insignem de hac eorum sententia libro IV. Porphyrii de non edendis animalibus.

(f) QUÆ *de Ægyptiis.*] Herodot. Euterpe Ægyptiorũ esse ait dogma: ὡς ἀνθρώπου ψυχὴ ἀθάνατός ἐστι. *morte carere humanas animas.* Idẽ tradit de iis Diogenes Laërtius in procem. Tacitus l. V. historiarum de Judæis. *Corpora condere quàm cremare è more Ægyptio. Eadémque cura, & de infernis persuasio.* Vide de anima Osiridis Diodorum Siculum, & Servium ad VI. Æneidem, cujus pleraque ab Ægyptiis desumta ait.

(g) ET THRACIBUS.] Repete hîc locum Hermippi de Pythagora, quem modò ex Josepho protulimus. Mela libro II. de Thracibus. *Alii redituras putant animas obeuntium: alii etsi non redeant, non extingui tamen, sed ad beatiora transire.* De iisdem Solinus cap. X. *Nonnulli eorum putant obeuntium animas reverti: alii non extingui, sed beatas magis fieri.* Hinc mos ille lætitiæ signis funera prosequendi & his scriptoribus memoratus, & Valerio Maximo libro I. c. VI. 12. Facit ea res credibile quod ex Scho-

Scholiaste Aristophanis modò diximus Hebræorum quosdam jam olim venisse in Thraciam.

(*h*) SED *& apud Ægyptios.*] Quæ de inferis Orpheus prodidit, ab Ægyptiis sumta ait Diodorus Siculus lib. I. Repete quæ ex Tacito jamjam habuimus.

(*i*) INDOS.] In quorum sententiis ponit Strabo libro XV. τῶν καθ' ᾅδου κρίσεων de judiciis quæ apud inferos exercentur.

(*k*) PLUTARCHUS.] De his qui sero à Deo puniuntur, & de facie in orbe Lunæ. Vide & egregium ejus locum ex dialogo de Anima recitatum ab Eusebio Præparationis Evangelicæ libro XI. 38.

(*l*) APUD *Hystaspen & Sybillas.*] Testis Justinus Apologetico altero, et Clemens Stromateon VI. unde et illud sumtum quod ex tragœdia citatur:

Εσται, γὰρ ἔσται κεῖνος αἰώνων χρόνος,
Οταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθήρ· ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ
Απαντα τἀπίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μανεῖσ'. ἐπὰν δ' ἄρ' ὀκλίπῃ τὸ πᾶν,
Φρῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθὸς,
Γῆ δενδρέων ἔρημος, οὐδ' ἀὴρ ἔτι
Πτερωτὰ φῦλα βαστάσει πυρούμενος.

Nam veniet ille, veniet haud dubiè dies,
Laxabit ignis cùm redundantes opes
Auratus æther: lege tum spreta furens
Terras & illis quicquid est sublimius
Depascet ardor: inde cùm defecerit
Hoc omne, nullas jam ferent undas vada,
Neque ulla ramos eriget tellus, neque
Exustus aër pascet aligerum genus.

APVD

(*m*) APUD OVIDIVM.] Metamorphoſeon 1.

Eſſe quoque in fatis reminiſcitur adfore tempus,
Quo mare, quo tellus correptáque regia cœli
Ardeat, & mundi moles operoſa laboret.

(*n*) ET LUCANUM.] Libro 1.

Sic cum compage ſoluta
Sæcula tot mundi ſuprema coëgerit hora,
Antiquum repetent iterum chaos omnia: miſtis
Sidera ſideribus concurrent: ignea pontum
Aſtra petent: tellus extendere littora nolet,
Excutiétque fretum: fratri contraria Phœbe
Ibit, & obliquum bigas agitare per orbem
Indignata, diem poſcet ſibi, totáque diſcors
Machina divulſi turbabit fœdera mundi.

Præiverat Lucano patruus Seneca fine ad Marciam: *Sidera ſideribus incurrent, & omni flagrante materia, uno igne, quicquid nunc ex diſpoſito lucet, ardebit.*

(*o*) APUD *Indos Siamenſes.*] Vide Ferdinandum Mendeſium.

(*p*) ET *Aſtrologis notatum.*] Copernico Revolutionum lib. III. cap. 16. Ioachimo Rhætico ad Copernicum, Gemmæ Friſio. Vide & Ptolemæum lib. III. cap. 4. Syntaxeos Mathematicæ. Mundum non illis viribus ſtare quibus prius ſteterat, idque ipſum loqui mundum, & occaſum ſui rerum labentium probatione teſtari, ait Cyprianus ad Demetrianum.

XXIII. Neque vero ullum poteſt reperiri ex natura petitum argumentum, quod hanc tam veterem tam latè patentem traditionem refellat. Nam quæ perire cerni- *Cui nulla ratio repugnet.*

cernimus omnia, ea pereunt, aut oppositu contrarii validioris sicut frigus perit vi magna caloris; aut substractione subjecti, à quo pendent, ut magnitudo vitri fracto vitro; aut defectu causæ efficientis, ut lux solis abitu. Nullum autem horum potest de animo dici. Non primum: quia nihil potest dari, quod animo sit contrarium; imò ea est ejus natura peculiaris, ut quæ inter se contraria sunt, ea pariter, & eodem tempore in se capiat, suo, id est, intellectuali modo. Non secundum: quia nec subjectum est ullum, à quo pendeat animi natura. (a) Si quod enim esset, id esset corpus humanum. At id non esse ex eo apparet; quod cum vires, quæ corpori inhærent, agendo lassentur, solus animus actione lassitudinem non contrahit: item (b) corporis vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ, ut visus à solis luce: animus, quo circa excellentiora versatur, ut circa figuras à materia abstractas, circa universalia, (c) eo redditur perfectior. Quæ corpori inhærent vires, occupantur circa ea, quæ locis ac temporibus definita sunt, quæ est natura corporis. At animus etiam circa infinitum & æternum. Quare cum in operando animus à corpore non pendeat, ne esse quidem ipsius ind

pende

pndet. Nam rerum, quas non cernimus, natura aliunde, quam ex operationibus, colligi nequit. Sed nec tertius ille pereundi modus hic locum habet. Neque enim dari poteſt cauſa effectrix, à qua animus ſemper emanet. Non enim parentes dixeris, cum iis mortuis vivere filii ſoleant. Quod ſi quam omnino velimus eſſe cauſam, unde emanet animus, non poteſt alia ea eſſe, quam cauſa prima atque univerſalis, quæ ex parte poteſtatis nunquam deficit. Ex parte autem voluntatis eam deficere, hoc eſt velle Deum, ut exſtinguatur animus, nullo poteſt probari argumento.

ANNOTATA.

(*a*) SI *quod enim eſſet, id eſſet corpus humanum.*] Id non eſſe bene probat Ariſtoteles ex ſenibus libro de Anima I. cap. 4. Idem libro III. cap. 4. Anaxagoram laudat quod νοῦν ἀμιγῆ dixerit, mentem impermixtum aliquod, nimirum ut res alias poſſit cognoſcere.

(*b*) CORPORIS *vires læduntur à nimia excellentia rei objectæ.*] Ariſtoteles libro III. de Anima, cap. 4. Ὅτι δ' οὐχ ὁμοία ἡ ἀπάθεια τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ, φανερὸν ἐπὶ αἰσθητηρίων καὶ τῆς αἰσθήσεως. ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθάνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ, οἷον ψόφου ἐκ τῶν μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῶν ἰσχυρῶν ὀσμῶν καὶ χρωμάτων, οὔτε ὁρᾷν, οὔτε ὀσφρᾶσθαι.

ἀλλ' ὁ νῦς ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα νοητὸν, οὐχ ἧττον νοεῖ ἢ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. τὸ μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος· ὁ δὲ νῦς χωριστός. *Non esse autem similem impatibilitatem partis sentientis & intelligentis, apertum est ex sentiendi instrumentis, ipsáque sensione. Sensus enim, ubi nimia est res sensibilis, sentire nequit, id est, nec audire sonos vehementes, nec odores tales olfacere, nec conspicere colores. At mens ubi aliquid concepit quod egregium sit intellectu, non minùs id intelligit quàm minora, imò & magis: id eo venit quod sentiens pars non sit sine corpore, mens autem aliquid à corpore separabile.* Adde Plotini locum egregium, quem posuit Eusebius in Præparatione lib. xv. c. 22. Adjunge, quòd animus eos qui ex corpore nascuntur affectus vi sua vincit, ipsiq; corpori cruciatus interitúmque imperat.

(c) EO *redditur perfectior.*]at quæ magis animum à corpore seducunt, eæ sunt animi actiones excellentiores.

Multæ faveant.

XXIV. Imò argumenta sunt non levia in contrarium, datum homini (a) dominium in suas actiones, appetitus immortalitatis insitus, conscientiæ vis consolantis se ob actiones bonas quamvis molestissimas, & spe quadam sustentantis (b) contrà cruciantis sese ob prave actu præsertim circa mortem, tanquam sensu imminentis judicii: quam vim (c) sæpe nec pessimi tyranni intra se extinguere

cum

cum maxime id vellent, potuerunt, ut multis exemplis apparet.

ANNOTATA.

(a) DOMINIUM *in suas actiones.*] Et in animantia quævis. Adde notitiā Dei & naturarum imortaliū. θνητὸν δὲ οὐδὲν ἀθάνατον οἶδε, ait Sallustius Philosophus, *Nulli naturæ mortali immortalis natura cognita est.* Notitiæ autē ingens signum, quod nihil est tam grave quod non Dei causa animus soleat contemnere. Adde quod potentiā intelligendi agendiq; non habet circumscriptam, ut cætera animantia, sed infatigabilē, & in infinitum patentem, & sic Deo similem: quæ differentia hominis à cæteris animantibus etiam Galeno notata.

(b) CONTRA *cruciantis sese ob pravè acta, præsertim circa mortem.*] Plato de Republica primo: Επειδάν τις ἐγγὺς ᾖ τοῦ οἴεσθαι τελευτήσειν, εἰσέρχεται αὐτῷ φόβος καὶ φροντὶς, περὶ ὧν ἐν τῷ πρόσθεν οὐκ εἰσήει. *Cùm jam prope est ut quis moriturum se putet, tunc metus eum ac sollicitudo subit, de quibus ante non instituerat cogitare.*

(c) SÆPE *nec pessimi tyranni intra se extinguere, cum maxime id vellent, potuerunt.*] Testis illa Tiberii ad Senatum epistola: *Quid scribam vobis patres conscripti, aut quomodo scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore: Dii me deæq; pejus perdant quàm perire quotidie sentio, si scio.* quâ recitata, addit Tacitus Annalium VI. *Adeo facinora atque flagitia sua ipsi quoque in supplicium verterant. Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici la-*

niatus & ictus: quando ut corpora verberibus ita sævitia, libidine, malis consultis animus dilaceretur. Plato est is quem hic indicat Tacitus, qui de Republica nono de tyranno. Πένης τῇ ἀληθείᾳ φαίνεται ἐάν τις ὅλην ψυχὴν ἐπίστηται θεάσασθαι, καὶ φόβου γέμων διὰ παντὸς τοῦ βίου σφαδασμῶν τε καὶ ὀδυνῶν πλήρης. *Mendicus revera est, si quis universum ipsius animum rectè norit inspicere, plenus formidinis per omnem vitam, plenus mœroris & cruciatuum.* His similia idem Philosophus habet in Gorgia. Suetonius cap. 67. eam, quam dixi, Tiberii epistolam recitaturus sic præfatur: *Postremò semetipse pertæsus talis epistolæ principio tantum non summam malorum suorum professus est.* Ad Platonis locum etiam Claudianus respexit, Rufinum Carmine secundo describens.

— pectus inustæ
Deformant maculæ, vitiisque inolevit imago.

Cui consequens est, ut finis hominis sit felicitas post hanc vitam.

XXV. Quod si animus & ejus est naturæ, quæ nullas habeat in se intereundi causas, & Deus multa nobis signa dedit, quibus intelligi debeat, velle ipsum, ut animus superstes sit corpori; non potest finis homini ullus proponi ipso dignior, quam ejus status felicitas: & hoc est, quod Plato, & Pythagorici dixerunt (a) bonum esse hominis Deo quam simillimum reddi. Qualis autem ea sit felicitas, & quomodo comparetur, possunt quidem homines

mines conjecturis indagare: sed si quid ejus rei à Deo patefactum est, id pro verissimo & certissimo haberi debet.

ANNOTATA.

(a) BONUM *esse hominis Deo quàm simillimum reddi.*] Quod à Platone accepere Stoici. Notat Clemens Strom. v.

XXVI. Quod cum Christiana religio, supra alias se nobis adferre polliceatur, sitne ei fides habenda, secunda hujus operis parte examinabitur.

Ad quam comparandam indaganda vera religio.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE VERITATE
RELIGIONIS CHRISTIANÆ.

LIBER II.

Ut probetur hunc titulum Christianæ religioni competere.

I. SECUNDUS igitur liber, sursum ad Christum in cœlo jam regnantem precibus, ut ea nobis spiritus sui auxilia subministret, quæ ad rem tantam nos idoneos reddant, consilium explicat, non hoc esse, ut omnia dogmata Christianismi tractentur; sed ut ostendatur, religionem ipsam Christianam verissimam esse atque certissimam, quod sic ordiditur. Iesum Nazarenum vixisse quondam in Judæa, rerum Romanarum potiente Tiberio, non tantum Christiani per omnes terrarum oras sparsi constantissime profitentur; sed & Judæi omnes, qui nunc sunt, & qui unquam post illa tempora scripserunt: testantur idem & Pagani, hoc est, nec Judaicæ, nec Christianæ religionis scriptores, ut (*a*) Suetonius, (*b*) Tacitus, (*c*) Plinius junior, & post hos multi.

Ostenditur Iesum vixisse.

II.

II. Eundem Iesum à Pontio Pilato, Judææ præside, cruci affixum, omnes itidem Christiani, quanquam ignominiosum videri poterat talem dominum colentibus, fatentur: fatentur & Judæi, cum tamen non ignorent, eo se nomine, quod majores sui Pilato id statuendi auctores fuerint, gravissimam invidiam apud Christianos, quorum sub imperiis passim degunt, sustinere. Pagani vero, quos jam diximus, scriptores idem memoriæ prodiderunt: imo multo post tempore exstiterunt (*e*) acta Pilati, quibus id constaret, ad quæ Christiani nonnunquam provocabant. Neque Julianus, aut alii oppugnatores Christianismi id unquam in controversiam vocarunt: ita ut nulla excogitari possit historia, quæ certior hac sit; ut quæ tot, non dicam hominum, sed populorum inter se discordantium testimoniis approbetur. (*f*) Quod cum ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum, ut Dominum, coli: neque nostris tantum, aut actis paullo ante temporibus, sed & superioribus, usque dum ad ætatem rei gestæ proximam veniatur: puta sub Neronis imperio, quo tempore plurimos Christi venerationem professos ob id ipsum affectos

Eundem affectum morte ignominiosa.

Et tamen post mortem adoratum etiam à viris sapientibus.

ctos supplicio is, quem diximus, Tacitus, & alii testantur.

ANNOTATA.

(a) SUETONIVS] Claudio cap. 25. ubi *Chresto* scribitur pro *Christo*, quia nomen illud Græcis & Latinis notius.

(b) TACITUS.] Libro XV. ubi de Christianorum suppliciis. *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Ubi flagitia & odium generis humani nihil aliud sunt, quàm falsorum Deorum neglectus: quam eandem causam etiam Judæis maledicendi Tacitus habuit, & Plinius major, cui Judæi dicuntur, gens contumeliâ numinum insignis. Nimirum, Romani plerique ita erant facti, ut, quod Seneca laudat, civilis Theologiæ partes in animi religione non haberent, sed in actibus fingerent, servaréntque tanquam legibus jussa, credentes cultum magis ad morem, quàm ad rem pertinere. Varronis & Senecæ hac de re sententiam, quæ eadem Taciti, vide apud Augustinum lib. IV. cap. 33. & lib. VI. c. 10. de civitate Dei. Interim nota, Iesum, qui à Pontio Pilato supplicio affectus est, jam Neronis tempore à multis, etiam Romæ, pro Christo habitum. Confer quæ apud Justinum sunt Apologetico II. de hac historia, ubi Imperatores & Senatum Romanum alloquitur, qui ex Actis nosse ista poterant.

(c) PLINIUS *Junior*] Epistola omnibus obvia quæ libri decimi est XCVII. cujus & Tertullianus Apologetico meminit, & Eusebius in Chronico. Ubi vides Christianos carmen Chri-

sto

sto, quasi Deo, dicere solitos, obstrictósq; inter se, non in scelus aliquod, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent. Pervicaciam & inflexibilem in iis obstinationem culpat Plinius, in hoc uno quòd deos appellalare & simulacris minimum ture ac vino supplicare, ac Christo maledicere nollent, neq; ut id facerent ullis tormentis cogi possent. Epistola quæ ei respondet Trajani, eum ait re ipsa manifestum facere Christianum se non esse, qui diis Romanis supplicet. Historiam quandam de Iesu etiam apud Numenium Pythagoricum extitisse docet nos Origenes contra Celsum quarto.

(*d*) FATENTUR *& Judæi.*] Qui eum vocant תלוי, id est, suspensum. Iesum Hierosolymis occisum agnoscit Benjaminus Tudelensis in Itinerario.

(*e*) ACTA *Pilati.*] Vide Epiphanium in Tessarescædecatitis.

(*f*) QUOD *cùm ita sit, videmus tamen per dissitissimas mundi regiones ipsum, ut dominum coli.*] Tractat hoc fusius Chrysostomus ad 11. ad Corinth. v. 7.

IV. Fuerunt autem semper, inter cultores Christi, plurimi, & judicio præditi, & literarum non rudes: quales (ut de Judæis nunc taceamus) (*a*) Sergius Cypri præses, (*b*) Dionysius Areopagita, (*c*) Polycarpus, (*d*) Justinus, (*e*) Irenæus, (*f*) Athenagoras, (*g*) Origenes, Tertul-

Cujus rei causam aliam esse non posse quam miracula ab ipso edita.

(*h*) Tertullianus, (*i*) Clemens Alexandrinus, ac porro alii: qui tales cum essent, cur homini ignominiosa morte affecto se cultores addixerint, præsertim cum prope omnes in aliis religionibus educati essent, nec in Christiana quicquam esset, aut honoris, aut commodi; nulla potest causa reddi, præter hanc unam, quod diligenti inquisitione, qualis viros prudentes in maximi momenti negotio decet, comperissent, veram & firmis testibus subnixam fuisse famam, quæ de miraculis ab eo editis percrebuerat, ut de sanatis sola voce, & quidem palam, morbis gravibus atque inveteratis, de visu reddito ei, qui cæcus natus esset, de auctis non semel panibus in alimenta multorum millium quæ id testari poterant, de mortuis in vitam revocatis, & quæ plura sunt ejusmodi: quæ quidem fama tam certam atque indubitatam habuit originem, ut edita à Christo prodigia aliqua, (*k*) neque Celsus (*l*) neque Julianus, cum in Christianos scriberent, negare ausi fuerint. (*m*) Hebræi vero in Thalmudicis libris aperte fateantur.

ANNOTATA.

(*a*) SERGIUS *Cypri Præses.*] Act. XIII. 12.

(*b*) DIONYSIUS AREOPAGITA.] Act. XVII. 34.

(*c*) POLYCARPUS.] Qui martyrium passus in Asia anno Christi CLXIX. juxta Eusebiũ.

(*d*) JUSTINUS.] Qui pro Christianis scripta edidit anno Christi CXLII. Vide eundem Eusebium.

(*e*) IRENÆUS.] Floruit Lugduni anno Christi CLXXXIII.

(*f*) ATHENAGORAS.] Athenienſis hic fuit. Floruit autem circa annum Chriſti CLXXX. ut ex libri inſcriptione apparet.

(*g*) ORIGENES.] Floruit circa annum Chriſti CCXXX.

(*h*) TERTULLIANUS.] Celeber anno Chriſti CCVIII.

(*i*) CLEMENS ALEXANDRINUS.] Circa idem tempus. Vide Euſebium.

(*k*) NEQUE CELSUS.] Cujus verba apud Origenem libro II. Ἐνομίσατε αὐτὸν εἶναι θεοῦ υἱὸν, ἐπὶ χωλοῖς καὶ τυφλοῖς ἐπιδόντα. *Credidiſtis eum eſſe Dei filium, ideo quod claudos & cæcos ſanavit.*

(*l*) NEQUE JULIANUS.] Imò rem faretur cùm dicit verbis recitatis à Cyrillo libro VI. ΕΙ μήτις οἴεται μεγάλα καὶ χωλοὺς καὶ τυφλοὺς ἰάσασθαι, καὶ δαιμονῶντας ἐφορκίζειν ἐν Βηθσαϊδᾷ καὶ ἐν Βηθανίᾳ ταῖς κώμαις, τῆς μεγίστης ἔργον εἶναι: *Niſi quis exiſtimat inter maxima eſſe opera claudos & cæcos integritati reſtituere, & damonio correptos adjuvare vicis Bethſaida aut Bethania.*

(*m*) HEBRÆI *verò in Thalmudicis aperte fatentur.*] In titulo Aboda Zara.

V.

Quæ miracula non naturali efficaciæ, neq; diabolicæ aſcribi poſſunt, ſed omnino à Deo ſint profecta.

V. Naturali vi non patrata fuiſſe, quæ diximus opera, ſatis hoc ipſo apparet, quod prodigia ſive miracula appellantur. Neque vero per naturæ vim fieri poteſt, ut ſola voce, aut contactu, morbi graves, & quidem ſubito tollantur. Quod ſi ad naturalem efficaciam referri opera iſta aliquo modo potuiſſent, dictum jam pridem id fuiſſet ab iis, qui ſe aut Chriſti in terris agentis, aut Evangelii ipſius hoſtes profeſſi ſunt. Simili argumento colligimus, nec præſtigias fuiſſe: quia pleraque opera palam geſta ſunt, (*a*) inſpectante populo, & in populo multis eruditis Chriſto male volentibus, cuncta ipſius opera obſervantibus. Adde quod ſimilia opera ſæpe repetita: & ipſi effectus non momentanei, ſed permanentes. Quibus, ut oportet, expenſis, omnino ſequitur, quod & Judæi fatentur, opera hæc proceſſiſſe à virtute aliqua pluſquam humana, id eſt à ſpiritu aliquo bono, vel malo. A malo autem ſpiritu non eſſe profecta hæc opera, inde probatur, quod doctrina Chriſti, cui probandæ iſta opera adhibebantur, malis ſpiritibus adverſatur. Vetat enim malos ſpiritus coli, abſtrahit homines ab omni immunditia morũ, qua tales ſpiritus delectantur. Rebus quoque

que ipsis apparet, ubicunque ea doctrina recepta est, collabi dæmonum cultum, (*b*) & artes magicas,& unum Deum coli cum detestatione dæmonum: quorum vim ac potestatem Christi adventu infractam (*c*) Porphyrius ipse agnovit. Credendum autem non est, quenquam malum spiritum adeo esse imprudentem, ut ea faciat, & quidem sæpissime, ex quibus nihil honoris sibi, aut commodi, contrà vero maximum detrimentum ac dedecus accedat. Sed neque sapientiæ, aut bonitati ipsius Dei ullo modo convenit, ut passus credatur,astu dæmonum illudi hominibus ab omni malitia alienis, & sui metuentibus, quales fuisse primos Christi discipulos, vita ipsorum inculpata, & multæ calamitates conscientiæ causa toleratæ manifestum faciunt. Quod si dicas, à bonis mentibus, Deo tamen inferioribus, profecta Christi opera, jam eo ipso fateris, illa Deo placuisse,& ad Dei honorem pertinuisse, cum bonæ mentes nihil faciant, nisi quod Deo gratum ipsiq; glorioſum sit: ut jam taceamus, quædam Christi opera esse talia,quæ Deum ipsum auctorem testari videantur, ut mortui non unius in vitam revocatio, Jam vero Deus miracula nec facit,nec fieri finit absque

que causa : id enim sapientem legis conditorem decet à legibus suis non nisi ob causam, & quidem gravem, recedere. Causa autem nulla alia reddi potest, cur hæc facta sint, quam ea, quæ à Christo allata est: nempe ut doctrinæ ipsius redderetur testimonium. Neque vero, qui ea aspicerent, aliam causam ullam animo concipere potuerunt, quos inter cum multi, ut diximus, pio essent animo, Deum hoc egisse, ut eis imponeret, impium est creditu. Et hæc una fuit causa cur Judæorum plurimi, qui circa Jesu tempora vixerunt, etiam (*d*) qui induci non possent ut legis à Mose datæ partem ullam omitterent, quales fuerunt qui Nazareni & Ebionæi dicebantur, nihilominus Iesum ut missum cœlitus magistrum agnoscerent.

ANNOTATA.

(*a*) INSPECTANTE *populo.*] Act. XXVI. 26. Luc. XII. 1.

(*b*) ET *artes Magicas.*] Quarum & libri hortatu discipulorum Iesu combusti. Act. XIX. 19.

(*c*) PORPHYRIUS *ipse agnoscit.*] Locus est apud Eusebium Præparationis Lib. V. c. 1. Ιησοῦ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ἤσθετο. *Ex quo Iesus coli cœptus est, publicam Deorum opem nemo sensit.*

(*d*) QUI *induci non possent ut legis à Mose datæ*

datæ partem ullam omitterent.] Vide Act. xv. Rom. xiv. Hieronymus in Chronico Euſebiano ad annum Chriſti cxxv. cùm Chriſtianos Epiſcopos Hieroſolymitanæ Eccleſiæ quindecim nominaſſet: *Hi omnes uſque ad everſionem, quam ab Hadriano perpeſſa eſt Ieruſalem, ex circumciſione Epiſcopi præfuerunt.* Severus Sulpitius de illorum locorum ac temporum Chriſtianis: *Chriſtum Deum ſub legis obſervatione credebant, & ex circumciſione eorum Eccleſia habebat ſacerdotem:* Adde Epiphanium, ubi de Nazarenis & Ebionitis agit. Nazareni non eſt nomen partis alicujus, ſed omnes in Palæſtina Chriſtiani, ideo quòd dominus eorum Nazarenus fuiſſet, ſic appellabantur. Act. xxiv. 5.

De ipſius Ieſu reſurrectione conſtare teſtimoniis fide dignis.

VI. Miraculis à Chriſto editis par argumentum præbet Chriſti ipſius poſt crucem, mortem, ſepulturam, admirabilis reditus in vitam. Id enim non modo ut verum, ſed ut præcipuum ſuæ fidei fundamentum, adferunt omnium locorum & temporum Chriſtiani: quod fieri non potuit, niſi qui primi Chriſtianam fidem docuerunt, certo auditoribus ſuis perſuaſerint, rem ita geſtam. Certo autem perſuadere hoc non potuerunt hominibus aliquo judicio præditis, niſi affirmarent, ſemetipſos oculatos rei teſtes eſſe: ſine qua affirmatione nemo mediocriter ſanus illis habuiſſet fidem, præſertim iis temporibus, cum illis credere maximis

maximis malis ac periculis constaret. Affirmatum hoc ab ipsis magna constantia, etiam libri ipsorum, (*a*) & aliorum docent: imo ex libris apparet, provocasse eos (*b*) ad testes quingentos, qui Iesum post mortem redivivum conspexerint. Non est autem mos mentientium, ad tam multos testes provocare. Neque fieri potest, ut in falsum testimonium tam multi conspirent. Et ut alii testes non fuissent, quam duodecim illi notissimi Christianæ doctrinæ propagatores, sufficere hoc debebat. Nemo gratis malus est. Honorem ex mendacio sperare non poterant, cum honos omnis esset penes Paganos, aut Judæos, à quibus ipsi probris & ignominia afficiebantur: non divitias, cum contra hæc professio sæpe & bonorum, si qua essent, damno mulctaretur; atque ut hoc non fuisset, tamen Evangelium doceri ab ipsis non posset, nisi omni bonorum temporalium cura omissa. Neque vero alia ulla vitæ huius commoda ad mentiendum movere eos potuerunt, cum ipsa Evangelii prædicatio laboribus, fami, siti, verberibus, carceribus eos objecerit. Fama duntaxat inter suos tanti non erat ut propterea homines simplices, & quorum vita ac dogma à fastu abhorrebat, tantam malorum

malorum vim ſubirent: neque vero ſperare ullo modo poterant tantum progreſſum ſui dogmatis, cui & intenta commodis ſuis natura, & ubique imperantium auctoritas repugnabant, niſi ex divino promiſſo. Accedat quod etiam hanc qualemcunque famam nullo modo durabilem ſibi poterant promittere, cum Deo de induſtria ſuum in hoc conſilium celante, (e) Mundi totius exitium quaſi de proximo imminens opperirentur; quod & ipſorum, & ſequentium Chriſtianorum ſcripta apertiſſimum faciunt. Reſtat ergo, ut religionis ſuæ tuendæ cauſa mentiti dicantur, quod omnino, ſi res recte expendatur, dici de illis non poteſt. Nam aut religionem illam veram ex animi ſententia crediderunt, aut non crediderunt. Si non credidiſſent veram, imo ſi non credidiſſent optimam: nunquam hanc elegiſſent omiſſis religionibus aliis magis tutis, magiſque honoratis: imo quamvis veram, profeſſi non eſſent, niſi & profeſſionem ejus credidiſſent neceſſariam, præſertim cum & facile prævidere poſſent, & experimento ſtatim diſcerent, hanc profeſſionem poſt ſe trahere mortem immenſi agminis, cui ſine juſta cauſa cauſam dare à latrocinii ſcelere non

abscedebat. Quod si crediderunt religionem suam veram, imo & optimam, & profitendam omnino, & quidem post magistri sui mortem: sane id fieri non potuit, si fefellisset eos magistri sui de sua resurrectione pollicitatio. Nam(*d*)id cuivis sano homini satis fuisset ad excutiendam etiam ante conceptam fidem. Rursum religio omnis, præsertim vero Christiana,(*e*) mendacium ac falsum testimonium maximè in divinis rebus prohibet: non potuerunt ergo religionis, & quidem talis amore, ad mendacium permoveri. Adde jam, quod viri fuerunt vitæ ne ab adversariis quidem culpatæ, & quibus nihil objicitur, (*f*) præter solam simplicitatem, cujus ingenium à confingendo mendacio longissime abest. Nemo etiam eorum fuit, qui non gravissima quæque passus sit propter illam professionem de Jesu resuscitato. Multi etiam ipsorum morte exquisitissima ob id testimonium affecti sunt. Jam vero, ut quis sensus sui compos talia toleret ob conceptam animo opinionem, fieri potest: at ut ob falsum, quod falsum esse norit, tã dura pati velit, non unus aliquis, sed plures, quorum id falsum credi nihil interfit, res est plane incredibilis. Amentes autem eos non fuisse

& vita & ſcripta ſatis teſtantur. Quod de primis illis diximus, idem de Paulo quoque dici poteſt; qui Chriſtum in cœlo regnantem à ſe conſpectum (*g*) palam prædicavit, (*h*) cum nihil eruditionis Judaicæ ipſi deeſſet; nec ſpes honorum, ſi patrum viam inſtitiſſet: contra vero ob illam profeſſionem & odiis cognatorum ſuorum ſubjacere, & toto orbe peregrinationes difficiles, periculoſas, laborioſas ſuſcipere deberet, ac poſtremo etiam ſupplicium cum infamia perpeti.

ANNOTATA.

(*a*) ET *aliorum.*] Etiam Celſi, qui adverſus Chriſtianos ſcripſit. Vide Origenem lib. II.

(*b*) AD *teſtes quingentos.*] Paulus 1. ad Corint. XV. 6. quoſdam eorum eo tempore mortuos eſſe dicit: ſed horum quoque liberi & amici ſuperſtites audiri poterant ac teſtari quæ audierant: Major autem horum pars etiam vivebat, ſcribente iſta Paulo. Hæc apparitio in monte Galilææ contigit.

(*c*) MUNDI *totius exitium quaſi de proximo imminens opperirentur.*] Vide 1. Theſſ. IV. 15. 16. 1. Cor. XV. 52. Tertullianus de monogamia. *Quum magis nunc tempus in collecto factum ſit.* Hieronymus ad Gerontiam: *Quid ad nos, in quos fines ſeculorum devenerunt?*

(*d*) ID *cuivis ſano homini ſatis fuiſſet ad excutiendam etiam ante conceptam fidem.*] Fuſius hoc argumentum exſequitur Chryſoſtomus ad 1. Cor. 1. in fine.

(e) MENDACIUM *ac falsum testimonium, maximè in divinis rebus, prohibet.*] Matth. XII. 36. Ioh. VIII. 44, 55. Ephes. IV. 25. Rom. IX. 1. II. Cor. VII. 19. XI. 31. Gal. I. 20. Coloss. III. 9. I. Tim. I 10. II. 7. Iac. III. 14. Matth. XXII. 16. Marc. XII. 14. Luc. XX. 21. Ioh. XIV. 16. Ephes. V. 9. & alibi.

(f) PRÆTER *solam simplicitatem.*] Etiam Celsus. Vide Origenem libro I.

(g) PALAM *prædicavit.*] I. Cor. XV. 9. II. Cor. XII. 4. Adde quæ discipulus Pauli Lucas scribit Act. IX. 4. 5. 6. & XXII. 6. 7. 8.

(h) CUM *nihil eruditionis Judaicæ ipsi deesset.*] Act. XXII. 3. Gamalieles duos eruditionis nomine Hebræi prædicant. Horum alterius discipulus fuit Paulus, neque legis tantùm, sed & eorum quæ à magistris erant tradita, apprimè gnarus. Vide Epiphanium.

Solutio adversus objectionem sumtam ab eo, quod resurrectio videatur impossibilis.

VII. Sane tantis ac talibus testimoniis fidem detrahere nemo potest, nisi dicat, rem ipsam talem esse, ut nullo modo fieri possit; qualia sunt, quæ contradictionem, ut loquuntur, implicant. (a) Id autem hac de re dici non potest. Posset sane, si quis eundem tempore eodem & vixisse, & mortuum fuisse, pronunciaret. Cæterum ut mortuo vita reddi possit, præsertim per ejus efficaciam, qui vitam primum homini dedit, cur pro impossibili habeatur, nihil causæ est. Neque vero viri sapientes id impossibile crediderunt;

cum

cum (b) Eri Armenio id eveniſſe ſcripſerit Plato, mulieri cuidam (c) Heraclides Ponticus, (d) Ariſtæo Herodotus, (e) alii Plutarchus; quæ ſive vera, ſive falſa ſunt, oſtendunt opinionem eruditorum de ea re tanquam poſſibili.

ANNOTATA.

(a) ID *autem hac de re dici non poteſt.*] Reſponſio ſeptima ad objecta de Reſurrectione in Juſtini operibus. Αλλο τὸ πάντη ἀδύνατον, καὶ ἄλλο τὸ τινὶ ἀδύνατον. πάντη μὲν ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ διαμέτρῳ τὸ σύμμετρον εἶναι τῇ πλευρᾷ. τινὶ δὲ ἀδύνατόν ἐστιν, ὡς τῇ φύσει τὸ χωρὶς σπέρματος ποιῆσαι ζῷον· τίνι τέτων οὖν ἀδυνάτων ἐπιβάλλουσι τὴν ἀνάστασιν οἱ ταύτην ἀπιστοῦντες; ἀλλ' εἰ μὲν τῷ πρώτῳ, ψευδὴς ἐστιν ὁ λόγος. οὐ γὰρ καὶ ἀνάκτισιν σύμμετρος γίνεται ἡ διάμετρος τῇ πλευρᾷ· οἱ δὲ ἀνιστάμενοι καὶ ἀνάκτισιν ἀνίστανται. εἰ δὲ τῷ τινὶ, ἀλλὰ τῷ θεῷ πάντα δυνατὰ τὰ τινὶ ἀδύνατα. *Aliud eſt quod omnino eſt impoſſibile, aliud quod alicui. Omnino impoſſibile, ut dimetiens par ſit lateri. Alicui impoſſibile, quomodo naturæ eſt impoſſibile ſine ſemine animans producere. Vtri horum duorum impoſſibilis generum reſurrectionem conferunt, qui ei non credunt? Si priori, falſa eſt illatio: neque enim nova creatio hoc facit ut dimetiens par ſit lateri. Reſurgent autem homines per novam creationem. At ſi intelligunt id quod alicui impoſſibile eſt, certè Deo poſſibilia ea omnia quæ impoſſibilia tantum alicui.* De diſcrimine hoc impoſſibilium vide quæ doctè notat Mai-

monides ductoris dubitantium Parte III. c. 15.

(b) ERI ARMENIO.] Locus hâc de re Platonis exstat de Republica decimo, transcriptus Eusebio Præparatione Evangelica libro XI. c. 35. Historiæ autem ipsius memoria apud Valerium Maximum lib. I. cap. VIII. exemplo externorum primo; in protreptico quod est inter Justini opera, apud Clementem Strom. V. apud Origenem libro II. contra Celsum, apud Plutarchum Symposiacon IX. 5. apud Macrobium initio ad Somnium Scipionis.

(c) HERACLIDES PONTICUS.] Ejus erat liber περὶ ἄπνου, cujus meminit Diogenes Laërtius in procœmio & Empedocle, & Galenus VI. de locis affectis. De eo sic Plinius lib. VII. c. 32. *Nobile illud apud Græcos volumen Heraclidis, septem diebus feminæ exanimis ad vitam revocatæ.* At triginta dies ei tribuit Diogenes Laërtius loco posteriore.

(d) ARISTÆO HERODOTUS.] Melpomene. Vide & Plinium historiæ naturalis libro VII. cap. 52. & Plutarchum Romulo, & Hesychium de philosophis.

(e) ALII PLUTARCHUS.] Thespesio. Habet hoc Plutarchus libro de sera Dei vindicta. Item Antyllo, de quo Plutarchi locum ex primo de Anima nobis servavit Eusebius Præparationis lib. XI. c. 36. & Theodoretus sermone XI.

Resurrectione Jesu posita evinci dogmatis veritatem.

VIII. Quod si nec impossibile est, ut Christus in vitam redierit, & satis magnis testimoniis id constat, quibus convictus Judæorũ magister Bechai

veritatem

veritatem hujus rei agnovit: is ipse autem Christus, ut & sui & alieni fatentur, novum protulit dogma tanquam mandato divino, sane sequitur, ut dogma id verum sit; cum divinæ justitiæ ac sapientiæ adversetur, tam excellenti modo eum ornare, qui falsum in re tanta commisisset: præsertim vero, cum ipse ante mortem suam, & mortem & mortis genus, & reditum suum in vitam prædixisset suis, & quidem addito, (*a*) hæc ideo eventura, ut de sui dogmatis veritate constaret.

ANNOTATA.

(*a*) HÆC *ideo eventura ut de sui dogmatis veritate constaret.*] Vide Ioh. XVII. Luc. XXIV. 46. 47.

Christianam religionem præstare aliis omnibus.

IX. Et hæc quidem ex factis ipsis veniunt argumenta: veniamus ad ea, quæ veniunt ex natura dogmatis. Sane aut omnis omnino Dei cultus repudiandus est, quod nunquam ei in mentem veniet, qui & Deum esse, & curare res conditas credat, & hominem consideret tum intellectu eximio, tum vi electrice boni malique moralis præditum, ac proinde ut præmii, ita & pœnæ in ipso esse materiam: aut hæc admittenda religio, non tantum ob factorum testimonia, de quibus jam egimus, verumetiam ob ea, quæ

religioni ſunt intrinſeca: cum nulla ex omnibus ſeculis ac nationibus proferri poſſit, aut præmio excellentior, aut præceptis perfectior, aut modo, quo propagari juſſa eſt, admirabilior.

Præmii propoſiti excellentia.

X. Nam, ut à præmio, id eſt, à fine homini propoſito, incipiamus, quia id, ut dici ſoler, in executione eſt ultimum, ſed intenditur primum, (a) Moſes in religionis Judaicæ inſtitutione, ſi diſerta legis pacta reſpicimus, nihil promiſit ſupra hujus vitæ bona, terram uberem, penum copioſam, victoriam de hoſtibus, longam & valentem ſenectam, poſteros cum bona ſpe ſuperſtites. Nam ſi quid eſt ultra, id umbris obtegitur, aut ſapienti ac difficili ratiocinatione colligendum eſt: quæ cauſa fuit, cur multi, qui legem Moſis ſequi ſe profiterentur, ut (b) Sadducæi, ſpem omnem de bonis poſt hanc vitam adipiſcendis projicerent. Apud Græcos, ad quos eruditio uſque à Chaldæis, & Ægyptiis perlata eſt, qui de vita poſt hujus conſpicuæ vitæ interitum ſpem habebant aliquam, (c) valde de ea re hæſitanter loquebantur, (d) ut ex Socratis diſſertationibus, ex ſcriptis (e) Tullii, (f) Senecæ, aliorumque apparet. Et cum ad eam rem argumenta conquirerent, nihil ferme

ferme adferebant certi. Nam quæ adferunt, pleraque (*g*) nihil magis de homine, quam beſtiis, procedunt. Quod cum alii animadverterent, mirandum adeo non eſt, (*h*) ſi tranſitum animarum de hominibus in beſtias, de beſtiis in homines, commenti ſunt. Rurſum vero, cum hoc quoque nullis teſtimoniis, aut argumentis certis niteretur; & tamen negari non poſſet, quin homini finis aliquis eſſet propoſitus: eo perducti ſunt alii, ut dicerent, (*i*) virtutem ſibi eſſe præmium, & ſatis beatum eſſe ſapientem, etiam in Phalaridis tauro. Sed & hoc non ſine cauſa aliis diſplicuit, qui ſatis videbant, (*k*) in ea re, quæ ſecum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præſertim ſummam, non poſſe eſſe poſitam; niſi verborum ſonum ſine rerum ſenſu ſequi liberet: ideoque bonum ſupremum finemque hominis collocarunt in iis rebus, quarum voluptas ſenſibus perciperetur. Sed hæc quoque ſententia à plurimis, & quidem efficaciter, refutata eſt: ut quæ honeſtum omne, cujus ſemina quædam in animo condita habemus, extingueret, hominemque ad ſublimia erectum dejiceret in cenſum pecudum, quæ pronæ nihil niſi terreſtre reſpiciunt.

In

In tantis dubitationibus incertum palabatur genus humanum ea ætate, cum Christus veram finis cognitionem intulit, promittens sectatoribus suis post hoc ævum vitam non modo sine morte, sine dolore ac molestia, verum etiam summo gaudio comitatam: neque id parti tantum hominis, id est, animo, de cujus speranda post hanc vitam felicitate partim conjectura, partim traditio aliqua exstabat, verum etiam corpori: & id quidem justissime, ut corpus, quod ob legem divinam sæpe incommoda, cruciatus, atq; interitum pati debet, repensationis expers non esset. Gaudia autem, quæ promittuntur, non vilia sunt, (*l*) ut epulæ, quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi, (*m*) & concubitus, quos sibi promittunt Mahumetistæ: sunt enim hæc caducæ vitæ propria, mortalitatis remedia, illud quidem ad singulorum animantium conservationem, hoc vero ad durationem generum: sed in corporibus vigor perpetuus & plusquam siderea pulchritudo; in animo intellectio sine errore, etiam Dei ac divinæ providentiæ, & si quid nunc occultum latet; voluntas vero tranquilla, maxime in Dei conspectu, admiratione laudibusque occupata; in summa majora multo

multo ac meliora omnia, quam optimarum ac maximarum rerum comparatione concipi possint.

ANNOTATA.

(*a*) MOSES *in religionis Judaicæ institutione si diserta legis pacta respicimus, nihil promisit supra hujus vitæ bona.*] Vide Deut. XI. cap. XXVIII. Hebr. VIII. 6.

(*b*) SADDUCÆI, *spem omnem de bonis post hanc vitam adipiscendis projicerent.*] Matth. XXII. 23. Lucæ Act. XXIII. 8. Josephus: Σαδδουκαῖος τὰς ψυχὰς ὁ λόγος συναφανίζει τοῖς σώμασι. Alibi: ψυχῆς δὲ τὴν διαμονὴν καὶ τὰς καθ' ᾅδου τιμωρίας καὶ τιμὰς ἀναιροῦσι. Hieronymus de eisdem: *Animam putabant interire cum corporibus.*

(*c*) VALDE *ea de re hæsitanter loquebantur.*] Notatum hoc Chrysostomo I. ad Corinth. cap. I. 25.

(*d*) UT *ex Socratis dissertationibus.*] In Platonis Phædone. Νῦν δὲ δὴ ἴστε ὅτι παρ' ἄνδρας τε ἐλπίζω ἀφίξεσθαι ἀγαθούς· καὶ τοῦτο μὲν οὐκ ἂν πάνυ διϊσχυρισαίμην. *Hoc scitis spem mihi esse venturum me ad viros bonos: quod tamen non nimium affirmaverim.* Et postea: Εἰ μὲν τυγχάνει ἀληθῆ ὄντα ἃ ἐγὼ λέγω, καλῶς δὴ ἔχει τὸ πεισθῆναι. εἰ δὲ μηδέν ἐστι τελευτήσαντι, ἀλλ' οὖν τοῦτόν γε τὸν χρόνον αὐτὸν τὸν πρὸ τοῦ θανάτου ἧττον τοῖς παροῦσιν ἀηδὴς ἔσομαι ὀδυρόμενος· ἡ δὲ ἄγνοιά μοι αὕτη οὐ ξυνδιατελεῖ (κακὸν γὰρ ἂν ἦν) ἀλλ' ὀλίγον ὕστερον ἀπολεῖται. *Si enim vera sunt quæ dico, pulchrum est ea credere. Si verò mortuo nihil superest, hoc tamen tempore*

tempore, quod mortem antecedit, minus torquebor præsentibus: hic autem meus error non manebit, (id enim malum foret) sed paulò pòst interibit. Tertullianus de Anima: *Adeo omnis illa tunc sapientia Socratis de industria venerat consultæ æquanimitatis, non de fiducia compertæ veritatis.* Idem in Socrate observat Paræneſis quæ eſt inter opera Juſtini.

(e) TVLLII.] Ut Tuſculanarum 1. *Expone igitur mihi, niſi moleſtum eſt, primùm animos, ſi potes, remanere poſt mortem: tum, ſi id minus obtinebis, (eſt enim arduum) docebis carere omni malo mortem.* Deinde: *Præclarum autem neſcio quid adepti ſunt, quod didicerunt ſe, cùm tempus mortis veniſſet, totos eſſe perituros: quod ut ita ſit (nihil enim pugno) quid habet iſta res aut lætabile aut glorioſum?* Poſtea: *Fac enim ſic animum interire, ut corpus. Num igitur aliquis dolor, aut omnino poſt mortem ſenſus in corpore eſt? nemo id quidem dicit:* Citat ex eodem Cicerone hoc ejus poſt diſputationem de animo dictum Lactantius libro VII. cap. 8. *Harum ſententiarum quæ vera ſit Deus aliquis viderit.*

(f) SENECÆ.] Epiſtola LXIV. *Et fortaſſe (ſi modò ſapientum vera fama eſt, recipitque nos locus aliquis) quem putamus perîſſe, præmiſſus eſt.*

ALIORVMQVE.] Generaliter Juſtinus Martyr colloquio cum Tryphone. Οὐδὲν ἴσασι περὶ τούτων οἱ φιλόσοφοι, οὐδὲ γὰρ ὅ τί ποτέ ἐστι ψυχὴ, ἔχουσιν εἰπεῖν. *Nihil horum norunt Philoſophi: neque vel quid ſit anima, valent dicere.*

(g) NIHIL *magis de homine quàm de beſtiis procedunt.*

procedunt.] Vt illud Socratis, sive Platonis: *quod se movet, æternum est*. Vide Lactantium dicto jam loco.

(*h*) SI *transitum animarum de hominibus in bestias, de bestiis in homines commenti sunt*.] Ut Brachmanes olim, & nunc quoque: à quibus hausit Pythagoras & ejus schola.

(*i*) VIRTUTEM *sibi esse præmium, & satis beatum esse sapientem etiam in Phalaridis tauro*.] Vide Ciceronem Tusculanarum II. & Lactantium lib. III. institutionum c. 27. ubi contra hanc sententiam fortiter disputat, ut & Augustinus epistola LII.

(*k*) IN *ea re, quæ secum haberet pericula, incommoda, cruciatum, interitum; felicitatem, præsertim summam, non posse esse positam*.] Lactantius lib. III. cap. 12. *Virtus per seipsam beata non est, quoniam in perferendis, ut dixi, malis tota vis ejus est*. Et mox cùm Senecæ adduxisset locum. *Sed & Stoici, quos secutus est, negant sine virtute effici quenquam beatum posse. Ergo virtutis præmium beata vita est, si virtus, ut rectè dictum est, beatam vitam facit. Non est igitur, ut aiunt, propter seipsam virtus expetenda, sed propter vitam beatam, quæ virtutem necessariò sequitur. Quod argumentum docere eos potuit, quod esset summum bonum. Hæc autem vita præsens & corporalis beata esse non potest, quia malis est subjecta per corpus*. Bene Plinius historiæ naturalis lib. VII. cap. 7. *Mortalium nemo felix*.

(*l*) UT *epulæ quas post hanc vitam sperant crassiores Judæi*.] Loca adducentur infra ad librum V.

(*m*) ET

(n) ET *concubitus quos sibi promittunt Mahumetistæ.*] Alcoranus Azoara II. v. XLVII. LIV. LXV. LXVI.

ANNOTATA.

Solvitur obiter objectio inde sumta, quod dissoluta corpora restitui nequeant.

XI. Solet hic præter eam objectionem, cui jam ante respondimus, alia adferri, quasi omnino fieri nequeat, ut quæ dissoluta sunt hominum corpora, in eandem compagem redeant: sed hoc ratione nulla nititur. Cum enim inter pleroſque Philosophos constet, rebus quantumcunque mutatis, manere materiam diversarum specierum capacem: quis dicat, aut Deum nescire, quibus in locis etiam longissime distantibus sint materiæ ejus, quæ ad humanum corpus pertinuit, partes; aut deesse ei potentiam, qua eas reducat, atq; recomponat, idémq; faciat in suo universo, quod in fornacibus, aut vasis, facere Chymicos videmus, ut, quæ congenera sunt, quávis disjecta, colligant? Ut vero, specie quantumvis mutata, res tamen ad originis suæ formam redeat, ejus & in rerum natura exempla sunt, ut in arborum animantiumque seminibus. Neque insolubilis est ille, qui à multis nectitur nodus de humanis corporibus, quæ in ferarum aut pecudum alimenta transeunt, quibus ita pastis homines iterum

rum paſcantur. Nam eorum, quæ comeduntur, pars maxima non in corporis noſtri partem abit, ſed in excrementa aut acceſſiones corporis; quales ſunt & pituita, & bilis: & de eo, quod alendi vim habet, morbis, interno calore, circumfuſo aëre multum abſumitur: quæ cum ita ſint, Deus qui etiam mutorum animantium genera ita curat, ut nullum eorum intereat, poteſt humanis corporibus ſingulari quadam cura proſpicere, ut quod inde ad aliorum hominum eſcam pervenit, non magis in ſubſtantiam eorum vertatur, quam ſolent venena, aut medicamenta; eoque magis, quod quaſi naturaliter conſtet humanam carnem ad hominum victum non datam. Id ſi non ſit, & aliquid, quod poſteriori corpori aliunde acceſſerit, inde debeat decedere, non hoc tamen efficiet, ut non idem ſit corpus, (a) cum etiam in hac vita major contingat particularum mutatio: (b) imo & papilio inſit in verme, & herbarum ſubſtantia, aut vini in minimo aliquo, unde iterum inſtaurentur in veterem magnitudinem. Certe cum & hæc, & alia multa, non incommode poni poſſint, nulla eſt cauſa, cur inter impoſſibilia habeatur reſtitutio diſſoluti corporis, cum viri eruditi, (c)

Zoroaſter

(c) Zoroaster apud Chaldæos, (d) Stoici prope omnes, (e) & inter Peripateticos Theopompus, eam & fieri posse, & futuram crediderint.

ANNOTATA.

(a) CUM *etiam in hac vita major contingat particularum mutatio.*] Alfenus in l. Proponebatur. D. de Judiciis. *Quòd si quis putaret partibus commutatis, aliam rem fieri, fore ut ex ejus ratione nos ipsi non iidem essemus, qui ab hinc anno fuissemus: propterea quòd, ut Philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis constiterimus, hæ quotidie ex corpore nostro decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent.* Seneca epistolâ LVIII. *Corpora nostra rapiuntur fluminum more: quicquid vides, currit cum tempore, nihil ex his quæ videmus manet. Ego ipse, dum loquor mutari ista, mutatus sum.* Vide quæ pulchrè hac de re disserit Methodius, cujus verba nobis servavit Epiphanius, ubi Origenianos refutat numeris XII. XIII. XIV. XX.

(b) IMO *& papilio insit in verme.*] Ovidius ultimo Metamorphoseon:

Quæque solent canis frondes intexere filis
Agrestes tineæ, res observata colonis,
Ferali mutent cum papilione figuram.

Addamus ex Plinio quædam. Historiæ naturalis lib. x. cap. 5. de ranis: *Mirúmque semestri vita resolvuntur in limum nullo cernente, & rursus vernis aquis renascuntur quæ fuere natæ.* Eodem libro cap. 9. *Coccyx ex accipitre videtur fieri, tempore anni figuram mutans.* Libro XI. cap. 20. *Sunt qui mortuas, si intra tectum hyeme serventur.*

tur, deinde ſole verno torreantur, & ficulneo cinere toto die foveantur, putent revivíſcere. Ibidem cap. 22. de bombycibus. *Et alia horum origo è grandiore vermiculo, gemina protendens ſui generis cornua. Hi eruca ſunt. Fit deinde quod vocatur bombilis, ex ea necydalus, ex hoc in ſex menſibus bombyces.* Ibidem cap. 23. de bombyce Coa. *Fieri autem primo papiliones parvos nudóſque.* cap. 26. de cicadis. *Fit primò vermiculus, deinde ex eo quæ vocatur tettygometra, cujus cortice rupto circa ſolſtitia evolant.* cap. 30. *Muſcis humore exanimatis, ſi cinere condantur, redit vita.* cap. 32. *Multa autem inſecta & alia naſcuntur. Atque aſilus imprimis ex rore: inſidet hic raphani folio primo vere, & ſpiſſatus ſole in magnitudinem milii cogitur. Inde oritur vermiculus parvus, & triduo mox eruca, quæ adjectis diebus creſcit immobilis, duro cortice, ad tactum movetur aranea. Hæc eruca, quam chryſalidem appellant, rupto deinde cortice volat papilio.*

(c) ZOROASTER *apud Chaldæos.*] Vide Clementem Strom. v.

(d) STOICI *Prope omnes*] Clemens Strom. v. Οἶδεν γὰρ ἕτερος, ὅτι τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας μαθὼν, τὸν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶν βδελυκτόντων, ὃν ὕστερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Στωϊκοί· καθ' ὃν καὶ τὸν ἴδιον ποιὸν ἀναστήσεσθαι δογματίζουσι τοῦτ' ἐκεῖνο τὸν ἀνάστασιν δεικνύοντες. *Norat enim ille* (Heraclitus) *edoctus è barbara Philoſophia Mundum à malis hominibus purgatum iri per ignem quod ἐκπύρωσιν poſtea Stoici dixere, qui & per eam hunc talem quemque revicturum docent, his vocibus obtegentes reſurrectionis rem.* Origenes libro IV. adverſus Celſum: Φασὶ δὲ

οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς κατὰ περίοδον ἐκπύρωσιν τοῦ παντὸς γενέσθαι, καὶ ἑξῆς αὐτῇ διακόσμησιν πάντ' ἀπαράλλακτα ἔχουσαν. *Aiunt de porticu Philosophi post seculorum circuitus fore incendium universi, deinde ejusdem formationem quæ eadem omnia habeat.* Postea. κἂν μὴ ὀνομάζωσιν οὖν τὸ τῆς ἀναστάσεως ὄνομα τὸ πρᾶγμά γε δηλοῦσιν: *quanquam igitur resurrectionis non usurpant vocabulum, rem tamen agnoscunt.* Addit hîc Origenes Ægyptios. Chrysippus de Providentia citatus Lactantio libro VII. Institutionum cap. 23. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, δῆλον ὡς οὐδὲν ἀδύνατον, καὶ ἡμᾶς μετὰ τὸ τελευτῆσαι, πάλιν περιόδων τινῶν εἰλυμένων χρόνων, εἰς ὃ νῦν ἀποκαταστήσεσθαι σχῆμα. *Hoc cum ita se habeat, apparet non esse impossibile, ut & nos post mortem, seculorum certis circuitibus evolutis, restituamur in eum in quo nunc sumus statum.* Vide si vacat Nathanaëlem Carpentarium Liberæ Philosophiæ exercitatione XVI.

(e) ET *inter Peripateticos Theopompus.*] De quo Diogenes Laërtius initio Libri. Καὶ Θεόπομπος ἐν τῇ ὀγδόῃ τῶν Φιλιππικῶν, ὃς καὶ ἀναβιώσεσθαι κατὰ τοὺς μάγους φησὶ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἔσεσθαι ἀθανάτους, καὶ τὰ ὄντα ταῖς αὐταῖς διακλήσεσι διαμενεῖν. *Theopompus verò etiam octavo Philippicorum, qui revicturos homines ex magorum sententia tradit, immortalésque futuros, & omnia in suis iisdem semper mansura nominibus.*

Præceptorum eximia sanctitate circa Dei cultum.

XII. Secundum, quo Christiana religio omnes alias, quæ aut sunt, aut fuerunt,

fuerunt, aut fingi possunt, exsuperat, est summa sanctitas præceptorum, tum in iis, quæ ad Dei cultum, tum quæ ad res cæteras pertinent. Paganorum sacra ferme per totum orbem terrarum, ut late ostendit (*a*) Porphyrius, & nostri etiam seculi navigationes docent, plena erant crudelitatis. Nam receptum ferme ubique, ut & humano sanguine dii placarentur: quem morem nec Græca eruditio, nec Romanæ leges sustulerunt; ut apparet ex iis, quæ (*b*) de victimis factis Baccho Omestæ apud Græcos, de Græco & Græca, (*c*) Gallo & Galla mactatis Jovi Latiari legimus. Mysteria autem illa sanctissima, sive Cereris, sive Liberi patris, plenissima fuere omnis obscœnitatis, ut apparuit, postquam semel perrupta arcani religione, evulgari cœperunt: quod late exsequuntur (*d*) Clemens Alexandrinus, & (*e*) alii. Tum vero illi dies, qui deorum honori sacrati erant, talibus spectaculis celebrabantur, (*f*) quibus interesse Catonem puduit. At Judaica religio nihil quidem habuit illicitum, aut inhonestum; sed tamen (*g*) ne pronus ad idololatriam populus à vera religione desciscceret, multis præceptis earum rerum, quæ per se nec bonitatem, nec ma-

litiam habebant, oneratus est; qualia sunt pecudum mactationes, circumcisio, exacta quies sabbati, & ciborum aliquam-multorum interdictio; quorum nonnulla mutuati sunt Mahumetistæ, addita vini prohibitione. At Christiana religio Deum, ut mentem purissimam, (*h*) pura mente colendum docet, (*i*) & iis operibus, quæ suapte natura etiam citra præceptum honestissima sunt. Sic (*k*) non carnem vult circumcidi, sed cupiditates: (*l*) non ab omni opere, sed ab illicito nos feriari: non pecudum sanguinem, aut adipem Deo sacrare, sed, si opus sit, (*m*) pro veritate ipsius testanda nostrum offerre sanguinẽ: &, (*n*) quæ de bonis nostris egentibus damus, Deo data credere: non certis ciborum potusve generibus abstinere, sed (*o*) utroque uti cum modo, qui sanitati conveniat, (*p*) interdum & jejuniis subactum corpus animo addicere, quo is alacrior ad sublimia feratur. Præcipua vero pars religionis ubique ostenditur posita (*q*) in pia fiducia, (*r*) qua compositi ad fidele obsequium (*s*) in Deum toti recumbimus, (*t*) ejusq; promissis non dubiam habemus fidem, (*v*) unde & spes exsurgit; (*x*) & verus amor, tũ Dei, tũ proximi, quo fit ut præceptis ipsius pareamus;

(*y*) non

(*y*)non ſerviliter pœnæ formidine,(*z*)ſed ut ipſi placeamus,(*aa*)ipſumq; habeamus pro ſua bonitate patrem ac (*bb*) remuneratorem. (*cc*) Precari vero jubemur, non ut divitias,aut honores nanciſcamur, & quæ alia multum optata plurimis male ceſſerunt: ſed primum quidem ea, quæ Deo ſunt glorioſa, nobis vero de rebus caducis ea, quæ natura deſiderat, reliquum permittentes divinæ providentiæ, utramcunque in partem res ceciderit ſecuri;ea vero, quæ ad æterna ducunt, omni ſtudio; nempe retro commiſſorum veniam, in poſterum auxilium Spiritus, quo firmati adverſus minas omnes atque illecebras in pio curſu perſtemus. Hic eſt Dei cultus in religione Chriſtiana, quo certe nihil excogitari poteſt Deo dignius.

ANNOTATA.

(*a*) PORPHYRIUS.] De abſtinentia ab eſu animalium. Unde multa ſumpſit Cyrillus IV. contra Julianum.

(*b*) DE *victimis factis Baccho Omeſtæ apud Græcos.*] Meminit Plutarchus Themiſtocle,& Pauſanias, Similia ſacra Meſſeniorum, Pellæorum, Lyctiorum in Creta, Lesbiorum, Phocæenſium habes apud Clementem Protreptico.

(*c*) GALLO *& Gallâ mactatis Jovi Latiari.*] Antiquũ in Italia homines immolare

docet nos libro 1. Dionysius Halicarnassensis. Quamdiu id manserit Plinius lib. 28. cap. 1. *Boario verò in foro Græcum Græcamve defossos, aut aliarum gentium cum quibus tum res esset etiam nostra ætas vidit.* Mansit mos ad Justini & Tatiani tempora. Justinus enim sic Apologetico 1. Romanos alloquitur. Τῷ παρ' ὑμῖν τιμωμένῳ εἰδώλῳ, ᾧ τοῦ μόνον ἀλόγων ζώων αἵματα προσραίνεται, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπεια, διὰ τοῦ παρ' ὑμῖν ἐπισημοτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀνδρὸς τὴν πρόχυσιν τοῦ τῶν φονευθέντων αἵματος ποιουμένου. *Ut ei quod vos colitis idolo, cui non tantùm ratione carentium animantium sanguis aspergitur, sed & humanus, nobilissimo atque illustrissimo vestrûm occisorum hominum effundente sanguinem.* Tatianus verò: Εὑρὼν παρὰ μὲν Ῥωμαίοις τὴν Λατιάριον Δία λύθροις ἀνθρώπων, καὶ τοῖς ἀπὸ τῶν ἀνδροκτασιῶν αἵμασι τερπόμενον. *Cùm compererim apud Romanos Latialem Iovem humano cruore, & per homicidium fuso sanguine oblectari.* Porphyrius ad Adriani tempora mansisse talia sacra nos docet. Apud Gallos mos is vetus humanis victimis litandi, ut ex Cicerone pro M Fonteio, & ex Plutarcho de Superstitione discimus. Eum sustulit inde Tiberius, memorante Plinio lib. xxx. cap. 1. De Britannis eundem ibi Plinium vide, & Dionem Nerone, & Solinum. De Slavis verò Helmoldum lib. 1. cap. 3. Porphyrius libro de non esu animantium secundo mansisse ad suam ætatem ait, & in Arcadia & Carthagine: imo & ἐν τῇ μεγάλῃ πόλει, id est Romæ, sacrum nominans Iovis Latialis.

(*d*) CLEMENS ALEXANDRINUS.] In Protreptico.

(*e*) ET

(e) ET *alii.*] Maximè Arnobius.

(f) QUIBUS *interesse Catonem puduit.*] Martialis initio Epigrammatum 1. Gellius x. 13. Valerius Maximus lib. 11. cap. 10.

(g) NE *pronus ad idololatriam populus à vera religione desciſceret, multis præceptis earum rerum, quæ per ſe nec bonitatem nec malitiam habent, oneratus eſt.*] Hanc cauſam talium præceptorum reddit & Maimonides, quem ſequitur Ioſephus Albo.

(h) PURA *mente colendum docet.*] Ioh. IV. 24.

(i) ET *iis operibus quæ ſuapte natura etiam citra præceptum honeſtiſſima ſunt.*] Vnde λογικὴ λατρεία dicitur, cultus rationi conſentiens Rom XII. 1. Adde Philipp. IV. 8.

(k) NON *carnem vult circumcidi, ſed cupiditates.*] II. Rom. 28. 29. Philipp III. 3.

(l) NON *ab omni opere, ſed ab illicito nos feriari.*] I. Cor. v. 8.

(m) PRO *veritate ipſius teſtanda noſtrum offerre ſanguinem.*] I. Corint. X. 16. Hebr. XII. 4. I. Petri II. 21.

(n) QUÆ *de bonis noſtris egentibus damus, Deo data credere.*] Matth VI. 4. Luc. XII. 33. II. Cor. IX. 7. Hebr. III. 6.

(o) UTROQUE *uti cum modo qui ſanitati conveniat.*] Luc. XXI. 34. Rom XIII. 13. Eph. v. 18. Gal. v. 21. I. Petr. IV. 3. I. Tim. v. 3.

(p) INTERDUM *& jejuniis ſubactum corpus animo addicere.*] Matt. VI. 18. XVII. 21. I. Cor. VII. 5.

(q) IN *pia fiduciâ.*] Ut Joh. XII. 44.

(r) QUA *compoſiti ad fidele obſequium.*] Luc. XI. 28. Ioh. XIII. 17. & ſequentibus. Rom.

1. 5. 1. Pet. 1. 2. 1. Cor. VII. 19.

(s) IN *Deum toti recumbimus.*] Mat. XXI. 21. 11. Tim. 1. 12.

(t) EJUSQUE *promissis non dubiam habemus fidem.*] Rom. IV. 20. 11. Cor. VII. 1. Gal. III. 29.

(v) VNDE *& spes exsurgit.*] Heb. VI. 11. Rom. VIII. 24. XV. 4.

(x) ET *verus amor tum Dei, tum proximi.*] Gal. V. 6. 1. Thess. III. 6.

(y) NON *serviliter pœnæ formidine.*] Rom. VIII. 15.

(z) SED *ut ipsi placeamus.*] Hebr. XII. 28.

(aa) IPSUMQUE *habeamus pro sua bonitate patrem.*] Rom. VIII.

(bb) ET *remuneratorem.*] Coloss. III. 24. 11. Thess. 1. 6.

(cc) PRECARI *verò jubemur.*] Matt. VI. 10.

Circa ea officia humanitatis, quæ proximo debemus etiam læsi.

XIII. Similia sunt, quæ adversus proximum colliguntur officia. Mahumetis religio in armis nata, nihil spirat nisi arma, armis propagatur. Sic & Laconũ instituta, quæ inter Græcanica maxime laudabantur, etiam Apollinis oraculo, tota ad vim bellicam fuisse directa, (a) notat, & in culpa ponit Aristoteles. Sed idem in Barbaros bellum dicit esse naturale, cum contra verum sit, inter homines à natura amicitiam ac societatem constitutam. (b) Quid enim iniquius, quam singulas cædes

puniri;

puniri; occisarum gentium, velut gloriosum facinus, triumphis ostentari? Et tamen illa adeo celebrata Romana civitas, quo tantum nomen, nisi bellis, (c) sæpe manifeste injustis, (d) ut de bello in Sardiniam, (e) & Cyprum ipsi fatentur, consecuta est? Et certe generatim, ut à præclaris annalium conditoribus memoriæ proditum est, (f) latrocinia extra fines plerisque gentibus nullam habebant infamiam. (g) Ultionis exactionem Aristoteles, & Cicero, in virtutis parte ponunt. (h) Gladiatorum mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica Paganorum: (i) exponere liberos quotidianum. Apud Hebræos sane lex melior, sanctior disciplina; sed tamen in populo impotentis iræ dissimulata quædam, aut etiam ipsis concessa: (k) ut vis in populos septem id meritos; qua non contenti, (l) omnes à se dissidentes crudeli odio sunt persecuti: (m) cujus signa nunc etiam in ipsorum precibus adversus Christianos conceptis apparent. At (n) dolorem suum talionis judicio exsequi, homicidam propinqui sui privata manu occidere, lege ipsa permittebatur. Christi vero lex omnino (o) prohibet injuriam

sive

sive rebus factam reponere, ne, quam in aliis improbamus malitiam, rursum probemus imitando: bene fieri vult bonis quidem præcipue, sed & malis, (p) ad Dei exemplum à quo Solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus, communia in homines quosvis dona.

ANNOTATA.

(a) NOTAT & *in culpa ponit Aristoteles.*] Polit. VII. c. 14. Παραπλησίως δ' τούτοις καὶ ὅσοι ὕστερόν τινες γεγράφαντων ἀπεφήναντο τὴν αὐτὴν δόξαν. ἐπαινοῦντες γὰρ τὴν Λακεδαιμονίων πολιτείαν ἄγονται τὸν νομοθέτην ὡς σκοπὸν, ὅτι πάντα πρὸς τὸ κρατεῖν καὶ πρὸς τὸν πόλεμον ὠνομοθέτησεν. ἃ καὶ κατὰ τὸν λόγον ἐστὶν εὐέλεγκτα, καὶ τοῖς ἔργοις ἐξελήλεγκται νῦν. *Pari modo & qui posteriùs scripserunt, ostenderunt ejusdem se esse sententiæ. Nam in laudatione Lacedæmoniorum reipublicæ, admirantur propositum conditoris legum in eo, quod leges omnes ad belli casus victoriámque direxit: quod & ratione refelli potest, & ipsis factis refutatum nunc apparet.* Euripides Andromacha Aristoteli præierat. ——— εἰδ' ἁπλῶν δοκεῖς

Τοῖς Σπαρτιάταις δόξα καὶ μάχης ἀγὼν,
Τἄλλ' ὄντες ἴσα μηδενὸς βελτίονες.

——— *si vis Martia*
Vobis Lacones absit & ferri decus,
Spectatur ultra quod sit eximium nihil.

(b) QUID *enim iniquius, quàm singula cædes puniri; occisarum gentium velut glorioſum facinus triumphis ostentari?*] Sensus ex Senecæ epistola 96. & de Ira lib. II. cap. 8. & ex Cypriani

Cypriani epiſtola ſecunda.

(c) SÆPE *manifeſtè injuſtis*]Petronius:

——*ſi quis ſinus abditus ultra,*
Si qua foret tellus fulvum quæ mitteret aurum,
Hoſtis erat——

(d) VT *de bello in Sardiniam.*] Vide Polybium Hiſtoriarum III.

(e) ET *Cyprum, ipſi fatentur.*] Florus lib. III. cap. 9. *Divitiarum tanta erat fama, nec falsò, ut inſtar gentium populus, & donare regna conſuetus, Publio Clodio tribuno duce, ſocii vivique Regis confiſcationem mandaverit.* Meminit ejuſdem rei Plutarchus Catone, Appianus lib. II. Civilium, Dion. lib. XXXVIII. Vide eundem Florum de bello Numantino & de Cretico.

(f) LATROCINIA *extra fines pleriſque gentibus nullam habebant infamiam.* Thucydides lib. I. Οἱ γὰρ Ἕλληνες τὸ παλαι, καὶ τῆς βαρβάρων οἵ τε ἐν τῇ ἠπείρῳ παραθαλάσσιοι καὶ ὅσοι νήσους εἶχον, ἐπειδὴ ἤρξαντο μᾶλλον περαιοῦσθαι ναυσὶν ἐπ' ἀλλήλους, ἐτράποντο πρὸς λῃστείαν, ἡγεμόνων ὄντων ἀνδρῶν ἐ τῆς ἀδυνατοτάτων, κέρδους τε σφετέρου αὐτῶν ἕνεκα καὶ τοῖς ἀδυνάτοις τροφῆς· καὶ προσπίπτοντες πόλεσιν ἀτειχίστοις καὶ κατὰ κώμας οἰκουμένας, ἥρπαζον, καὶ τὸ πλεῖστον ἐντεῦθεν ἐποιοῦντο· οὐκ ἔχοντος πω αἰσχύνην τοῦτο τὸ ἔργον, φέροντος δέ τι καὶ δόξης μᾶλλον. δηλοῦσι δὲ τῆς τε ἠπειρώτιδος τινες ἔτι καὶ νῦν, οἷς κόσμῳ καλῶς τοῦτο δρᾶν, καὶ οἱ παλαιοὶ τῆς ποιητῶν, τὰς πύσεις τῆς πλεόντων πανταχοῦ ὁμοίως ἐρωτῶντες, οἰ λῃσταί εἰσιν· ὡς οὔτε ὧν πυνθάνονται ἀπαξιοῦντων τὸ ἔργον, οἷς τ' ἐπιμελὲς ᾖ εἰδέναι, οὐκ ὀνειδίζοντων. ἐλαΐζον-

το

το δὲ καὶ κατ' ἤπειρον ἀλλήλους· καὶ μέχρι τοῦδε πολλὰ τῆς Ἑλλάδος τῷ παλαιῷ τρόπῳ νέμεται, περί τε Λοκροὺς τοὺς Ὀζόλας καὶ Αἰτωλοὺς καὶ Ακαρνᾶνας, καὶ τὴν ταύτῃ ἤπειρον. *Olim quippe Græci non minùs quàm barbari, tum qui in continente tum qui per insulas vivebant, postquam sæpius alii ad alios navibus transire cœperunt, ad latrocinandum se contulerunt, ad quam rem viri illustres duces ipsis erant, partim quæstus sui causa, partim ut victum suppeditarent egentibus: adortique civitates mœnibus carentes, aut per vicos sparsas, diripiebant eas, maximámque partem hinc se alebant, nondum infami eo vitæ genere, quin & nonnihil habente gloriæ. Manifestum id faciunt etiamnunc quidam continentis terræ habitatores, qui pro decoro habent strenuè id facere, & vetusti Poëtarum, apud quos frequentes sunt interrogationes ad navigantium obvios, an prædones essent; nimirum quòd nec defugituri id nomen illi essent qui interrogabantur, nec exprobraturi hi qui interrogabant. In ipsa quin etiam terra continente spoliabant alii alios, & nunc quoque magna portio Græcorum sic vivit apud Locros Ozolas. apud Ætolos, apud Acarnanas & vicina terrarum.* Interrogatio illa, cujus Thucydides meminit, est apud Homerum Odysseæ τ. ubi Scholiastes: οὐκ ἄδοξον ἦν παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὸ λῃστεύειν, ἀλλ' ἔνδοξον. *Apud veteres latrocinari adeo infame non erat, ut & gloriæ duceretur.* Justinus lib. XLIII. cap. 3. de Phocensibus. *Studiosius mare quàm terras exercuere, piscando, mercando, plerunque etiam latrocinio maris (quod illis temporibus gloriæ habebatur) vitam tolerabant.* De Hispanis

ſpanis vide Plutarchum Mario:& Diodorum lib. v. de Tyrrhenis Servium ad VIII.& X. Æneidos: de Germanis Cæſarem, Tacitum, Saxonem Grammaticum.

(g) ULTIONIS *exactionem Ariſtoteles & Cicero in virtutis parte ponunt.*] Ariſtoteles de moribus ad Nicomachum IV. 11. Δοκεῖ γὰρ οὐκ αἰσθάνεσθαι οὐδὲ λυπεῖσθαι, μὴ ὀργιζόμενος τε οὐκ εἶναι ἀμυντικός. τὸ δὲ προπηλακιζόμενον ἀνέχεσθαι, ἀνδραποδῶδες. *Videtur talis & ſenſu & dolore carere, & cùm non iraſcatur, vindictæ eſſe negligens. Servile, ſi contumeliosè tracteris, id tolerare.* Cicero autem de Inventione II. inter ea quæ ad jus naturæ pertinent, ponit vindicationem, *per quam vim aut contumeliam defendendo aut ulciſcendo propulſamus.* Ad Atticum: *Odi hominem & odero: utinam ulciſci poſſem.* In Antonium: *Sic ulciſcar facinora ſingula, quemadmodum à quibuſque ſum provocatus.*

(h) GLADIATORUM *mutuæ dilaniationes inter oblectamenta erant publica paganorum.*] Vide Lactantium libro II. Tertullianum de Spectaculis cap. 19.

(i) EXPONERE *liberos quotidianum.*] Juſtinus Apologetico ſecundo. Tertullianus Apologetico cap. 9. Vide & Lactantium lib. VI. Inſtitutionum c. 20. & Terentii Hecyram.

(k) UT *vis in populos ſeptem id meritos.*] Exodi XXXIV. 11. 12. Deut. VII. 1. 2.

(l) OMNES *à ſe diſſidentes crudeli odio ſunt perſecuti.*] Dandam operam ut eis damnum quovis modo inferatur, docet R. Levi ben Gerſon: non reddenda illis quæ furtis ſubducta ſunt, Bachai.

(m) CUJUS

(*m*) CUJUS *signa etiamnunc in precibus adversus Christianos conceptis apparent.*] Vide libellum precum editum Venetiis forma minima fol. 8. & librum Germanicum Antonii Margaritæ. Maimoniden ad XIII. articulos, ubi perdendos ait qui eos non credunt. Et dictum est in ore Judæorum: *Omnes sectarii subito pereant.* Similia sunt dicta R. Isaaci in Bereschith rabba: & Thalmud in Baba Kamma, & Baba Bathra.

(*n*) DOLOREM *suum talionis judicio exsequi.*] Levit. XXIV. 20. Deut. XIX. 21.

(*o*) PROHIBET *injuriam sive verbis, sive rebus factam, reponere.*] Math. v. 38. 44.

(*p*) AD *Dei exemplum, à quo solem, astra, aërem, ventos, imbres habemus, communia in homines quosvis dona.*] Mat. v. 45.

Circa conjunctionem maris & feminæ.

XIV. Conjunctio maris cum femina, per quam propagatur genus humanum, dignissima res est legum cura. Quam partem neglectui habitam à Paganis haud mirum est, cum eorum, quos colerent, (*a*) Deorum stupra, & adulteria narrarentur. Quid quod & (*b*) concubitus marium cum maribus Deorum exemplis defendebantur? in quorum numerum eo merito relati olim Ganymedes, (*c*) postea Antinous; quod flagitium apud Mahumetistas quoque frequens est, apud Sinenses & gentes alias etiam pro licito: à Græciæ autem philosophis in id laboratum

ratum videtur, (d) ut rei turpi honestum nomen imponeretur. Inter eosdem Græciæ philosophos præstantissimi, (e) communione mulierum laudata, quid aliud quam ex civitate tota unum fecerunt lupanar; (f) cum etiam inter muta animantia quædam sit fœdus aliquod conjugale? quanto æquius ne sanctissimum animal homo incerto semine nascatur, extinctis etiam parentum & liberorum inter se affectibus? Lex Hebræa omnem quidem spurcitiem inhibet, sed & (g) plures uni concedit uxores, (h) & marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit: quod & hodie usurpant Mahumetistæ, & olim Græci, ac Latini, tanta licentia, ut & uxores ad tempus utendas aliis darent (i) Lacones, & Cato. At perfectissima Christi lex ad ipsas penetrat vitiorum radices, & eum, qui attentavit mulieris cujusquam pudicitiam, vel oculis libavit, (k) reum habet, inspectore cordis Deo judice, concupiti, nec peracti criminis. Cumque omnis vera amicitia perpetua sit & insolubilis, (l) merito talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem: quod etiam ad rectam liberorum educationem haud dubie est utilius.

Inter

Inter paganos paucæ gentes una uxore contentæ fuerunt, ut Germani, & Romani. (*m*) Sequuntur & hoc Christiani; ut scilicet animus ab uxore in solidum marito datus, (*n*) æquali retributione pensetur, (*o*) rectiusque procedat sub una præside domesticum regimen; neu diversæ matres discordiam liberis inferant.

ANNOTATA.

[*a*] DEORUM *stupra & adulteria.*] Euripides Ione.

——— νουθετητέος δέ μοι
Φοῖβος, τί πάσχει, παρθένους βίᾳ γαμῶν,
Προδίδωσι παῖδας οὗ, τεκνούμενος λάθρα,
Θνήσκοντας ἀμελεῖ. μὴ σύγ' ἀλλ', ἐπεὶ κρατεῖς,
Ἀρετὰς δίωκε. καὶ γὰρ ὅστις ὢν βροτῶν
Κακὸς πεφύκει, ζημιοῦσιν οἱ θεοί·
Πῶς οὖν δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράψαντας, αὐτοὺς ἀνομίαν ὀφλισκάνειν;
Εἶδ', οὐ γὰρ ἔσται, τῷ λόγῳ ἢ χρήσομαι,
Δίκας βιαίων δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ, καὶ Ποσειδῶν, Ζεὺς θ' ὃς οὐρανοῦ κρατεῖ,
Ναοὺς τίνοντες ἀδικίας κενώσετε.

——*monendus, si tamen fas est mihi,*
Apollo. per vim virginum minuit decus,
Quósque ipse sevit liberos, interfici
Clam patitur. ah ne tu ista: sed, quando imperas,
Honesta sequere. Si quis est mortalium
Qui scelera patrat, exigunt pœnam Dii:
At nónne iniquum est, vos, suas leges quibus
Gens debet hominum, jure nullo vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,

Hominibus

Hominibus æquo stupra lueretis modo,
Neptunus & tu, rexque supremi poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum domos.

Vide hæc fusè tractata apud Clementem Protreptico, Athenagoram, Tatianum, Arnobium libro IV. Nazianzenum I. contra Julianum, Theodoretum sermone III.

CONCUBITUS *marium cum maribus.*] Hæc quoque vide apud Clementem & Theodoretum dictis locis.

POSTEA *Antinous.*] Meminit Justinus Apologetico II. Clemens Protreptico: Origenes libro contra Celsum tertio & octavo: Eusebius historiæ Ecclesiasticæ IV. 8. Theodoretus octavo: & historici illorum temporum.

UT *rei turpi honestum nomen imponeretur.*] ita sanè censent non Lucianus tantùm libello de amoribus, sed & Gregorius Nazianzenus oratione III. contra Julianum, & ad eum Elias Cretensis & Nonnus. Cyrillus contra Julianum libro VI. & latè Theodoretus libro XII. ad Græcos. Philonis, qui Platoni favit plurimum, locum hic omittere non possum è libro de vita contemplatrice. Τὸ δὲ Πλατωνικὸν ὅλον σχεδόν ἐστι περὶ ἔρωτος, οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναιξὶν ἐπιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον· ἐπιτελοῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως· ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρσεσιν ἡλικίᾳ μόνον διαφέρουσι· καὶ γὰρ εἴτι περὶ ἔρωτος καὶ οὐρανίου Ἀφροδίτης κεκομψεῦσθαι δοκεῖ, χάριν ἀστεισμοῦ παρείληπται. *Platonicum autem convivium totum fere in amoribus consumitur, non virorum modò in mulieres, mulierum in viros insanientium; tales enim cupiditates lege naturæ explentur: sed*

 virorum

virorum in sexus ejusdem sola ætate disparet: nam si quid ibi de Venere & Amore cœlesti speciosè dici auditur, id honesti obtentus causa assumitur. Tertullianus de Anima, Christianam sapientiam præferens Socraticæ: *Nec nova inferens dæmonia, sed vetera depellens, nec adolescentiam vitians, sed omni bono pudoris informans.*

(*e*) COMMUNIONE *mulierum laudata.*] Platonem vide tum alibi, tum maximè de Republica IV.

(*f*) CUM *etiam inter muta animantia quadam sit fœdus aliquod conjugale.*] Plinius lib. X. cap. 33. *Ab his columbarum gesta spectantur maximè, simili ratione. Mores iidem, sed pudicitia illis prima, & neutri nota adulteria: conjugii fidem non violant.* De palumbium castitate conjugali vide Porphyrium de non esu animantium tertio.

(*g*) PLURES *uni concedit uxores.*] Apparet id Deut. XVII. 16, 17. XXI. 15. II. Sam. XII. 8. Sic legem intelligunt Hebræi, & Chrysostomus I. ad Corinth. XI. Augustinus de doctrina Christiana libro III. cap. 12. & veterum alii. Josephus legis peritissimus Antiquitatum XVI. πλεῖον οὐ τοῦτο πλείοσιν ἑνὶ συνοικεῖν. *Mos mihi patrius eodem tempore plures habere uxores.*

(*h*) ET *marito dimittendæ ob quasvis causas uxoris jus facit.*] Deut. XXIV. 1, 2, 3, 4. Levit. XXI. 14.

(*i*) LACONES *& Cato.*] Vide Herodotum libro VI. Plutarchum Lycurgo & Catone Uticensi.

(*k*) REUM *habet, inspectore cordis Deo judi-*

ce,

ce, concupiti, nec peracti criminis.] Matth. v. 28.

(*l*) MERITO *talem eam esse voluit, quæ cum animorum societate corporum quoque continet communionem.*] Matth. v. 32. IX. 9.

(*m*) SEQUUNTUR *& hoc Christiani.*] Paulus Apostolus I. Corinth. VII. 4. Lactantius Institutionum VI. 23. Hieronymus adversus Oceanum.

(*n*) ÆQUALI *retributione pensetur.*] Bene enim Sallustius Jugurthino: *Apud eos qui plures uxores habent, levis ista ducitur necessitudo, quòd animus multitudine distractus nullam pro socia obtinet, omnes pariter viles sunt.* Ammianus de Persis libro XXIII. *Per libidines varias charitas dispersa torpescit.* Claudianus bello Gildonico:

——*Connubia mille:*
Non illis generis nexus, non pignora curæ,
Sed numero languet pietas. ——

(*o*) RECTIUSQUE *procedat sub una præside domesticum regimen, neu diversæ matres discordiam liberis inferant.*] Utrumque rectè concepit & expressit Euripides Andromacha.

Circa usum bonorum temporalium.

XV. Ad usum eorum, quæ bona vulgo dicuntur, ut veniamus, furta videmus à gentibus paganis quibusdam, (*a*) ut Ægyptiis (*b*) & Spartiatis, permissa: [& qui privatis non permiserunt, publice hoc ferme unum agebant, ut Romani: (*c*) quibus ad casas redeundum dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent. Hebræis nihil quidem tale, sed

(d) fœnus tamen in extraneos permiſſum, ut eorum ingenio ſe lex aliquatenus aptaret, (e) quæ propterea legem ſervantibus inter cætera divitias pollicebatur. At (f) Chriſtiana lex non modo omne injuſtitiæ genus, & in quoſvis prohibet; (g) ſed & vetat nos ſtudium noſtrum rebus illis caducis impendere: quia ſcilicet non ſufficiat animus noſter ad duo ſedulo curanda, quæ ſingula hominem totum requirant, & ſæpe in contraria conſilia nos trahant: deinde vero & in quærendis, & in ſervandis divitiis, (h) ſolicitudo ſervitutem quandam, & cruciatum ſecum ferat, quæ ipſam voluptatem, quæ ex divitiis ſperatur, corrumpant: (i) ea vero, quibus natura contenta eſt, & pauca ſint, & facile ſine magno labore aut impendio parentur. Quod ſi quid tamen Deus ultra indulſerit, non hoc in mare projicere jubemur, (k) ut Philoſophi quidã imprudenter fecerunt; neq; detinere inutile, neq; prodigere; ſed ſupplere inde hominum aliorum inopiam, (l) ſive donando (m) ſive dando mutuum id rogantibus, (n) ut decet eos, qui ſe non dominos harum rerum, ſed Dei ſummi parentis procuratores ac diſpenſatores credant: bene enim locatum beneficium (o) theſaurum eſſe bonæ ſpei

plenum;

plenum; in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat. Cujus veræ, non fucatæ liberalitatis exemplum admirabile præbuerunt Christianorum primi, (p) cum usq; ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevabant: non aliter, quam si orbis totus una esset familia. Atque hic illa quoque cautio in Christi lege additur, (q) ne qua repensationis, aut honoris spes beneficentiam defloret: (r) cujus apud Deum perit gratia, si aliud præter Deum respicit. Ac nequis ut fieri solet, obtendat tenacitati suæ velum, quasi metuat, ne ipse olim senex, aut à calamitate aliqua deprehensus, suis rebus opus habeat, (s) promittit lex curam specialem pro his, qui illa præcepta servaverint, & quo magis confidant, in mentem illis revocat (t) conspicuam Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribusque: rem vero fore indignam, si Deo tam bono, tam potenti, tanquam malo nomini non credamus ultra, quam dum pignori incumbimus.

ANNOTATA.

(a) UT *Ægyptiis.*] Diodorus Siculus historiarum libro 1.

(b) ET

(b) ET *Spartiatis.*] Plutarchus Lycurgo.

(c) QUIBUS *ad casas redeundum esse dicebat Romanus orator, si suum cuique reddere deberent.*] Verba hunc in sensum Ciceronis ex tertio de Republica recitat Lactantius in epitome cap. 1.

(d) FOENUS *tamèn in extraneos permissum.*] Deut. XXIII. 19.

(e) QUÆ *propterea legem servantibus inter cætera divitias pollicebatur.*] Levit. XXVI. 5. Deut. XXVIII. 4, 5, 6, 7, 8, 11, 12.

(f) CHRISTIANA *Lex non modo omne injustitiæ genus & in quosvis prohibet.*] Matth. VII. 12. Ephes. v. 3.

(g) SED *& vetat nos studium nostrum rebus illis caducis impendere.*] Matth VI. 24. & sequentibus. XIII. 22. Luc. VIII. 14. 1. Tim. VI. 9.

(h) SOLICITUDO *servitutem quandam & cruciatum secum ferat.*] Matth. VI. 34. Philipp. IV. 6.

(i) EA *verò quibus natura contenta est, & pauca sint, & facile sine magno labore aut impendio parentur.*] 1 Tim. VI. 7. 8.

(k) UT *Philosophi quidam imprudenter fecerunt.*] Habet hoc de Aristippo Laërtius & Suidas, de Cratete Philostratus.

(l) SIVE *donando.*] Matth. v. 42.

(m) SIVE *dando mutuum id rogantibus.*] Matth. ibidem. Luc. VI. 35.

(n) UT *decet eos qui se non dominos harum rerum, sed Dei summi parentis procuratores & dispensatores credant.*] 1 Tim. VI. 17, 18

(o) THESAURUM *esse bonæ spei plenum, in quem nec furum improbitati, nec casuum varietati quicquam liceat.*] Matth. VI. 20.

(p) CUM

(p) CUM *usque ex Macedonia & Achaia ea mitterentur, quæ Palæstinorum egestatem sublevarent.*] Rom. XV. 25, 26. & sequentibus. II. Cor. IX. 1, 2, 3, 4. Phil. IV. 18.

(q) NE *qua repensationis aut honoris spes beneficentiam desloret.*] Matth. VI. 1, 2. Luc. XIV. 12.

(r) CUJUS *apud Deum perit gratia, si aliud prater Deum respicit.*] Matthæus dicto jam loco.

(s) PROMITTIT *lex curam specialem pro his qui illa præcepta servaverint.*] Matth. VI. 32. Luc. XII. 7. XXI. 18.

(t) CONSPICUAM *Dei providentiam in alendis feris ac pecudibus, & in ornandis herbis, floribúsque.*] Matth. VII. 26, 28.

XVI. Perjurium vetant leges aliæ: (a) hæc vero etiam jure jurando extra necessitatem omnino vult abstineri, & ita coli veracitatem in quovis sermone, (b) ut jus jurandum à nobis ne exigatur quidem. *Circa jusjurandum.*

ANNOTATA.

(a) HÆC *verò etiam jurejurando extra necessitatem omnino vult abstineri.*] Matth. V. 33, 34, 35, 36, 37. Jac. V. 12.

(b) VT *jusjurandum à nobis ne exigatur quidem.*] Matthæus dicto jam loco.

XVII. Ac plane nihil egregium reperiri potest, aut in Græcorum Philosophicis, aut in sententiis Hebræorum, aliarumve gentium, quod non hic continetur, *Circa alia.*

neatur, & quidem ut ſancitum divina auctoritate: puta (a) de modeſtia, (b) temperantia, de (c) bonitate, (d) de morum honeſtate, (e) de prudentia, (f) de officio magiſtratuum & ſubditorum, (g) parentum & liberorum, (h) dominorum & ſervorum, (i) item conjugum inter ſe, maxime vero de vitandis vitiis, quæ ſpecie quadam honeſti plurimis Græcis Romaniſque impoſuerunt, (k) cupiditatibus ſcilicet honorum ac gloriæ. Summa vero præceptorum ſolida brevitate admirabilis, (l) ut Deum amemus ſupra omnia, proximum vero juxta nos ipſos, (m) id eſt, ut alteri faciamus, quod nobis velimus fieri.

ANNOTATA.

(a) DE *modeſtia.*] 1. Petri III. 3.

(b) TEMPERANTIA.] Tit. II. 12. 1. Tim. II. 9.

(c) BONITATE.] II. Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloſſ. III. 12. I. Cor. XIII. 4.

(d) DE *morum honeſtate.*] Philipp. IV. 8. I. Tim. II. 2. III. 4. Tit. II. 7.

(e) DE *prudentia.*] Matth. X. 16. Epheſ. I. 8.

(f) DE *officio magiſtratuum & ſubditorum.*] I. Tim. II. 2. Rom. XIII. 1. Petri II. 13. 17.

(g) PARENTUM *& liberorum.*] Coloſſ. III. 20. 21. Epheſ. VI. 1, 2, 3, 4.

(h) DOMINORUM *& ſervorum.*] Epheſ. VI. 5. 6. 7. 8. 9. 10. Coloſſ. III. 22. 23. 24. 25.

(i) ITEM

(*i*) ITEM *conjugum inter se.*] Eph. v. 22. 23. 24. 25. 28. 33. Coloss. III. 18. 19. 1. Tim. II. 12.

(*k*) CUPIDITATIBUS *scilicet honorum & gloriæ.*] Matth. XVI II. 4. XXIII. 12. Luc. XIV. 11. XVIII. 14. Ioh. v. 44. Eph. IV. 2. Coloss. II. 18. III. 23. 1. Ioh. II. 16. Philipp. II. 3. 1. Thessal. II. 6. 1. Petr. I. 24. v. 5.

(*l*) UT *Deum amemus supra omnia, proximum vero juxta nos ipsos.*] Matth. IX. 18. XXII. 37. 39. Luc. X. 27. Rom. XIII. 9. 10. 11. Gal. v. 14 Iac. II. 8.

(*m*) ID EST, *ut alteri faciamus quod nobis velimus fieri.*] Matth. VII. 12. Luc. VI. 31. Laudabat hoc Imperator Alexander. Vide Dionem & qui Latine vitam ejus Imperatoris scripsit.

Solvitur objectio sumta ex controversiis, quæ sunt inter Christianos.

XVIII. Opponat forte aliquis contra dogmatum Christi excellentiam, quam prædicamus, magnam opinionum inter Christianos discrepantiam, unde orta sit & sectarum multitudo. Sed parata responsio, idem in omnibus ferme artibus accidere, partim imbecillitate humani ingenii, partim quod studiis judicium impeditur: sed solent istæ opinionum varietates consistere intra certos terminos, de quibus convenit, & unde ad ambigua argumentum petitur: sicut in Mathematicis, an quadrari circulus possit disputatur,

putatur, non item an, si æqualibus æqualia demantur, quæ remanent sint æqualia; idemque in Physicis, Medicina, & aliis artibus, videre est. Sic & discrepantia illa opinionum inter Christianos impedire nequiit, quominus de præcipuis, id est, de præceptis illis, ex quibus Christianam religionem maxime commendavimus, satis constet: eorumque certitudo hoc ipso emicat, quod qui odiis inter se inflammati quærunt dissidendi materiam, eo progredi non ausint, ut hæc negent à Christo imperata, ne illi quidem ipsi, qui vitam suam ad eam normam nolunt componere. Quod si quis etiam his velit contradicere, par habendus sit Philosophis, qui nivem albam negarunt. Nam ut hi sensu refelluntur, ita illi consensu omnium gentium Christianarum, & librorum, quos scripserunt Christianæ religionis primi, ac primis proximi, & deinceps secuti doctores, etiam illi, qui suam in Christum fidem morte testati sunt. Nam quod hi omnes ut Christi dogma agnoscunt, id omnino pro tali habendum est ab æquo rerum judice: sicut Platoni, Xenophonti, aliisque Socraticis credimus de dogmatibus Socratis, Stoicorum scholæ de his, quæ Zeno tradidit.

XIX.

Probatur amplius præstantia Christianæ religionis ex præstantia ipsius Magistri.

XIX. Tertium, quo Christianam religionem omnibus aliis, quæ sunt, aut fingi possunt, præstare diximus, est ipse modus, quo tradita fuit ac propagata; qua in parte prima est inspectio de ipso dogmatis auctore. Græcæ sapientiæ auctores nihil ferme certi se adferre ipsi fatebantur: quippe (*a*) veritatem velut in puteo demersam, & (*b*) mentem nostram non minus caligare ad divina, quàm oculos noctuæ ad lumen solis. Ipsorum præterea (*c*) nemo non aliquo vitio obstitus; (*d*) alii regum adulatores, (*e*) alii scortorum amoribus addicti, (*f*) alii caninæ impudentiæ. Invidiæ vero omnium inter se magnum argumentum, (*g*) rixæ de verbis, aut nullius momenti rebus: frigoris vero in Dei cultu, quòd & qui Deum unum crediderunt, tamen illo sepositio, aliis, & quidem quos Deos non crederent, cultum exhibuerunt, (*h*) religionis normam statuentes id, quod receptum esset publice. De præmio quoque pietatis nihil asseverabant certi, (*i*) quod vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet. Mahumetes, late sparsæ religionis auctor, (*k*) projectus ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur. Tum vero nullam fidem dedit, qua constare

ſtare poſſit, quod ipſe promiſit præmium, in epulis & Venere poſitum, id verè exſtiturum, cum ipſius in corpus vitam rediiſſe ne dicatur quidem, imo in hunc diem Medinæ ſitum ſit. At Hebrææ legis conditor Moſes, vir eximius, non tamen ab omni culpa liberatur, (*l*) cum & legationem ad regem Ægyptium à Deo ſibi mandatam multo cum reniſu vix ſuſceperit, (*m*) & ad pollicitum Dei de aqua è rupe excitanda diffidentiæ nonnihil oſtenderit, ut Hebræi fatentur. Eorum vero, quæ per legem ſuis promiſit, præmiorum vix quicquam ipſe conſecutus eſt, deſertis in locis (*n*) jactatus perpetuis ſeditionibus, (*o*) neque ingreſſus in terram illam felicem. At Chriſtus (*p*) peccati omnis expers à ſuis deſcribitur, (*q*) nec ab aliis ullius commiſſi allatis teſtimoniis arguitur; tum vero (*r*) quicquid præſcripſit aliis, id præſtitit ipſe. Quæ enim ſibi à Deo mandata erant implevit fideliter, (*ſ*) in vita omni ſimpliciſſimus, (*t*) in juriarum ac cruciatuum patientiſſimus, quod in ipſo crucis ſupplicio oſtendit, amantiſſimus hominum etiam inimicorum, etiam à quibus ad mortem actus fuerat, (*u*) ita ut pro iis etiam Deum deprecaretur. Quod autẽ ſuis promiſit præmiũ, ejus ipſe compos

pos factus excellentissimo modo & perhibetur & certa fide comprobatur. In vitam enim redditum (*x*) viderunt multi, audierunt, palparunt etiam: (*y*) in cœlū evectus est spectantibus duodecim: ibi potestatem, quæ suprema est, consecutus ostenditur eo, quod suos sectatores & (*z*) linguarum, quas non didicerant, loquela, (*aa*) & aliis mirificis virtutibus donavit, (*bb*) ita ut facturum se discedens promiserat: quæ omnia faciunt, ut nec de fide, nec de potentia ejus ad retribuendum nobis id, quod pollicitus est, præmiū, dubitare ullo modo liceat. Ac sic collegimus, hanc religionem in hoc quoque eminere supra cæteras, quod ejus magister, quæ jussit, ipse præstitit; quod promisit, ipse est consecutus.

ANNOTATA.

(*a*) VERITATEM *velut in puteo demersam.*] Democriti est ὂν βυθῷ ἀλήθεια, memoratum & aliis & Ciceroni in Academicis.

(*b*) MENTEM *nostram non minus caligare ad divina, quam oculos noctuæ ad lumen Solis.*] Aristoteles Metaphysicorum II. cap. I. Ὡς πρὸς γὰρ τὰ τῆς νυκτερίδων ὄμματα πρὸς τὸ φῶς ἔχει τὸ μεθ' ἡμέραν, οὕτω καὶ τὸ τῆς ἡμετέρας ψυχῆς ὄμμα πρὸς τὰ τῇ φύσει φανερώτατα πάντων. *Sicut enim vespertilionum oculi ad lumen diei se habent, ita & animi nostri mens ad ea quæ omnium sunt clarissima.*

(*c*) NEMO

(c) NEMO *non aliquo vitio obsitus.*] Maximo consensu omnium laudatur Socrates. At ejus summam iracundiam quæ in dictis & in factis se ostenderit, ante oculos nobis Porphyrii verbis ponit Cyrillus sexto adversus Julianum.

(d) ALII *Regum adulatores.*] Plato, Aristippus.

(e) ALII *scortorum amoribus addicti.*] Marium Zeno Stoicæ sectæ princeps. Feminarum prope omnes, Plato, Aristoteles, Epicurus, Aristippus. Athenæus libro III. & XIII. Laërtius, Lactantius testes. Theognis ipse de se multis in locis.

(f) ALII *caninæ impudentiæ.*] Dicti inde Cynici.

(g) RIXÆ *de verbis aut nullius momenti rebus.*] Bene id notatum Timoni Phliasio:

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
Ποίων ὀκτ' ἐρίδων καὶ λεσχομάχων πεπλάνησθε
Ἄνθρωποι, κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσκοί;
Mortales miseri, probra pessima, nil nisi ventres,
Quæ vos vaniloquo fallunt certamine lites,
O homines, tumidis inflati fastibus utres?

Item

Φοιτᾷ δὲ βροτολειγὸς ἔρις κενὸν λελακυῖα,
Νείκης ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη καὶ ἔριθος,
Ητ' ἀλαὴ περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ ἔπειτα
Εστε βροτοὺς στήριξε κάρη, καὶ ἐς ἐλπίδα βάλλει.
Aspera lis quædam provênit inania clamans,
Incensi in cædes odii soror atque ministra,
Quæ cæca huc illuc circúmque voluta, supremùm
Mortales capite incurrit, spémque injicit illis.

Item:

Item:

Τίς δ' ἄρ τούς δ' ὀλοῇ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ηχοὺς σύνδρομος ὄχλος· ὁ γὰρ σιγῶσι χολωθεὶς,
Νῦσον ἐπ' ἀνέρας ὦρσε λαλήν· ὀλέκοντο δὲ πολλοί.

Ecquis eos tanto pugnæ inflammavit amore?
Ad strepitum accurrens plebs atque exosa silentes:
Vnde loquax morbus multa cum peste cucurrit.

Invenies hæc apud Clementem Strom. v. apud Eusebium in fine præparationis, & apud Theodoretum Sermone II.

(*h*) RELIGIONIS *normam statuentes id quod receptum esset publicè.*] Xenophon memorabilium v. oraculum recitat, quo jubentur dii coli ex lege cujusque civitatis. Repete hic Senecæ verba, quæ ex Augustino suprà citavimus: post quæ sic Augustinus: *Colebat quod reprehendebat, agebat quod arguebat, quod culpabat, adorabat.* Nimirum, ut Plato dixit in Timæo, & alibi, & Porphyrius loco qui est apud Eusebium Præparat. lib. IV. cap. 8. periculo non caret vera de rebus divinis apud vulgus disserere. Ejus autem periculi metum Græca & barbara philosophia pluris fecit, quàm veri sinceram professionem, quod vel unum sufficit, ne quis tales sibi per omnia sequendos putet. Notat hoc in Platone Justinus Martyr parænesi ad Græcos.

(*i*) QUOD *vel ex ultima illa Socratis morituri disputatione apparet.*] Vide quæ attulimus supra.

(*k*) PROJECTUS *ad libidinem per omnem vitam ne à suis quidem negatur.*] Vide quæ dicentur libro VI.

(*l*) CUM *& legationem ad Regem Ægyptium*

à

à Deo sibi mandatam multo cum reniſu vix ſuſceperit.] Exodi IV. 2. 10. 13. 14.

(*m*) ET *ad pollicitum Dei de aqua ex rupe excitanda diffidentiæ nonnihil oſtenderit.*] Num. XX. 12.

(*n*) JACTATUS *perpetuis ſeditionibus.*] Exodi XXII. Num. XI. XII. XIV. XVI. XX. XXV.

(*o*) NEQUE *ingreſſus in terram illam felicem.*] Num. XX. 12. Deut. XXXIV. 4.

(*p*) PECCATI *omnis expers à ſuis deſcribitur.*] Ioh. VIII. 46. X. 32. II. Cor. V. 21. I. Petri II. 22. Heb. IV. 15. Pietatem ejus etiam oraculo apud Gentes auctoritatem habente laudatam oſtendemus ad librum IV.

(*q*) NEC *ab aliis ullius commiſsi allatis teſtimoniis arguitur.*] Notatum id Origeni libro III. contra Celſum.

(*r*) QUICQUID *præſcripſit aliis, id præſtitit ipſe.*] Bene Lactantius fine Inſtitutionum: *Nec monſtravit tantùm, ſed etiam præceſſit, ne quis difficultatis gratia iter virtutis horreret.*

(*ſ*) IN *vita omni ſimpliciſſimus.*] I. Petri II. 22.

(*t*) INJURIARUM *ac cruciatuum patientiſſimus.*[Matth. XXVI. 50. 52. Ioh. VIII. 23. Act. VIII. 32.

(*u*) ITA *ut pro iis etiam* Deum *deprecaretur.*] Luc. XXIII. 34.

(*x*) VIDERUNT *multi, audierunt, palparunt etiam.*] Ioh. XX. 27. 28. 29. Ioh. I. epiſt. I. 1. Matth. XXVIII. Marci XVI. Luc. XXIV. I. Cor. XV. 3, 4, 5, 6, 7, 8.

(*y*) IN *cœlum evectus eſt ſpectantibus duodecim.*]

decim.] Marc. XVI. 19. Luc. XXIV. 51. 52. Actor. I. 9. 10. 11. Adde Actor. VII. 55. IX. 3,4,5. XXII. 6. 1. Cor. XV. 8.

(*z*) LINGUARUM, *quas non didicerant, loquela.*] Act. II. 3. 4. X. 46. XIX. 6. 1. Cor. XII. 10. 28. 30. XIII. 1. 8. XIV. 2. 4. 5. 6. 9. 13. 14. 18. 19. 22. 23. 26. 27. 39.

(*aa*) ET *aliis mirificis virtutibus donavit.*] Act. III. V. VIII. IX. X. XI. XIII. XIV. XVI. XIX. XX. XXI. XXVIII. Rom. XV. 19. II. Cor. XII. 12. Heb. II. 4. Oſtendunt hujus rei veritatem & Juſtinus cum Tryphone diſputans, & Irenæus libro II. Tertullianus Apologetico: Origenes adverſus Celſum VII. Lactantius, & alii.

(*bb*) ITA *ut diſcedens facturum ſe promiſerat.*] Joh. XIV. 12. XVII. 28. Marci XVI. 17.

Ex admirabili propagatione iſtius religionis.

XX. Videamus jam etiam effectus allati ab ipſo dogmatis; qui profecto, ſi recte animadvertantur, tales ſunt, ut ſi Deo ulla eſt cura rerum humanarum, non poſſit hoc dogma non divinum credi. Conveniebat divinæ providentiæ id efficere, ut quod optimum eſſet, pateret quam latiſſime. Id autem contigit religioni Chriſtianæ, quam ipſi videmus per Europam omnem, (*a*) ne Septentrionis quidem receſſibus excluſis, doceri: (*b*) nec minus per Aſiam omnem, (*c*) etiam ejus inſulas in Oceano: (*d*) per Ægyptum quoque, (*e*) per Æthiopiam, (*f*) & alias aliquot Africæ partes: (*g*) poſtremo & per Americam. Neque id nunc

tantum fieri, sed & olim factum, ostendunt omnium temporum historiæ, libri Christianorum, acta Synodorum, vetus traditio nunc quoque apud Barbaros conservata (*h*) de itineribus ac miraculis Thomæ, (*i*) Andreæ, aliorumque Apostolorum. Jam suis temporibus quàm latè Christi nomen celebraretur apud Britannos, Germanos, aliasque ultimas gentes, (*k*) notant Clemens, (*l*) Tertullianus, (*m*) & alii. Quæ est religio, quæ cum tam lata possessione possit contendere? nam si Paganismum dixeris, nomen unum dixeris, non religionem unam. Nam nec idem adorabant: alii enim astra, alii elementa, alii pecudes, alii res non subsistentes, nec eadem ex lege, nec ullo communi magistro. Judæi sparsi quidem, sed gens una, nec post Christum eorum religio ulla accepit notabilia incrementa: imo lex ipsorum magis per Christianos, quam per ipsos innotuit. Mahumetismus satis multas terras insidet, sed non solus. Nam per easdem terras colitur & Christiana religio, aliquibus in locis numero majore: cum contra Mahumetistæ non reperiantur in partibus plerisque, ubi sunt Christiani.

Annot.

ANNOTATA.

(a) NE *Septentrionis quidem receſſibus excluſis.*] Vide Adamum Bremenſem & Helmoldum, & qui de Iſlandia ſcripſere.

(b) NEC *minus per Aſiam omnem.*] Vide Acta Conciliorum univerſalium.

(c) ETIAM *ejus inſulas in Oceano.*] Vide Oſorium in Lufitanicis.

(d) PER *Ægyptum quoque.*] Apparet ex Actis Conciliorum Univerſalium, ex hiſtoria Eccleſiaſtica vetere, ac nominatim Euſebio VI. 34. ex liturgia Coptitarum

(e) PER *Æthiopiam.*] Vide Franciſcum Alvareſium.

(f) ET *alias aliquot Africæ partes.*] Vide Tertullianum, Cyprianum, Auguſtinum, & Conciliorum per Africam acta, præcipuè ejus concilii quod Cypriani operibus ſubtexitur.

(g) POSTREMO *& per Americam.*] Vide Acoſtam & alios de rebus Americanis.

(h) DE *itineribus ac miraculis Thomæ.*] Vide Abdiam lib. IX. Euſebium hiſtoriæ Eccleſiaſticæ lib. I. in fine, & libro II. capite primo, & initio libri III. Ruffinum libro X. cap. 9. Adde Oſorium & Linſchotium de rebus Indiæ Orientalis, & Freitam de imperio Lufitanorum Aſiatico.

(i) ANDREÆ.] Euſebius dicto libro III. initio, & Origenes ad Geneſim.

(k) NOTANT *Clemens.*] Chriſtum is dicit omnibus notum gentibus. Strom. V.

(l) TERTULLIANUS.] Adverſus Judæos I. *In quem enim alium univerſæ gentes crediderunt, niſi in Chriſtum qui jam venit? cui enim*

enim & aliæ gentes crediderunt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam & Pamphyliam; immorantes Ægyptum, & regionem Africæ quæ est trans Cyrenen inhabitantes, Romani & incolæ: tunc & in Hierusalem Judæi & cæteræ gentes: ut jam Getulorum varietates & Maurorum multi fines, Hispanorum omnes termini, & Galliarum diversæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo verò subditæ: & Sarmatarum & Dacorum, & Germanorum & Scytharum, & abditarum multarum gentium, & provinciarum & insularum multarum nobis ignotarum; & quæ enumerare minus possumus, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat. Mox ostendit quanto latius Christi regnum suis temporibus, id est, fine seculi secundi, patuerit, quàm olim Nabuchodonosoris, & Alexandri, aut Romanorum. *Christi autem regnum ubique porrigitur, ubique creditur ab omnibus gentibus supra enumeratis* (numeraverat autem Babylonios, Parthos, Indiam, Æthiopiam, Asiam, Germaniam, Britanniam, Mauros, Getulos, Romanos) *colitur, ubique regnat, ubique adoratur, omnibus ubique tribuitur æqualiter.*

ET *alii.*] Irenæus Tertulliano vetustior lib. 1. c. 3. *Nam etsi in Mundo loquelæ dissimiles sunt, virtus traditionis una & eadem est. Et neque hæ quæ in Germania sunt fundatæ Ecclesiæ, aliter credunt, aut aliter tradunt: neque hæ quæ in Iberis sunt, neque hæ quæ in Celtis, neque hæ quæ in Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Lybia, neque hæ quæ in medio mundi sunt*

ſunt conſtituta: ſed ſicut Sol creatura Dei in univerſo mundo unus & idem eſt, ſic & lumen, prædicatio veritatis ubique lucet, & illuminat omnes homines, qui volunt ad cognitionem veritatis venire. Origenes Homilia ad Ezechielem IV. *Confitentur & miſerabiles Judæi hæc de Chriſti præſentia prædicari: ſed ſtultè ignorant perſonam, cùm videant impleta quæ dicta ſunt. Quando enim terra Britanniæ ante adventum Chriſti in unius Dei conſenſit religionem? quando terra Maurorum? quando totus ſemel orbis?* Arnobius libro II. *Virtutes ſub oculos poſitæ, & inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipſo fiebat palam, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto, eas ſubdit appetitionum flammas, & ad unius credulitatis aſſenſum mente una concurrere gentes & populos fecit, & moribus diſſimillimas nationes. Enumerari enim poſſunt atque in uſum computationis venire ea quæ in India geſta ſunt apud Seras, Perſas, & Medos: in Arabia, Ægypto, in Aſia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas: in Achaia, Macedonia, Epiro: in inſulis & provinciis omnibus, quas Sol Oriens atque Occidens luſtrat: ipſam denique apud dominam Romam.* Athanaſius in epiſtola Synodica quæ apud Theodoretum eſt libro IV. cap. 3. Eccleſias Chriſtianas commemorat Hiſpaniæ, Britanniæ, Galliæ, Italiæ, Dalmatiæ, Myſiæ, Macedoniæ, Græciæ, Africæ, Sardiniæ, Cypri, Cretæ, Pamphyliæ, Lyciæ, Iſauriæ, Ægypti, Libyæ, Ponti, Cappadociæ. Theodoretus adverſus Græcos ſermone VIII. de Apoſtolis ſic loquitur: Ἡνίκα μὲν γὰρ μίαν σωμάτων ἐπολιτεύοντο, νῦν μὲν περὶ τούτους, νῦν δὲ παρ' ἐκείνους ἐφοίτων, καὶ ἄλλοτε μὲν Ρωμαίοις, ἄλλοτε δὲ

Ισπανοῖς, ἢ Κελτοῖς διελέγοντο· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐκεῖνον ἐξεδήμησαν ὑφ' οὗ μετεπέμφθησαν, ἅπαντες αὐτῷ ὑπήκοοι ἀπολαύουσιν, οὐ μόνον Ρωμαῖοι, ἀλλ' ὅσοι γε τῶν Ρωμαϊκῶν ζυγὸν, καὶ ὑπὸ τούτων ἐθύνονται, ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, καὶ Σκύθαι, καὶ Μασσαγέται, καὶ Σαυρομάται, καὶ Ινδοὶ, καὶ Αἰθίοπες, καὶ, ξυλλήβδην εἰπεῖν, ἅπαντα τὰ οἰκούμενης τὰ τέρματα. *Olim enim mortale corpus induti, nunc hos, nunc illos accedebant, modò Romanis loquentes, modò Hiſpanis aut Gallis: at poſtquam ad eum iverunt à quo miſſi fuerant, omnes populi illorum fruuntur laboribus, non Romani tantùm, & qui Romana amant imperia, & ab ipſis reguntur, ſed & Perſæ, & Scythæ, & Maſſagetæ, & Sauromatæ, & Indi, & Æthiopes, & (ut ſummatim rem eloquar) omnes qui ſunt intra oras habitabiles.* Idem libro IX. converſis gentibus annumerat Perſas, Maſſagetas, Tibarenos, Hyrcanos, Caſpios, Scythas. Hieronymus epitaphio Nepotiani Chriſtianis annumerat Indos, Perſas, Gothos, Ægyptios, Beſſos, & pellitos populos: in epiſtola ad Lætam, Indos, Perſas, Æthiopas, Armenios, Hunnos, Scythas, Getas: in orthodoxi & Luciferiani Dialogo, Britannos, Gallos, Orientem, Indorum populos, Iberos, Celtiberos, Æthiopas. Chryſoſtomus Homilia VI. ad priorem ad Corinthios: Πῶς δ' ἂν τὰ γεγραφέντα καὶ εἰς τὴν βαρβάρων καὶ εἰς τὴν Ινδῶν καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ Ωκεανοῦ τὰ πέρατα ἀφίκετο, μὴ ὄντων τῶν λεγόντων ἀξιοπίστων; *Quomodo verò quæ ab iis ſcripta ſunt ad terras barbarorum, etiam Indorum, ipſos denique fines Oceani perveniſſent, niſi auctores illi fide digni fuiſſent?* Idem poſteriore Homilia in Penteco-

ſten:

sten: Ἔρχεται τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν εἴδει γλωσσῶν, ἑκάστῳ μερίζον τὰ κτλ. οἰκουμένῃ διδασκαλίας τὰ κλίματα, καὶ διὰ τῆς δοθείσης γλώττης, καθάπερ διάτυπόν τι, γνωρίζον ἑκάστῳ τῆς ἐμπεδοθείσης ἀρχῆς τε καὶ διδασκαλίας τὸν ὅρον. *Venit Spiritus Sanctus in linguarum specie, dividens unicuique orbis regiones quas instituerent, & per concessum linguæ donum velut codicillis quibusdam definiens terminos mandati ipsis magistralis imperii.* Idem oratione egregia, Christum esse Deum. Ἐρῶμεν ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνθρώπου φιλῶ τοσαύτῃ ἐν βραχεῖ καιρῷ περιελθεῖν οἰκουμένην, καὶ γῆν καὶ θάλατταν, καὶ ὅπου τοιούτοις καλεῖν πράγμασιν οὕτω καὶ ταῦτα ὑπὸ ἀτόπου συνηθείας πεφυκατειλημμένους ἀνθρώπους, μᾶλλον δὲ ὑπὸ τοσαύτης κακίας κατεχομένους. Καὶ ὅμως ἴσχυσε τούτων πάντων τὸ μὴ ἀνθρώπων γένος ἐλευθερῶσαι, οὐχὶ Ῥωμαίους μόνον, ἀλλὰ καὶ Πέρσας καὶ ἁπλῶς τὰ μὴ βαρβάρων γένη. *Non est meri hominis, tantum orbis brevi spatio peragrare, terra marique, ad res tales tali modo vocare homines, mala consuetudine occupatos, imò à tanta malitia possessos; Et tamen ab his malis liberare humanum valuit genus, non Romanos tantum, sed & Persas, & omnes barbarorum gentes.* Vide & quæ sequuntur lectu dignissima.

Considerata infirmitate, ac simplicitate eorum, qui eam primis temporibus docuerunt.

XXI. Sequitur & hoc videamus, quibus instrumentis progressus fecerit Christiana religio, ut hac quoque parte cum aliis contendatur. Videmus ita plerosque homines comparatos esse, ut regum,

& potentum exempla facile ſequantur, eoque magis ſi lex etiam & coactio adſit. Hinc Paganicarum religionum, hinc Mahumeticæ incrementa. At qui Chriſtianam religionem primi docuerunt, non modo ſine imperio omni fuerunt, ſed & fortunæ humilis, piſcatores, textores, & ſi quid his ſimile. Et horum tamen opera dogma illud intra annos triginta, aut circiter, (*a*) non tantum per omnes Romani imperii partes, ſed ad Parthos quoque, & Indos pervenit. Nec tantum ipſo initio, ſed per tria ferme ſecula, privatorum opera, ſine minis ullis, ſine ullis invitamentis, imo renitente quam maxime eorum vi, qui imperia obtinebant, promota eſt hæc religio, (*b*) ita ut antequam Conſtantinus Chriſtianiſmum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major eſſet. Apud Græcos, qui morum præcepta tradiderunt, aliis ſimul artibus reddebant ſe commendabiles, ut geometriæ ſtudio Platonici, Peripatetici animantium, ac plantarum hiſtoria, Stoici dialectica ſubtilitate, numerorum & concentuum cognitione Pythagorici: multis adſuit & admirabilis quædam facundia, ut Platoni, Xenophonti, Theophraſto. At primis Chriſtianiſini doctoribus ars

talis

talis nulla,(c) sermo simplicissimus, & fine illecebris, sola præcepta, promissa, minas nuda oratione proferens : quæ cum per se non habeant efficaciam parem tantis progressibus, omnino necesse est statuamus, aut miracula adfuisse, aut arcanam Dei actionem adspirantem negotio, aut utrumque.

ANNOTATA

(a) NON *tantum per omnes imperii Romani fines.*] Rom. xv. 19.

(b) ITA *ut antequam Constantinus Christianismum profiteretur, hæc pars Romani orbis prope major esset.*] Jam suo ævo Tertullianus dixerat II. Apologetico. *Hesterni sumus & vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum. Sola vobis relinquimus templa.*

(c) SERMO *simplicissimus.*] Prudenter id notatum Chrysostomo 1. ad Cor. 1. 17. & Theodoreto post recitata jam verba.

XXII. Cui considerationi & hæc addenda est, quod qui Christianismum illis docentibus receperunt, animum non habebant à certa norma religionis vacuum, ac proinde ductilem, ut qui Paganica sacra, & Mahumetis legem primi susceperunt, multoque minus antecedente quadam

Et maximis impedimentis, quæ homines retraherent ab ea amplectenda, aut à profitenda deterrerent.

quadam inſtitutione præparatum, ſicut Hebræi circumciſione,& unius Dei cognitione ad legem Moſis acceptandam idonei erant redditi; ſed contra impletum opinionibus & conſuetudine, quæ velut altera natura eſt, repugnante cum iſtis novis inſtitutis, educati ſcilicet legumque & parentum auctoritate confirmati in ſacris Paganicis, aut Judaïcis ritibus. Huic obſtaculo accedebat non minus alterum; graviſſima ſcilicet mala, quæ Chriſtianiſmum ſuſcipientibus eam ob cauſam ferenda aut metuenda conſtabat. Cum enim à malis talibus abhorreat humana natura; ſequitur ut, quæ eorum malorum cauſæ ſunt, non niſi difficillime recipiantur. Honoribus arcebantur diu Chriſtiani, acceſſerunt mulctæ, & bonorum publicationes,& exſilia:ſed levia hæc damnabantur ad metalla: iis afficiebantur tormentis,quibus crudeliora nulla reperiri poterant:ſupplicia vero ad mortem frequentia,ut teſtentur illorum temporum ſcriptores, nulla fame, nulla peſtilentia, nullo bello plus hominum uno tempore abſumptum.Nec vulgaria erant mortium genera, ſed (*a*) vivicomburia, cruces, atque id genus pœnæ, quæ ſine maximo horrore legi aut cogitari non poſſunt: atque

que hæc ſævitia, quæ non longis interpoſitis ſpiramentis, & his ipſis non ubique, ad Conſtantini ferme tempora in orbe Romano, alibi longius duravit, adeo eos non imminuit, ut contra ſanguis eorum ſemen eſſe diceretur: ita reciſis plures ſuccreſcebant. Comparemus hic quoque cum Chriſtianiſmo religiones alias. Græci, Paganique cæteri, ſoliti ſua in majus attollere, paucos numerant, qui dogmatis cauſa mortem toleraverint, Gymnoſophiſtas aliquos, Socratem, haud multo plures: ſed his viris notiſſimis quin aliqua ineſſe potuerit famæ ad poſteritatem tranſmittendæ cupiditas, vix eſt ut negetur. At inter Chriſtianos mortem ob ſuum dogma perpeſſos fuere homines de plebe plurimi, vix vicinis ſuis cogniti, mulieres, virgines, adoleſcentes, quibus nec appetitus inerat, nec ſpes probabilis duraturi nominis; ſicut & pauci ſunt, quorum nomina in Martyrologiis exſtant (*b*) præ numero eorum, qui eam ob cauſam ſupplicium tolerarunt: & tantum in cumulum recenſentur. Accedit, quod levi aliqua ſimulatione, putà thuris jactu in aram, plerique ſe liberare à tali pœna potuerunt; quod de illis dici non poteſt, qui qualemcunque ſenſum in cor-

de

de premerent, certe in factis conſpicu
ad vulgi mores ſe aptaverant: ita ut pr
pe ob Dei honorem mortem ſubiiſ
non aliis tribui poſſit, quam Judæis,
Chriſtianis: ac ne Judæis quidem p
Chriſti tempora: ante ea vero pauci
ſi cum Chriſtianis comparentur, quo
rum plures in una aliqua provincia pr
Chriſti lege ſupplicium tolerarunt, quam
unquam Judæi, quorum omnis patien
tia ejus generis ferme ad Manaſſis
Antiochi tempora redigitur. Quar
cum Chriſtiana religio hac quoque i
parte tam immenſum cæteras excella
merito aliis anteponenda eſt. Ex illa
tanta multitudine omnis generis ſexu
que hominum tot locis ac ſeculis diſſi
ctorum, qui pro hac religione mori no
dubitarunt, colligendum, magnam ali
quam tantæ conſtantiæ fuiſſe cauſam
quæ alia cogitari non poteſt, quam lu
veritatis, & Dei ſpiritus.

ANNOTATA.

(a) VIVI COMBURIA, *cruces, atque id genus pœnæ*] Domitius Ulpianus nobilis Juriſconſultus libros ſeptem ſcripſit, quibus pœnis affici deberent Chriſtiani. Lactantius meminit libro v. cap. 11.

(b) PRÆ *numero eorum qui eam ob cauſam ſupplicium tolerarunt, & tantum in cumulum* recen

enſentur.] Ut Maſſa candida trecentorum rthagine, quorum memoria in Martyrologio mano XXIV. Auguſti: Plurimi in Africa ſub vero: ſub Valeriano Antiochiæ, & in Arabia, ppadocia, & Meſopotamia: in Phrygia, in oto ſub Maximino. Nicomediæ, in Numidia, mæ, in Thebaide, Tyro, Treveris ſub ocletiano: in Perſide ſub Cabada, Sapore: orũ fine nominibus mentio in Martyrologio.

XXIII. Si quis allatis hactenus argumentis pro Chriſtiana religione ſatis ſi factum non putet, ſed magis urgentia deſideret, ſcire debet, (*a*) pro rum diverſitate, diverſa quoque eſſe probandi genera, alia in Mathematicis, alia de affectionibus corporum, alia circa deliberationes, alia ſi facti eſt quæſtio, in quo genere ſane ndum eſt nulla ſuſpicione laborantibus teſtimoniis: quod ni admittitur, non modo omnis hiſtoriæ uſus periit, edicinæ quoque pars magna; ſed & mnis, quæ inter parentes liberoſque pietas, (*b*) ut quos haud aliter noſcamus. Voluit autem Deus id, quod credi à nobis vellet, ſic ut illud ipſum credere tanquam obedientiam à nobis acceret, non ita evidenter patere, ut quæ ſu, aut demonſtratione percipiuntur; quantum ſatis eſſet ad fidem faciendam

Reſpondetur his, qui plura aut validiora argumenta requirunt.

dam, remque perſuadendam homini
pertinaci, ut ita ſermo Evangelii tanqu
lapis eſſet Lydius, ad quem ingenia ſa
bilia explorarentur. Nam cum ea, q
diximus, argumenta tam multos prob
eoſdemq; ſapientes, in aſſenſum traxeri
hoc ipſo liquet apud cæteros incredu
tatis cauſam non in probationis penu
eſſe poſitam, ſed in eo, (c) quod no
verum videri id, quod adfectibus ſuis a
verſatur; quod ſcilicet durum illis ſit h
nores, & alia commoda parvi duce
quod faciendum ſit, ſi ea recipiant, quæ
Chriſto narrantur, ac propterea etia
Chriſti præceptis obtemperandum p
tent. Idq; eo ipſo detegitur, quod mult
alias narrationes hiſtoricorum pro ver
habeant; quas tamen veras eſſe ſola au
ctoritate conſtet, non etiam manentibu
in hunc diem veſtigiis: qualia habe
Chriſti hiſtoria, partim confeſſione Ju
dæorum, qui nunc ſuperſunt, partim ii
qui ubique reperiuntur Chriſtianorum
cœtibus; quorum omnino cauſam ali
quam exſtitiſſe oportuit. Cumque ill
religionis Chriſtianæ tam diuturna con
tinuatio, & tam late diffuſa propagati
ad nullam humanam efficaciam refer
poſſit: ſequitur, ut tribuenda ſit miracu
lis

s, aut si quis miraculis neget id factum, (d) hoc ipsum, quod sine miraculo tale quid tantis acceperit vires, majus habendum est omni miraculo.

ANNOTATA.

(a) PRO *rerum diversitate diversa quoque esse probandi genera.*] Aristoteles Ethic. ad Nicomachum l. 1. Λέγοιτο δ' ἂν ἱκανῶς εἰ κατὰ τὴν ὑποκειμένην ὕλην διασαφηθείη· τὸ γὰρ ἀκριβὲς οὐχ ὁμοίως ἐν ἅπασι τοῖς λόγοις ἐπιζητητέον. *Satis de re dictum erit ubi ea explicabitur, quantum fert materia: exacta enim tractatio non pari modo in omni genere quærenda est.* Metaphysicorum 1. parte posteriore, capite ultimo. Τὴν δ' ἀκριβολογίαν τὴν μαθηματικὴν οὐκ ἐν ἅπασιν ἀπαντητέον. *Certitudo mathematica non in omnibus rebus quærenda est.* Chalcidius ad Timæum ex Platonis sententia: *Credulitatem omnes doctrinas præcedere, maximè cùm non quorumlibet, sed magnorum & prope divinorum virorum sit assertio.*

(b) UT *quos aliter haud noscamus.*] Homerus: ΟΥ γάρ πω τις ἑὸν γένος αὐτὸς ἀνέγνω. *Generis nemo sibi conscius ipse est.* Exactissimo scilicet sciendi genere.

(c) QUOD *nolint verum videri id quod affectibus suis adversatur.*] Tractat hoc pulchrè Chrysostomus 1. Cor. cap. 111. in principio. Idem ad Demetrium: Τὸ ἀπιστεῖν ταῖς ἐντολαῖς ἐκ τοῦ πρὸς τὴν ἐκπλήρωσιν ἐκλελῦσθαι τῶν ἐντολῶν γίνεται. *Quod præceptis non creditur, ex inertia ad implenda quæ præcepta sunt venit.*

(d) HOC

(*d*) HOC *ipſum quod ſine miraculo tale qui tantas acceperit vires, majus habendum eſt omn miraculo.*] Tractat hoc argumentum Chryſoſtomus 1. ad Cor. cap. 1. in fine: & Auguſtinus de Civitate Dei libro XXII. cap. 5.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

LIBER III.

I. QUI jam his, quæ allata sunt, argumentis, aut si qua præter hæc sunt alia, persuasus, eam quam Christiani profitentur, religionem veram optimamque crediderit, ut partes ejus omnes ediscat mittendus est ad libros antiquissimos eam religionē continentes, quos novi Testamenti, aut Fœderis potius libros dicimus. Inique enim faciat, si quis neget illis libris eam religionem contineri, sicut Christiani omnes affirmant, cum omni secta, sive bonæ, sive malæ, æquum sit credi in eo, quod asserunt, hoc, aut illo libro, sua dogmata contineri; sicut Mahumetistis credimus Mahumetis religionem contineri Alcorano. Quare cum su-

Pro auctoritate librorum novi fœderis.

pra jam probata sit veritas religionis Christianæ; simulque constet eam ipsam his libris contineri, satis vel hoc solo adstruitur illis libris sua auctoritas. Si quis tamen eam magis speciatim sibi monstrari postulet, primum illam ponemus usitatam apud æquos omnes judices regulam, ut qui impugnare velit scriptum aliquod multa per secula receptum, (a) ei incumbat onus adferendi argumenta fidem scripto derogantia: quod si id facere nequeat, defendendum librum velut in possessione suæ auctoritatis.

ANNOTATA.

(a) EI *incumbat onus adferendi argumenta scripto fidem derogantia.*] Baldus in rubrica de Fide instrumentorum. Vide et Gailium lib. II. obs. CXLIX. num. 6. & 7. & quos ibi profert.

Libros qui nomina præ. scripta habent, eorum esse, quorum nomen præferunt.

II. Dicimus ergo, scripta, de quibus dubitatum inter Christianos non est, quæque certum nomen præferunt, ejus esse scriptoris, cujus titulo insigniuntur: qui scilicet primi illi, puta Justinus, Irenæus, Clemens, ac deinceps alii sub his ipsis nominibus eos libros laudant: cui accedit, quod (a) Tertullianus aliquot librorum

rum ipsa archetypa suo adhuc tempore sit exstitisse: quodque omnes Ecclesiæ illos libros tanquam tales, antequam conventus ulli communes habiti essent, receperunt: neque aut Pagani, aut Judæi unquam controversiam moverunt, quasi non eorum essent opera, quorum dicebantur: (*b*) Julianus vero aperte etiam fatetur, Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ, esse ea, quæ Christiani legunt iisdem nominibus inscripta. Homeri, aut Virgilii esse, quæ eorum dicuntur, nemo sanus dubitat, ob perpetuum de hoc Latinorum, de illo Græcorum testimonium: quanto magis de horum librorum auctoribus standum est testimonio prope omnium quotquot per orbem sunt gentium?

De libris olim dubitatis sublatam dubitationem.

III. Sunt sane in eo, quo nunc utimur, volumine libri aliquot non ab initio pariter recepti, ut Petri altera, ea quæ Jacobi est, & Judæ, duæ sub nomine Joannis Presbyteri, Apocalypsis, & ad Hebræos epistola: sed ita tamen, ut à multis Ecclesiis sint agniti, quod ostendunt Christiani antiqui, cum illorum testimoniis tanquam sacris utuntur: unde credibile est, Ecclesias, quæ ab initio eos libros non habuerunt, eo tempore eos

ignoraſſe, aut de iis dubitaſſe: poſtea autem de rei veritate edoctas, ad cæterarum exemplum iis libris uti cœpiſſe, ut nunc ferme omnibus in locis fieri videmus. Neque vero cauſa idonea fingi poteſt, cur illos libros quiſquam ſuppoſuerit; cum nihil inde colligi poſſit, quod non aliis indubitatis libris abunde contineatur.

ANNOTATA.

(a) TERTULLIANUS.] De Præſcriptione adverſus hæreticos: *Age jam, qui voles curioſitatem melius exercere in negotio ſalutis tuæ, percurre Eccleſias Apoſtolicas, apud quas ipſæ adhuc cathedræ Apoſtolorum ſuis locis præſident, apud quas ipſæ authenticæ literæ eorum recitantur.* Quid ni ipſa manus Apoſtolorum tum exſtiterit, cùm Quintilianus dicat ſuo tempore exſtitiſſe manum Ciceronis, Gellius Virgilii ſuo tempore?

(b) JULIANUS *verò apertè etiam fatetur Petri, Pauli, Matthæi, Marci, Lucæ eſſe ea quæ Chriſtiani legunt iiſdem nominibus inſcripta.*] Extat locus libro Cyrilli decimo.

Libris ſine nomine conſtare auctoritatem ex qualitate ſcriptorum.

IIII. Non eſt etiam, quod fidem quis detrahat epiſtolæ ad Hebræos eo ſolo nomine quod neſciatur ejus ſcriptor, ac ſimiliter duabus epiſtolis Joannis, & Apocalypſi, quod dubitent nonnulli, an earum ſcriptor Joannes ſit Apoſtolus, an alius quis ejus nominis. In ſcriptoribus enim

enim qualitas magis, quam nomen attenditur. Itaque multos libros historicos recipimus, quorum scriptores nescimus; ut de bello Alexandrino Cæsaris, nempe quia videmus, eum quisquis fuit, & illis vixisse temporibus, & rebus interfuisse. Sic etiam cum, qui libros scripserunt, de quibus nunc agimus, & prima ætate se vixisse testentur, & donis Apostolicis fuisse præditos, sufficere id nobis debet. Nam si quis dicat potuisse fingi has qualitates, item in aliis scriptis etiam nomina, rem dicat minime credibilem; eos scilicet, qui ubique veritatis, ac pietatis studium inculcat, nulla de causa voluisse se crimine falsi obstringere; quod non tantum apud bonos omnes detestabile est, sed (a) Romanis etiam legibus capite puniebatur.

ANNOTATA.

ROMANIS *etiam legibus capite puniebatur.*] L. Falsi nominis D. de lege Cornelia. Paulus libro v. Sent. tit. xxv §. 10, & 11. Pœnæ exempla vide apud Valerium Maximum lib. orum ejus fine, & apud Capitolinum in Pertinace.

V. Constare ergo debet, libros novi fœderis scriptos ab illis quorum nomina præferunt, aut à talibus, quales ipsi se testantur: quibus si accedat, ut itidem

Hos scriptores vera scripsisse, quia notitiam habebant eorum, quæ scribebant.

constet illis & nota fuisse quæ scriberent, neque studium fuisse mentiendi, sequetur ut quæ scripserunt vera sint, cum omne falsum aut ab ignorantia, aut à mala voluntate debeat proficisci. Matthæus, Johannes, Petrus, Judas, ex sodalitio illorum duodecim fuere, quos Jesus vitæ sui ac dogmatum testes elegerat, (a) ita ut notitia illis eorum, quæ narrant, deesse non potuerit. Idem de Jacobo dici potest, qui aut Apostolus, fuit, aut, ut alii volunt, (b) proximus consanguineus Jesu, & ab Apostolis constitutus Hierosolymorum Episcopus. Paulus quoque ignorantia falli non potuit circa dogmata, quæ sibi ab ipso Jesu in cœlo regnante revelata profitetur: neque magis circa res à se gestos falli ipse potuit, aut etiam Lucas, (c) individuus ei itinerum comes. Idem Lucas, quæ de vita ac morte Jesu scripsit, facile scire potuit, natus in loco proximis, per ipsam Palæstinam peregrinatus, (d) ubi & locutum se ait cum iis, qui oculati rerum testes fuerant. Haud dubie præter Apostolos, quibuscum amicitiam habuit, alii quoque multi tum vivebant ab Jesu sanati, & qui morientem ac redivivum viderant. Si Tacito, & Suetonio credimus de iis, quæ multo ante

eos

eos natos contigerunt, quod eorum diligenti inquisitioni confidamus: quanto huic scriptori æquius est credi, qui se omnia ab ipsis, qui inspexerant, hausisse dicat? (e) Marcum constans fama est Petro semper hæsisse comitem, ita ut, quæ scripsit ille, habenda sint quasi Petrus, qui res illas ignorare non potuit, ipse dictasset: præter quod, quæ ille scribit, etiam in Apostolorum scriptis reperiuntur penè omnia. Neque falli potuit Apocalypseos scriptor in iis visis, (f) quæ sibi divinitus immissa dicit, (g) aut ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei Spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.

ANNOTATA.

(a) ITA *ut notitia illis eorum quæ narrant deesse non potuerit.*] Joh. xv. 27. Idem 1. epistola 1. 1. Actor. 1. 21, 22.

(b) PROXIMUS *consanguineus Iesu.*] Ita & alii sentiunt non pauci, & ubique Chrysostomus; Vide & Josephum.

(c) INDIVIDUUS *ei itinerum comes.*] Vide Act. xx. & sequentia. Coloss. iv. 14. ii. Tim. iv. 11. Philem. 24.

(d) UBI *& locutum se ait cum iis qui oculati rerum testes fuerant.*] In Procœmio Evangelicæ historiæ.

(e) MARCUM *constans fama est Petro semper hæsisse comitem.*] Irenæus lib. iii. cap. 1. Clemens in Hypotyposeon libris citatus in Ecclesiastica Eusebii historia.

(f) QUÆ *sibi divinitus immissa dicit.* Apoc. 1. 1. 2. IV. 1. & sequentibus. XXII. 18. 19. 20. 21.

(g) AUT *ille ad Hebræos, in iis, quæ profitetur se, aut à Dei spiritu, aut ab Apostolis ipsis didicisse.*] Hebr. 11, 4. v. 14. XIII. 7. 8. 23.

Et quia mentiri nolebant.

VI. Alterum, quod diximus, non fuisse ipsis mentiendi voluntatem, connexum est cum eo, quod supra tractavimus, cum generatim Christianæ religionis, & historiæ resurrectionis Christi fidem adstrueremus. Qui testes ex parte voluntatis retellunt, necesse est aliquid adferant, quo voluntatem credibile sit à vero dicendo diverti. Id autem hic dici non potest. Nam si quis objiciat ipsorum causam agi, videndum erit, cur ipsorum sit hæc causa, non sane commodi consequendi, aut vitandi periculi alicujus gratia, cum hujus professionis causa, & commoda omnia amitterent, & nulla non adirent pericula. Causa ergo hæc ipsorum non fuit, nisi ob Dei reverentiam, quæ certe neminem inducit ad mentiendum, in eo maxime negotio, unde humani generis æterna salus pendeat. Tam impium facinus de illis credi vetant, & (a) dogmata pietatis ubique pleniſſima, & vita ipsorum nunquam ullius mali facinoris accusata,

sata, ne ab inimicissimis quidem, qui solam illis imperitiam objiciunt, quæ non est nata falsimoniam parere. Quod si vel minimum quid in ipsis fuisset malæ fidei, non ipsi suas culpas æternæ memoriæ prodidissent, (*b*) ut de omnium fuga in Christi periculo, (*c*) de Petro ter negatore.

ANNOTATA.

(*a*) DOGMATA *pietatis ubique plenissima.*] Et mendacio infesta: Joh. XIV. 17. XV. 26. XVI. 13. XVII. 17. 19. XVIII. 37. Act. XXVI. 25. Rom. I. 25. II. Thess. II. 20. I. Joh. I. 6. 8. II. 4. 21. II. Cor. VI. 8. Ephes. IV. 15. 25. Coloss. III. 9. Apocal. XXII. 15. II. Cor. XII. 31. Gal. I. 20. Vide quàm sollicitè Paulus distinguat quæ à se sunt, & quæ à Domino, I. Cor. VII. 10. 12. quam formidet dicere, quæ vidit, in corpore, an extra corpus viderit. II. Cor. XII. 2.

(*b*) UT *de omnium fuga in Christi periculo.*] Matt. XXVI. 31. 56.

(*c*) DE *Petro ter negatore.*] Mat. XXVI. 69. & sequentibus. Marc. XIV. 66. & sequentibus. Luc. XXII. 54. & sequentibus.

VII. Contra vero bonæ ipsorum fidei Deus ipse testimonia illustria reddidit, editis prodigiis; (*a*) quæ cum magna fiducia ipsi, ipsorumve discipuli, publice asseverarunt, additis personarū locorumque nominibus & circumstantiis cæteris, ita ut facillime posset à Magistratibus inquisitione

Adstruitur scriptoribus fides inde quod miraculis illustres fuerint.

quisitione facta veritas aut falsitas asseverationis detegi, inter quæ dignum observatione est, quod &(b) de linguarum quas non didicerant usu apud multa hominum millia, & de sanatis subito corporum vitiis in populi conspectu constantissime prodiderunt. Neque eos deterruit, quod scirent, iis temporibus Judæos magistratus sibi esse infestissimos, & Romanos iniquos admodum: qui nullâ omissuri essent ipsos, tanquam novæ religionis auctores, aliquo crimine traducendi materiam. Neque vero aut Judæi, aut Pagani unquam negare proximis illis temporibus ausi sunt, prodigia ab his viris edita; (c) imo Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus suis commemoravit: & ipsi Christiani in his libris, quibus fidei suæ rationem Imperatoribus, senatui, præfidibus reddunt, (d) facta hæc tanquam notissima, & de quibus dubitari non posset, affirmant; imo & apud sepulchra eorum vim mirificam duravisse per aliquot secula, aperte prædicant, cum non nescirent, si id falsum esset, facillime à Magistratibus cum ipsorum pudore ac supplicio revinci posse. Fuit vero prodigiorum apud sepulchra quæ dixi editorum tanta frequentia, tot eorum testes, (e) ut

etia m

etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint. Sufficere quidem hæc debent, quæ diximus, sed & alia suppetunt in cumulum argumenta, quæ fidem librorum illorum nobis commendant.

ANNOTATA.

(a) QUÆ *cum magna fiducia ipsi ipsorumve discipuli publicè asseverarunt.*] Vide tota Acta Apostolica. II. Cor. XII. 12.

(b) DE *linguarum quas non didicerant usu.*] Loca suprà producta sunt.

(c) IMO *Petri miracula Phlegon Adriani Imperatoris libertus in Annalibus suis commemoravit.*] Libro XIII. Testi Origenes contra Celsum II. Est autem hic ipse Phlegon, cujus reliquias de Mirabilibus rebus & de hominibus longævis habemus.

(d) FACTA *hæc tanquam notissima & de quibus dubitari non posset, affirmant.*] Loca sunt plurima, maximè apud Origenem. Vide totum cap. VIII. Augustini libro XXII. de Civitate Dei.

(e) UT *etiam Porphyrio ejus rei confessionem expresserint.*] Vide Cyrillum lib. X. contra Julianum, & Hieronymum adversus librum Vigilantii.

VIII. Multa enim in illis prædicta apparent de rebus, quas homines suapte vi nosse non quirent, quæ ipso eventu mire sunt confirmata: (a) ut de subita atque ingenti hujus religionis propagatione, *Et scriptis inde, quod ibi multa sint quæ eventus comprobavit, divinitus revelata.*

one, (*b*) de duratione ejus perpetua, (*c*) de ea rejicienda à Judæis pleriſque, (*d*) amplectenda vero ab extraneis, (*e*) de odio Judæorum in profitentes hanc religionem, (*f*) de ſuppliciis graviſſimis ob eam ſubeundis, (*g*) de obſidione & excidio Hieroſolymorum ac templi, (*h*) ſummiſque Judæorum calamitatibus.

ANNOTATA.

(*a*) UT *de ſubita atque ingenti hujus religionis propagatione.*] Matth. XIII. 33. & ſequentibus. Luc. X. 18. Joh. XII. 32.

(*b*) DE *duratione ejus perpetua.*] Luc. I. 33. Matth. XXVIII. 20. Joh. XIV. 16.

(*c*) DE *ea rejicienda à Judæis pleriſque.*] Marc. XXI. 33. & ſequentibus. XXII. in principio. Luc. XV. 11. & ſequentibus.

(*d*) AMPLECTENDA *verò ab extraneis.*] Iiſdem in locis, ac præterea Matth. VIII. 11. XII. 21. XXI. 43.

(*e*) DE *odio Judæorum in profitentes hanc religionem.*] Matth. X. 17.

(*f*) DE *ſuppliciis graviſſimis ob eam ſubeundis.*] Math. X. 21, 39. XXIII. 34.

(*g*) DE *obſidione & excidio Hieroſolymorum ac Templi.*] Math XXIII. 38. XXIV. 16. Luc. XIII. 34. XXI. 24.

(*h*) SUMMISQUE *Judæorum calamitatibus.*] Matt. XXI. 33. & ſequentibus, XXIII. 34. XXIV. 20.

Tum etiam ex cura, quam decebat à Deo ſuſcipi, ne falſa ſcripta ſubjicerentur.

IX. Ad hæc addo, quod ſi recipimus, curare Deum res humanas, & maxime eas,

eas, quæ ad honorem ſuum cultumque pertineant: non poteſt fieri, ut is tantam multitudinem hominum, quibus nihil aliud propoſitum erat, quam Deum pie colere, paſſus ſit falli mendacibus libris. Jam vero quod, poſt ſubortas tot in Chriſtianiſmo ſectas, vix ulla reperta fuit, quæ non hos libros, aut omnes, aut pleroſque, exceptis paucis, qui nihil ſingulare continent, amplecteretur, magnum eſt argumentum, quo credatur, nihil illis libris potuiſſe opponi, cum illæ ſectæ tantis inter ſe odiis exarſerint, ut quicquid his placuiſſet, aliis ob id ipſum diſpliceret.

Solutio objectionis, quòd multi libri à quibuſdam rejecti fuerint.

X. Fuerunt ſane inter eos, qui Chriſtiani dici volebant, pauci admodum, qui eorum librorum omnes rejicerent, quos ſuo peculiari dogmati videbant adverſari: puta qui aut Judæorum odio, (*a*) Deum Judæorum mundi opificem & legem maledictis inſectabantur; aut contra formidine malorum, quæ Chriſtianis erant ſubeunda, (*b*) latere volebant ſub nomine Judæorum, (*c*) quibus impune licebat ſuam religionem profiteri. Sed hi ipſi (*d*) ab omnibus aliis, qui ubique erant, Chriſtianis abdicati ſunt (*e*) illis temporibus, cum adhuc omnes ſalva pietate diſſentientes magna cum patientia, ex Apoſtolorum præ-

præscripto, tolerarentur. Horum Christianismi adulteratorum prius illud genus satis refutatum arbitror supra, cum ostendimus, unum esse verum Deum, cujus opificium sit mundus: & sane ex ipsis etiam libris, quos illi, ut Christiani aliquo modo videantur, recipiunt, (f) quale est imprimis Lucæ Evangelium, satis patet, eundem Deum quem Moses, & Hebræi coluerunt, à Christo prædicatum. Genus alterum tum oportune refellemus, cum eos, qui Judæi & sunt, & dici volunt, oppugnabimus. Interim hoc dicã, miram esse eorum inverecundiam, qui Pauli auctoritatem elevant, cum nemo fuerit Apostolorum, qui plures Ecclesias instituerit; & cujus tot miracula narrata sint jam eo tempore, cum, ut modo dicebamus, facilis esset facti inquisitio. Quod si miracula edidit, quid causæ est, cur non & de visis cœlestibus, acceptaq; à Christo institutione, ipsi credamus? Quod si Christo tam carus fuit, ut quicquam doceret Christo ingratum, id est falsum, fieri non potest. Quodque unum in illo culpant, dogma nempe de libertate Hebræis parta à ritibus per Mosem olim imperatis; ejus docendi præter veritatem nulla ei causa fuit, (g) cum & circumcisus esset ipse, (h) & pleraque legis

ultro

ultro obſervaret; (*i*) religionis autem Chriſtianæ cauſâ multa, & faceret difficiliora, & duriora ferret, quam lex imperabat, aut legis occaſione habebat expectandum; (*k*) atque eadem & faciendi, & ferendi auctor eſſet diſcipulis ſuis; quo apparet, nihil ipſum dediſſe auribus aut commodis auditorum, qui pro ſabbato (*l*) ſingulos dies divino cultui impendere docebantur, pro exiguis ſecundum legem impendiis (*m*) bonorum omnium ferre jacturam, (*n*) & pro pecudum ſanguine ſuum ipſorum Deo conſecrare. Jam vero palam affirmat ipſe Paulus, (*o*) ſibi à Petro, Johanne, & Jacobo in ſignum conſenſus datas dexteras: quod ni verum fuiſſet, nunquam auſus eſſet dicere, cum ob ipſis adhuc viventibus mēdacii potuiſſet argui. His ergo, quos dixi, excluſis, qui vix Chriſtianorum nomine cenſeri poſſunt, tot reliquorum cœtuum manifeſtiſſimus in recipiendis his libris conſenſus, ſupra ea, quæ modo diximus de miraculis, quæ ſcriptores ediderunt; & de ſingulari Dei curatione circa res hujus generis, æquis omnibus ſufficere debet, ut fides narratis habeatur: quippe cum aliis quibuſvis hiſtoricorum libris, quibus nulla ejus generis adſunt teſtimonia,

testimonia, credi soleat, nisi valida ratio in contrarium adferatur, quæ hic certè nulla est.

ANNOTATA.

(a) DEUM *Judæorum mundi opificem & legem maledictis insequebantur.*] Vide Irenæum lib. 1. cap. 29. Tertullianum contra Marcionem, Epiphanium de eodem.

(b) LATERE *volebant sub nomine Judæorum.* Vide Gal. II. 11. VI. 13. 14. Philip. III. 18. Irenæum lib. 1. cap. 28. Epiphanium de Ebionæis.

(c) QUIBUS *impune licebat suam religionem profiteri.*] Actor. IX. 20. XIII. & eo libro sæpè. Philo contra Flaccum, & de legatione. Josephus passim. Adde L. Generaliter D. de decurionibus L. 1. C. de Judæis. Tertullianus Apologetico. *Sed & Judæi palam lectitant: vectigalis libertas vulgo aditur sabbatis omnibus.*

(d) AB *omnibus aliis, qui ubique erant, Christianis abdicati sunt.*] Tertullianus adversus Marcionem 1. *Nullam Apostolici censu Ecclesiam invenias quæ non in creatore Christianizet.*

(e) ILLIS *temporibus cùm adhuc omnes salva pietate dissentientes magna cum patientia ex Apostolorum præscripto, tolerarentur.*] Vide quæ hac de re dicentur ad finem libri VI. Adde Irenæi epistolam ad Victorem, & quod de ea in Catalogo scribit Hieronymus. Cyprianus concilio Africano: *Neminem judicantes aut à jure communionis aliquem, si diversum senserit, amoventes.*

(f) QUALE

(f) QUALE *est imprimis Lucæ Evangelium.*] Ostendit id manifestissimè Tertullianus adversus Marcionem libro IV.

(g) CUM *& circumcisus esset ipse.*] Philip. III. 5.

(h) ET *pleraque legis ultro observaret.*] Actor. XVI. 3. XX. 6. XXI. & sequentibus.

(i) RELIGIONIS *autem Christianæ causa multa & faceret difficiliora, & duriora ferret, quàm lex imperabat, aut legis occasione habebat exspectandum.*] II. Cor. XI. 23. & sequentibus, & passim in Actis. Vide & I. Cor. II. 3. II. Cor. XI. 30. XII. 10.

(k) ATQUE *eadem & faciendi & ferendi auctor esset discipulis suis.*] Actor. XX. 29. Rom. V. 3. VIII. XII. 12. II. Cor. I. 4. 8. II. 4. VI. 4. I. Thess. I. 6. II. Thess. I. 6.

(l) SINGULOS *dies divino cultui impendere docebantur.*] Act. II. 46. V. 42. I. Tim. V. 5. II. Tim. I. 3.

(m) BONORUM *omnium ferre jacturam.*] II. Cor. VI. 4. XII. 10.

(n) ET *pro pecudum sanguine suum ipsorum Deo consecrare.*] Rom. VIII. 36. II. Cor. IV. II. Philip. I. 20.

(o) SIBI *à Petro, Johanne & Jacobo in signum consensus datas dexteras*] Gal. II. 9. Adde I. Corinth. XV. II. II. Cor. XI. 5. XII. II.

Solutio objectionis, quasi his libris contineantur impossibilia.

XI. Nam si quis dicat, quædam in his libris narrari, quæ fieri non possint, (a) cum jam supra ostenderimus, esse quædam, quæ ab hominibus præstari non possint, à Deo tamen possint, quæ scilicet nullam in se re-

repugnantiam includunt, atque earum rerum in numero esse etiam illas, quas maxime miramur, prodigiosas virtutes, & mortuorum in vitam revocationem, evanescit ista objectio.

ANNOTATA.

(a) CUM *jam supra ostenderimus.*] Libro II.

Aut à ratione dissona.

XII. Neque magis audiendi sunt, qui dicant, dogmata quædam in his libris reperiri, quæ à recta ratione dissonent. Nam primum refellitur hoc tanta multitudine virorum, ingenio, eruditione, sapientia valentium, qui horum librorum auctoritatem secuti sunt, jam inde à primis temporibus. Tum vero quæcunque in primo libro ostensa sunt congruere rectæ rationi, puta Deum esse, & quidem unicum, perfectissimum, immensæ virtutis, vitæ, sapientiæ, bonitatis; facta ab ipso quæcunque subsistunt; curam ejus ad opera omnia, præsertim ad homines, pertingere; posse eum etiam post hanc vitam præmia reddere sibi obtemperantibus, frænum injiciendum sensuum cupiditatibus; cognationem esse inter homines, proinde æquum ut alii alios diligant; omnia hæc in his libris apertissime tradita reperias. Ultra hæc pro comperto aliqua affir-

affirmare, aut de Dei natura, aut de ejus voluntate,(a) solo ductu humanæ rationis quam sit intutum ac fallax, docent tot dissonantia non scholarum modo inter se, sed & singulorum philosophorū placita. Neque vero id mirum; Nam si (b) de mentis suæ natura differentes in longissime distantes opiniones dilabuntur: quanto magis necesse fuit id accidere de suprema illa, tantoque supra nos posita mente definire aliquid cupientibus? (c) Si Regum consilia indagare rerum prudentes periculosum aiunt, nec ideo nos assequi; quis est, qui ita sit sagax, ut quid Deus velit ex earum rerum genere, quas libere velle potest, id suapte conjectura speret se posse deprehendere? Quare optime Plato (d) horum nihil sciri posse dicebat sine oraculo. Jam vero nullum proferri potest oraculum, quod tale revera esse majoribus testimoniis constet, quam ea sint, quæ in libris novi fœderis continentur. Tantum abest, ut probetur, ne asseritur quidem, Deum quicquam de natura sua hominibus prodidisse, quod his libris repugnet; neque de voluntate ipsius ulla potest proferri, quæ credibilis sit, posterior significatio. Nam si quid in eo genere rerum, quæ aut plane sunt

mediæ, aut certe non omnino per ſe debitæ, nec plane turpes, ante Chriſti tempora aliter imperatum, aut permiſſum fuit, id his libris non obſtat, (e) cum in talibus leges poſteriores prioribus derogent.

ANNOTATA.

(a) SOLO *ductu humanæ rationis quàm ſit intutum ac fallax.*] Matth. XI. 27. Rom. XI. 33 34. 35. 1. Cor. II. 11. 16.

(b) DE *mentis ſuæ natura diſſerentes in longiſſimè diſtantes opiniones dilabuntur.*] Vide in operibus Plutarchi librum IV. de Placitis Philoſophorum. Stobæũ in phyſicis capite XI.

(c) SI *Regum conſilia indagare rerum prudentes periculoſum aiunt, nec ideo nos aſſequi.*] Habet id Tacitus Annalium VI.

(d) HORUM *nihil ſciri poſſe dicebat ſine oraculo.*] Locus eſt Phædone. Varia in Timæo. Bene Ambroſius: *Cui magis de Deo, quàm Deo credam?*

(e) CUM *in talibus legibus poſteriores prioribus derogent.*] αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι τῶν πρὸ αὐτῆς εἰσιν. *Conſtitutiones tempore poſteriores plus valent prioribus.* Dictum eſt Modeſtini l. ultima D. de conſtitutionibus principum. Tertullianus: *Puto autem etiam humanas conſtitutiones atque decreta poſteriora priſtinis prævalere.* Idem Apologetico: *Veterem & ſqualentem ſylvam legum novis principalium reſcriptorum & edictorum ſecuribus truncatis & cæditis.* Et de Baptiſmo: *In omnibus poſteriora concludunt, & ſequentia antecedentibus prævalent.*

valent. Plutarchus Symp. IX. Ἐν τε δόγμασι καὶ νόμοις, ἔν τε συνθήκαις καὶ ὁμολογίαις κυριώτερα τὰ ὕστερα νομίζεται καὶ βεβαιότερα τῶν πρώτων. *Et in decretis & in legibus & in contractibus ac pactis posteriora prioribus validiora ac firmiora habentur.*

XIII. Solet à nonnullis objici, esse quandam in his libris interdum sensuum discrepantiam. Sed contra, quisquis hanc rem æquis animis volet dijudicare: reperiet hoc quoque argumentis pro eorum librorum auctoritate posse adjici, quod in rebus, quæ aliquod dogmatis, aut historiæ momentum in se habent, manifestissima est ubique consensio, qualis nulla alibi inter ejusdem sectæ scriptores reperiatur, (*a*) sive Judæos sumas, (*b*) sive Græcos Philosophos, (*c*) aut Medicos, (*d*) sive Romanos Jurisconsultos: in quibus omnibus sæpissime reperias non modo pugnare inter se, qui sectæ sunt ejusdem, (*e*)ut Platonem & Xenophontem; sed & (*f*)eundem sæpe scriptorem nunc hoc, nunc illud, velut sui oblitum, aut quid statuat incertum, asseverare. At hi, de quibus agimus, scriptores, credenda eadem inculcant, eadem dant præcepta, etiam de Christi vita, morte, reditu in vitam, summa ubique est eadem. Quod vero ad

Solutio objectionis, quod his libris quædam inter se repugnātia contineantur.

exiguas aliquas circumſtantias, & ad rem nihil facientes attinet, facillime fieri potuit, ut non deſit commoda conciliatio, ſed nos lateat, ob res ſimiles diverſis temporibus geſtas nominum ambiguitatem, aut hujus hominis, aut loci plura nomina, & ſi quid his ſimile eſt. Imo hoc ipſum ſcriptores illos ab omni doli ſuſpicione liberare debet, (g) cum ſoleant, qui falſa teſtantur, de compacto omnia ita narrare, ut ne in ſpeciem quidem quicquam diverſum appareat. Quod ſi ex levi aliqua diſcrepantia, etiam quæ conciliari nequiret, totis libris fides decederet, jam nulli libro, præſertim hiſtoriarum, credendum eſſet: cum tamen & Polybio, & Halicarnaſſenſi, & Livio, & Plutarcho, in quibus talia deprehenduntur, ſua apud nos de rerum ſumma conſtet auctoritas: quo magis æquum eſt, ut nihil tale eorum fidem deſtruat, quos videmus ex ipſorum ſcriptis pietatis & veri ſemper fuiſſe ſtudioſiſſimos.

ANNOTATA.

(a) SIVE *Judæos ſumas.*] Quorum diverſiſſimas ſententias tum alibi videas, tum apud illarum literarum doctiſſimum Manaſſem Iſraëlis filium, libris de Creatione & reſurrectione.

(b) SIVE *Græcos Philoſophos.*] Vide dictum modo

modo librum de placitis philosophorum.

(c) AUT *Medicos.*] Vide Galenum de Sectis, & de Secta optima, & Celsum initio de re medica. Tum verò Spagiricos adde.

(d) SIVE *Romanos Jurisconsultos*] Nota olim discordia Sabinianorum & Proculianorum: nunc eorum qui Bartolum & sequentes eum, quique Cujacium & alios literatiores sequuntur. Vide & Gabrielii sententias communes, communiores, communissimas.

(e) UT *Platonem & Xenophontem*] Vide epistolam Xenophontis ad Æschinem Socraticum, Athenæum XI. Laërtium Platonis vita, Gellium libro XIV.

(f) EUNDEM *sæpè scriptorem nunc hoc nunc illud velut sui oblitum, aut quid statuat incertum asseverare.*] Ostendêre id multi in Aristotele: in Romanis Jurisconsultis alii.

(g) CUM *soleant qui falsa testantur, de compacto omnia narrare, ut ne in speciem quidem quicquam diversum appareat.*] Hoc est quod dicit Imperator Adrianus, videndum in testibus utrum unum eundémque meditatum sermonem attulerint. L. Testium D. de Testibus. Speculator lib. I. parte IV. de Teste in pr. n. 81. Exactissima circumstantiarum omnium notitia in teste non est necessaria. Vide Luc. I. 56. III. 23. Joh. II. 6. VI. 10. 19. XIX. 14.

Solutio objectionis ex testimoniis extrinsecis: & ostensum ea magis esse pro his libris

XIV. Alius restat modus testimonii refellendi ex contrariis extrinsecus testimoniis. At ego cum fiducia affirmo, talia repertum non iri, nisi forte eo referre quis velit dicta multo post natorum, &

quidem taliuni, qui inimicitias adversus Christianum nomen professi sub testium nomine non venlunt. Imo contra, quanquam eo opus non est, multa habemus testimonia, quæ historiæ istis libris traditæ partes aliquot confirmant. Sic Iesum cruci affixum, ab ipso & discipulis ejus miracula patrata, & Hebræi, & Pagani memorant. De Herode, Pilato, Festo, Felice, de Joanne Baptista, de Gamaliele, de Hierosolymorum excidio exstant scripta luculentissima Josephi, edita paulo post annum à Christi abitu quadragesimum: cum quibus consentiunt ea quæ apud Thalmudicos de iisdem temporibus leguntur. Neronis sævitiam in Christianos Tacitus memoriæ prodidit. Exstabant olim & libri, tum privatorum, (*a*) ut Phlegontis, (*b*) tum & acta publica, ad quæ Christiani provocabant, quibus constabat (*c*) de eo sidere, quod post Christum natum apparuit, de terræ motu, & Solis deliquio contra naturam, plenissimo lunæ orbe, circa tempus, quo Christus crucis supplicio affectus est.

ANNOTATA.

(*a*) UT *Phlegontis*] Libro XIII. Chronicorum sive Olympiadum his verbis: Τῷ δ' ἔτει τῆς ΧΒ. Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου μεγίστη τῶν ἐγνωσμένων πρότερον· καὶ νὺξ ὥ-

ρα

μὲ ς'. τῆς ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε τὴν ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι. *Quarto autem anno* CCII. *Olympiadis magna & excellens inter omnes quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta: dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, stellæ in cœlo visæ sint, terræque motus in Bythinia Nicææ urbis multas ædes subverterit.* Habes hæc in Chronico Eusebii & Hieronymi. Sed & Origenes meminit tract. XXXV. ad Matthæum, & adversus Celsum II.

(*b*) TUM *& Acta publica.*] Tertullianus Apologetico CXXI. *Eum mundi casum relatum in arcanis vestris habetis.*

(*c*) DE *eo sidere quod post Christum natum apparuit.*] Chalcidius Platonicus in commentario ad Timæum: *Est quoque alia sanctior & venerabilior historia, quæ perhibet ortu stellæ cujusdam non morbos mortesque denuntiatos, sed descensum Dei venerabilis ad humanæ conservationis, rerumque mortalium gratiam: quam stellam cum nocturno itinere inspexissent Chaldæorum profecto sapientes viri, & consideratione rerum cœlestium satis exercitati, quæ sisse dicuntur recentem ortum Dei, repertaque illa majestate puerili veneratos esse, & vota Deo tanto convenientia nuncupâsse.*

Solutio objectionis de mutata scriptura.

XV. Quid amplius opponi his libris possit, sane non video; nisi forte non tales mansisse, quales ab initio fuerant. Fatendum est, ut aliis libris, ita his quoque accidere potuisse, accidisse etiam, ut ex scriptorum incuria, aut perversa cura, literæ

literæ quædam, syllabæ, verba mutarentur, omitterentur, adderentur. Sed iniquum est, ob talem, quæ per multa tempora non potest non accidere exemplarium diversitatem, tali instrumento aut libro moveri controversiam, cum & mos postulet, & ratio, ut quod plurima & antiquissima exempla ostendunt, id cæteris præferatur. At vero dolo, aut alio quovis modo, omnia exempla vitiata, & quidem in iis, quæ ad dogma, aut insigne aliquod historiæ caput pertinerent, nunquam probabitur: neque enim aut instrumenta sunt, quæ id doceant, neque testes illorum temporum: quod si quid, ut jam modo dicebamus, serius multo dictum est ab iis, qui in horum librorum discipulos atrocissima odia exercebant, id pro convitio, non pro testimonio habendum est. Et sufficere quidem hæc, quæ diximus, possent adversus eos, qui Scripturæ mutationem objiciunt, (a) cum qui id affirmet præsertim adversus scripturam diu latéque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat: at nos, quo magis pateſcat illius objectionis vanitas, ostendemus id, quod illi factum fingunt, nec factum esse, nec potuisse fieri. Evicimus supra libros

eorum

orum esse scriptorum, quorum nomina præferunt: quo posito, sequitur, non esse alios libros pro aliis suppositos. Pars quoq; aliqua insignis mutata non est. Nam cum ea mutatio aliquid sibi deberet habere propositum, ea pars à cæteris partibus libriſque non itidem mutatis notabiliter discreparet, quod nunc nusquam conspicitur; imo, ut diximus, admirabilis est ubique sensuum consonantia. Tum vero ut primum Apostolorum aliquis, aut virorum Apostolicorum aliquid edidit, dubium non est, quin Christiani magna diligentia, ut ipsorum pietatem & studium conservandæ propagandæque ad posteros veritatis decebat, exẽpla sibi inde plurima sumserint, quæ proinde sparsa sint, quam late patebat Christianum nomen per Europam, Asiam, & Ægyptum, quibus in locis Græcus sermo vigebat: imo & archetypa nonnulla, ut jam ante diximus, ad annum usque ducentesimum servata sunt. Non potuit autem liber aliquis in tot exempla diffusus, custoditus non privata tantum singulorum, sed & communi Ecclesiarum diligentia, falsariam manum recipere. Adde jam, quod proximis statim seculis versi sunt hi libri in sermonem Syriacum, Æthiopicum, Arabicum, Latinum;

Latinum; quæ verſiones etiamnum exſtant, & à Græcis libris in nulla alicujus momenti re diſcrepant. Iam vero habemus & ſcripta eorum, qui ab Apoſtolis ipſis, aut ab eorum diſcipulis inſtituti fuerunt, qui loca non pauca ex his libris adferunt eo, quem nos nunc quoque legimus, ſenſu. Neque vero quiſquam fuit in Eccleſia tantæ auctoritatis per illa tempora, cui mutare quicquam volenti paritum fuiſſet; quod ſatis oſtendunt Irenæi, Tertulliani, & Cypriani liberæ diſſenſiones ab iis, qui in Eccleſia maxime eminebant. Poſt hæc, quæ dixi, tempora ſecuti ſunt alii multi magnæ eruditionis, magnique judicii, qui poſt diligentem inquiſitionem hos libros, ut in originaria ſua puritate perſtantes, receperunt. Jam & illud, quod de diverſis Chriſtianorum ſectis modo dicebamus, huc quoque aptari poteſt, illas omnes, ſaltem quæ Deum mundi opificem, & Chriſtum legis novæ auctorem agnoſcunt, uti his libris ita ut eos nos habemus. Quod ſi qui inſtituiſſent partem aliquam interpolare, eos tanquam falſarios cæteri detuliſſent. Neque vero ullam ſectam id unquam habuiſſe licentiæ, ut hos libros mutando ad ſua placita aptaret

ret, vel inde satis colligas, quod omnes sectæ & adversus omnes hinc sibi argumenta depromunt. Tum quod de divina providentia attigimus, ad partes præcipuas non minus, quam ad totos libros pertinet, ei non convenire, ut siverit Deus tot millia hominum pietatis studiosa, & æternam salutem sincero proposito quærentia, induci in eum errorem, quem vitare omnino non possent. Et hæc quidem pro novi fœderis libris dicta sunto, qui si soli exstarent, satis esset, unde veram religionem disceremus.

ANNOTATA

(a) CUM *qui id affirmet, præsertim adversus scripturam diu latéque receptam, is, quod intendit, probare ipse debeat.* L. ult. C. de Ed. Divi Adriani tollendo.

Pro auctoritate librorum veteris fœderis.

XVI. Nunc cum Deo visum fuerit etiam Judaicæ religionis, quæ vera olim fuit, & Christianæ non. exigua testimonia præbet, instrumenta nobis relinquere, non abs re erit his quoque fidem suam adstruere. Esse autem hos libros eorum, quorum dicuntur, pari modo constat, quo id de nostris libris probavimus. Hi autem, quorum nomina præferunt, aut Prophetæ fuerunt, aut viri fide dignissimi; qualis & Esdras, qui eos in unum volumen

volumen collegisse creditur, quo tempore adhuc Prophetæ vivebant Aggæus, Malachias, Zacharias. Non repetam hic, quæ in Mosis commendationem dicta sunt supra. Neque vero pars tantum illa prima à Mose tradita, ut primo libro ostendimus, sed & recentior historia multos Paganorum habet adstipulatores. Sic (a) Davidis, & Salomonis nomina, & fœdera cum Tyriis, præferebant Phœnicum Annales, (b) Nabuchodonosori, (c) & aliorum Chaldæorum regum Berosus non minus, quam Hebræi libri, meminerat. (d) Qui Vaphres Ægypti rex Jeremiæ, (e) Apries est Herodoto. Jam (f) Cyri, & successorum ejus (g) ad Darium usque, pleni Græcorum libri. Multaque alia ad Judæorum gentem pertinentia adfert Josephus in libris contra Appionem; quibus jungi possunt, (h) quæ ex Strabone, & Trogo supra attigimus. Nos vero, qui Christiani sumus, omnino non est, quod de eorum librorum fide dubitemus, cum ex illis penè singulis testimonia extent in libris nostris, quæ in Hebræis itidem reperiuntur. Neque Christus, cum plurima in legis Doctoribus, & temporis sui Pharisæis reprehenderet, unquam eos accusavit falsimoniæ in libros Mosis aut Prophetarum commissæ,

missæ, aut quod suppositis mutatisve libris uterentur. Post Christi tempora Scripturam in iis, quæ momentum habent, vitiatam, neque probari potest, neque vero credibile fiet, si quis recte cogitaverit, quam longe lateque sparsa esset per orbem terrarum gens Judæorum illos ubique libros custodientium. Nam primum ab Assyriis abductæ in Mediam decem tribus, duæ postea: & ex his quoque post concessum à Cyro reditum multi in terris exteris subsederunt. (*i*) Macedones in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt. Antiochi sævitia, Asmonæorum civilia arma, externa Pompeii, & Sossii, multos disjecerunt: plena Judæis erat (*k*) Cyrenaica: plenæ (*l*) urbes Asiæ, (*m*) Macedoniæ, (*n*) Lycaoniæ, etiam insulæ (*o*) Cyprus, (*p*) Creta, atque aliæ. Jam (*q*) Romæ numerus eorum ingens vel (*r*) ex Horatio, (*s*) Juvenali & (*t*) Martiali discatur. Tam dissitis inter se cœtibus imponi nulla arte potuit: nec magis ipsi in falsum convenire. Adde quod (*u*) trecentis ferme ante Christū annis, cura Ægypti regum, Hebræorum libri in Græcum sermonem ab his, qui LXX. dicuntur, versi sunt, ita ut jam & à Græcis, sermone quidem alio, at sensu in summam eodem

posside-

poſſiderentur: eoque minus mutationem reciperent. Quin & in Chaldaicum, & in Hieroſolymitanum, id eſt ſemiſyriacum, tranſlati ſunt iidem libri,(x) partim paulo ante, (y) partim non multo poſt Chriſti tempora. Secutæ deinde verſiones in Græcum aliæ, Aquilæ, Symmachi, Theodotionis, quas cum illa interpretum LXX. Origenes contulit, & poſt eum alii, nulla hiſtoriæ, aut rerum pondus habentium diverſitate. Philo Caligulæ ævo floruit, Joſephus ad Veſpaſianorum tempora provixit. Uterque ex Hebræorum libris ea adferunt, quæ nos hodieque legimus. His autem ipſis temporibus magis magiſque ſpargi cœpit Chriſtiana Religio, quam profitentium (z) multi Hebræi erant,(aa) multi Hebræas literas addidicerant, quibus proinde promptum fuit, ſi quid à Judæis falſi fuiſſet admiſsum, in parte inquam inſigni, id ipſum collatis libris antiquioribus deprehendere, apertumque facere. At non modo id non faciunt, ſed etiam plurima adducunt ex veteri fœdere teſtimonia plane in eum ſenſum, quo apud Hebræos exſtant: quos ſane Hebræos cujuſvis potius criminis, quam non dicam falſi, ſed vel negligentiæ circa hos libros convincas, (bb) cùm eos ſumma religione

religione describere, ac conferre soleant, etiam ut literas, quoties quæque occurrat, numeratas habeant. Addatur ultimo loco & hoc minime spernendum non mutatæ per Judæos de industria Scripturæ argumentum, quod Christiani ex iis ipsis, quos Judæi legunt, libris evincunt, & quidem, ut confidunt, valide, suum magistrum Iesum esse illum ipsum Messiam, qui Judæorum majoribus jam olim sit promissus. Quod vel maxime ne fieri posset, cavissent Judæi post ortum inter ipsos & Christianos certamen, si unquam in eorum potestate fuisset mutare quæ vellent.

ANNOTATA.

(a) DAVIDIS *& Solomonis nomina & fœdera cum Tyriis præferebant Phœnicum annales.*] Vide quæ ex iis recitat Josephus Antiquæ historiæ libro VIII. cap. 2. ubi addit volentem exempla habere epistolarum, quas inter se scripsere Solomo & Iromus, petere ea posse à publicis Tyri archivorum custodibus. De Davide locus est insignis ex IV. historiarum Damasceni, Josepho citatus Antiquæ historiæ libro VII. cap. 6. μετὰ δὲ ταῦτα πολλῷ χρόνῳ ὕστερον τῶν ἐγχωρίων τις Ἀδαδος ὄνομα πλεῖον ἰσχύσας, Δαμασκοῦ τε καὶ τῆς ἄλλης Συρίας ἔξω φοινίκης ἐβασίλευσε. πόλεμον δ' ἐξενέγκας πρὸς Δαβίδην βασιλέα τῆς Ἰουδαίας, καὶ πολλαῖς μάχαις κριθεὶς ὑστάτῃ τε παρὰ τὴν Εὐφράτην ὀν ἡ ἡττᾶται, ἄριστος ἐδο-

ἔτει τῆς βασιλέως ἡλικίας τε καὶ ἀρχῆς τεσσαρακοστῷ. ἐπὶ τούτοις ἐπιβουλὴ κατὰ τοῦ βασιλέως, ἐπιστάντος αὐτῷ τοῦ ἀδελφοῦ, ἅμα τῇ ἀρχῇ καὶ τοὔνομα ἔτι ἐν ἀδελφοῖς ἔχοντος, ὡς καὶ Πτολεμαῖος ὁ Λύσιμαχος. μεσίτευε καὶ πάντα συνῆδε ὁ πατήρ. διαφορᾶς βασιλέων ἐν τῷ τοιούτῳ τοῖς ἔθνεσι, ἐπὶ ἀμείνονι ἐπιβάσεις ἀφορμὴ τῶν ἐπὶ Ῥωμαίοις πολέμων.

Multo post hæc tempore indigenarum quidam Adadus nomine, præpollens factis, & Damascum & Syriæ, præter Phœnicen, cætera regno tenuit. Sed suscepto in Davidem Judææ regem bello, cum multis præliis concurrisset, postremo ad Euphratem commisso prælio est, præstantissimis regum habitus animi virtute & roboris excellentia. Ex mortuo posteri ejus in decem stirpes regnarunt, simulque cum paterno imperio nomen ejus acceperunt, quomodo Ægypti reges Ptolemæi dicuntur. Tertius horum cum multum invaluisset, reparare volens novo decore avi cladem, in Judæos profectus Samaritidem populatus est. Priorem historiæ hujus partem habes 2. Sam. VIII. 3. 1. Chron. XVIII. posteriorem 2. Reg. XI. ubi Josephum vide. Adadus ille Josepho Adores dicitur, Adores Justino ex Trogo. Plura de Davide ex Eupolemo nobis dat Eusebius Præparat. Evang. lib. IX. c. 30. Idem Josephus eodem capite, & priore contra Apionem hunc locum profert ex Dii historia Phœnicia. Ἀβιβάλου τελευτήσαντος, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἑρωμος διεδέξατο. οὗτος τὰ πρὸς ἀνατολὰς μέρη τῆς πόλεως περιέλαβε, καὶ μείζονα τὸ ἄστυ ἐποίησε, καὶ τῷ Ὀλυμπίῳ Διὶ τὸ ἱερὸν ἀφιδρυσάμενος ἐν τῇ νήσῳ, χώσας εἰς μεταξὺ τόπον, συνῆψε τῇ πόλει, καὶ

χεν

γὰς, καὶ δηλόν τε τὸ ἀρχαῖα βουλὴ, καὶ νεὼς ἐκτὸς ἁμίλλης πάντων Ἡρακλέους καὶ τῆς Ἀσταρτης τέμενος ἐνιέρευσαν καὶ κατὰ μὲν τὸν Ἡρακλέους πρόπαππον ἐτετελέωντο νεὼς τῆς Ἡρακλέους μήνα, οἵτε τὸ τῆς Ἀστάρτης, ὃν τὸν Τεπυῶν ἐπεξάτευσιν, μὴ ἀπαθέλῶν νεὼς φησὶ, ἂς ἡ ὑπαστάξη ἔκ τε τὸ παλαιὸ ἀνέφερεν ἐν τούτων δ' ἐπὶ δηλῶν Αβδήμων μάλιστα ἐπὶ τερθ', ὃς ἐνίκα τὰ μεγαλήματα γὰ ἐπὶ τασι Σολομὼν ὁ Ιεροσολύμων βασιλεὺς. φησὶ δ' ὁ χρόνος ἀπὸ τότε τῆς βασιλείας ἄρχε τῆς Καρχηδόνος κτίσεως ὀκτὼ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη βασιλεύσαντος τῆς Τύρου Αβδήμονος. Εἰρώμου δὲ διαδέξαντος τὴν βασιλείαν Βαλεαζάρου τὸν υἱὸν, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα τέτταρα ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτὰ τῆς Τύρου Αβδήμονος δὲ τὸν υἱὸν Βαλεαζάρου τὸν υἱὸν, ὃς βιώσας ἔτη ἑβδομήκοντα ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτὰ καὶ δέκα. τοῦτον διαδέχεται Μάττανος ὁ τοῦ Βαλεαζάρου τὸν υἱὸν, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα ἐβασίλευσεν ἔτη ἐννέα. τοῦτον διαδέχεται Βαλεαζάρου τὸν υἱὸν, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτὰ καὶ δέκα. τοῦτον διαδέχεται Βαλεαζάρου τὸν υἱὸν, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτὰ καὶ δέκα. τοῦτον διαδέχεται Βαλεαζάρου τὸν υἱὸν, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτὰ καὶ δέκα. τοῦτον διαδέχεται Βαλεαζάρου τὸν υἱὸν, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτὰ καὶ δέκα. τοῦτον διαδέχεται Βαλεαζάρου τὸν υἱὸν, ὃς βιώσας ἔτη τεσσαράκοντα ἐβασίλευσεν ἔτη ἑπτὰ καὶ δέκα.

ἐβασίλευσεν ἔτη τεσσαρακονταεπτά· ὃν δὲ τῷ ἐπ' αὐτοῦ ἑβδόμῳ ἔτει ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ φυγοῦσα, ὃν τῇ Λιβύῃ πόλιν ᾠκοδόμησε Καρχηδόνα. *Mortuo Abibalo successit in regnum filius ejus Iromus, qui vixit annos* XXXIV. *Hic aggeravit latam quæ dicitur regionem: idem auream columnam posuit quæ in Jovis est templo. Deinde materiam excidit è monte Libano, cedrinas arbores ad templi tecta, templisque veteribus dejectis fecit nova. Etiam Herculis & Astartes delubra sacravit. Sed Herculis prius mense Peritio, deinde Astartes quo tempore Tityis arma intulit, tributa non solventibus, eosque sibi cùm subjecisset reversus est. Hac ætate Abdemonus vixit juvenis, qui victor fuit explicando problemata missa à Solomone Hierosolymorum Rege. Tempus autem ab hoc Rege ad conditam Carthaginem sic putatur. Mortuo Hiromo regnum ejus accepit filius ejus Baleazarus, qui vixit annos* XLIII. *regnavit* VII. *Post hunc Abdastratus ejus filius annos vixit* XXIX. *regnavit* IX. *Hunc nutricis ipsius filii quatuor de insidiis interfecere: quorum qui maximus natu erat, regnavit an.* XII. *post quos Astartus Delaastarti filius, qui vixit annos* LIV. *regnavit* XII. *Post hunc frater ejus Aserymus vixit annos* LIV. *regnavit* IX. *Hic à fratre Phelete occisus fuit: qui accepto regno imperavit menses* VIII. *vixit annos* L. *Hunc interemit Ithobalus Sacerdos Astartes, regnavitque annos* XXXII. *vixit* LXVIII. *Successit ei filius Badezorus, qui vixit annos* XLV. *regnavit* VI. *Hujus successor fuit filius Margenus: vixit is annos* XXXII. *regnavit* IX. *Excepit hunc Phygmalion, vixit annos* LVI. *regnavit* XLVII. *Septimo hujus anno soror ipsius profuga urbem in Africa struxit Carthaginem.*

Locum

Locum hunc Menandri, sed contractiorem posuit Theophilus Antiochenus libro ad Autolycum tertio. Tertullianus Apologetico capite 19. *Reseranda antiquissimarum etiam gentium archiva, Ægyptiorum, Chaldæorum, Phœnicum: per quos notitia subministrata est, aliqui Manethon Ægyptius & Berosus Chaldæus, sed & Iromus Phœnix Tyri rex: sectatores quoque eorum Mendesius Ptolemæus, & Menander Ephesius, & Demetrius Phaleræus, & Rex Juba, & Apion, & Thallus.* Iromi illius & Solomonis ei coævi mentionem apud Alexandrum Polyhistorem, Menandrum Pergamenum, & Lætum in Phœnicicis extitisse ait Clemens Strom. 1. unde corrigendus Tatianus apud quem Χαῖτος pro Λαῖτος scribitur, diciturque is in Græcum transtulisse quæ Phœnices Theodotus, Hypsicrates & Mochus scripserant. Azaëlis Syriæ Regis, qui nominatur 1. Reg. XIX, 15. II. Reg. VIII. 11. XII. 17. XIII. 3. 24. memoria Damasci divinis honoribus conservata, tradente Josepho antiquæ historiæ libro IX. c. 2. Est idem nomen apud Justinum ex Trogo. De Salmanasare qui decem tribus in servitutem avexit, ut narratur II. Reg. XVII. 3. & sequentibus, & Samariam cepit II. Reg. XVIII. 9. locus est Menandri quem diximus Ephesii apud Josephum libro eodem nono capite XIV. Καὶ Ελουλαῖος ὄνομα ἐβασίλευσεν ἔτη τριάκοντα ἑξ. οὗτος, ὑποστάντων Κιτταίων ἀνατλεύσας, προσηγάγετο αὐτοὺς πάλιν, ἐπὶ τούτους πέμψας ὁ τῶν Ασσυρίων βασιλεὺς, ἐπῆλθε φοινίκην πολεμῶν ἅπασαν. ὅστις ἀποσπάσθεν οἰφήνην μετὰ πάντων ἀνεχώρησεν ὀπίσω. ἀπέστη τε Τυρίων Σιδὼν καὶ Ἄρκη καὶ

Παλαί-

Παλαίπυρ☉, καὶ πολλαὶ ἄλλαι πόλεις, αἱ τῆς πρὸς Ασσυρίων ἑαυτὰς βασιλεῖ παρέδοσαν. πρὸς Τυρίων δὲ μὴ καταγόντων, πάλιν ὁ βασιλεὺς ἐπ' αὐτοὺς ὑπέστρεψε, φοινίκων συμπαρασκόντων αὐτῷ νεῶν ἑξήκοντα καὶ ὀκτακοσίων· αἷς ἐμπλεύσαντες Τύριοι ναυσὶ δωδεκάνεω, πρὸς ἀνταπάλων διασπασθεῖσαν, λαμβάνουσιν αἰχμαλώτους ἀνδρῶν εἰς πεντακοσίους. ἐπειδὴ δὲ πάντων ὧν Τύριοι τιμὴ διὰ ταῦτα, ἀναζεύξας ὁ πρὸς Ασσυρίων βασιλεὺς, κατέστησε φύλακας ἐπὶ ποταμῶν, καὶ πρὸς ὑδραγωγίων οἱ διακωλύσουσι Τυρίους ἀρύνασθαι, καὶ τοῦτο ἔτεσι πέντε γενόμενον, ἐπαρτέρησαν πίνοντες ὧν φρεάτων ἀρυσάμενοι. *Elulæus nomine apud Tyrios regnavit annos* XXXVI. *Hic Cittæos qui ab imperio ſuo defecerant claſſe eo vectus ad obſequium reduxit. Sed in hos miſit Rex Aſſyriorum, Phœnicénque omnem bello incurſavit: mox tamen pace cum omnibus facta rediit retro. Verùm deſcivere à Tyriorum imperio Sidon, Arce, Palætyrus, multæque urbes aliæ, quæ ſe Ægyptio Regi dediderunt. Cùm tamen non ob id ſe dederent Tyrii, Aſſyriorum Rex bellum iis rurſus intulit, cùm accepiſſet à Phœnicibus naves ſexaginta, remiges octingentos. In quas invecti Tyrii navibus duodecim, disjectis hoſtium navibus, homines fecere captivos quingentos. cæſa hinc apud Tyrios rerum omnium pretia. Cùm diiret Rex Aſſyriorum, conſtituit cuſtodes ad flumina & aquæductus, qui Tyrios ab aquæ hauſtu arcerent. Toleratúmque id Tyriis per annos quinque, bibentibus interim ex puteis quos foderant.* Addit Joſephus eodem loco ipſum hujus regis nomen Salmanaſarum extitiſſe ad ſua tempora

in

in Tyriorum archivis, Sennacheribi, qui Judæam prope omnem, exceptis Hierosolymis subegit, ut narratur II. Reg. XVIII. 13. II. Paral. XXXII. 1. Esai. XXXVI. 1. & nomen & expeditiones in Asiam & Ægyptum in Berosi Chaldaicis repertas testatur idem Josephus libro X. c. 1. Ejusdem Σαναχερίβου Sennacheribi meminit & Herodotus libro II. vocátque Arabum & Assyriorum Regem. Baladæ Babyloniorum regis mentio est II. Reg. XX. 12. & Esaiæ XXXIX. Ejusdem nomen in Berosi Babylonicis extitisse testatur Josephus Antiquæ historiæ lib. X. c. 3. Herodotus prælii illius in Mageddo, quo Nechao Rex Ægypti Judæos vicit, quæ historia est II. Paral. XXXV. 22. Zach. XII. 1. meminit dicto libro II. his verbis. Καὶ Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκὼς συμβαλὼν, ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. *Et cum Syris* (ita semper Judæos vocat Herodotus, ut & alii) *Necos congressus in Magdolo eos vicit.*

(*b*) NABUCHODONOSORI.] De hoc Berosi locum nobis servavit Josephus Antiquæ historiæ X. adversus Appionem libro I. conferendus cum Eusebio, qui & in Chronico circa hæc tempora, & Præparationis libro IX. cap. 40. & 41. hunc, & qui sequetur Abydeni, locum producit: Ἀκούσας δ' ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ναβοπαλλάσαρος, ὅτι ὁ τεταγμένος Σατράπης ἔν τε Αἰγύπτῳ, καὶ τοῖς περὶ τὴν Συρίαν τὴν κοίλην, καὶ τὴν φοινίκην τόποις ἀποστάτης γέγονεν, οὐ δυνάμενος αὐτὸς ἔτι κακοπαθεῖν, συστήσας τῷ υἱῷ Ναβουχοδονοσόρῳ ὄντι ἔτι ἐν ἡλικίᾳ μέρη τινὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτόν. συμμίξας δὲ Ναβουχοδονόσορος τῷ ἀποστάτῃ, καὶ παραταξάμενος, αὐτοῦ τε ἐκυρίευσε, καὶ τὴν χώραν ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τὴν αὐτοῦ βασι-

βασιλέα ἐποίησε. τοῦτε παρὶ αὐτῦ συνέβη Ναβοπαλλασάρῳ, καὶ τοῦτον τὸν καιρὸν ἀρχήσαντι, ὃν τῇ Βαβυλωνίων πόλει μεταλλάξαι τὸ βίον, ἐπὶ βεβασιλευκότι ἐικοσιπέντε. μιᾷ δὲ ὁμῶς δεύτερον ὕστερον, κατασήσας τὰ καὶ τῶν Αἰγυπτίων πράγματα, καὶ τῶν λοιπῶν χώραν, καὶ τὸν αἰχμαλώτων Ἰουδαίων τε καὶ φοινίκων καὶ Σύρων καὶ πρὸς καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἐθνῶν συντάξας πᾶσι τοῖς φίλοις μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ τῆς λοιπῆς ἀφιλείας ἀνακομίζειν οἴκαδε τῶν Βαβυλωνίων, αὐτὸς ὀλιγοστὸς παρεγένετο διὰ τῆς ἐρήμου εἰς Βαβυλῶνα, καταλαβὼν δὲ τὰ πράγματα διοικούμενα ὑπὸ Χαλδαίων, καὶ διατρεμένων τῶν βασιλέα ὑπὸ τῦ βαλτάσαρ αὐτοῦ, κρείσσους ἐξ ὁλοκλήρε τῆς παρεκβολῆς ἀρχῆς, τοῖς μὲν αἰχμαλώτοις παρεκελεύσατο, συντάξειν αὐτοῖς ἀποικίας ἐν τοῖς ἐπιτηδειοτάτοις τῆς Βαβυλωνίας τόποις ἀποδεῖξαι. αὐτὸς δ' ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ πολέμῳ λαφύρων, τό τε Βῆλε ἱερὸν καὶ τὰ λοιπὰ κοσμήσας φιλοτίμως, τὴν τε ὑπάρχουσαν ἐξ ἀρχῆς πόλιν καὶ ἑτέραν ἔξωθεν περιβαλόμενος, καὶ ἀνακαινίσας πρὸς τὸ μηκέτι δύνασθαι τοὺς πολιορκοῦντας, τὸν ποταμὸν ἀναχαίτοντας, ὅπῃ τὴν πόλιν κατασκευάζων, διεβάλετο τοῖς μὲν τὰ ἔνδον πόλεως διελόλας, τοῖς δὲ τῆς ἔξω τούτων, τοὺς μὲν ἐξ ὀπίσης πλίνθε καὶ ἀσφάλτε, τοὺς δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς πλίνθε. καὶ τειχίσας ἀξιολόγως τὴν πόλιν, καὶ τοὺς πυλῶνας κοσμήσας ἱερατικῶς, προσκατασκεύασε τοῖς παρὰ τοῖς βασιλείοις ἑτέρους βασίλεια ἐχόμενα ἐκείνων, ὑπεραίροντα ἀνάσσημα καὶ τὴν πολλὴν

πολυτέλειαν. μακρὰ δ' ἴσως ἔσται, ἐάν τις ἐξηγῆται. πλὴν ὄντά γ' ὑπερβολὴν ὡς μεγάλα καὶ ὑπερήφανα συνετελέσθη ἡμέραις δεκαπέντε. ἐν δὲ τοῖς βασιλείοις τούτοις ἀναλήμματα λίθινα ὑψηλὰ ἀνοικοδομήσας, καὶ τὴν ὄψιν ἀποψοὺς ὁμοιοτάτην τοῖς ὄρεσι, καταφυτεύσας δένδρεσι παντοδαποῖς ἐξειργάσατο. καὶ κατασκευάσας τὴν καλούμενον κρεμαστὸν παράδεισον, διὰ τὸ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐπιθυμεῖν τῆς ὀρείας διαθέσεως, ὡς τεθραμμένην ἐν τοῖς κατὰ τὴν Μηδίαν τόποις. μετὰ τὸ ἄρξασθαι τοῦ προειρημένου τείχους, ἐμπεσὼν εἰς ἀῤῥωστίαν, μετηλλάξατο τὸν βίον, βεβασιλευκὼς ἔτη τεσσαράκοντα τρία. *Cùm audisset pater ejus Nabopallasarus eum qui in Ægypto Syriáque Cœle & Phœnice præpositus fuerat Satrapen defecisse, ipse ferendis laboribus per ætatem impar, filio Nabuchodonosoro adhuc juveni tradidit partem exercitus, ut desertorem bello peteret. Hic autem cùm eum aggressus esset prælio, ipsum cepit, regionémque omnem iterum sub imperium redegit. Sub id tempus evenit ut pater Nabopallasarus, cum morbum contraxisset, in urbe Babylone de vita decederet, postquam regnarat annos* XXIX. *Nabuchodonosor post id, simul patris morbum intellexit, rebus Ægypti vicinarumque gentium bene ordinatis, amico cuidam commisit captivos ex Judæis, Phœnicibus, ac Syris, & ex Ægypti populis, una cum exercitu rebusque aliis servari dignis, reportandos Babylonem. Ipse cum comitibus paucis breviore per desertum via Babylonem se contulit. Ibi cùm reperisset res à Chaldæis administrari, & ipsum regnum asservari ab eorum potissimo, totum patris quod fuerat imperium adeptus est, captivisque conspectis jussit illis*

illis idoneas per Babylonicum imperium colonias assignari. Ipse verò de belli manubiis Beli aliáque templa ornavit, urbémque Babylonis quæ jam erat, nova altera addita, instauravit eum in modum, ne possent posthac qui ad obsidendam venirent urbem abacto flumine eam aggredi, ternáque mœnia urbi interiori, totidem exteriori circumdedit, partim ex asso latere & bitumine, partim ex latere solo. Bene munita urbe, portísque magnificè ornatis, ad paternam regiam novam adjecit, supereminentem & altitudine & omni splendore quem longum sit persequi. Suffecerit dicere hoc opus & magnitudine & omni rerum paratu eximium intra dies persectum esse quindecim. In hac regia ex lapide sublimia extulit ambulacra, speciémque dedit montibus persimilem, omnis etiam generis arboribus ibi consitis, addito & paradiso pensili, quod uxor ejus in Media locis educata montium aspectu delectaretur. Sed inter hæc opera morbo implicitus hanc de vita excessit, cùm regnasset annos XLIII. Uxor illa Nabuchodonosori est Nitocris Herodoto, libro ejus primo, ut docuit magnus Scaliger in præclara temporum Emendatorum appendice. Interpretatur hæc Curtius libro v. quem vide. partim & Strabo libro XV. & Diodorus libro II. Berosus, ex quo hæc & alia supra protulimus, Beli Sacerdos fuit post Alexandri Magni tempora, cui ob divinas prædictiones Athenienses publico in gymnasio statuam inaurata lingua statuêre, memorante Plinio Historiæ Naturalis libro VII. cap. 37. Librum ejus Babylonica vocat Athenæus XV. Tatianus, qui & ipse Nabuchodonosori Berosum meminisse affirmat, & Clemens, Chaldaica. Ex iis Rex Juba profitebatur accepisse se quæ de re-

bus Assyriis scripsit, ut notat Tarianus. Meminere ejus & Vitruvius & Tertullianus Apologetico, & scriptor Chronici Alexandrini. Nabuchodonosori mentionem alteram ex Abydeno Assyriorum scriptore nobis tradidit Eusebius tum in Chronico, tum in fine noni de Præparatione. Verba hæc sunt: Μιγασθένης ἢ φησὶ Ναβυκοδρόσορον Ἡρακλέους ἀλκιμώτερον γεγονέναι, ἔτι τε Λιβύων καὶ Ἰβηρίαν στρατεῦσαι. ταύτας ἢ χειρωσάμενον ἀποδάσασθαι αὐτῶν εἰς τὰ πρὸς τῷ Πόντῳ κατοικίσαι. μετὰ ἢ λέγεται περὶ Χαλδαίων, ὡς ἀναβὰς ὁπὶ τὰ βασίλεια κατασχεθείη θεοῦ ὅτου δή. φθεγξάμενος δὲ εἶπε τοῦτος· Ἐγὼ Ναβυκοδρόσορος, ὦ Βαβυλώνιοι, τίνι μέλλουσαν ὑμῖν προαγγέλλω συμφορὰν, τίνι ὔτε βίᾳ ἐμοὶ πεφύγηται, οὔτε βασίλεια βίᾳ ἀποτρέψαι μοίρας πῖσαι δύναται. ἥξει Πέρσης ἡμίονος, τοῖσι ὑμετέροισι δαίμοσι χρεώμενος συμμάχοισι, ἐπάξει δὲ δουλοσύνην, ἣ δὴ συναίτιος ἔσται Μήδοις τὸ Ασσύριον αὐχημα. ὡς εἶπε μὲν, πρόδην ἢ δύναι τὴν πολίτας, Χάρυβδίν τινα ἢ θάλασσαν οἰσθεξαμένην ἀΐσσῶσαι περίζον, ἢ μὲν ἄλλας ὅθεν στραφέντα φέρεσθαι διὰ τὸ ἐρήμου, ἵνα οὔτε ἄστεα, οὔτε πάτος ἀνθρώπων, θῆρες δὲ νόμον ἔχουσι, καὶ ὄρνιθες πλάζονται, ἔνθα πέτρησι καὶ χαράδρῃσι μοῦνον ἀλώμενον ἐμέ τε, πεὶν ἐς νόον βαλέσθαι ταῦτα, τέλεος ἀμείνονος κυρῆσαι. Ἢ μὲν Μεγασθένης παραχρῆμα ἠφάνισεν. *Megasthenes auctor est Nabucodrosorum Herculi ipso fortiorem fuisse, belloq; usque in Africam & Hispaniam illato quos inde deportaverat collocasse ad dextram Ponti oram. Præterea verò narrant de eo Chaldæi, quondam cùm regiam conscendisset,*

numine

numine aliquo afflatum eum hæc prædixisse. Ego Nabucodrosorus, ô Babylonii, imminentem vobis prænuntio calamitatem; quam ut arceant Parcæ nunquam eas aut Belus generis nostri auctor, aut regina Beltis permovere poterunt. Persicus veniet mulus, qui vestris Diis auxiliantibus servitium imponet. Hujus mali adjutor erit Medus, Assyriorum gloriatio. Vtinam eum, antequam cives prodat, Charybdis aut mare absorptum funditus interimat, aut ipse alio raptus erret per solitudines, ubi neque urbes neque hominum ulla sunt vestigia, ubi feræ pascantur, circumvolentque liberè aves, ut ibi inter rupes faucésque solus vagetur: utinàmque & ego felicem exitum sortitus fuissem, priusquam hæc animo meo obversarentur. Hæc ubi effatus erat, statim disparuit. Confer hæc postrema cum iis quæ in Danielis libro de hoc Nabuchodonosoro habemus. Prima illa ex Megasthene etiam Josephus habet libro x. antiquæ historiæ cap. 11. & ait exstare Indicorum iv. Habet ex Abydeno etiam hæc de Nabuchodonosoro Eusebius: Λέγεται δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θάλασσαν καλουμένην. Βῆλον δὲ σφέα παῦσαι, χώραν ἑκάστῳ ἀπονείμαντα, καὶ Βαβυλῶνα τείχει περιβαλεῖν· τῷ χρόνῳ δὲ ἰκνευμένῳ ἀφανισθῆναι. τειχίσαι δὲ αὖθις Ναβουχοδονόσορον, τὸ μέχρι τῆς Μακεδονίων ἀρχῆς διαμεῖναν, ἐὸν χαλκόπυλον. *Fama est ubi nunc est Babylon omnia aquam fuisse, dictam Mare. Id sustulisse Belum, agrosque distribuisse viritim, & mœnia circumjecisse Babyloni, quæ tempus aboleverit. Nova autem mœnia structa à Nabuchodonosoro, eáque mansisse ad imperii Macedonum tempora, portis æneis.* Postea. Ναβουχοδονόσορος δὲ διαδεξάμενος τὴν ἀρ-

χλιν᾽, Βαβυλῶνα μὴ ἐτείχισε τειπλῶ πέρι βάλῳ ὀν πεντεκαίδεκα ἡμέρῃσι, τόν τε Ἀρμακάλλιν ποταμὸν ἐξήγαγεν, ἐόντα κέρεος Εὐφρήτεω, τόν τε Ἀκεράκαρον, ὑφ᾽ ᾧ τῆς Σιππαρηνῶν πόλιος λάκκον ὀρυξάμενος, περίμετρον μὲν τεσσεράκοντα παρασαγγέων, βάθος δὲ ὀργυιέων εἴκοσι, πύλας ἐπέστητε, τὰς ἀνοίγοντες ἄρδεσκον τὸ πεδίον καλέουσι δ᾽ αὐτὰς ὀχετηγώμονας· ἐπετείχισε δὲ καὶ τὴν ἐρυθρὴν θαλάσσης τὴν ἐπίκλυσιν, καὶ Τερηδόνα πάλιν ἔκτισε κατὰ τὰς Ἀσσυρίων εἰσβολάς. τά τε βασιλείης δόξεσι ἔσχηται, κρεμαστὰς παραδείσους ὀνομάσας. *Nabuchodonosorus, ubi in imperium successerat, Babylona munivit tribus mœnibus, intra dies quindecim, & Narmaleam amnem, qui diversum est Euphratis, similque Acracanum amnem divertit. Tum in gratiam civitatis Sipparenorum, fossam effecit, quæ in ambitu haberet parasangas XL. in altum vicies quantum patent Phariæ manus, apposuitque septa quibus apertis irrigaretur ager. Ea septa appellant aquæductuum normas. Marique rubri eluvionem operibus circumdatis repressit, Teredonem condidit, ad reprimendos Arabum impetus, regiam præterea instruxit ex horibus, quas paradisos pensiles vocant.* Confer Danielem IV. 27. Strabo libro XV. ex eodem Megasthene hoc adfert: Ναυσχοδονόσορον δ᾽ τὸν παρὰ Χαλδαίοις εὐδοκιμήσαντα, Ἡρακλέους μᾶλλον καὶ ἕως στηλῶν ἐλάσαι. *Nabuchodonosorum, cujus apud Chaldæos fama, Herculem vincit, ad columnas venisse cum exercitu.* Fuere & alii qui ejus regis historiam attigere, sed quorum nunc nomina tantum supersunt. Diocles Persicorum secundo, Philostratus tum in Indicis, tum in Phœnicicis, qui Tyrum ab eo

eo obsessam ait per annos XIII. ut Josephus nos docet, tum Antiquæ Historiæ dicto jam loco, tum adversus Appionem priore, ubi ex Phœnicum Actis publicis hæc profert: Ἐπὶ Ἐθ-βάλου τοῦ βασιλέως ἐπολιόρκησε Ναβυχοδονόσορος τὴν Τύρον ἔτη τρία καὶ δέκα, μεθ' ὃν τὸν ἐβασίλευσε Βαὰλ ἔτη δέκα. μετὰ τοῦτον δίκαι-αι κατεστάθησαν καὶ ἐδίκασαν αὐτοὶ, Ἐκνίβα-λος Βασιλάχου μῆνας δύο, Χέλβης Ἀβδαίου μῆνας δέκα, Ἄββαρος ἀρχιερεὺς μῆνας τρεῖς, Μύτγων καὶ Γεράστρατος τοῦ Ἀβδηλίμου δικα-ιοῦντες ἔτη ἓξ, ὧν μεταξὺ ἐβασίλευσε Βαλάτο-ρος ἐνιαυτὸν ἕνα. τούτου τελευτήσαντος, ἀπο-στείλαντες μετεπέμψαντο Μέρβαλον ἐκ τῆς Βαβυλῶνος, καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη τέσσαρα τού-του τελευτήσαντος μετεπέμψατο τὸν ἀδελ-φὸν αὐτοῦ Εἴρωμον, ὃς ἐβασίλευσεν ἔτη εἴκοσιν, ἐπὶ τούτου Κῦρος Περσῶν ἐδυνάστευσεν. *Ithobalo apud Tyrios regnante Nabuchodonosorus Tyrum obsedit per annos* XIII. *Post hunc regnavit Baal annos* X. *Post hunc judices constituti sunt qui Tyrum rexere, Ecnibalus Baslachi menses duos. Chelbes Abdæi menses decem. Abbarus sacerdos summus menses tres, Mytgonus & Gerastratus Abdelimi judices fuere per annos sex, sed medio inter hos tempore annum unum cum potestate regia Tyro præfuit Balatorus. Quo mortuo misere Tyrii qui ex Babylone Merbalum advocarent. regnavit is annos* IV. *Hoc quoque mortuo advocarunt fratrem ejus Iromum, qui regnavit annos* XX. *Hujus temporibus Cyrus apud Persas potens fuit.* Hæc suppuratio quàm pulchrè cum sacris libris congruat, vide Josephum dicto contra Appionem libro. Sequitur ibidem apud Josephum de Hecatæo:

Πολλὰς μὲν δὴ ἡμῖν, φησὶν, ἀναστάσους αἰ Βαβυλῶνα Πέρσαι πέρσεον αὐτῆς ἐπολιορκημένας. *Nostrorum ille multa millia ait à Persis Babylonem translata.* Et de bello Senacheribi, & de deportatione per Nabuchodonosorum facta, vide Demetrii locum apud Clementem Strom. 1.

ET *aliorum Chaldæorum Regum*] Apud Berosum post modo prolata hæc sequebantur, Josepho duobus quos indicavimus locis id referente: Τῆς δὲ βασιλείας κύριος ἐγένετο ὁμώνυμος αὐτῷ Ἐυιλμαρόδαχος· ἔτος πρῶτος οὗτος πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶς, ἐπιβουλευθεὶς ὑπὸ τοῦ τοῦ ἀδελφοῦ ἔχοντος αὐτὸ Νεικλισσαρόρου ἀνῃρέθη, βασιλεύσας ἔτη δὲ μὴ δὲ τὸν ἀναιρεθῆναι τοῦτον, διαδεξάμενος τοῦ ἀρχὴν ὁ ἐπιβουλεύσας αὐτῷ Νεικλισσαρόρος ἐβασίλευσεν ἔτη τεσσαρα. τούτῳ ὁ Ναβοπολασσάρχος ὑπενόησεν μὲν ἡ βασιλεὺς πρῶτος ὢν μήνας ὀγδοα, ἐπιβουλευθεὶς δὲ διὰ τὸ πολλὰ ἐμφαίνειν κακοήθη, ὑπὸ τῆς φίλων ἀπετυμπανίσθη· ἀπολομένῳ δὲ τούτῳ, συναθόντες οἱ ἐπιβουλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τοῦ βασιλείαν παρέδωκαν Ναβοννήδῳ τινὶ τῆς ὑπὸ Βαβυλῶνος, ὄντι ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐπισυσσίτου. ἐπὶ τούτου τὸ τεῖχος τὸν ποταμὸν τοῖχον τῆς Βαβυλωνίων πόλεως ἔξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ ἀσφάλτου κατεσκευάσθη· ὕστερος δὲ τῆς βασιλείας αὐτῷ ὁ τῷ ἐπταικαιδεκάτῳ ἔτει, περιξηλωθὼς Κῦρος ὁ τῆς Περσίδος μυριάδων πολλῶν, καὶ καταστρεψάμενος τοῦ λοιπὴν Ἀσίαν πᾶσαν, ὥρμησεν ἐπὶ τῆς Βαβυλωνίας· ἀσθόμενος δὲ Ναβόννηδος τὴν ὁδὸν αὐτῷ, ἀπαντήσας μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ παραταξάμενος, ἡττηθεὶς τῇ μάχῃ καὶ συγχωρήσας ὀλίγο-

ὀλιγιστὸς, συνεκλείσθη εἰς τὴν Βόρσιππηνῶν πόλιν. Κῦρος δὲ Βαβυλῶνα καταλαβόμενος καὶ συντάξας τὰ ἔξω τῆς πόλεως τείχη κατασκάψαι, διὰ τὸ λίαν αὐτῷ πραγματικὴν καὶ δυσάλωτον φανῆναι τὴν πόλιν, ἀνέζευξεν ἐπὶ Βόρσιππον, ἐκπολιορκήσων τὸν Ναβόννηδον, τοῦδε Ναβοννήδου οὐχ ὑπομείναντος τὴν πολιορκίαν, ἀλλ' ἐγχειρίσαντος αὐτὸν πρότερον, χρησάμενος Κῦρος φιλανθρώπως, καὶ δοὺς οἰκητήριον αὐτῷ Καρμανίαν, ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβόννηδος μὲν οὖν τὸ λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγενόμενος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ, διέστρεψε τὸν βίον. *Regnum accepit filius ejus Evilmaradochus. Hic cum iniquè ac per malam libidinem res administraret, petitus insidiis Neriglissoroori, qui sororem ejus in matrimonio habebat, interiit, postquam per annos regnaverat decem. Eo sublato regni compos factus interfector ejus Neriglissoroorus imperium tenuit per annos quatuor. Hujus filius Laborosoarchodus puer adhuc regnum tenuit menses novem: sed quia pravæ in illo indolis multa signa apparerent, insidiis amicorum trucidatus est. Hoc mortuo cùm inter se coiissent ejus facinoris participes, communi consensu regnum detulere ad Nabonnidum ex Babyloniis unum, qui & ipse in eadem conjuratione fuerat. Hoc regnante meliora facta sunt ea quæ ad amnem erant ex latere & bitumine Babylonis mœnia. Cùm verò regni ejus annus ageretur decimus & septimus, venit ex Perside multo cum exercitu Cyrus, reliquáque Asia subacta ad Babylonem perrexit. Adventu ejus cognito Nabonnidus, occurrit magno & ipse exercitu, prælioque facto victus, cum paucis fugit, conclusitque se in urbem Borsippenorum*

rum. Cyrus autem Babylone capta constituit exteriora ejus munimenta diruere, quòd civitatem videret ad res novas mobilem, urbem verò capi difficilem: inde in Borsippum proficiscitur ad obsidendum Nabonnidum. Verùm is obsidionis non tolerans se dedidit. Cyrus benigne exceptum à Babylonia exire eum ad Carmaniam habitandam jussit. Atque ibi Nabonnidus transacto vitæ cætero diem suum obiit. Abydeni, post ea quæ modò attulimus de Nabuchodonosoro verba, hæc nobis servavit Eusebius dicto loco: Ὁ δὲ ἐκ παῖς Ἐνιλμαλουρουχὸς ἐβασίλευσε· τὸν δὲ ὁ κηδεστὴς ἀποκτείνας Νηριγλισάρης, λεῖπε παῖδα Λαβοσσοάρασκον· τούτου δὲ ἀποθανόντος βιαίῳ μόρῳ Ναβαννίδαχον ἀποδεικνῦσι βασιλέα, προσήκοντά οἱ οὐδέν. τῷ δὲ Κῦρος ἑλὼν Βαβυλῶνα, Καρμανίης ἡγεμονίην δωρέεται. *Post hunc filius regnavit Evilmaluruchus. Hujus interfector, qui affinis ipsi fuerat. Neriglissares, filium reliquit Labossoarascum. Hoc violenta morte exstincto, Babylonii Nabonnidum regem faciunt cum rege mortuo nullo junctum sanguine. Cyrus hunc, cùm Babylona cepisset, Carmaniæ præfecit.* Evilmaraduchus iste nominatur 11. Reg. xxv. 27. De cæteris vide Scaligerum. Ista de Babylone à Cyro capta congruunt cum istis Herodoti. Οὕτω Κῦρος ἤλαυνε ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνα. οἱ δὲ Βαβυλώνιοι ἐκστρατευσάμενοι ἔμενον αὐτόν. ἐπεὶ δὲ ἐγένετο ἐλαύνων ἀγχοῦ τῆς πόλιος, συνέβαλόν τε οἱ Βαβυλώνιοι, καὶ ἑσσωθέντες τῇ μάχῃ κατειλήθησαν εἰς τὸ ἄστυ. *Sic Cyrus in Babylonem movit. Babylonii autem educto contra exercitu eum exspectarunt. At postquam Cyrus urbi appropinquavit, pugnarunt cum eo Babylonii, sed prælio victi in intima urbis se recepe-*

ceperunt. Cum quibus confer Jeremiam LI. 30.30.31.de fuga ad Borsippa eundem Jeremiam LI.30. de exsiccato amnis alveo Herodotus consentit Jeremiæ LI.32. Verba Herodoti: Τὸν γὰρ ποταμὸν διώρυχε εἰσαγαγὼν εἰς τὴν λίμνην ἐοῦσαν ἕλος, τὸ ἀρχαῖον ῥέεθρον διαβατὸν ἐποίησε, ὑπονοστήσαντος τοῦ ποταμοῦ. *Amnem diffidit, parte ejus in lacum palustrem deducta, ac sic veterem alveum fecit pervium, aqua derivata*. An ea quæ de Belesi Chaldæo narrat Diodorus lib. II. ad Danielem possint referri, cui nomen Chaldæum fuit בלטשאצר Dan. I.7. cogitemus.

(d) QUI *Vaphres Ægypti Rex Jeremiæ*.] Ita Septuaginta & Eusebius vertunt quod in Hebræo Jeremiæ XLIV.3. est חפרע Fuit is Nabuchodonosoro coævus.

(e) APRIES *est Herodoto*.] Lib. II.

(f) CYRI.] Vide loca jam allata. Diodorum Siculum libro II. Ctesiam Persicis, Justinum libro IV. cap. 5. & sequentibus. Sub Cyro jacta Templi Hierosolymitani fundamenta, sub Dario consummatum opus, Beroso teste probat Theophilus Antiochenus.

(g) AD *Darium usque*.] Codomannum. Vide eosdem & Æschylum Persis, & scriptores rerum Alexandri. Sub hoc Dario summus Hebræorum Sacerdos fuit Iaddus Nehem. XII.22. is qui Alexandro victori ivit obviam, narrante Josepho Antiquæ historiæ libro I.8. His ipsis temporibus vixit Hecatæus Abderita celebratus Plutarcho libro de Iside, & Laërtio in Pyrrhone. Is de Judæis librum scripsit singularem, unde egregiam & urbis Hierosolymorum & Templi descriptionem depromsit Josephus adversus

Appionem

Appionem libro priore, quem locum habet Eusebius Præparationis Evangelicæ lib. IX. cap. 9. Uterque horum etiam Clearchi habent locum, qui Aristotelis verbis Judaicam sapientiam commendat. Laudatores etiam Judæorum, rerumque Judaicarum testes, Josephus dicto libro nominat Theophilum, Theodotum. Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem. Euemerum, Cononem, Zopyrionem & alios.

(*h*) QUÆ *ex Strabone & Trogo suprà attulimus.*] Libro I.

(*i*) MACEDONES *in Alexandriam magnis commodis eos invitarunt.*] Hecatæus Josepho descriptus in libro priore contra Appionem, de Judæis loquens: Οὐκ ὀλίγαι δὲ (nempe μυριάδες ex præcedentibus) καὶ μετὰ Αλεξάνδρου θάνατον εἰς ΑΙγυπτον καὶ Φοινίκην μετέστησαν, διὰ τὴν ἐν Συρίᾳ στάσιν. *Non pauca etiam millia post Alexandri mortem in Ægyptum & Phœnicen migrarant ob exortas in Syria seditiones.* Adde Philonem in Flaccum: Οτι οὐκ ἀποδέουσι μυριάδων ἑκατὸν τὴν Αλεξάνδρειαν καὶ τὴν χώραν Ιουδαῖοι κατοικοῦντες ἀπὸ τοῦ πρὸς Λιβύην καταβαθμοῦ μέχρι τῶν ὁρίων ΑΙθιοπίας: *Non minùs decies centenis millibus Judæos in Alexandria & regione circumsita habitare ab Africæ descensu ad fines Æthiopiæ.* Adde Josephum libro XII. cap. 2. 3. & sequentibus. Libro XIII. cap. 4 5. 6. 7. 8. XVIII. 10. Et habebant Judæi Alexandriæ jus civitatis. Josephus XIV. 17.

(*k*) CYRENAICA.] Josephus Antiquæ historiæ libro XVI. 10. & alibi. Actor. VI. 9. XI. 20.

(*l*) URBES

(l) URBES *Asiæ.*] Josephus XII. 3. XLV. 1. XVI. 4. Actor. XIX.

(m) MACEDONIÆ.] Act. XVII.

(n) LYCAONIÆ.] Act. XIV. 18.

(o) CYPRUS.] Act. XIII. 5.

(p) CRETA.] Actor. II. 11.

(q) ROMÆ.] Josephus XVIII. historiæ antiquæ cap. 5. Act. XVIII. 2. XXVIII. 17.

(r) EX HORATIO.] Lib. I. Sat. IV.

——*numero plures sumus: ut te*
Judæi cogemus in hanc concedere turbam.

Sat. V.

——*credat Judæus Apella,*

Sat. IX.

——*hodie tricesima sabbata,* &c.

(s) JUVENALI.]

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem.

Et quæ sequuntur Sat. XIV.

(t) MARTIALI,] III. 4.

Quod jejunia sabbatariorum.

Et alibi: ut VII. 29. & 34. XI. 97. XII. 57. Adde Rutilium itinerarii libro I.

Atque utinam nunquam Judæa subacta fuisset
Pompeii bellis, imperiòque Titi.
Latius excisæ pestis contagia serpunt,
Victorésque suos natio victa premit.

Quod ex Seneca desumtum, qui dixerat de iisdem Judæis: *Cum interim usque eo sceleratissima gentis consuetudo convaluit, ut per omnes terras recepta sit. Victi victoribus leges dederunt.* Locus est apud Augustinum de Civitate Dei libro VI. cap. II. Sceleratissimam gentem vocat tantum ob legum quæ Dei unius cultum damnabant neglectum, ut suprà notavimus, quo nomine & Socratem culpabat major Cato. Adde lautissimè

mè sparsi Judæi nominis testem Philonem in legatione: Οσον ἔστιν ἐν πολυανθρωπίᾳ, ὅπερ ἀπ' ἐξεδέξατο καθάπερ τῶν ἄλλων ἕκαστον μιᾶς χώρας τῆς ἀποκεκληρωμένης αὐτῷ μόνῳ περίβολος, ἀλλ' ὀλίγου δέω φάναι πᾶσα ἡ οἰκουμένη. κέχυται γὰρ ἀνά τε τὰς ἐπείρους καὶ νήσους ἁπάσας ὡς τῶν αὐθιγενῶν μὴ πολλῷ τινὶ δοκεῖν ἐλαττοῦσθαι. *Quanta illa gens est hominum numero, quam non ut cæteras una continet attributa regio, sed paullo minus terra tota. Diffusa enim est per terras continentes perque insulas omnes, ita ut videri possit ipsis indigenis non multo minor.* Dion Cassius libro XXXVI. de Judæorũ genere. Κολουσθὲν μὲν πολλάκις, αὐξηθὲν δὲ ἐπὶ πλεῖστον, ὥστε καὶ εἰς παῤῥησίαν τῆς νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Cohibita sæpè nihilominus aucta plurimum: ita ut & libertatem institutorum suorum evicerit.*

(*u*) TRECENTIS *ferme ante Christum annis.*] Vide Aristeam & Josephum libro XII. 2.

(*x*) PARTIM *paulo ante.*] Ut ab Onkeloso, fortè & ab Ionathane.

(*y*) PARTIM *non multo post.*] Vt à scriptore Thargumi Hierosolymitani & Josepho cæco, aut quisquis ille est qui Jobum, Psalmos, Proverbia, & quæ Hagiographa dicuntur, vertit, unus, sive plures.

(*z*) MULTI *Hebræi erant.*] Aut vicini Hebræis, ut Justinus qui fuit Samarita.

(*aa*) MULTI *Hebræas literas addidicerant.*] Vt Origenes, Epiphanius, maximè verò Hieronymus.

(*bb*) CUM *eos summa religione describere, ac conferre soleant.*] Josephus priore contra Appionem: Δῆλον δ' ἐστὶν ἔργῳ πῶς ἡμεῖς τοῖς ἰδίοις γράμμασι πεπιστεύκαμεν· τοσούτου γὰρ αἰῶνος

τος ἤδη παρῳχηκότος, οὔτε προσθεῖναί τις οὐδὲν, οὔτε ἀφελεῖν αὐτῷ, οὔτε μεταθεῖναι τετόλμηκεν. *Quantam verò fidem nos scriptis apud nos receptis habeamus, rebus ipsis apparet. Cùm enim tot secula transierint, nemo aut addere quicquam, aut demere, aut mutare aliquid est ausus.* Vide legem Deut. IV. 1. Thalmudem titulo Schebuoth.

HUGO-

HUGO GROTIUS
DE VERITATE RELIGIONIS *CHRISTIANÆ.*

LIBER IV.

Refutatio specialior religionum à Christiana discrepantiũ.

QUARTUS liber, initio facto ab ea voluptate, quam plerique homines capiunt ex spectaculo alieni periculi, cum ipsi extra periculum positi sunt, ostendit, summam Christiani hominis in hac vita eam esse debere, ut non modo de reperta veritate sibi gratuletur, sed & aliis, qui in variis errorum anfractibus palabundi versantur, opem ferat, & tanti boni participes faciat. Quod nos aliquo quidem modo conatos facere Libris prioribus, quia veri demonstratio in se contineat erroris refutationem: sed tamen, cum singula religionum genera, quæ se Christianis opponunt, Paganismus puta, Judaismus, & Mahumetismus, præter id

id quod inter se habent commune, proprios quosdam errores habeant, & peculiaria quædam argumenta, quæ nobis soleant opponere, non absre fore, si specialem adversus hæc singula disputationem instituamus, rogatis lectoribus, ut & à studiis, & à longa consuetudine, tanquam bonæ mentis impedimentis, judicium liberent, quo æquiore animo de iis, quæ dicenda sunt, cognoscant.

Ac primum Paganismi. Unum tantum esse Deum.

II Ac primum adversus Paganos dicimus, si plures Deos statuant æternos & æquales, id jam primo libro satis refutatum, cum docuimus, unum duntaxat esse Deum rerum omnium causam. Quod si Deorum nomine vocent mentes creatas homine superiores, eas aut bonas esse aut malas. Si bonas dicant, primum constare ipsis deberet hoc an bonæ sint, (a) ne forte periculose labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes: tū vero ratio exigit, ut evidens aliquod in ipso cultu discrimen sit inter Deū summum, & has mentes: deinde sciendum esset, quis inter eas mentes sit ordo, quid à quaque boni exspectari possit, quo quamque honore affici velit rex summus: quæ omnia cum desint in ipsorum religione, satis hinc appareret, quam ea nihil in se certi habeat:

Mentes creatas bonas esse aut malas. Bonas non colendas, nisi ad præscriptum summi Dei.

quantoque facerent tutius, si ad unius Dei summi cultum se transferrent; quod sapientis hominis esse officium, (*b*) etiam Plato dixit; eoque magis, quia cum bonæ mentes Dei summi ministræ sint, (*c*) non possit eas non sibi addictas habere, qui Deo utatur propitio.

ANNOTATA.

(*a*) *NE fortè periculosè labantur, inimicos pro amicis, transfugas pro legatis recipientes.*] II. Cor. XII. 14. Porphyrius secundo de abstinendo ab animatis: Διὰ μέν τοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ ἅπασα γοητεία ἐκτελεῖται. τούτους γὰρ μάλιστα καὶ τὴν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν πάσης φαντασίας ἐπιτηδεύοντες· οὗτοι γὰρ ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατουργίας ἀπατῆσαι. δι' αὐτῶν φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες· ἀκολασία γὰρ πᾶσα καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης διὰ τούτων καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη, τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον. βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ, καὶ ἡ προεστῶσα δύναμις αὐτῶν δοκεῖν θεὸς εἶναι. *Per illos oppositos diis omnis ars malefica perficitur. Nam qui per malas artes animis illudere ac res pravas efficere student, illos Spiritus & eorum præsidem maximè colunt. possunt enim hi prodigiorum specie imponere. Per hos philtra & alia ad amores pertinentia miseri homines sibi quærunt, Omnis enim mala libido & opum spes & gloriæ ab his maximè Spiritibus, præcipuè verò fraudes. Mendacium enim his proprium. Dii siquidem esse volunt, & qui eorum princeps est Deus ipse haberi.* Deinde de Ægyptiis Sacerdotibus: OI δὲ εἶναι

γαι μὲν ἔξωθεν τίθενται τὸ ὑπήκοον γένος ἀπατηλῆς φύσεως, παντόμορφόν τε καὶ πολύτροπον, ὑποκινούμενον καὶ θεὸς καὶ δαίμονας καὶ ψυχὰς τεθνηκότων, καὶ διὰ τοῦτο πάντα δυνάσθαι τοὺς δοκοῦντας ἀγαθῶν ἢ κακῶν εἶναι· ἐπεὶ εἰς τάγε ὄντως ἀγαθὰ, ἅπερ εἰσὶ κατὰ ψυχὴν, μηδὲν καθάπαξ συμβαλέσθαι δύναν θ', μηδὲ εἰδέναι ταῦτα, ἀλλὰ κακοχολεύεσθαι καὶ τωθάζειν, καὶ ἐμποδίζειν πολλάκις τοῖς εἰς ἀρετὴν ἀφικομένοις, πλήρεις τε εἶναι τύφου καὶ χαίρειν ἀτμοῖς καὶ θυσίαις. *Illi verò illud quidem extra controversiam ponunt, esse genus quoddam spirituum omni fraudulentiæ inserviens, multiforme, versutum, quod modò deos simulat, modò dæmonas, modò mortuorum animas, eòque modo omnia eos posse immittere quæ bona quæq; mala habentur. Ad vera autē bona quæ in animo consistunt, nihil eos posse, neq; eorum eos habere notitiam, sed malè uti illo, ludificari & impedire eos qui in via sunt ad virtutem, plenos esse fastûs, gaudentes nidoribus & victimis.* Arnobius libro IV. adversus Nationes: *Si magi haruspicum fratres suis in actionibus memorant antitheos sæpè obrepere pro veris: esse autem hos quosdam materiis ex crassioribus spiritus qui Deos se fingunt.* Idem sensus est, ne nimium multa transcribam, apud Iamblichum de mysteriis Ægyptiorum lib. III. cap 32. & libro IV. cap. 17.

(*b*) ETIAM *Plato dixit.*] Μετὰ μὲν Διὸς ἡμῖν· ἄλλοι δὲ μετὰ ἄλλων δαιμόνων. *Cum Jove nos: cum aliis diis alii.* Citat Origenes contra Celsum VIII.

(*c*) NON *possit eas non sibi addictas habere,*

qui Deo utatur propitio.] Pulchrè hoc exſequitur Arnobius libro III.

Malos ſpiritus adoratos à Paganis probatur, & oſtenditur quam id ſit indignum.

III. At vero non bonas, ſed malas fuiſſe mentes, quibus paganorum cultus impendebatur, non levibus conſtat argumentis. Primum, (a) quod cultores ſuos non rejecerunt ad cultum ſummi Dei, imo eum cultum, quantum poterant, ſuſtulerunt, aut ſaltem omnibus modis ſummo Deo in cultu æquari voluerunt. Secundo, quod unius ſummi Dei cultoribus mala maxima procurarunt, concitatis in ipſorum pœnas magiſtratibus & populis. Nam cum poëtis impune liceret Deorum parricidia & adulteria canere, & Epicureis divinam providentiam è rebus tollere, neque ulla eſſet religio alia tam ritibus diſſona, quæ non in ſocietatem admitteretur, ut Ægyptiaca, Phrygia, Græca, Thuſca ſacra Romæ: ſoli Judæi paſſim (b) deridiculo erant, ut ex ſatyris & epigrammatis apparet, (c) interdum & relegabantur. (d) Chriſtiani vero præterea etiam atrociſſimis afficiebantur ſupplicii, cujus rei non alia poteſt reddi cauſa, quam quod hæ duæ ſectæ unum Deum venerarentur, cujus honori recepti dii adverſabantur, non tam inter ſe, quam illius æmuli. Tertio ex modo cultus, qui bonam honeſtam

honeſtamque mentem non deceat,(*e*) per ſanguinem humanum,(*f*) per nudorum hominum in templis curſationem, per ludos (*g*) & ſaltationes plenas ſpurcitiæ, qualia nunc etiam conſpiciuntur apud Americæ & Africæ populos paganiſmi tenebris obſitos. Imo quod eſt amplius, & olim fuerunt, & nunc ſunt populi, qui malas mentes adorant, quas tales norunt & profitentur, (*h*) ut Arimanium Perſæ, Græci Cacodæmonas, (*i*) Vejoves Latini, & nunc alios Æthiopum & Indorum quidam: quo nihil poteſt magis impium excogitari. Nam cultus religioſus quid eſt aliud,quam teſtimonium ſummæ bonitatis, quam agnoſcas in eo quem colas? qui ſi malo ſpiritui impenditur, falſus eſt ac mendax, & in ſe continet rebellionis crimen, cum debitus regi honos non modo ei ſubtrahitur, ſed & in deſertorem ejus atq; hoſtem transfertur. Stulta autem eſt perſuaſio, qua fingunt, Deum bonum id non vindicaturum, quia id a bonitate alienum eſſet. Nam (*k*) clementia ut juſta eſt, ſuos habet limites, & ubi ſcelera modum excedunt, pœnam juſtitia ex ſe quaſi neceſſario producit. Neque minus culpandum, quod metu adductos ſe dicant malis mentibus præſtare obſequium: cum is qui

ſumme

ſumme bonus eſt, ſit etiam ſumme communicativus, ac proinde etiam naturarum cæterarum productor. Quod ſi eſt, ſequitur, ut in naturas omnes, tanquam opificia ſua, jus ſupremum habeat, ita ut ab earum nulla aliquid poſſit fieri, quod ipſe plane impedire cupiat: quibus poſitis, facile colligitur, ei qui Deum ſummum ac ſumme bonum faventem habeat, malos ſpiritus non amplius nocere poſſe, quam Deus ille boni alicujus cauſa velit pati, ut fiat. Neque vero à malis ſpiritibus quicquam impetrari poteſt, quod non rejiciendum ſit; quia (*l*) malus, bonum cum ſimulat, tunc eſt peſſimus, & (*m*) hoſtium munera inſidiæ ſunt.

ANNOTATA.

(*a*) QUOD *cultores ſuos non rejecerunt ad cultum ſummi Dei.*] Bene hoc exſequitur Auguſtinus de Civitate Dei libro x. cap. 14. 16. 19.

(*b*) DERIDICULO *erant.*] Ut curti, recutiti, ſabbatarii, nubium & cœli adoratores, clementes in porcos.

(*c*) INTERDUM *& relegabantur.*] Joſ. XVIII. 5. Tacitus Annalium II. Seneca epiſtola CIX Act. XVIII. 1. Suetonius Tiberio c. XXXVI.

(*d*) CHRISTIANI *vero præterea etiam atrociſſimis afficiebantur ſuppliciis.*] Tacitus Annalium XV. quo & illa pertinent Juvenalis:

——*tæda lucebis in illa*
Qua ſtantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latus mediam ſulcus diducit arenam.

(*e*)

(e) PER *ſanguinem humanum.*] Vide quæ hac de re dicta libro 11.

(f) PER *nudorum hominum in templis curſationem.* Ut in Lupercalibus. Livius libro 1. Plutarchus Antonio, & alii.

(g) ET *ſaltationes plenas ſpurcitiæ.*] Ut in Floralibus, Ovidius quarto Faſtorum. Adde Tatianum, Origenem octavo contra Celſum.

(h) VT *Arimanium Perſæ.*] Plutarchus de Iſide & Oſiride: Diogenes Laërtius in præfatione

(i) VE JOVES *Latini.*] Cicero 111. de natura deorum.

(k) CLEMENTIA *ut juſta ſit ſuos habet limites.*] *Quomodo diliges, niſi times non diligere?* Tertullianus adverſus Marcionem 1.

(l) MALUS *bonum cùm ſimulat tunc eſt peſſimus.*] Syri mimi verſus.

(m) HOSTIUM *munera inſidiæ ſunt.*] *Sophocles* :

Ἐχθρῶν ἄδωρα δῶρα, κ' οὐκ ὀνήσιμα.
Damnoſa ab hoſte dona, quin nec dona ſunt.

Contra cultum exhibitum hominibus vitæ functis, in paganiſmo.

IV. Fuerunt & pagani, & ſunt nunc etiam, qui vita functorum hominum animis cultum exhibere ſe aiunt: ſed primum hic quoque cultus diſtinguendus notis conſpicuis fuerat à ſummi Dei cultu: tum vero inanes ſunt ad illos preces, niſi ab illis animis aliquid nobis tribui poſſit, de quo nihil cultoribus conſtat; nec quicquam eſt cur magis id dicant fieri, quam non fieri. Illud vero peſſimum, quod quibus hominibus hunc honorem habuerunt,

ii comperiuntur magnis vitiis fuisse insignes: ebriosus Bacchus, mulierosus Hercules, impius in fratrem Romulus, in patrem Jupiter: ita ut illorum honos ad Dei veri & probitatis ipsi placentis ignominiam redundet, (a) dum vitiis satis per se abblandientibus addit ex religione commendationem.

ANNOTATA.

(a) DUM *vitiis satis per se adblandientibus addit ex religione commendationem.* Exemplum vide in Eunucho Terentiana Actu III. Scena V. Cyprianus epistola II. *Deos suos quos venerantur, imitantur. Fiunt miseris & religiosa delicta.* Augustinus epistola CLII. *Nihil homines tam insociabiles reddit vitæ perversitate, quam illorum deorum imitatio, quales commendantur & describuntur literis eorum.* Chalcidius in Timæo: *Itaque factum ut pro gratia quæ ab hominibus debetur divinæ providentiæ, origo & ortus sacrilegio panderetur.* Vide locum totum.

Contra cultum exhibitum astris & elementis.

V. Vetustior isto fuit cultus astrorum, & quæ elementa dicimus, ignis, aquæ, terræ: ne ipse quidem magno vacans errore. Nam cultus religiosi pars maxima sunt preces, quæ adhiberi, nisi stulte, non possunt nisi apud naturas intelligentes. Tales autem non esse eas, quæ elementa dicimus, sensu quodammodo apparet. De astris

strîs si quis aliud affirmaverit, nihil habebit, quo id probet, cum ex astrorum operationibus, quæ naturarum sunt indices, nihil tale possit colligi; imo contrarium satis aperte colligitur ex motu non vario, qualis est eorum quæ voluntatem habent liberam (a) sed rato atque præscripto. Jam verò alibi ostendimus, astrorum cursus ad hominum usus esse temperatos; unde homo agnoscere debuit, se Deo & similiorem parte sui potiore, & cariorem esse, ac proinde nobilitati suæ injuriam se facere, si se iis rebus subjiciat, quas Deus ipsi donaverit: cum contra pro illis Deo gratias agere debeat, quod ipsæ pro se non possunt, aut posse non docentur.

ANNOTATA.

(a) SED *rato atque præscripto.*] Quo argumento motus quidam rex Peruanus negabat solem esse posse Deum. Vide historiam Incharum.

VI. Illud vero indignissimum, quod & (a) ad bestiarum cultum delapsi sunt homines, Ægyptii præsertim. Quanquam enim in quibusdam aliqua se ostendit quasi umbra intelligentiæ; ea tamen ipsa nihil est, si ad hominem spectetur, cum nec internos conceptus distinctis vocibus scriptu-

Contra cultum animantibus mutis exhibitum.

ſcripturaque explicent, neque opera diverſorum generum faciant, neque ejuſdem generis opera diverſo modo, multo minus numerorum, dimenſionum, cœleſtiumque curſuum cognitionem aſſequantur. (*b*) Contra vero homo validiſſima quæq; animantia, feras, aves, piſces capit ſolertia ingenii ſui, partim etiam ſub leges ſuas ſubigit: ut elephantas, leones, equos, boves: ex iis, quæ maxime ſunt noxia, utilitates ſibi deducit, ut medicamenta ex ſerpentibus: hunc certe uſum ex omnibus habet, quem ipſæ ignorant, quod corporum compagem, ſitumq; partium ſpeculatur, & tum ſpecies, tum genera inter ſe comparans, hic quoq; ſuam dignitatem diſcit, quanto humani corporis perfectior cæteris nobiliorq; ſtructura eſt: quæ ſi quis rectè conſideret, tantum abeſt, ut pro diis animantia colat cætera, potius ſeſe illorum quaſi deum quendam ſub ſummo Deo conſtitutum arbitrabitur.

ANNOTATA.

(*a*) AD *beſtiarum cultum delapſi ſunt homines, Ægyptii maximè.*] De quibus Philo in legatione: οἱ κύνας καὶ λύκους καὶ λέοντας καὶ κροκοδείλους, καὶ ἄλλα πλείονα θηρία καὶ ἔνυδρα καὶ χερσαῖα καὶ πτηνὰ θεοποιοῦντες. *Qui canes, leones, lupos, crocodilos, aliáque terreſtria, aquatica, volucria animantium pro diis habent.* Adde longam ea de

re dissertationem libro 1. Diodori Si-

(b) CONTRA *verò homo validissima quæque animantia, feras, aves, pisces capit solertia ingenii sui.*] Euripides Æolo:

Βραχύ τι δ' ἀνθρ' ἀνίσχυρος,
Ἀλλ' ποικιλίαις μηχαναῖς
Λαμᾷ θῦλα πάντα,
Χθονίων τ' ἀελλων τε παιδεύματα.

Vis exigua est, quamcunque homini
Natura dedit: sed consiliis
Variis artes, quæ nata mari
Et quæ terra cœloque domant.

Antiphon:

Τύχην κρατοῦμεν ὧν φύσει κρατούμεθα.

Natura quorum superat, arte hæc vincimus.

Non malè hinc explices quod est Gen. 1. 26. & Psal. VIII. 8. Latiorem hac de re dissertationem qui desiderat, videat Oppianum initio quinti de Piscatu, & Basilium in Hexaëmeron Homilia X, Origenes contra Celsum libro IV. Καὶ ἐπισκεψάσθω δὲ ὁ ἡμᾶς πλανᾶσθαι ἡγούμενος μόνα βούλημα ἡμῖν λόγου ἢ παντὸς ὅσον ἐπιτέλλον, οὐ δοκεῖ ἔχειν τὰ θεῖα. ἡμεῖς γοῦν οἱ πολλῷ πρὸ σώματος τῶν ζώων ἀσθενέστεροι, πολλῶν δὲ καὶ αἰσθήσεων βραχύτεροι, κρατοῦμεν διὰ τὴν σύνεσιν τῶν θείων, καὶ τὰ μὲν πτηνὰ τῶν ἐλέφαντας ἡμερεύομεν, τὰ μὲν πτηνὰ τιθασεύοντες, ὡσαύτως ὄντες τῇ φύσει καὶ τῶν πτηνῶν, ἢ μὴ δοκούντων ἡμῖν χρείαν παρέχειν ἐν τῇ τιθασείᾳ, ἕνεκα μὴ τῆς ἡμετέρας ἐσμεν ἀσφαλείας, ὅτε ὅτε μὲν βαλλόμεθα ἔχομεν τὰ τοιαῦτα θεῖα κατακεκλεισμένα, ὅτε δὲ χρήζομεν τροφῆς τῆς ἀπὸ τῶν σωμάτων αὐτῶν, οὕτως αὐτὰ ἀναιρεῖ-

μεν

μεν ὡς καὶ τὰ μὴ ἄχρια τῆς ζώων. Δῆλα δὲ πάντα τῷ λογικῷ ζώῳ καὶ τῆς φυσικῆς αὐτῷ συνέσεως κατεσκεύασεν ὁ Δημιουργός. *Vel hinc videas quàm validum nobis auxilium datum est intellectus, quantóque præstet omnibus armis quibus instructas feras videmus. Nos enim corpora habentes multo imbecilliora, & immensum minora aliorum animantium corporibus, horum tamen potimur vi mentis, & elephantes illos tantos venamur, quæque sunt ita nata ut mansuescere possint, ea nostræ naturæ mansueta subdimus: quæ verò aut talia non sunt, aut nullam ex mansuetudine utilitatem nobis promittunt, ea cum nostra securitate ita tractamus, ut cum lubet ea tenemàs conclusa: ubi eorum carne ad victum indigemus, ea non minùs facilè quàm mansueta animalium interficimus. Apparet igitur à summo opifice facta cuncta serva animanti ratione utenti, & agnato ei intellectui.* Claudius Neapolitanus apud Porphyrium de non esu animantium primo sic de homine loquitur: Ὃς γὰρ ἀλόγων δεσπόζει πάντων, ὡς ὁ Θεὸς ἀνθρώπων. *Qui mutis animantibus omnibus dominatur non minus quàm hominibus Deus.*

Contra cultum exhibitum iis rebus quæ subſtantia non ſunt.

VII. Adoratas legimus à Græcis, Latinis, atque aliis etiam, eas res, quæ non subsistunt, sed aliarum rerum sunt accidentia. Nam ut scæva illa (a) Febrim, Impudentiam, & similia omittam: Sanitas nihil est aliud, quam partium corporis recta temperies: Fortuna bona similitudo eventus cum hominis desiderio: affectus vero, qua-

(a)

ales Amor, Metus, Ira, Spes, atque alia
consideratione rei vel bonæ, vel malæ,
ilis, vel difficilis, motus quidam in ea a-
mi parte, quæ corpori per sanguinem
axime connectitur, qui sui juris non
nt, sed voluntatis tanquam dominæ im-
rio subsunt, certe quod durationem ac
rectionem eorum attinet. Virtutes vero,
rum diversa sunt nomina, circa utilis e-
ctionem prudentia, in periculis subeundis
rtitudo, in abstinentia alieni justitia, in
luptatum moderatione temperantia, &
orro alia, pronitates quædam sunt ad re-
tum in animo longa exercitatione adul-
æ, quæ ipsæ ut augeri, ita et neglectu mi-
ni, imo et interire in homine possunt.
(b) Honor vero, cui & ipsi templa dicata
gimus, aliorum est de aliquo tanquam
rtute prædito judicium; quod sæpe &
alis contingit, & bonis non contingit, in-
enita hominibus errandi facilitate. Hæc
ergo cum non subsistant, ac proinde rebus
ubsistentibus dignitate comparari neque-
nt, neq; precum aut venerationis intelle-
tum habeant ullum, pro diis colere à re-
ta ratione alieniſſimum est, cum ob hæc
ipsa is colendus sit, à quo hæc dari con-
servariq; possunt.

ANNO-

ANNOTATA.

(a) FEBRIM, *Impudentiam.*] Cicero de legibus II.

(b) HONOR *verò, cui & ipsi templa dicavimus.*] Cicero dicto loco. Livius lib. XXVII

Solutio objectionis Paganorum sumptæ à miraculis apud ipsos.

VIII. Solent à Paganis ad religionis suæ commendationē miracula adferri: sed adversus quæ multa excipi possint. Nam qui sapientissimi inter ipsos Paganos fuere, multa horum, (a) ut nulla idonea testium fide suffulta, planeque conficta rejiciunt. Quædam quæ facta dicuntur, contigerunt in recessu, nocte, coram uno aut altero, quorum oculis falsa rerum specie per alius sacerdotum imponi facile potuit. Sunt & alia, quæ admirationem tantum sui conciverunt apud ignaros rerum naturalium, præcipue occultarum proprietatum; quale quid accideret, si quis apud populos ejus rei ignaros magnete ferrum duceret: (b) quibus artibus Simonem & Apollonium Tyaneum valuisse, à multis proditum est. Non negem, conspecta & quædam his majora, quæ ex causis naturalibus sola humana vi non potuerint elici; sed talia tamen quæ vim vere divinam, id est omnipotentem, non desiderarent, cum ad eas sufficerent spiritus inter Deum hominemque interpositi, qui pro sua celeritate, efficacia,

cia, atque solertia, facile possent dissita transferre, & quamvis diversa componere ad effectus tales, qui homines in stupo-rem darent. Sed spiritus, per quos id effectum est, bonos non fuisse, ac proinde nec bonam religionem, jam ex iis, quæ supra diximus, apparet; tum inde etiam, (c) quod certis carminibus invitos se cogi dicerent, cum tamen inter sapientissimos etiam Paganorum constet, in verbis nullam talem vim esse posse sitam, sed suadendi tantum, idque pro modo significationis. Est & illorum nequitiæ indicium, quod (d) in amorem sæpe hujus aut illius hunc illumve renitentem se pellecturos suscipiebant, aut vani pollicitatione, aut effectu injurioſi, (e) cum hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium interdicant. Neque est, quod miretur quisquam, passum esse summum Deum, ut mira quædam à pravis spiritibus ederentur, (f) cum deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant. Tum vero impotentiæ eorum argumentum, quod eorum opera nullum insigne bonum secum adferebant. Nam & si qui visi sunt in vitam revocati, non permanserunt in vita, nec viventium functiones exercuerunt. Quod si quid aliquando

liquando à divina pollentia procedens in Paganorum conspectu apparuit, non tamen prædictum est id eventurum ad probandam ipsorum religionem; unde nihil impedit, quo minus divina efficacia causas sibi longe alias propositas habuerit. Exempli causa, si verum est per Vespasianum cæco visum esse redditum, factum id est (g) ut is, hac re venerabilior, Imperium Romanum facilius adipisceretur: lectus quippe Deo judiciorum ipsius in Judæos minister: similesque aliorum prodigiorum causæ existere potuerūt, quæ cum religione nihil haberent commune.

ANNOTATA.

(a) UT *nulla idonea testium fide suffulta, planéque conficta rejiciunt.*] Livius initio: *Quæ ante conditam condendámve urbem poëticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec affirmare, nec refellere in animo est. Datur hac venia antiquitati, ut miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat.*

(b) QUIBUS *artibus Simonem & Apollonium Tyaneum valuisse a multis proditum est.*] Tatianus: Εἰσὶ μὲν οὖν καὶ νόσοι καὶ διάστασις τοῦ ἀνθρώπου ὕλης. Δαίμονες δὲ αὐτοὶ τούτων τὰς αἰτίας, ἐπειδὰν συμβαίνωσιν, ἑαυτοῖς προσγράφουσι. *Sunt enim morbi & dissidia quædam in materia hac nostra: Ea cùm eveniunt, dæmones eorum causas sibi asscribunt.*

(c)

(c) QUOD *certis carminibus invitos cogi se dicerent.*] Oraculum Hecates apud Porphyrium.

Ἦλυθον εἰσαΐσασα τεῆς πολυφράδμονος ἰυγῆς,
Ἣν θνητῶν φύσις ἔυρε, θεῶν ὑποθημοσύνησι.
Advenio precibus sapientibus indigitata
Quas genus humanum monitu reperere deorum.

Item:

Τίπτε μ' ἀεὶ θείοντος ἀπ' αἰθέρος ὧδε κατίζων
Θεσπεσίοις Ἑκάτην με θέλων ἐπέδησας ἀνάγκῃ.
Cujus egens Hecatèn me summo ex æthere tractã
Carmine vinxisti, superos cui cogere fas est?

Et Apollinis apud eundem:

Καὶ δὴ μὲν οὐκ ἐθέλοντος, ἐπεὶ μ' ἐπέδησας ἀνάγκῃ.
Invitum me audi, quando me lege ligasti.

Hi sunt secretarum artium ritus, quibus affantur nescio quas potestates, ut Arnobius loquitur ὑπαγωγασμοὺς δῆλας ταῖς ἐπῳδαῖς ποιούσης, quasi eas sibi famulas carminibus fecissent, ut Clemens explicat. Minarum formula est apud Iamblichum in mysteriis Ægyptiorum lib. IV. c. 5. 6. 7. Habet eadem Lucanus libro IX. in verbis minoris Pompeii, & ex Porphyrio Eusebius libro V cap. 10. Præpar. Alias formulas comminationum habes apud Lucanum, ubi de Erichto agit, & Papinium ubi de Tiresia.

(d) IN *amorem sæpè hujus aut illius, hunc illúmve renitentem se pellecturos suscipiebant.*] Vide Pharmaceutriam Theocriti & Virgilii. Vide Porphyrii confessionem apud Eusebium lib. V. Præpar. cap. 17. & apud Augustinum libro X. de Civitate Dei capite XI. Vide eundem Porphyrium libro II. de non esu animantium, &

Origenem contra Celsum libro VII.

(e) CUM *hoc etiam humanæ leges tanquam veneficium interdicant.*] L. Ejusdem §. adjectio D. ad legem Corneliam de Sicariis & Veneficis. L. si quis §. qui abortionis D. de pœnis. Paulus sententiarum lib. v. Tit. XXIII.

(f) CUM *deludi talibus præstigiis meriti essent, qui à veri Dei cultu pridem defecerant.*] Deut. XIII. 3. II. Thess II. 9. 10. Ephes. II. 2. 3.

(g) UT *is hac re venerabilior imperium Romanum facilius adipisceretur.*] Tacitus Historiarum I. v. *Multa miracula evenêre, quîs cœlestis favor & quædam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur.* Dixerat antè Historiarum I. *Occulta lege fati & ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium post fortunam credidimus.* Suetonius eadem miracula narraturus sic præfatur cap. 7. *Auctoritas & quasi majestas quædam, ut scilicet inopinato & quasi novo principi deerat: hæc quoque accessit.* Eundem Suetonium vide paulo ante c. 5. Josephus de eodem Vespasiano libro Belli Judaici III. c. 27. Τῶ θεῶ διεγείροντι αὐτὸν εἰς ἡγεμονίαν ἤδη καὶ τὰ σκήπτρα δι' ἑτέρων σημείων προσανύοντι. *Deo jam illum excitante ad principatum, aliisq; etiam signis ei sceptra præsignificante.*

Et ab oraculis.

IX. Eadem ferme omnia aptari possunt, & ad id solvendum, quod de oraculis opponunt, præcipue quod diximus, meritos eos homines, ut sibi illuderetur, contemptis illis notitiis, quas cuiq; ratio aut vetustissima traditio suggerit. Tum vero

(a)

(a) verba oraculorum ferme ambigua, & quæ facile interpretationem ex qualicunq; eventu acciperent. Quod si quid definitius prædictum ab illis, non tamen necesse est ab omniscia mente profectum, cum aut talia sint, quæ ex causis naturalibus jam existentibus præsentiri poterant, (b) sicut medici quidam venturos morbos prædixerunt, aut probabiliter ex eo, quod plerumque evenit, conjectari, (c) quod & à rerum civilium peritis factu sæpe legimus. Quod si quando etiam apud Paganos aliquorum vatum opera usus est Deus ad ea prædicenda, quæ causas certas nullas extra Dei voluntatem habere poterant; non id pertinuit ad confirmandam religionem Paganicam, sed magis ad eam evertendam: qualia sunt (d) quæ apud Maronē extant Ecloga quarta ex Sibyllinis carminibus deprompta, quibus ille id nesciens Christi adventum & beneficia nobis depingit. Sic in iisdem Sibyllinis erat, (e) pro rege agnoscendum, qui vere rex noster esset, & (f) ab Oriente venturum, qui rerum omnium potiretur. (g) Apollinis oraculum apud Porphyrium legitur, quo ait, cæteros Deos aërios esse Spiritus, colendum autem unum Hebræorum Deum: cui dicto si parent Apollinis cultores, jam tales esse desi-

nunt: si non parent, suum Deum mendacii accusant. Adde jam quod, si *S*piritus illi suis oraculis consultum voluissent humano generi ante omnia generalem proposuissent vivendi normam, & certam fidem fecissent remunerationis, quæ maneret ita viventes, quorum neutrum ab ipsis factum est. Contra (*b*) laudati sæpe eorum carminibus reges quamvis improbi, (*i*) pugilibus decreti honores divini, (*k*) pellecti homines in amores etiam non legitimos, (*l*) ad mala lucra captanda, (*m*) ad cædes faciendas, quæ multis exemplis demonstrari possent.

ANNOTATA.

(*a*) VERBA *oraculorum ferme ambigua.*] Vide Oenomai hac de re loca apud Eusebium lib. IV cap. 20. 21. 22 23. 24. 25. 26. Hinc Phœbus dictus Græcis λοξίας. Flexiloqua & obscura oracula Apollinis dicit Cicero de divinatione II. *Utrum eorum accidisset*, inquit, *verum oraculum fuisset.*

(*b*) SICUT *medici quidam futuros morbos prædixerunt.*] Chalcidius ad Timæum: *Aut enim alitum volatu, aut extis, aut oraculis homines præmonentur, prædicente aliquo propitio dæmone, qui sit eorum omnium quæ deinceps sequuntur scius, perinde ut si medicus juxta disciplinam medendi dicat vel exitium vel sanitatem.* Et terræ motus Anaximander & Pherecydes. Plin. lib. II. cap. 79.

(*c*) QUOD *& à rerum civilium peritis fa-*

Etum

tum sæpè legimus.] Scriptor vitæ Attici: *Ei rei sunt indicio, præter eos libros in quibus de eo facit mentionem* (Cicero) *qui in vulgus jam sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum missarum: quæ qui legat non multum desideret historiam contextam illorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, mutationibus reipublicæ perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat: & facile existimari possit, prudentiam quodammodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum quæ vivo se acciderunt futura prædixit, sed etiam quæ nunc usu veniunt cecinit ut vates.* Cicero verè de seipso libri sexti epistola sexta. *Quo in bello nihil adversi accidit non prædicente me. Quare quum ut augures & astrologi solent, ego quoque augur publicus ex meis superioribus prædictis constitui apud te auctoritatem augurii & divinationis meæ, debebit habere fidem nostra prædictio. Non igitur ex alitis involatu, nec ex cantu sinistro oscinis, ut in nostra disciplina est, nec ex tripudiis solistimis aut somniis tibi augur: sed habeo alia signa quæ observem.* Sic Solon prædixit à Munychia maxima mala Athenis fore. Thales in vico tunc despecto forum aliquando Milesiorum futurum. Plutarchus Solone.

(d) QUÆ *apud Maronem extant Ecloga quarta.*] Vide Augustinum de Civitate Dei, lib. x. cap. 27

(e) PRO *rege agnoscendum qui verè rex noster esset.*] Cicero meminit 11. de divinatione.

(f) AB *Oriente venturum qui rerum omnium potiretur.*] Sueronius de Vespasiano, cap. 4. Tacitus Historiarum IV.

(g) APOLLINIS *Oraculum apud Porphyrium legitur.*] Vide Augustinum de Civitate Dei libro xx. cap. 23. & Eusebium Præparationis IV. cap. 4. Idem Porphyrius in libro de Oraculis: ἢ ἔυρεσιν ὁ θεὸς Αἰγυπτίοις ἐμαρτύρησε Φοίνιξί τε καὶ Χαλδαίοις, Λυδοῖς τε καὶ Εβραίοις. *Veræ viæ repertores deus* (Apollo scil.) *esse testatur Ægyptios, Phœnicas, Chaldæos, Lydos & Hebræos.* Paræneticus ad Græcos inter Justini opera hoc citat oraculum:

Μοῦνοι Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἠδ' ἄρ' Εβραῖοι.
Αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς,
Soli Chaldæi sapiunt, & Hebræa virûm gens,
Qui puro haud genitum venerantur pectore numen.

Et illud:

Ο πρῶτον πλάσας μερόπων, Αδάμ τε καλέσας.
Qui primum finxit mortalem, Adámque vocavit.

De ipso Iesu Hecates oracula sunt duo, quæ ex Porphyrio transcripsit Eusebius in Evangelicâ Demonstratione:

Οττι μὲν ἀθανάτη ψυχὴ μετὰ σῶμα προβαίνει,
Γιγνώσκει σοφίῃ τετιημένος· ἀλλά γε ψυχὴ
Ανέρος ἐυσεβίῃ προφερεστάτη ἐστιν ἐκείνου.
Morte carere animas exutas corpore, novit
Quemcunque exornat sapientia: sed pietate
Est anima illiusquæ longè excelluit omnes.
Σῶμα μὲν ἀδιρανέσιν βασάνοις αἰεὶ προβέβληται·
Ψυχὴ δ' ἐυσεβέων εἰς οὐράνιον πόλον ἵξει,
Illius invalidos corpus tulit usque dolores:
Ast anima ascendit cœlestia templa piorum.

Eorundem meminit ex eodem Porphyrio Augustinus lib. XIX. c. 23. de Civitate Dei, ubi & aliud

lud affert oraculum, quo Apollo dixerit, legem omnium Deorum esse patrem, quem valde sancti honorant Hebræi.

(*b*) LAUDATI *sæpè eorum carminibus reges, quamvis improbi.*] Vide ea quæ adfert Oenomaus apud Eusebium Præparationis Evangelicæ lib. v. 23. & cap. 35.

(*i*) PUGILIBUS *decreti honores divini.*] Ibidem cap. 32. de Cleomede. Habet hoc & Origenes contra Celsum III.

(*k*) PELLECTI *homines in amores etiam non legitimos.*] Ostendimus jam suprà.

(*l*) AD *mala lucra captanda.*] Vide Eusebium Præparationis v. cap. 22.

(*m*) AD *cædes faciendas.*] Oenomaus oracula hujus generis recitat, quæ reperies dicto jam Eusebii libro c. 19. & 27.

X. Tum vero ingens nobis, præter ea quæ supra sunt allata, argumentum suppeditat contra se Pagana religio, eo quod ubicumque humana vi destituta est, plane concidit, tanquam sublato quo uno stabat. Nam si oculos circumferas per quotquot sunt Imperia Christianorum, aut Mahumetistarum, videbis paganismi nullam nisi in libris memoriam. Imò docent historiæ etiam illis temporibus, cùm imperatores aut vim & supplicia, ut priores, aut eruditionem & solertiam, ut Julianus, adhiberent ad sustentandam religionem paganicam, in dies ei aliquid decessisse, non opposita

Rejicitur Paganica religio ex eo, quod sponte defecerit, simul ac humana auxilia defuerunt.

posita vi ulla, non generis fulgore, (fabri enim filius à vulgo Iesus habebatur) non literarum flore, cujus expers fuit oratio Christi legem docentium, non donis, (pauperes quippe illi erant) non ulla assentatione, cum contrà omnia commoda spernenda, nihil non adversi ejus legis causa subeundum dicerent. Vide quanta fuerit paganismi imbecillitas, cum talibus auxiliis destructus sit. Neq; tãtum credulitas paganorum evanuit ad illam doctrinam, sed & ipsi spiritus ad Christi nomen (*a*) excesserunt è corporibus, compresserunt vocem, & interrogati de silentii causa (*b*) dicere sunt coacti, nihil se posse, ubi Christus invocaretur.

ANNOTATA.

(*a*) EXCESSERUNT *è corporibus, compresserunt vocem.*] Actor. v. 16. VIII. 7. XVI. 18.

(*b*) DICERE *sunt coacti nihil se posse ubi Christus invocaretur.*] Tertullianus Apologetico. Vide & Lucianum Pseudomanti. Apollo in Daphne. Νεκρῶν τὸ χωρίον ἡ Δάφνη μεστόν· καὶ τοῦτο κωλύει τὴν χρησμόν. *Locus hic Daphne, plenus mortuis: id oracula impedit.* Mortui illi erant, Babylas & alii Christiani martyres. Vide Chrysostomum contra Gentiles.

Responsio ad id quod religionis ortus & interitus astrorum efficaciæ asscribitur.

XI. Fuere philosophi, qui ut ortum ita interitum religionis cujusq; astris ascriberent. Sed ipsa, quam isti scire se profitentur

tur, ſideralis ſcientia tam diverſis ſub normis traditur, (*a*) ut nihil in ea certi reperiatur, præter hoc ipſum certi eſſe nihil. Non de illis loquor effectibus, qui ex naturali neceſſitate cauſarum ſequuntur, ſed de his (*b*) qui ab humana procedunt voluntate, quæ ita ſuapte vi libera eſt, ut nihil ei neceſſitatis extrinſecus imprimi poſſit. Quod ſi ex impreſſione tali neceſſario ſequeretur actus voluntatis, jam vis in anima deliberandi atq; eligendi, (*c*) quam ſentimus ipſi, fruſtra eſſet data, (*d*) omniumq; legum, præmiorumq; ac pœnarum æquitas ſublata, cum neq; culpa neq; meriti eſſe poſſit in eo, quod plane ſit inevitabile. Tum vero cum actiones voluntatis malæ quædam ſint, ſi certa neceſſitate ex cœlo procedunt, eo quod cœlo cœleſtibuſque corporibus vim talem Deus attribuerit, jam ſequetur Deum qui perfectiſſime bonus eſt, (*e*) malitiæ moralis veram eſſe cauſam, & cum lege poſita profiteatur ſe deteſtari malitiam, cujus vim effectricem atque inevitabilem inſeruerit ipſis rebus, velle eum duo quæ inter ſe ſunt contraria, ut idem fiat & non fiat: & peccari in eo, quod quis agat divino impulſu. Probabilius ab aliis dicitur, aſtrorum influxibus aërem primum, deinde & corpora

noſtra

noſtra contingi, & qualitates quaſdam imbibere, quæ plerumque in animo excitent reſpondentes ſibi appetitiones: ab his autem voluntatem illici, & iis obſequi ſæpe. Verum hoc ita conceſſum nihil facit ad eam, quam tractare cœpimus quæſtionem. Nam Chriſti religio cum homines vel maxime abducat ab iis, quæ corpori placent, ex corporis affectibus ortum habere non potuit, ac proinde nec è vi ſiderum, quæ, ut diximus, in animum non agunt, niſi per eos affectus. Prudentiſſimi Aſtrologorum (*f*) eximunt à ſiderum legibus viros vere ſapientes et bonos: at tales revera fuere, qui primi Chriſtianam religionem ſuſceperunt, quod vita ipſorum probat. Quod ſi eruditioni quoque & literis aliquam vim damus adverſus corporis contagium, fuerunt ſemper inter Chriſtianos etiam, qui hac laude florerent. Tum vero ſiderum effectus, ut doctiſſimi fatentur, certas mundi plagas reſpiciunt, & temporarii ſunt. Hæc autem religio jam per mille ſexcentos annos durat, nec in una, ſed in diſſitiſſimis mundi partibus, & quæ longe ſub alio ſunt ſiderum poſitu.

ANNOTATA.

(*a*) UT *nihil in eo certi reperiatur præter hu-*

ip-

ipsum certi esse nihil.] Vide egregiam hac de re Bardesanis Syri dissertationem, quam reperies in Philocalia de Origene collecta, & apud Eusebium Præparationis libro VI. cap. 10.

(b) QUI *ab humana procedunt voluntate, quæ ita suapte vi libera est ut nihil ei necessitatis extrinsecus imprimi possit.*] Vide Alexandri Aphrodisæi hac de re librum.

(c) QVAM *sentimus ipsi.*] Eusebium vide Præparat. Evangel. libro VI. cap. 6.

(d) OMNIUMQUE *legum, præmiorúmque ac pœnarum æquitas sublata.*] Justinus Apologetico II. ΕΙ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρᾳ πρὸς τὸ φεύγειν τὰ αἰσχρὰ καὶ αἱρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρώπειον γένος, ἀναίτιον ἐστι τῶν ὁπωσδήποτε πραττομένων. *Nisi enim electione libera facultatem habet humanum genus ut turpia fugiat, honesta sumat, in neutram partem ipsi asscribenda actionis causa.* Vide & quæ ibidem sequuntur. Tatianus: Ἐλευθερίᾳ τῆς προαιρέσεως ὅπως ὁ μὲν φαῦλος δικαίως κολάζηται, δι' αὐτὸν γεγονὼς μοχθηρός· ὁ δὲ δίκαιος ἐπαινῆται κατὰ τὸ αὐτεξούσιον, τοῦ θεοῦ μὴ παραβὰς τὸ βούλημα. *In hoc data voluntati libertas, ut qui malus est puniatur justè, quippe sua culpa factus improbus, qui verò justus est laudetur, ut qui eadem libertate caverit divina violare præcepta.* Adde Chalcidii hac de re disputationem in Timæo.

(e) MALITIÆ *moralis veram esse causam.*] Contra quam dixit Plato de Republica II. Αἰτία ἑλομένου· θεὸς δ' ἀναίτιος. *Causa penes optantem: Deus extra culpam.* Vt vertit in Timæo

Timæo Chalcidius, quod cum Moſe congruere ait Juſtinus dicto loco.

(*f*) EXIMUNT *à ſiderum legibus viros verè ſapientes ac bonos.*] Zoroaſter: Μὴ σὺ αὔξανε τὴν εἱμαρμένην. *Fatum augere noli.* Ptolemæus: Δύναται ὁ ἐπιστήμων πολλὰς ἀποτρέψαι ἐνεργείας τῶν ἀστέρων. *Poteſt vir ſapiens multas aſtrorum efficientias avertere.*

Oſtenditur præcipua Chriſtianæ religionis probari à ſapientibus paganorum: & ſi quid in ea eſt difficilè creditu, paria apud paganos reperiri.

XII. Eo vero minus pagani habent quo Chriſtianam religionem oppugnent, quod ejus partes ſingulæ tantæ ſunt honeſtatis, ut ſuapte luce animos quaſi convincant, ita ut inter paganos quoq; non defuerint, qui dixerint ſingula, quæ noſtra religio habet univerſa: utpote (*a*) religionem non in ritibus, ſed in animo eſſe poſitam, (*b*) adulterum eſſe etiam qui adulterium committere voluit (*c*) non reponendam injuriam, (*d*) uni marito unam uxorem jungendam, (*e*) fœdus matrimonii debere eſſe perpetuum, (*f*) hominis officium eſſe homini cuivis benefacere, (*g*) præſertim egenti: (*h*) juramento quantum fieri poteſt abſtinendum: (*i*) contentos nos in victu & veſtitu eſſe debere ad naturam neceſſariis. Quod ſi quid eſt in Chriſtiana religione creditu difficile, apud ſapientiſſimos Paganorum paria inveniuntur, quod de animorum immortalitate,

&

reditu corporum in vitam, ſupra o-
endimus. Sic Plato à Chaldæis edoctus
) divinam naturam diſtinguit in patrem;
entem paternam, quam & Dei germen
ocat, Mundi opificem; & Animam qua
ncta contineantur. Cum humana na-
ura divinam jungi poſſe,(*l*) Julianus tan-
us Chriſtianorum hoſtis credidit, & ex-
mplum dedit in Æſculapio, quem volebat
d tradendam hominibus medendi artem
e cœlo veniſſe. Crux Chriſti multos
offendit: at quæ de diis non narrant
Paganorum auctores? alios famulos regum
uiſſe; fulminatos alios, diſſectos, vulnera-
os. Et vero lætius eſſe honeſtum, quoties
magno ſibi conſtat, ſapientiſſimi ipſorum
dixere. (*m*) Plato de Republica 11. qua-
ſi præſcius, ait, ut vere juſtus exhibeatur,
opus eſſe, ut virtus ejus omnibus orna-
mentis ſpolietur, ita ut ille habeatur ab
aliis pro ſceleſto, illudatur, ſuſpendatur
denique. Et certe ſummæ patientiæ ex-
emplum ut exſtaret, aliter obtineri non
poterat.

ANNOTATA.

(*a*) RELIGIONEM *non in ritibus, ſed in animo eſſe poſitam.*] Menander:

Θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὤν.
Μὴ λαμπρὸς ὢν ταῖς χλαμύσιν, ὡς τῇ καρ-
δίᾳ.

Deo

Deo ſacrifica ſemper ingenio probo.

Neu tu albam veſtem magis quam mores indue. Cicero de Natura deorum 11. *Cultus autem deorum eſt optimus, idémque caſtiſſimus atque ſanctiſſimus pleniſſimúſque pietatis, ut eos ſemper pura, integra, incorrupta & mente & voce veneremur.* Idem de legibus 11. *Caſtè jubet lex adire ad deos: animo videlicet, in quo ſunt omnia.* Perſius Satyra 11.

Quin damus id ſuperis, de magna quod dare lanx
Non poſſit magni Meſſallæ lippa propago,
Compoſitum jus, fáſque animi, ſanctoſque recef-
ſus
Mentis, & incoctum generoſo pectus honeſto?
Hoc cedo, ut admoveam templis, & farre litabo.

Qui verſus reſpicere videntur Pythiæ oraculum, quod eſt apud Porphyrium de non eſu animantium ſecundo, ubi aliquid à viro pio oblatum Hecatombis alterius præfertur. Eodem libro hæc habet paris argumenti Porphyrius. Νῦν δὲ ἐᾷ ἥτις μὴ λαμπρᾶν περὶ σῶμα μὴ καθαρὰν ἀμφιασαμένοις, ἐκ ἀρχῆν νομίζουσιν τῷ τὸ ἧττον δυσεῶν ἁγνόν. ὅταν δὲ τὸ σῶμα μετὰ τῆς ἐσθῆτος τινὲς καμπρυνάμενοι, μὴ καθαρὰν κακῶν τιν' ψυχὴν ἔχοντες, ἴωσιν πρὸς τὰς θυσίας, ἐκ ἂν διαφέρειν νομίζειν, ὥσπερ ἐπὶ θεοπρεπῶ ἧττον ὃν ἡμῖν χαίροντα μᾶλλον τὸν θεὸν, διεκπεμένῳ καθαρᾶς, ἢ τε συγγενοῦ πρὸς ὁτι. ὃν γοῦν Ἐπαλύρῳ περιλέγεσθαι,

Ἁγνὸν δὴ νασῖο θυώδεος ἔνδον ἰόντα
Ἐμφανέως.

ἁγνεία δ' ὅτι φορητὴ ἔστιν. *Nunc verò eum, qui non candida puráque amictus ſit veſte, idoneum negant qui purè ſacrificet. Ubi verò & corpore & veſtitu nitentes quidam, animum interim*

mali-

...lis purum non habent, & sic ad sacra accedunt, ...nihil referre existimant, quasi non Deus ma... delectetur, eo quod in nobis divinissimum est ... se habente, ut quicum ipsi sit cognatio. At ... in Epidauri Templo præscriptum erat,

Castus adorati venias ad limina templi
Hæc jubet.

...monia autem in eo sita est, ut sancta cogites. ...aliquanto post. Θεῷ μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὃς ...ἀνὴρ σοφὸς εἶπε, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε ...ῶντες, μήτε ἐπιτερπόμενος. ὅλως γὰρ ...ἴνοιον ὃ μὴ τῷ ἀϋλῳ ἐνδυὺς ἐστιν ἀγα... ...μον. ἀλλ' ἐκ λόγου & τούτου ὁ χρὴ φοιτᾶν ἐπιτη... ...ὲ ὁ ἄνδρα, ὅταν πάθεσι ψυχῆς ἢ μιασμοῖς ... & Deo ei qui super omnia est, ut vir quidam ...es dixit, nihil eorum quæ materiam habent ... adoleri aut indigitari debet. Nihil enim est ...eria particeps, quod non impurum sit materia... ...ti. quare nec sermo illi convenit qui voce ...imitur: ac ne ille quidem internus, si ex ani... perturbationibus vitium contraxeris. Ite... ibidem: ΟΥ γὰρ δὴ ὅσα μὴ ἱερῶν ὑπ' ἀν... ...ων ἰδίᾳ ἀφωσιωμένοις, καὶ τὰ ὁπωσοῦν πρὸς ...δοῦ ἔχῃ, καὶ ἀκηλίδωτα πάλιν, ὅσα ἢ τῆς ... τῶν πατρὸς, τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἢ ἔχοιτο ἂν ...τὸς ἡμῶν χιτῶνα ἢ ἀφιωσιωμένα ἐκ ἀγνὸν ...ώμενα διατηρεῖν καὶ μεθ' ἁγνοῦ διαφέρειν ὀφεί... ...ῶν τῶν πατρός. Neque enim convenit, ut in templis quæ homines diis dicarunt etiam pe... vincula pura requirantur, & sine maculis ...lcei, in templo verò summi Patris, Mundo hoc ...ilicet, non oporteat puram servare illam exter... ...am nostri corporis ultimam è pellibus vestem, eâ ...e quam castissima versari in illo Patris tem... Ne hoc quidem ex eodem libro omittam:

Πε-

Πεισθεὶς δὲ ὅτι τούτων χρείαν οὐκ ἔχουσιν θεοὶ, εἰς δὲ τὸ ἦθος ἀποβλέπουσι τῶν προσιόντων, μεγίστην θυσίαν λαμβάνοντες τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων διάληψιν, πῶς οὐ σώφρων καὶ ὅσιος καὶ δίκαιος ἔσται. *Qui verò persuasus est victimis illis non egere deos, sed ad animum spectare offerentis, optimumque eis censeri sacrificium, rectam tum de diis tum de rebus sententiam, quomodo non is temperans, pius justúsque evadat?* Ubi tria ista notæ quæ apud Paulum Tit. 11. 12. σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς, *temperanter, justè & pie.* Charondas in legum anteloquio: Ἔχειν τὴν ψυχὴν καθαρὰν πάσης κακίας, ὡς τῶν θεῶν οὐ χαιρόντων τῶν πονηρῶν θυσίαις τε καὶ δαπάναις, ἀλλὰ τοῖς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε καὶ καλαῖς ἐπιτηδεύσεσι: *Omnis malitiæ pura mens esto: neque enim gaudent dii pravorum hominum sacrificiis & impendiis, sed justis & honestis bonorum actionibus.* Seneca Lactantio prolatus l. VI. Institutionum, c. 25. *Vultisne Deum cogitare magnum & placidum & majestate leni verendum, amicum & semper in proximo? Non immolationibus & sanguine multo colendum, sed mente pura, honestóque proposito. Non templa illi congestis in altitudinem saxis exstruenda sunt: in suo cuique consecrandus est pectore.* Sensum eundem habes apud Dionem Prusæensem oratione tertia. Thucydides lib. 1. Ἑορτὴ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ τὰ δέοντα πράττειν. *Festus dies nihil est aliud quam officium facere.* Diogenes Ἀνὴρ ἀγαθὸς οὐ πᾶσαν ἡμέραν ἑορτὴν ἡγεῖται. *Vir bonus, nonne omnem diem festum habet?*

(*b*) ADULTERUM *esse etiam eum qui adulterium committere voluit.*] Ovidius:

quia non licuit, non facit, illa facit:
jam servaris bene corpus, adultera mens est,
nibus exclusis intus adulter erit.
eca pater: *Incesta est etiam sine stupro quæ cu-*
stuprum. Alibi: *Non immerito in numerum*
cantium refertur, quæ pudicitiam timori præ-
it, & non sibi.

(c) N O N *reponendam injuriam.*] Plato Cri-
e. Maximus Tyrius dissertatione secunda.
nander:
τος κράτιστος ἐστ' ἀνὴρ, ὦ Γοργία,
ὅστις ἀδικεῖσθαι πλεῖστ' ἐπίσταται βροτῶν.
Gorgia, ille vir virorum est optimus,
melius aliis callet ferre injurias.
ston Spartianus: *Dicenti cuipiam regium es-*
micis bene, inimicis malè facere: imo inquit
cis bene facere: inimicos, amicos reddere. Et
d Plutarchũ Dion ille Siciliæ liberator phi-
phici studii veram demonstrationem in eo
positam, non ut quis in amicos benignus sit,
si quis injuria affectus sit exorabilis & cle-
ns in eos qui peccarunt.

(d) U N I *marito unam uxorem jungendam.*]
de quæ supra ex Sallustio & aliis ad hanc
attulimus. Euripides Andromache:
——— οὐδὲν γὰρ καλὸν
οῖν γυναικοῖν ἄνδρ' ἕν' ἡνίαι ἔχειν,
λλ' εἰς μίαν βλέποντες εὐναίαν κύπριν
τέργουσιν, ὅστις μὴ κακῶς οἰκεῖν θέλῃ.
——— *Non etenim decet*
um imperare feminis binis virum:
ntentus uno conjugis vivat toro,
icunque cupiet rite curatam domum.
ejusdem tragœdiæ choro plura sunt in hunc
nsum.

(e) FOEDUS *matrimonii debere esse perpetuum.*]Quale fuit apud Romanos ad annum urbis vicesimum & quingentesimum, Valerio maximo teste lib. II. cap. I. Anaxandrides in hunc sensum:

Ὁ γὰρ δίαυλος ἔστιν αἰσχύνην ἔχων.

Reciprocum iter hoc nunquam vacat infamia.

(f) HOMINIS *officium esse homini cuivis benefacere.*] Terentius Heautontimorumeno:

Homo sum: humani nihil à me alienum arbitror.

Inter nos cognationem quandam natura constituit, ait Florentinus Jurisconsultus L. ut vim D. de justitia. Eodem spectat proverbium. *Homo homini Deus.* Cicero de officiis primo, hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes, societatem esse ait.

(g) PRÆSERTIM *egenti.*]Horatius lib. II. Sat. II.

Cur eget indignus quisquam te divite?

In Mimo:

Bona comparat præsidia misericordia.

(h) JURAMENTO *quantum fieri potest abstinendum.*] Pythagoras: μὴ ὄμνυναι θεοὺς· ἀσκεῖν γὰρ αὐτὸν δεῖν ἀξιόπιστον παρέχειν. *non jurandum per deos: quémque enim id curare debere ut nec jurato sibi credatur.* Quod ipsum latè ad aureum carmen explicat Hierocles. M. Antoninus lib. III. in viri boni descriptione, μήτε ὄρκου δεόμενον. *Cui juramento uti non sit opus.* Sophocles Oedipode Coloneo:

Οὔ τοι σ' ὑφ' ὅρκου γ' ὡς κακὸν πείσομαι.

Nolo te adigere jurejurando, ut malum.

Clinias Pythagoricus trium talentorum litem perdere

perdere maluit, quàm jurejurando rem veram affirmare. Narrat Basilius de legendis Græcorum libris.

(i) CONTENTOS *nos in victu & vestitu esse debere ad naturam necessariis.*] Euripides:

Ἐπεὶ τὶ δεῖ βροτοῖσι πλὴν δυοῖν μόνον,
Δήμητρος ἀκτῆς, πώματός θ' ὑδρηχόου.
Ἀπὸ πάρεστι καὶ πέφυχ' ἡμᾶς τρέφειν;
Homini quid est necesse, præterquam duo,
Cereale germen atque limpharum latex.
Quæ sunt parata semper & vitæ satis?

Lucanus:

Satis est populis fluviúsque Cerésque.

Aristides: Ἐσθῆτος γὰρ οἶμαι καὶ σκέπης καὶ τροφῆς δεόμεθα. *Opus nimirum habemus veste, tecto & alimentis.*

(k) DIVINAM *naturam distinguit.*] Plato epistola ad Dionysium. Vide & Proclum in Timæum. Primum principium Plato vocat patrem: Secundum principium, omnium causam & præsidem, in epistola ad Hermiam, Erastum & Coriscum. Id ipsum Mentem vocat Plotinus libro περὶ τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων. Numenius Δημιουργὸν opificem, item filiũ, Amelius λόγον, ut videre est apud Eusebium libro XI. cap. 17. 18. 19. Vide & Cyrillum libro contra Julianum III. IV. & VIII. Chalcidius ad Timæum primum nominat summum Deum, secundum Mentem vel Providentiam, tertium Animam mundi vel mentem secundam. Alibi tria hæc sic discriminat, Ordinans, jubens, insinuans. De secundo sic idem: *Ratio Dei Deus est humanis rebus consulens, quæ causa est hominibus bene beatéque vivendi, si non concessum sibi munus summo à Deo*

negligant. Pythagorici ternarium numerum perfectum summo Deo assignant, ait Servius ad Eclogam septimam. Unde non abit quod habet de iisdem Pythagoricis Aristoteles primo de cœlo ipso initio.

(*l*) JULIANUS *tantus Christianorum hostis credidit.*] Lib. VI. Ὁ γὰρ Ζεὺς ὁ μὲν τοῖς νοητοῖς ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Ἀσκληπιὸν ἐγέννησεν· εἰς δὲ τὸ γλυκὺ διὰ τὴν ἥλιον γενέσιμον ζωὴν ἐπέφηνεν. ὃν αὖτε ὁπόσον ἐκ γῆς ἐξ ὕδατος ποικιλόμορφον παιδοποιόν, τοσοῦτος μὲν ὢν ἐπιδαυρίοις ἐφάνη, &c. *Jupiter inter ea quæ intellectu percipiuntur de se Æsculapium genuit. Eundem terris cognitum dedit, per solis vitam genitabilem. Hic verò ex cœlo in terram progressu facto unius specie apud Epidaurum apparuit.* Porphyrius verba ejus referente Cyrillo libro quem dimittimus VIII. Γίνεσθαι δὲ καὶ τῶν θεῶν τοὺς μὲν κατὰ τρόπους καὶ καιροὺς εἰς ἀνθρώπους. *Genus quoddã deorum esse quod suo tempore in homines mutetur.* Quæ hac de re fuerit Ægyptiorum sententia, vide Plutarchum VIII. Symp. quæstione I. Adde his locum Actorum XIV. 10.

(*m*) PLATO *de Republica* II. *quasi præsens ait.*] Græca sic habent. Μαστιγώσεται, στρεβλωθήσεται, δεδήσεται, ἀκαυθήσεται τὼ ὀφθαλμώ· τελευτῶν πάντα κακὰ παθὼν, ἀναχθήσεται. Unde Cicero illud sumpsit, & in tertium de Republica librum retulit: *Bonus ille vir vexetur, rapiatur, manus ei denique afferantur, effodiantur oculi, damnetur, vinciatur, uratur.* Lactantius libro VI. Institutionum cap. 17. hunc in his locum Senecæ servavit: *Hic est ille bonus, honestus, qui sive toto corpore tormenta patiendum sunt, sive flamma ore recipienda est, sive ex-*

de-

denda per patibulum manus, non quærit quid patiatur. sed quàm bene. Talem nobis & Euripides ob oculos ponit istis versibus:

Πίμπρα, κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου
Πίνων κελαινὸν αἷμα· πρόσθε γὰρ κάτω
Γῆς εἶσιν ἄστρα, γῆ τ' ἄνεισ' εἰς αἰθέρα,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.

Ure hæc cremâque membra, & impletor mei
Potans rubentem sanguinem: in terram prius
Descendet æther, terra se in cœlum feret,
Quam noster unquam sermo aduletur tibi.

Tali verè convenit illud Æschyli, Platoni memoratum dicto loco.

ΟΥ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
Ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.

Namque allaborat esse, non credi, optimus,
Sulcos profundos corde demersos gerens,
Unde illa sese pulchra consilia exserunt.

HUGO GROTIUS
DE *VERITATE* RELIGIONIS *CHRISTIANÆ.*

LIBER V.

Refutatio Judaismi incipiens ab allocutione ad Judæos.

QUALE est, quod ex obscuro spec
penitentibus paulatim se ostendit inte
lucem tenebrasque medium, talem se nob
ex densa Paganismi caligine gradum mo
ventibus Judaismus offert, pars & prim
ordium veri. Quare Judæos compello
ne nos aversi audiant. Cognitum nobi
(*a*) esse ipsos progeniem sanctorum viro
rum, quos Deus & per Prophetas, & pe
Angelos suos, invisere solebat; ex eade
gente natum Messiam, & primos Christi
anismi doctores: ipsorum esse arborem
cui nos sumus inoculati: custodes esse ipso
oraculorum Dei, quæ nos non minus ips
veneramur, ac cum Paulo suspiria pr
ipsis ad Deum emittimus, orantes ut quam
primum veniat illa dies, cum ablato (*b*)
velamento, quod vultui eorum impende
clare nobiscum visuri sunt (*c*) complemen
tum legis; cumque, ut habent veterum
vaticinia

raticinia, noſtrum, qui alienigenæ ſumus, quilibet (*d*) Hebræi viri penulam apprehendet, rogans ut concordi pietate colamus unicum illum Deum, Deum Abrahami, Iſaaci, & Jacobi.

ANNOTATA.

(*a*) ESSE *ipſos progeniem ſanctorum virorum.*] Sumpta hæc & quæ ſequuntur ex Rom. IX. X. XI. Adde Math. XV. 24.

(*b*) VELAMENTO.] II. Cor. III. 14. 15. 16.

(*c*) COMPLEMENTUM *legis.*] Rom. III. 21. VIII. 14. X. 4. XIII. 8. Gal. III. 24.

(*d*) HEBRÆI *viri penulam.*] Zachariæ VIII. 20. & ſequentibus. Eſaiæ II. 2. XIX. 18. 24. Micheæ IV. 2. Oſeæ III. 4. Rom. XI. 25.

Oſtenditur Judæos debere miracula Jeſu habere pro ſufficienter probatis.

II. Primum ergo rogantur, ne inæquum exiſtiment in cauſa aliena, quod in ſua æquum judicent. Si quis paganus ab ipſis quærat, cur credant miracula à Moſe facta, nihil dicant aliud, quam inter ſuos adeo perpetuam conſtantemque ejus rei fuiſſe famam, ut non potuerit, niſi ex teſtimonio eorum, qui vidiſſent proficiſci. Sic (*a*) ab Eliſæo auctum apud viduam oleum, (*b*) purgatum ſubito mala ſcabie Syrum, (*c*) hoſpitæ filium ad vitam revocatum, & ſimilia alia, credunt Judæi, non aliam ſane ob cauſam quam quod teſtes bonæ fidei id proditum ad

posteros transmiserunt. (d) De Eliæ verò in cœlum raptu unius Elisæi, tanquam viri omni exceptione majoris, testimonio fidem habent. At nos de Christi ascensu in cœlum (e) duodecim proferimus testes vitæ inculpatæ: (f) de Christo post mortem in terris viso multo plures: quæ si vera sunt, verum sit necesse est & Christi dogma: planeque nihil à Judæis pro se adferri potest, quod non & nobis pari, aut potiori jure possit aptari. Sed ut testimonia omittamus, res prodigiosas à Christo factas, (g) ipsorum Thalmudistarum & Judæorum confessio est: quod ipsum sufficere debet. Neque enim potest Deus dogmati per hominem promulgato auctoritatem efficacius conciliare, quàm miraculis editis.

ANNOTATA.

(a) AB *Elisæo auctum apud viduam oleum.*] II. Reg. c. IV.

(b) PURGATUM *subitò à mala scabie Syrum.*] Ibidem cap. V.

(c) HOSPITÆ *filium ad vitam revocatum.*] dicto c. IV.

(d) DE *Eliæ verò in cœlum raptu.*] dicto libro c. II.

(e) DUODECIM *proferimus testes.*] Marci XVI. 19. Luc. XXIV. 52. Actor. I.

(f) DE *Christo post mortem in terris viso multo plures.*] Matth. XXVIII. Marc. XVI. Luc. XXIV. Joh.

Joh. XX. XXI. 1. Cor. XV.

(c) IPSORUM *Thalmudistarum & Judæorum confessio est.*] Vide quæ allata ad librum II.

Solvitur quod objiciunt facta hac miracula ope dæmonum.

III. At ope Dæmonum facta ab eo prodigia, dixerunt aliqui: verum hæc cauimnia supra jam refutata est, eo quod usi Christi dogma innotuit, omnis potestas Dæmonum confracta est. Quod addunt aliqui, didicisse Iesum in Ægypto magicas artes, speciem veri multo minorem habet, quam similis Paganorum adversus Mosem accusatio, (a) quam apud Plinium, (b) & Apuleium videmus. Nam fuisse Iesum unquam in Ægypto, non constat. nisi ex discipulorum libris, qui addunt, infantem adhuc inde rediisse. At Mosem magnam ætatis adultæ partem in Ægypto exegisse, (c) & ipsius, (d) & aliorū narratione certum est. Sed & Mosem, & Iesum valide purgat hoc crimine lex utriusq;, (e) tales artes diserte vetans ut Deo invisas. Tum vero si Christi, & ejus discipulorum tempore, usquam aut in Ægypto, aut alibi, exstitissent ars ulla magica, qua possent ea fieri, quæ de Christo prædicantur, muti omnes subito sanari, claudis gressio, cæcis visus dari, Imperatores (f) Tiberius, (g) Nero, atque alii, qui ad inquirenda talia nullis impendiis pepercerunt, haud dubie eam depre-

deprehendissent. Et si verum est,(b) quod tradunt Judæi, senatores magni synedrii gnaros fuisse magicarum artium, ut reos possent convincere, sane cum iidem Jesu inimicissimi fuerint,& honori ejus maxime per miracula crescenti invidentes, aut opera similia ex eadem arte edidissent ipsi, aut certis argumentis apertum fecissent ipsius opera non aliunde proficisci.

ANNOTATA.

(a) QVAM *apud Plinium.*] libro XXX. c. 1.

(b) ET *Apuleium*]Apologetico II.

(c) ET *ipsius.*] Exodi II. IV. & sequentibus.

(d) ET *aliorum narratione certum est.*]Manethonis, Chæremonis, Lysimachi apud Josephum contra Appionem primo, Justini, Taciti.

(e) TALES *artes disertè vetant.*] Exod. XXII. 18. Levit. XX. 6. 27. Num. XXIII. 23. Deut. XVIII. 10. 1. Sam. XXVIII. 9. II. Reg. XVII. 17. XXI. 6. Actor. XIII. 8. 9. 10. XVI. 18. XIX, 19.

(f) TIBERIUS.] Tacitus Annalium VI. Suetonius ejus vita c. LXIII. & LXIX.

(g) NERO.] De quo Plinius lib. XXX. cap. II. in Magiæ historia. *Non citharæ tragicique cantus libido illi major fuit.* Postea : *Nemo unquam ulli arti impensius favit. Ad hæc non opes illi defuere, non vires, non discendi ingenium.* Mox narrat magicis cœnis initiatum à Tiridate rege

(h) QVOD *tradunt Judæi.*] Thalmud titulo de Synedrio: & titulo de Sabbato.

IV.

IV. Quod verò Judæorũ nonnulli prodi- *Aut vi ve-*
a Jesu assribunt nomini cuidam arcano, *cum.*
od à Solomone in Templo positum duo
nesper mille & amplius annos custodi-
int, quodque ab Iesu sublectum sit, non
ndaciter modo, sed & impudenter con-
um est: cum de illis Ieonibus, re maxime
igni, atq; admiranda, nec libri Regum,
Paralipomena, nec Josephus quic-
am prodant; sed nec Romani, qui cum
ompeio Templum intrarunt ante Iesu
mpora, tale aliquid compererint.

V. Verum posito à Christo edita esse *Ostenditur*
odigia, quod Judæi fatentur, dicimus, *divina fuisse*
ipsa lege Mosis sequi, fidem ei adhiben- *Iesu mira-*
m. Dixit enim Deut. XVIII. futurum, *cula, quia is*
post Mosem, alii quoque Prophetæ à *docuit cul-*
eo excitarentur, iisque obediendum à *tum unius*
opulo; nisi id fieret, graves pœnas *Dei, qui*
untians. (a) Certissimæ autem Pro- *Mundi est*
hetarum notæ sunt prodigia. Neque enim *opifex.*
ustriora alia animo concipi possunt. At
eut. XIII. dicitur, si quis Prophetam se
ens prodigia ediderit, ei non creden-
m, si populum ad novum Deorum cul-
m pelliciat. Nam illa prodigia ut fiant,
hoc tantum à Deo permitti, ut experia-
r, an satis constans sit populus in veri
i cultu. Ex quibus locis collatis inter se

(b)

(*b*) Hebræi interpretes rectè colligunt, omni ei, (*c*) qui miracula faciat, credendum, extrà quàm si à veri Dei cultu abducat, quia in eo solo casu prædictum sit, ne miraculis, quamvis speciosis, fides habeatur. Iesus autem non modo falsos Deos coli non docuit, (*d*) sed contrà hoc tanquàm crimen gravissimum, disertè vetuit, docuitque nos, & Mosis, & qui eum secuti sunt, Prophetarum scripta venerari: quare nihil est, quod miraculis ejus objici possit.

Solutio objectionis sumtæ ex discrepantia inter legem Mosis & legem Iesu: ubi ostenditur lege Mosis perfectiorem aliam dari potuisse.

ANOTATA.

(*a*) CERTISSIMÆ *autem prophetarum notæ sunt prodigia.*] Et futurorum prædictiones, quæ & ipsæ prodigiis rectè accensentur. Deut. XVIII. 22.

(*b*) HEBRÆI *interpretes.*] Vide Mosem Maimonidem, & alios productos in Conciliatore Manassis quæstione IV. ad Deuteron.

(*c*) QUI *miracula faciat.*] Cujusque prædicta impleantur. Hoc argumento validè pugnat Chrysostomus v. adversus Judæos, & sermone Christum esse Deum in Tomo VI. Saviliano.

(*d*) SED *contra hoc tanquam crimen gravissimum disertè vetuit.*] Marci XII. 29. 32. Joh. XVII. 3. Act. XV. 20. I. Cor. V. 10. II. 18. VI. 9. X. 7. XII. 2. II. Cor. VI. 16. I. Thess. I. 9. I. Joh. V. 21.

VI. Nam quod quidam objiciunt legem Iesu aliqua in parte à Mosis leg[e] discre[pare]

discrepare, id non sufficit. Nam ipsi Hebræorum Doctores normam hanc ponunt: (a) ad imperium Prophetæ, id est miracula facientis, qualecunque præceptum intrepide posse violari, excepto illo Deumius Dei cultu. Et sane potestas leges condendi, quæ penes Deum fuit, cum per Mosem daret præcepta, postea ab eo non abiit: nec quisquam, qui suo jure leges dedit, eo impeditur alias etiam pugnantes dare. Quod Deum esse mutabilem objiciunt, id nihil est: non enim de intrinseca Dei natura, sed de operibus agitur. Lux tenebris mutatur, juventus senectute, æstas hyeme, quæ omnia Dei sunt opera. Adamo olim Deus poma cætera permisit, (b) unius arboris fructu interdixit, nempe quia ita libuit. Prohibuit generaliter homines occidere: (c) Abrahamo imperavit ut filium occideret. Victimas seorsim à Tabernaculo alias vetuit, alias accepit. Nec sequitur, si bona fuit lex per Mosem data, nullam dari potuisse meliorem. Solent parentes cum infantibus balbutire: ad ætatis vitia connivere: crustulo eos ad discendum allicere. At ubi processit ætas, corrigitur sermo, instillantur virtutis præcepta, ostenditur quæ sit honesti pulchritudo, quæ ejus præmia. (e) Non

fuisse

fuisse autem ejus legis præcepta summè perfecta, vel eo liquet, quod multi illorum temporum viri sancti vitam secuti sunt illis præceptis excellentiorem. Moses qui ultionem doloris partim manu, partim judicio exigi permitit, ipse atrocissimis injuriis vexatus, (*f*) precatorem se pro inimicis constituit. Sic (*g*) David rebelli filio parci vult, (*h*) maledicta in se jacta fert patienter. Dimisisse uxores viri boni nusquam leguntur, cum tamen id lex permitteret. Nimirum (*i*) ad majorem populi partem aptantur leges: itaque in illo statu par fuit quædam dissimulari, ad perfectiorem regulam reducenda illo tempore, quo majore vi Spiritus populum novum ex cunctis populis Deus sibi erat collecturus. Etiam præmia lege Mosis aperte proposita ad hanc vitam mortalem spectant omnia: unde fatendum est, (*k*) legem aliquam illa lege meliorem dari potuisse, quæ æterna præmia, non sub umbris, sed apertè proponeret, quod lege Christi factum videmus.

ANNOTATA.

(*a*) AD *imperium Prophetæ, id est. miracula facientis, qualecunque præceptum intrepide posse violari.*] Ponitur hæc regula in Thalmud. titulo de Synedrio. Sic ad præceptum Josuæ violata lex Sabbati Jos. VI. Et extra locum legis præ-

præscriptum sacrificarunt prophetæ, ut Samuel, 1.Sam.VII.17.XIII.8.& Elias 1.Reg.XVIII.38.

(b) UNIUS *arboris fructu interdixit.*] Gen. II.17.

(c) ABRAHAMO *imperavit ut filium mactaret.*] Gen. XXII. 2.

(d) ALIAS *vetuit, alias accepit.*] Diximus modo de hac re.

(e) NON *fuisse autem ejus legis præcepta summe perfecta.*] Heb. VIII.7.

(f) PRECATOREM *se pro inimicis constituit.*[Exod. XXXII. 11. 12. 13. 31. Num. XI. 2. XII.13. XIV. 13. & sequentibus.XXI. 7.8. Deut. IX. 18. 26. XXXIII.

(g) DAVID *defectori filio parci vult.*] 2.Sam. 18.5.

(h) MALEDICTA *in se jacta fert patienter.*] 11.Sam. XVI. 10.

(i) AD *majorem populi partem aptantur leges.*] Origenes adversus Celsum III. Ὥσπερ ἔλεγε τὰ τῶν νομοθετῶν, πρὸς τὴν ἐρωτῶντα οἱ τοὺς καλλίστους ἔθετο τοῖς πολίταις νόμους, ὅτι οὐ τοὺς ἀπαξ καλλίστους, ἀλλ' ὧν ἐδύνατο τοὺς καλλίστους. *Quod quidam ait legum conditorem dixisse interrogatum, an optimas dedisset leges civibus, non tamen dedisse se optimas, sed quantum fieri poterat.* Porph. l. 1. de non esu animantium de legum conditoribus: Εἰ δὲ οὗτοι πρὸς τὴν κατὰ φύσιν λεγόμενον μέσον βίον ἀφορῶντες καὶ ἃ προσίοιντ' ἂν οἱ πολλοὶ, οἷς τὰ ὀκτὸς, ὡς τὰ ἀγαθὰ ἢ κακὰ, τὰ τοῦ σώματος ὡσαύτως ὑπείληπται, νομοθετοῦσιν, τί τις τὴν τούτων παραφέρων νόμον ἀναιτίαν βίον; *Quod si illi respicientes ad vitam illam quæ secundum naturam est, & media vocatur, ad ea quæ capiant homines qui externa, quæque*

in

in corpore ſita ſunt, bona malàque exiſtimant, leges condidere, in quo ledit vitam qui talibus legibus melius aliquid adjicit.

(*k*) LEGEM *aliquam illa meliorem dari potuiſſe, quæ æterna præmia non ſub umbris, ſed aperte proponeret, quod Chriſti lege factum videmus.* Heb. VII. 19. 22. VIII. 6. II. Tim. I. 10.

Ab Ieſu in terris obſervatam legem Moſis, nec poſt abolita niſi ea præcepta, quæ intrinſecam bonitatem non habebant.

VII. Notandum hic obiter ad vincendam iniquitatem Judæorum, qui Ieſu coævi fuerunt, Ieſum peſſime ab ipſis tractatum, & ſupplicio deditum, cum nullum ejus admiſſum adverſus legem poſſet adferri, (*a*) Circumciſus erat: (*b*) cibis utebatur Judaicis: (*c*) veſtitu ſimili: (*d*) purgatos ſcabie mittebat ad ſacerdotes: (*e*) paſchata, & alios dies feſtos religiose obſervabat. Si quos ſanavit ſabbato, (*f*) oſtendit non tantum ex lege, (*g*) ſed & ex receptis ſententiis talia opera ſabbato non interdicta. Tum vero primum cœpit promulgare (*h*) legum quarundam abrogationem, cùm morte devicta in cœlum evectus, etiam Spiritus ſancti conſpicuis donis ornaſſet ſuos, iiſq; rebus oſtendiſſet adeptum ſe (*i*) poteſtatem regiam, (*k*) in qua continetur legis condendæ auctoritas: idque ſecundum Danielis vaticinium capite III. & VII. collato etiam capite VIII. & XI. qui prædixerat fore, ut paulò poſt deſtru-

destructa regna Syriæ & Ægypti (quorum posterius sub Augusto contigit) Deus regnum daturus esset (*l*) homini, qui plebeius videretur, in omnis tractus sermonisque populos, & quidem nunquam desiturum. Pars vero illa legis, cujus necessitas à Christo sublata est, nihil continebat sui natura honestum: sed constabat ex rebus per se mediis, ac proinde non immutabilibus. Nam si eæ res per se aliquid haberent, cur faciendæ essent, (*m*) omnibus populis non uni eas præscripsisset Deus, & ab initio statim, non postquam bis mille, & quod excedit, annos vixerat humanum genus. Abel, Enoch, Noë, Melchisedec, Job, Abraham, Isaac, Jacob, omnes viri pii & Deo eximie cari, hanc legis partem ignorarunt, aut totam aut certe totam, neque eo minus acceperunt testimonium & suæ in Deum fiduciæ, & amoris divini in se. Neque Moses socerum Jethronem ad hos ritus suscipiendos adhortatus est; neque Jonas Ninevitas, nec alii Prophetæ Chaldæos, Ægyptios, Sidonios, Tyrios, Idumæos, Moabitas, ad nos scribunt, ob eos non susceptos reprehendunt, cum peccata ipsorum satis exacte enumerent. Peculiaria ergo erant ea præcepta, (*n*) sive ob vitandum ali-

quod malum, in quod proni erant Judæi, sive ad experimentum obedientiæ, sive ad rerum futurarum significationem introducta. Quare non magis mirandum est, ea aboleri potuisse, quam si quis Rex municipalia quædam statuta tollat, ut tot imperio jus idem statuat. Neque vero quicquam adferri potest, quo probetur Deum se adstrinxisse, ne quid ejus mutaret. Nam si dicas, præcepta hæc vocari perpetua, (o) eadem voce utuntur sæpe & homines, cum significare volunt, quæ fieri jubent, non esse annalia, (p) aut certis temporibus puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata: quo tamen non impediuntur, quo minus novas de iisdem rebus constitutiones edant, ubi id publica utilitas exegerit. Sic & Dei præcepta data Hebræis alia erant temporaria (q) quamdiu in locis desertis ageret populus, (r) alia adstricta habitationi terræ Cananææ: ab his ergo ut illa distinguat, perpetua vocat, quo intelligi possit, non debere ea usquam, aut unquam intermitti, nisi Deus contrariæ voluntatis daret significationem. Quod loquendi genus cùm omnibus populis sit commune, eo minus mirari debent Hebræi, qui sciant in lege sua (s) jus perpetuum & servitutem perpetuam vocari

qua

quæ duret à Jubilæo ad Jubilæum: (t) Messiæ vero adventus ab ipsis vocatur complementum Jubilæi, sive magnus Jubilæus. Quid quod novi fœderis olim ineundi promissio apud Prophetas Hebræos exstat, ut (u) Jeremiæ XXXI. ubi pollicetur Deus novum se pactum inituru, quod ipsis mentibus sit inscripturus: neque opus habituros homines, ut religionem alii ex aliis discant, apertam enim omnibus fore. Præterea veniam se daturum ante delictorum: quæ res ferme ita se habet, ac si rex aliquis post graves civium inter se inimicitias, ad pacem stabiliendam sublata legum varietate communem omnibus eamque perfectam legem imponat, & in posterum se emendantibus polliceatur omnium commissorum impunitatem. Hæc quanquam sufficiant, cuntes per partes singulas sublatæ legis, ostendemus, eas tales non esse, ut aut Deo per se placere possent, aut semper durare deberent.

ANNOTATA.

(a) CIRCUMCISUS *erat.*] Luc. II. 21.
(b) CIBIS *utebatur Judaicis.*] Gal. IV. 5.
(c) VESTITU *simili.*] Matth. IX. 20.
(d) PURGATOS *scabie mittebat ad sacerdotes.*] Matth. VIII. 4. Mar. I. 44. Luc. V. 14.
(e) PASCHATA *& alios dies festos religiosè*

giosè observabat.] Luc. II. 41. Joh. II. 13. 23. XI. 56. XII. 1. Joh. VII. 2.

(*f*) OSTENDIT *non tantùm ex lege.*] Matth. XII. 5.

(*g*) SED *& ex receptis sententiis talia opera sabbato non interdicta.*] Matth. XII. 11.

(*h*) LEGUM *quarundam abrogationem.*] Actor. X. Coloss. II. 14.

(*i*) POTESTATEM *regiam.*] Actor. II. 36. Apoc. I. 5.

(*k*) IN *qua continetur legis condendæ auctoritas.*] Jacob. I. 25.

(*l*) HOMINI, *qui plebeius videretur.*] Dan. II. 45. VII. 13. Nam filius hominis Hebræis viliratem quandam significat. Et sic vocantur prophetæ, comparati cum angelis: ut & Jazchiadæ notatum ad Dan. X. 16.

(*m*) OMNIBUS *populis, non uni eas præscripsisset Deus.*] Id autem tantum abest, ut leges aliquot, putà de primitiis, de decimis, de congregatione ad festos dies, expressè se referant ad unum Judææ locum, quo certè omnes gentes coire non poterant. Vide Exodi XXIII. 19. XXXIV. 26. Deut. XXVI. 2. & sequentibus. Item Deut. XII. 5. & seq. XIV. XXIII. & seqq. Item Exodi XXIII. 17. XXXIV. 2. 23. 24. Deut. XVI. 16. De sacrificiis legem eodem modo interpretata est vetustissima consuetudo. Solis Hebræis, non & alienigenis, datam Mosis legem docet Thalmud in titulo de Synedrio & titulo Chagiga. Maimonides ad Deut. XXXI. & Bachai.

(*n*) SIVE *ad vitandum aliquod malum, in quod proni erant Judæi.*] Rituales supra modum, eóque ad idololatriam proni. Ostendunt id passim prophetæ:

prophetæ: maximè Ezechiel XVI.

(o) EADEM *voce utuntur & homines.*] L. Hac edictali C. de secundis nuptiis. L. Hac in perpetuum. Cod. de diversis prædiis libro XI. & alibi sæpè.

(p) AUT *certis temporibus, puta belli, pacis, caræ annonæ accommodata.*] L. Valerius apud Livium lib. XXXIV. *Quas tempora aliqua desiderant leges, mortales, & temporibus ipsis mutatas video: quæ in pace latæ sunt plerumq; bellum abrogat; quæ in bello, pax.*

(q) QUAMDIU *in locis desertis ageret populus.*] Ut Exodi XXVII. Deut. XXIII. 12.

(r) ALIA *astricta habitationi terræ Canaæ.*] Ut Deut. XII. 1. 20. XXVI. 1. Num. XXXIII. 52.

(s) JUS *perpetuum, & servitutem perpetuam.*] Exodi XXI. 6. 1. Sam. 1. 22. Et sic vocem לעולם in lege rituali accipi posse sensit Iosephus Albo lib. III. Fundamentorum cap. 16. etiam sacerdotium Phineæ dicitur עד עולם Psal. CVI. 30. 31. εἰς ☩ αἰῶνα, Sirachidæ XLV. 28. 29. 30. ἱερωσύνη αἰωνία 1. Macc. II. 54.

(t) MESSIÆ *verò adventus ab ipsis vocatur complementum Jubilæi.*] In Pereck Chaleck & alibi, idque ex Esaia LXI. 2.

(u) JEREMIÆ XXXI.] v. 31. & sequentibus.

VIII. Præcipuum, & quod maxime in oculos incurrit, sunt sacrificia, de quibus multi Hebræi sentiunt, prius (a) ab homi-

Ut sacrificia quæ nũquam per se Deo placuerunt.

 num

num ingenio ea excogitata, quam Deo jussa. Certe id apparet Hebræos multorum rituum fuisse appetentes, (b) ita ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc, ne ad falsorum Deorum cultum memoria Ægyptiaci incolatus redirent. At cum eorum posteri plus æquo hæc æstimarent, tanquam per se Deo grata, & veræ pietatis partem, reprehensi sunt per Prophetas. *Sacrificiorum causa*, inquit Deus apud Davidem, Psalmo qui est apud Hebræos quinquagesimus, *non verbum quidem tecum velim commutare: nempe ut holocausta alia super alia mihi macties, ut juvencos, aut hircos accipiam de tuis septis. Nam certe quicquid animantium per saltus pascitur, aut per montes errat, meum est. In numerato habeo & volucres & feras: ita ut si esurirem, nihil opus esset mihi te convenire; mihi inquam, cujus est hoc Universum, & quicquid in eo conspicitur. Putasne vesci me carne pingui, aut bibere hircorum sanguinem? imo laudem Deo sacrifica, & vota redde.* Sunt inter Hebræos, qui hæc eo dici aiunt, quod qui sacrificia illa offerebant, animo vitaque impuri essent. At aliud docent quæ attulimus verba, rem scilicet per se nihil habere Deo gratum. Et si seriem totam

Psalmi

salmi consideres, pios illis verbis allo-quitur Deus. Dixerat enim: *Congregate mihi [pios:* deinde, *Audi populе mi:* hæc nocentis sunt. Postea finitis, quæ attulimus, ut fieri solet, ad impios sermo convertitur; *impio autem dicit Deus.* Eundem sensum ostendunt loca alia, ut Psal. 51. *Sacrificia si tibi dem, gratum tibi non est, neque holocaustis delectaris. Sed quod verè tibi placet sacrificium, est animus culpæ suæ sensu dejectus: mentem enim quasi fractam atque contritam ô Deus non despicis.* Simile est illud Psal. 40. *Victima & oblato libamen delectaris. Sed me tanquam perfossa aure tibi mancipas: non exigens aut holocaustum, aut victimam piacularem. Itaque respondi, en adsum: ac tanquam ex pacto conscripto faciam, quod velis, quæ voluptas mea est: Lex enim tua cordi meo inhæret. Equitatis tuæ laudes non intra cogitationes meas claudo: sed veracitatem tuam, ac benignitatem prædico ubique: præsertim vero misericordiam tuam atque fidem celebro in numeroso cœtu.* Apud Esaiam cap. 1. Sic Deus loquens inducitur: *Quo mihi tot victimæ? Satias me tenet holocaustorum ex arietibus, & adipis quamvis pinguissimi. Nec amo sanguinem, sive ille juvencorum est sive agnorum, sive hædorum, ut cum eo apud*

me appareatis. Nam quis hoc de vobis exegit, ut eo modo subdialia impuraretis? Apud Jeremiam vero VII. locus est huic geminus, & ejus interpres. *Sic ait Dominus Angelorum, Deus Israëlis. Holocausta vestra congerite cum victimis, & ipsi earum carne vescimini. Nam quo primum tempore majores vestros eduxi ex Ægypto, nihil exegi, aut præcepi de holocaustis & victimis. Sed hoc est quod illis serio edixi, ut mihi obedientes forent: sic me fore Deum ipsorum; ipsos vero meum populum. Utque ea incederent via, quam ego ipsis eram imperaturus, Sic omnia ipsis prospere eventura.* Apud Oseam hæc sunt Dei verba cap. VI. *Beneficentiam in homines multo* (c) *acceptiorem habeo, quam sacrificium: de Deo recte sentire supra omnia est holocausta.* Apud Michæam vero cap. VI. cum quæstio esset instituta, quomodo quispiam Deum sibi optime conciliaret, arietum ingenti numero, vi magna olei, an vitulis anniculis, respondet Deus, *Dicam tibi quid sit vere bonum, mihique gratum. Nimirum* (d) *ut suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te præbeas.* Quibus ex locis cum appareat, sacrificia non esse earum rerum in numero, quas Deus per se aut primario velit, populus

vero

vero irrepente paulatim, ut fit, prava superstitione in illis posuerit potissimam pietatis partem, & victimis suis crediderit peccata satis compensari: quid mirum est, si tandem Deus sustulit rem sanctę natura mediam, sed cujus usus jam in vitium fluxerat, (e) cum Rex quoque Ezechias à Moſe erectum æreum serpentem confregerit, ideo quod populus eum religioso cultu venerari cœpisset. Neque vaticinia desunt, quæ sacrificia illa, de quibus controversia est, defitura prædixerint: quod facile quivis intelliget, qui modo consideraverit secundum Mosis legem sacrificare soli Aaronis posteritati concessum, idque duntaxat in solo patrio. Jam vero Psal. cx. secundum numerum Hebræum, promittitur rex latissime dominaturus initio regnandi facto ex Sione, qui rex idem & sacerdos in perpetuum futurus esset, idque instar Melchisedeci, Esaias vero cap. xix. dicit, altare visum iri in Ægypto, ubi non tantum Ægyptii, sed Assyrii quoque, & Israëlitæ Deum simul culturi: & capite Lxvi. ait, futurum ut longissime dissiti & omnium sermonum populi, non minus quam Israëlitæ, munera Deo offerant; & ex ipsis quoq; constituantur, qui sint sacerdotes, & Levitæ: (f) quæ

omnia

omnia, stante Mosis lege, fieri non poterant. His adde, quod apud (g) Malach. cap. 1. Deus futura prædicens, fastidio sibi esse ait Hebræorum munera; ab ortu ad occasum, apud gentes omnes nomen suum celebrari, suffitumque sibi fieri, & purissima sibi offerri. Daniel vero cap. IX. Gabrielis Angeli de Christo oraculum referens: *abolebit*, inquit, *sacrificium & munus*. Neque verbis tantum, sed & rebus ipsis satis significat Deus, non amplius probari sibi præscripta per Mosem sacrificia, cum jam per annos amplius mille sexcentos patiatur Judæos esse sine Templo, sine altari, sine certo generum censu, unde constare possit, qui sint, qui sacra facere ritè possint.

ANNOTATA.

(a) AB *hominum ingenio ea excogitata.*] Chrysostomus XII. de statuis de Abele locutus: ΟΥ γὰρ παρά τινος μαθὼν, οὐδὲ νόμου περὶ ἀπαρχῶν διαλεγομένου ταῦτα ἀκούσας, ἀλλ' οἴκοθεν καὶ παρὰ τοῦ συνειδότος διδαχθεὶς, τὴν θυσίαν ἐκείνην ἀνήνεγκε. *Non enim ab ullo edoctus, non lege accepta quæ de primitiis aliquid constitueret, sed apud se suapte motus conscientia sacrificium illud obtulit.* In responsis ad Orthodoxos in operibus Justini ad interrogatum LXXXIII. Οὐδεὶς τῶν θυσάντων τὰ ἄλογα θυσίαν τῷ θεῷ πρὸ τοῦ νόμου κατὰ τὴν θείαν διάταξιν ἔθυσε, κἂν φαίνεται ὁ θεὸς ταύτην

προ-

προσδεξάμενος, τῇ ταύτης ἀποδοχῇ δεικνύων τὴν θύσαντα ἀπάρετον αὐτῷ. *Nemo eorum, qui ante legem pecudes Deo obtulit, divino id jussu fecit, quamquam patet talia acceptâsse Deum, & acceptando ostendisse carum sibi esse eum qui offerebat.*

(b) ITA *ut satis causæ fuerit, cur Deus plurimos eis injungeret, vel ob hoc ne ad falsorum deorum cultus memoria Ægyptiaci incolatus redirent.*] Hanc ipsam causam legis de sacrificiis affert Maimonides in Ductore dubitantium lib. III. cap. 32. Tertullianus adversus Marcionem II. *Sacrificiorum quoque onera & operationem, & oblationum negotiosas scrupulositates nemo reprehendet, quasi Deus talia propriè sibi desiderarit, qui tam manifestè exclamat; Quo mihi multitudinem sacrificiorum vestrorum? Et, quis exquisivit ista de manibus vestris? Sed illam Dei industriam sentiat, quæ populum pronum in idolatriam & transgressionem, ejusmodi officiis religioni suæ voluit adstringere, quibus superstitio seculi agebatur, ut ab ea avocaret illos, sibi jubens fieri quasi desideranti, ne simulacris faciendis delinqueret.*

(c) ACCEPTIOREM *habeo quam sacrificium.*] Ita & Chaldæus interpres hunc locum exponit.

(d) UT *suum cuique reddas, ut bene aliis facias, & ut Deo humilem ac submissum te præbeas.*] Itaque aiunt Judæi legis præcepta numero XXII. ab Esaia contracta in sex. XXXIII. 15. à Michea hoc loco in tria, ab Esaia in duo LVI. 1. ab Abacuco in unum II. 4. Item ab Amoso V. 6.

(e) CUM *Rex quoque Ezechia à Mose erectum*

æreum

æreum ſerpentem confregerit.] II. Reg. XVIII.

(*f*) QUÆ *Omnia ſtante Moſis lege, fieri non poterant.*] Adde locum Ieremiæ. III. 16 *In diebus illis, dixit Dominus, non dicent ultra, Arca fœderis Domini, neque ejus rei veniet in cogitationem aut memoriam, neque viſitabunt Arcam, neque ultra ut nunc fuit.*

(*g*) MALACHIAM *capite* 1.] Vide hujus loci luculentam paraphraſim apud Chryſoſtomum II. adverſus Gentes.

Item ciborum diſcrimen.

IX. Quod de ſacrificiorum lege oſtendimus, idem oſtendamus & de ea, qua ciborum certa genera interdicuntur. Conſtat ergo, poſt magnum diluvium, (*a*) Noæ ejuſq; poſteris à Deo jus datum quolibet victu utendi, quod jus proinde non ad Japhetum tantum, & Chamum, Sed & ad Semum ejuſq; poſteros, Abrahamum, Iſaacum, Jacobum tranſiit. Sed cum poſtea populus in Ægypto pravis ſuperſtitionibus ejus gentis imbutus eſſet, tum primum Deus quædam animantium genera edi vetuit, (*b*) ſeu quòd illa potiſſimum Ægyptii diis ſuis offerrent & ex illis aruſpicium facerent, (*c*) ſeu quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur. Non eſſe præcepta hæc univerſalia, apparet exẽplo ejus, quod conſtitutum eſt de carne beſtiæ fato ſuo mortuæ

mortuæ Deuteronomii XIV. ut Israëlitis quidem ea vesci non liceret, (*d*) incolis autem liceret, quos quidem incolas Judæi omnibus officiis tanquam Deo commendatos, prosequi jubentur. Veteres quoque Hebræorum magistri aperte tradiderunt, (*e*) Messiæ temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minus purã fore, quam bubulam. Et certe cum ex omnibus populis unũ sibi colligere Deus voluit, æquius fuit ut libertatem, quam ut servitutem in rebus talibus communem faceret. Sequitur inspectio festorum dierum.

ANNOTATA.

(*a*) NOÆ *ejusque posteris à Deo jus datum quolibet victu vtendi.* Obstare videtur mentio animalium mundorum & immundorum in diluvii historia. Sed aut id κατὰ πρόληψιν dictum est ad eos quibus nota lex, aut immunda intelligi debent ea quæ hominum victus naturaliter desugit: quæ profana dixit Tacitus Historiarum VI. nisi malis munda accipere quæ herbis aluntur, immunda quæ aliis pascuntur animantibus.

(*b*) SEU *quod illa potissimùm Ægyptii diis suis offerrent, & ex illis aruspicium facerent.*] Origenes libro VI. contra Celsum: Δαίμονές τινες φαῦλοι καὶ (ἵν' οὕτως ὀνομάσω) τιτανικοὶ ἢ γιγάντειοι, ἀσεβεῖς πρὸς τὸ ἀληθῶς θεῖον καὶ τοὺς ἐν οὐρανῷ ἀγγέλους γεγενημένοι, καὶ πεσόντες ἐξ οὐρανοῦ, καὶ περὶ τὰ παχύτερα τῶν σωμάτων καὶ ἀκάθαρτα ἐπὶ γῆς καλινδούμενοι, ἔχοντές τε τι περὶ

περὶ τῶν μελλόντων διορατικὸν, ἅ τε γυμνοὶ τῶν γηΐνων σωμάτων τυγχάνοντες, καὶ περὶ τοιοῦτον ἔργον καταγινόμενοι, βουλόμενοι ἀπάγειν τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, ὑποδύονται τῶν ζώων καὶ τὰ ἁρπακτικώτερα καὶ ἀγριώτερα, καὶ ἄλλα πανουργότερα, καὶ κινοῦσιν αὐτὰ πρὸς ἃ βούλονται· ἢ τὰς φαντασίας τῶν τοιωνδὶ ζώων τρέπουσιν ἐπὶ τὰς πτήσεις καὶ κινήσεις τοιάσδε, ἵν' ἄνθρωποι διὰ τῆς ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ἀλισκόμενοι μαντικῆς, θεὸν μὲν τὸν περιέχοντα τὰ ὅλα μὴ ζητῶσι, μηδὲ τὴν καθαρὰν θεοσέβειαν ἐξετάζωσι· πέσωσι δὲ τῷ λογισμῷ ἐπὶ τὴν γῆν, τοὺς ὄρνεις, καὶ τοὺς δράκοντας, ἔτι δ' ἀλώπεκας καὶ λύκους· καὶ γὰρ παρατετήρηται τοῖς περὶ ταῦτα δεινοῖς, ὅτι αἱ ἐναργέστεραι προγνώσεις διὰ τῶν τοιούτων ζώων γίγνονται, ἅτε μὴ δυναμένων τῶν δαιμόνων ἐν τοῖς ἡμερωτέροις τῶν ζώων τοιοῦτον, ὅσον δύνανται διὰ τὸ παραπλήσιον τῆς κακίας, καὶ οὐ κακίαν μὲν, οἱονεὶ δὲ κακίαν οὖσαν ἐν τοῖς τοιοῖσδὶ τῶν ζώων ἐνεργῆσαι τάδε τὰ ζῶα. ὅθεν εἴπερ ἄλλο τι Μωϋσέως τεθαύμακα, καὶ τὸ τοιοῦτον θαύματος ἀποφανῶ ἄξιον εἶναι, ὅτι φύσεις κατανοήσας ζώων διαφόρους καὶ εἴτ' ἀπὸ τοῦ θείου μαθὼν τὰ περὶ αὐτῶν καὶ τῶν ἑκάστῳ ζώῳ συγγενῶν δαιμόνων, εἴτε καὶ αὐτὸς ἀναβαίνων τῇ σοφίᾳ ἐν τῇ περὶ ζώων διατάξει, πάντα μὲν ἀκάθαρτα ἔφησεν εἶναι τὰ νομιζόμενα παρ' Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς λοιποῖς ἀνθρώποις εἶναι μαντικὰ, ὡς ἐπίπαν δὲ εἶναι καθαρὰ τὰ μὴ τοιαῦτα.

Mali quidam Dæmones & (ut sic loquar) Titanici aut gigantei, qui impiè in verum numen et cœlestes Angelos se gessere, ideoque è cœlo ejecti sunt, circa corporum crassiora & impuriora in terris se agitant; cúmque habeant aliquam circa futura

futura perſpicaciã, ut qui à terrenis corporibus ſint liberi, & in talibus negotiis multum verſati, hoc unicè ſtudentes humanum genus ut abducant à vero Deo, inſinuant ſe in animantium fera ac rapacia maximè, deinde & in callidiora, & ea, quoties volunt, quo volunt, movent, aut etiam talium animantium vim imaginoſam incitant ad hos aut illos volatus motionéſve, ut homines capti divinationibus quæ per muta fiunt animalia, Deum cuncta continentem non quærant, neq; veram exerceant pietatẽ, ſed cogitationibus ſuis decidant in terram, in aves, in dracones, quin etiam in vulpes & lupos. Obſervatum enim eſt harum rerum peritis, prædictiones maximè notabiles per id genus animantia fieri, non valentibus, ut videtur, dæmonibus tantum efficere in manſuetis animantium quantum prava iſta animantia poſſunt in aliis quæ diximus animantibus, ob id quod iſta habent vitio ſimile, non vitium propriè, ſed quaſi vitium. Quamobrem ſi quid aliud in Moſe & miratus ſum ipſe, & dignum miratu exiſtimo, hoc eſt, quod cum percepiſſet naturas animantium diverſas, ſive à Deo edoctus ea quæ ad animantia & ad dæmones animantium cuique affines petinebant, ſive propria ipſe ſcientia perductus ad noſcendos animantium gradus, omnia ea impura pronuntiavit, quæ ab Ægyptiis aliiſque gentibus vim divinandi habere cenſebantur, contra verò omnia ea pura quæ extra illum eſſent cenſum. Similia habet Theodoretus libro VII. adverſus Græcos. Non planè alienum hinc quod Manetho dixit, Νομοθετήσας πλεῖστα ἄλλα, μάλιστα τοῖς Αἰγυπτίοις ἐναντιώματα, Cum plurima conſtituiſſet alia, Ægyptiorum inſtitutis pugnantia. Et quod Tacitus de Judæis: Prophana illic omnia

omnia quæ apud nos sacra. Deinde: *Cæso ariete velut in contumeliam Ammonis. Bos quoque immolatur quem Ægyptii Apim colunt.*

(c) SEU *quod in lege illa umbratica certis animantium generibus certa hominum vitia notarentur.*] Barnabas in epistola: Οτι δὲ Μωσῆς εἴρηκεν οὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδ' ἀετὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθὺν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα, ἐν αὐτῷ τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα, πέρας γέ τοι λέγει λόγοις αὐτοῖς ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· καὶ διαθήσονται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον τὰ δικαιώματά μου. ἆρα οὐκ ἔστιν ἐντολὴ τοῦ θεοῦ τὸ μὴ τρώγειν· Μωσῆς δὲ ἐν πνεύματι ἐλάλησε. τὸ οὖν, χοῖρον, πρὸς τοῦτο εἴρηκεν, οὐ μὴ κολληθήσῃ φησὶν, ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵ τινες ὅμοιοί εἰσι χοίροις. ὅταν γὰρ σπαταλῶσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ κυρίου ἑαυτῶν· ὅταν δὲ ὑστερηθῶσιν, ἐπιγινώσκουσι τὸν κύριον. καὶ χοῖρος ὅταν τρώγῃ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον· ὅταν δὲ πεινάζῃ κραυγάζει, καὶ λαβὼν πάλιν σιωπᾷ. οὐδὲ μὴ φάγῃς, φησὶ, τὸν ἀετὸν, οὐδὲ τὸν ὀξύπτερον, οὐδὲ τὸν ἰκτῖνα, οὐδὲ τὸν κόρακα· οὐ μὴ, φησὶ κολληθήσῃ ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵ τινες οὐκ οἴδασι διὰ κόπου καὶ ἱδρῶτος πορίζειν ἑαυτοῖς τὴν τροφὴν, ἀλλ' ἁρπάζουσι τὰ ἀλλότρια ἐν ἀνομίᾳ αὐτῶν, καὶ ἐπιτηροῦσιν ὡς ἐν ἀκεραιοσύνῃ περιπατοῦντες· καὶ καθήμενα ἀργὰ ταῦτα ἐκζητεῖ πῶς ἀλλοτρίας σάρκας καταφάγῃ, ὄντα λοιμὰ τῇ πονηρίᾳ αὐτῶν· καὶ οὐ φάγῃς, φησὶ, σμύραιναν, οὐδὲ πολύποδα, οὐδὲ σηπίαν. οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ κολλώμενος ἀνθρώποις τοιούτοις, οἵ τινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς καὶ κεκρυμμένοι τῷ θανάτῳ, ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια μόνα ἐπικατάρατα ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα

βῶντα ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλ' ἐν τῇ γῇ κατὰ τοῦ βύθου κατοικεῖ. ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγῃ, φησὶν, πρὸς τί; οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. ὅτι ὁ λαγωὸς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδευσιν. ὅσα γὰρ ἔτη ζῇ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. ἀλλ' οὐδὲ τὴν ὕαιναν φάγῃ· οὐ μὴ, φησὶ, γένῃ μοιχὸς οὐδὲ φθοιρεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις· πρὸς τί; τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄρρεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. ἀλλὰ καὶ τὴν γαλὴν ἐμίσησε καλῶς· οὐ μὴ γὰρ, φησὶν, ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις, ὅιους ἀκούομεν ἀνομίαν ποιοῦντας τῷ στόματι δι' ἀκαθαρσίαν, οὐδὲ κολληθήσῃ ταῖς τὴν ἀνομίαν ποιούσαις τῷ στόματι· τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο τῷ στόματι κύει. Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς, ὡς περὶ βρωμάτων ἐδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ καὶ λέγει ὁμοίως. Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτολῶν οὐκ ἔστη, καθὼς οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν κύριον, ἁμαρτάνουσιν ὡς χοῖροι· καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε, καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἀρραγὴν· ἔχετε τελείως καὶ περὶ τῆς γνώσεως. ἀλλ' εἶπε Μωσῆς φέγεσθε πᾶν δίχηλον καὶ μαρυκώμενον· τί λέγει; ὁ τὴν τροφὴν λαμβάνων οἶδε τὸν τρέφοντα αὐτὸν, καὶ ἐφ' αὐτῷ ἀναπαυόμενος, εὐφραίνεσθαι δοκεῖ καλῶς εἶτε, βλέπων τὴν ἐντολήν. τί οὖν λέγει; κολλᾶσθαι μετὰ τῶν φοβουμένων τὸν κύριον· μετὰ τῶν μελετώντων, ὃ ἔλαβον διάσταλμα ῥήματος

τος ἐν τῇ καρδίᾳ· μετὰ τῶν λαλούντων τὰ δικαιώματα κυρίου καὶ τηρούντων, μετὰ τῶν εἰδότων, ὅτι ἡ μελέτη ἔργον ἐστὶν εὐφροσύνης καὶ μαρυκωμένων τὸν λόγον τοῦ κυρίου· τί τὸ διχηλοῦν; ὅτι ὁ δίκαιος ἐν τούτῳ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἅγιον αἰῶνα ἐκδέχεται. βλέπετε πῶς ἐνομοθέτησε Μωσῆς καλῶς.

Quod dixit Moses, ne vescimini porco, neque aquila, neque oxyptero, neque corvo, neque pisce qui squammis careat, in secreto intellectu tria comprehendit dogmata. Quo tendat disertè ipse in Deuteronomio ostendit: Et testabuntur populo meo justa mea. Non igitur præceptum Dei proprie est, hoc vel illo non vesci; sed in spiritu dixit ipse Moses. De porco hoc est quod voluit: nolite conglutinari cum hominibus illis qui porcis sunt similes. Nam dum luxu diffluunt obliviscuntur domini sui: Ubi autem res contra eunt, agnoscunt dominum. Nam & porcus ubi comedit, non curat dominum, ubi esurit, clamat: & rursum ubi quod edit accepit, tacet. Neque comedas, inquit, aquilam, neque oxypterum, neque milvium, neque corvum. Hoc dicit, ne conglutineris hominibus ejusmodi, qui labore ac sudore victum sibi nesciunt quærere, sed aliena rapiunt injustè factis suis, insidiasque ponunt specie sumta bona fide ambulantium. Sic animantia illa odiosa dum desident speculantur quomodo alienis se pascant carnibus, noxia mali suo ingenio. Ne comedas etiam murænam, inquit, nec polypum, nec sepiam. Hoc dicit ne agglutinans similem te reddas hominibus talibus, qui perpetui sunt impii & morti servantur, sicut piscium illi qui damnantur in fundo natant, nec in summo, cæteri, fluitant, sed in imo solo degunt: Sed dasypodem comedas, inquit. Cur verò? id est

ſus puerorum corruptor, aut ſimilis talibus. Lepus enim anno quoque ad ejectamenta alvi ſit opulentior. Quot enim habet annos, totidem & cavernas. Sed nec hyæna, ait, veſcere. Id eſt, nec adulter eſto, aut ſimilis adulteris. Unde hoc? Hoc enim animal quotannis mutat naturam, & nunc mas ſit, nunc femina. Sed & muſtelam meritò odio habuit. Nimirum hoc monet, noli ſimilis eſſe illis quos audimus ore infamia patrare, neque aggrega te feminis in eum modum morigerantibus: nam animal illud ore concipit. De cibis ergo loquens Moſes tria dogmata in ſpiritu elocutus eſt. At illi pro cupidine carnis ſuæ ſimpliciter de cibis ea accepere. At trium illorum dogmatum cognitionem etiam David conſecutus eſt. Dicit enim: Beatus vir qui non ambulavit in conſilio impiorum, nimirum quomodo piſces verſantur in tenebris in profundo abditi. Et in via peccatorum non ſtetit; nimirum ut illi, qui cum videantur Deum timere, peccant porcorum inſtar. Et in cathedra peſtilentiæ non ſedit, nimirum ut volucres quæ raptui imminent. Habete & ea quæ ad ſcientiam pertinent. Dixit Moſes: Edite omne bifidum ungulis & ruminans. Quid ait? qui cibum ſumit, agnoſcit ne altorem ſuum, & in eo acquieſcens latatur. Bene dixit ad præceptum reſpiciens. Quid igitur dicit? Adhærendum iis qui dominum timent, iis qui in corde meditantur, quod accepere in verbis, præceptum: iis qui loquuntur juſta Dei eáque docent, iis qui norunt meditationem opus eſſe juſtitiæ, iis qui ſermones divinos ruminant. Quid verò bifidum ungulis? quia vir juſtus in hoc ævo ambulat, & alterum ævum exſpectat. Vide quam ſcitè leges dederit Moſes. Laudat hæc Barnabæ Clemens Strom. v. Habes autem multa partim

his eadem, partim similia in Philone libro de agricultura, & libro pejorem insidiari meliori, quæ longum esset transcribere. Similia ex Aristæo habet Eusebius libro VIII. cap. 9.

(d) INCOLIS *autem vesci liceret.*] Pisces scilicet, sed non circumcisis, de quibus agitur in Levitici XXII. 25. XXV. 4. 7. & in Thalmudicis titulis de rege & Synedrio, & apud Maimonidem libro de Idololatria.

(e) MESSIÆ *temporibus cessaturam legem de cibis vetitis, & suillam non minùs puram fore quàm bubulam.*] Ita R. Samuel in Mecor Chaim. Thalmud in titulo Nida, legem ait non mansuram nisi ad tempora Messiæ. Notandum etiam quosdam Judæorum magistros, inter quos est Bachai, sentire leges de cibis vetitis proprias esse terræ Palæstinæ, nec extra eos fines quemquam illis obligari. Multa etiam animantium nomina quid significent, aut ignotum esse Judæis, aut inter ipsos controversum, quos credi non debet permissurum fuisse Deum, si ad hunc diem maneret obligandi vis.

Et dierum. X. Hi universim omnes instituti sunt in memoriam beneficii à Deo accepti, cum ex Ægyptiaca calamitate liberarentur, atque deinde deducerentur in terram promissam. Jam verò propheta Jeremias XVI. & XXIII. cuncte ait, tempus venturum quo nova, multoque majora beneficia istius beneficii memoriam ita obscurent, ut ejus vix ulla mentio sit futura. Tum vero, quod modo de sacrificiis dicebamus, etiam

etiam de festis diebus verum est, iis quoque confidere populum cœpisse, tanquam his bene observatis non magni ducenda essent quæ de cætero peccarentur. Unde Jeremiæ cap. 1. Deus ait se calendas ipsorum, & dies festos fastidire, & oneri tanto sibi esse, ut vix queat sustinere. De sabbato specialiter opponi solet, esse præceptum universale, & perpetuum; quippe non uni populo datum, sed in ipsa mundi origine, Adamo omnium parenti. Respondeo, assentientibus Hebræorum doctissimis, duplex esse præceptum de sabbato, præceptum recordandi Exod. xx. 8. & præceptum observandi Exod. xxxi. 31. (*a*) Præceptum recordandi impletur religiosa memoria mundi conditi. (*b*) Præceptum observandi situm est in exacta abstinentia ab omni alio opere. Prius illud præceptum ab initio datum fuit, atque ei haud dubie (*c*) paruerunt viri pii ante legem, Enoch, Noë, Abraham, Isaac, Jacob; quorum quidem postremorum cum multæ peregrinationes legantur, (*d*) nullum usquam indicium est itineris ob Sabbatum intermissi, quod post exitū ex Ægypto perpetuo reperias. Nā postquā eductus ex Ægypto populus, & feliciter transgressus rubrum mare, primum diem securum egit

sabbatum, eoq; cecinit Deo epinicium, ex eo tempore imperata est exacta illa sabbati quies, cujus prima mētio est in collectione manuæ Exod xxxv.2. Levit.xxiii.3. Et hoc sensu causa legis de sabbato redditur liberatio ex Ægypto Deut. v.21. Et simul hac lege consultum est servis adversus dominorum duritiem nullam ipsis à laboribus respirationem indulgentium, ut dictis locis videre est. Verum est, (e) hac lege obstrictos fuisse etiam incolas, quia scilicet una debebat esse totius populi quiescentis facies. Cæterùm aliis populis non datam hanc exactæ quietis legem, vel inde apparet, quod multis in locis vocatur signum, atque etiam fœdus speciale inter Deum & Israelitas, ut Exodi xxxi. 13. 16. Jam verò, quæ in memoriam exitus ab Ægypto instituta sunt, non esse talia, ut nunquam cessare debeant, supra jam ostendimus ex promisso majorum multo beneficiorum. Adde quod, si lex de quiete sabbati fuisset ab initio lata, & eo sensu, ut tolli nunquam posset, sane prævaluisset illa lex in conflictu aliarum legum, quod nunc contra se habet. Nam (f) circumcidi infantes recte in sabbato constat: (g) sicut & stante Templo victimæ sabbatis, non minus quam diebus aliis, jugulabantur.

tur. Mutabilitatem hujus legis ipsi Hebræorum magistri ostendunt, cum aiunt, ad imperium Prophetæ recte opus fieri sabbato, quod probant exemplo captæ Hierichuntis, die sabbati, imperante Josua. Messiæ autem temporibus discrimen dierum sublatum iri non male eorundem nonnulli ostendunt ex Esaiæ loco LXVI. 23. ubi prædicitur, fore ut perpetuus sit Dei cultus à sabbato ad sabbatum, à novilunio ad novilunium.

ANNOTATA.

(a) PRÆCEPTUM *recordandi.*] זכור.

(b) ET *præceptum observandi.*] שמור. Distinctio est Mosis Gerundensis, & Isaaci Aramæ.

(c) PARUERUNT *viri pii ante legem.*] A quibus etiam ad Græcos septimæ diei veneratio aliqua pervenit, ut notatum Clementi. Vide quæ hoc pertinentia diximus libro 1.

(d) NULLUM *usquam indicium est itineris sabbatum intermissi.*] Hoc sensu illorum temporum pios σαββατίσαι, id est sabbata observasse negat Justinus cum Tryphone disputans, Tertullianus adversus Judæos duobus locis.

(e) HAC *lege obstrictos fuisse etiam incolas.*] non etiam alios qui extra Judæam præcepta posterorum Noæ data observabant. Ita sentiunt Hebræi.

(f) CIRCVMCIDI *infantes recte in sabbato constat.*] Proverbium Hebraïcum מילה דוחה

דוחה את השבת *Circumcisio pellit sabbatum.* Vide Joh. XXVIII. 22.

(q) SICVT *& stante Templo victimæ non minùs sabbatis, quàm diebus aliis jugulabantur.* Num. XXVIII. 9.

Circumcisionem quoq; externam.

XI. Veniamus ad circumcisionem, quæ sane Mose est antiquior, quippe Abrahamo imperata, ejusque posteris. Sed hoc ipsum præceptum inchoatio fuit fœderis per Mosem publicati. Sic enim dixisse Deus Abrahamo legitur Genes. cap. XVII. *Dabo tibi, & posteritati tuæ, terram, in qua peregrinus egisti, terram, inquam, Cananæam in possessionem duraturam. Tu ergo fœdus meum serva, tu inquam & posteritas tua per secula. Hoc est fœdus inter me, & vos, vestramque posteritatem, ut circumcidatur omnis mas.* Atqui jam supra intelleximus in hujus fœderis locum successurum fœdus novum, & quidem commune populis omnibus, quam ob causam cessare etiam debuit necessitas illa notæ discriminatricis. Est & hoc manifestum in præcepto circumcisionis contineri mysticam quandam & excellentiorem significationem; quod ostendunt Prophetæ, (a) cum jubent cor circumcidi, quo spectant Iesu præcepta omnia. Quare & promissa circumcisioni addita simi-

mod

modo neceſſe eſt ad majus aliquid referantur: nempe illud de poſſeſſione terreſtri (b) ad revelationem poſſeſſionis verè æternæ, quæ nunquam apertius, quam per Jeſum facta eſt: & (c) de Abrahamo conſtituendo in patrem plurimarum gentium ad id tempus, quo non pauci aliquot populi, ſed innumeri toto orbe diffuſi, imitaturi eſſent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam, quod profecto non niſi per Evangelium contigit. Mirum autem non eſt, umbras deſtinati operis auferri opere impleto. (d) Dei vero gratiam huic ſigno adſtrictam non eſſe, satis hinc diſcas quod non vetuſtiores tantum, ſed & ipſe Abrahamus adhuc incircumciſus Deo placuit, (e) & toto tempore itineris per Arabum deſerta omiſſa ab Hebræis circumciſio fuit, Deo ob id nihil expoſtulante.

ANNOTATA.

(a) CVM *jubent cor circumcidi.*] Deut. x. 16. xxx. 6. Jerem. iv. 4.

(b) AD *revelationem poſſeſſionis verè æternæ.* Hebr. iv.

(c) DE *Abrahamo conſtituendo in patrem plurimarum gentium, in id tempus quo non pauci aliquot populi, ſed innumeri toto orbe diffuſi imitaturi eſſent illam adeo memoratam Abrahami in Deum fiduciam.*] Gen. xvii. 5. Rom. iv. 11. 13. 16. 17. Luc. xix. 9. Gal. iii. 7.

(d) DEI

(d) DEI *verò gratiam huic signo non adstrictam fuisse*] Επειδὴ εἰς σημεῖον ἐδόθη, ἀλλ' οὐκ εἰς δικαιοπραξίας ἔργον, ait Justinus colloquio cum Tryphone. *Siquidem ista vestra circumcisio in signum data erat, non in opus justitiæ.* Irenæus lib. IV. cap. 30. *Quoniam autem & circumcisionem, non quasi consummatricem justitiæ, sed in signo eam dedit Deus, ut cognoscibile perseveret genus Abrahæ, ex ipsa Scriptura discimus. Dixit enim, inquit, Deus ad Abraham: Circumcidetur omne masculinum vestrum, & circumcidetis carnem præputii vestri, & erit in signum testamenti inter me & vos.*

(e) ET *toto tempore itineris per Arabum deserta omissa ab Hebræis circumcisio fuit.*] Josue v. 4. 5. 6.

Et tamen in his quoque tolerandis faciles fuisse Apostolos Iesu.

XII. Certè erat, cur magnas gratias agerent Iesu & ejus legatis Hebræi, quod gravi illo rituum onere per ipsum liberarentur, certique suæ libertatis fierent (a) per dona ac miracula Mosi nihil cedentia. Sed tamen primi nostri dogmatis publicatores ne hoc quidem ab illis exegerunt, ut suam hanc felicitatem agnoscerent; sed si præcepta Iesu omnis honestatis plenissima susciperent, facile passi sunt eos in rebus mediis (b) sequi, quem vellent vivendi modum; (c) ita tamen ut alienigenis, quibus lex illa rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ necessitatem non imponerent: quod vel unum satis est, ut evidenter ostendatur iniqu

ique à Judæis rejecta Iesu dogmata, textu illo legis ritualis. Soluta hac jectione, quæ prope unica miraculis opponi solet, veniamus ad alia argu-nta, quæ ad Judæos convincendos sunt onea.

ANNOTATA.

(a) PER *dona ac miracula Mosi nihil ceden-*.] Miracula Messiæ majora esse debere quàm sis, dixit R. Levi ben Gerson, quod vel ma-è patuit in mortuis resuscitatis.

(b) SEQUI, *quem vellent vivendi modum.*] ctor. XVI. 3. XXI. 24. Rom XIV. 1. Cor. IX. Gal. v. 6. Coloss. III. 11.

(c) ITA *tamen ut alienigenis, quibus lex rituum nunquam data fuerat, ejus observandæ estitatem non imponerent.*] Actor. XV. Gal. Gal. I. 3. 15. IV. 10. VI 12.

XIII. Constat inter nos, & ipsos, in ophetarum vaticiniis supra multos, qui Judæis divinitus contigerunt magnorum orum autores, unum multo cæteris ellentiorem promitti, quem nomine mmuni quidem, sed huic uni eximiè petente, Messiam vocant. Eum nos dem venisse asserimus: illi venturum ex-stant. Superest, ut de ea lite judicium eramus in iis libris, quorum authori-m pariter agnoscimus. *Probatio adversus Judæos ex eo, quod in confesso est promissum eximium Messiam.*

XIV. Daniel,(a) cui summæ pietatis te- *Ostenditur*

stimonium

Eum jam venisse ex præsignificatione temporis.

stimonium Ezechiel perhibuit, neque decipere voluit, neque deceptus est ab Angelo Gabriele. Is autem Angelo dictante c. IX. conscriptum reliquit, post promulgatum edictum de instauranda urbe Hierosolymorum non elapsuros annos quingentos, (*b*) quin adesset Messias. Atqui ab hunc diem elapsi sunt ab eo tempore plus bis mille anni, nec adest is, quem Judæi exspectant: nec quenquam alium nominare possunt in quem id tempus quadret: in Iesum autem, tam bene convenit, ut magister Hebræus Nehumias, qui annis quinquaginta eum præcessit, aperte jam tum dixerit non posse ultra eos quinquaginta annos protrahi tempus Messiæ à Daniele significatum. Cum hac temporis nota congruit altera, quam supra attigimus (*c*) de imperio in omnes nationes dando divinitus, (*d*) postquam Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset, quarum posterior in Cleopatra desiit, non multo antequam Iesus nasceretur. Tertia nota est dicto cap. IX. apud Danielem, quod post Messiæ adventum exscindenda esset urbs Hierosolyma, quod de excidio urbis vaticinium (*e*) ipse Josephus ad suam refert ætatem: unde sequitur, tempus Messiæ adventui præstitutum jam tum præteriisse,

Eodem pertinet quod apud Aggæum cap. 11. Deus Zorobabelem Ethnarcham, & Iesum Josedeciden Pontificem maximum mœstos, quod viderent excitatum à se templum non respondere magnitudini prioris templi, solatur hoc promisso, futurum ut major honos isti Templo, quam priori, contingeret; quod profecto, neque de mole operis, neque de materia, neque de arte, neque de ornatu dici posse historia horum temporum in sacris literis, & apud Josephum, collata cum ea, quæ est de templo Solomonis, indubitatam facit. Adde quod Hebræorum magistri annotant, duas maximas dotes defuisse Templo posteriori, quæ priori adfuerant; (f) conspicuam quandam lucem divinæ majestatis indicem, & divinum afflatum. Sed quo Templum hoc posterius priori præstiturum sit, ibi quidem breviter ostendit Deus, (g) cùm pacem suam, id est gratiam & benevolentiam, in eo templo & quasi fœdere certo stabiliturum dicit. Latius autem exsequitur Malach. cap. III. *Ecce mittam legatum meum, qui vias meas præparet. Brevi veniet in templum suum* (vixit autem Malachias tempore ædificati templi posterioris) (h) *Dominus ille, quem vos desideratis, internuntius ille fœderis,*

fœderis, deliciæ vestræ. Venire ergo debuit Messias stante Templo secundo, (*i*) quo nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani, quia Herodis Magni temporibus Templum non ex ruinis resuscitatum fuit, (*k*) sed paulatim per partes innovatum, qualis mutatio facit idem Templum appellari. Et sane tam constans apud Hebræos & vicinos fuit opinio, illis temporibus exspectandum Messiam, ut (*l*) multi Herodem, (*m*) alii Judam Gauloniten, (*n*) alii alios, qui circa Iesu tempora vixerunt, pro Messia haberent.

ANNOTATA.

(*a*) CUI *summæ pietatis testimonium Ezechiel præbuit.*] XIV. 14. XXVIII. 3. Josephus de Daniele fine libri X. Οτι τὸ θεῖον αὐτῷ πνεῦμα συμπάρεστι· *Spiritus Dei ei aderat.* Deinde: Απαντα γὰρ αὐτῷ παραδόξως ὡς ἑνί τινι τῶν μεγίστων εὐτυχήθη προφητῶν, καὶ παρὰ τὸν τῆς ζωῆς χρόνον τιμήτε καὶ δόξα παρὰ τῶν βασιλέων καὶ τοῦ πλήθους, καὶ τελευτήσας δὲ μνήμην αἰώνιον ἔχει. τὰ γὰρ βιβλία ὅσα δὴ συγγραψάμενος καταλέλοιπεν, ἀναγινώσκεται παρ' ἡμῖν ἔτι καὶ νῦν, καὶ πεπιστεύκαμεν ἐξ αὐτῶν ὅτι ὡμίλει τῷ θεῷ. *Omnia illi supra fidem, & quantum maximorum prophetarum ulli succedebant: dumque vixit in summa gratia ac honore fuit apud reges & populum: & postquam mortuus est, æterna ejus viget memoria. Leguntur enim apud nos in hunc diem libri,*

libri, quos à se conscriptos reliquit, quorum testimonio credimus fuisse Danieli cum Deo commercium.

(*b*) QUIN *adesset Messias.*] Filium hominis apud Danielem esse Messiam consentiunt magni Judæorum magistri Salomon Jarchi: Rabbi Josue citatus ab Abenesdra, & Saadias. Sic & Rabbi Jose, qui excidium Templi vidit, Messiæ tempus advenisse dicebat, ut testatur R. Jacob in Caphthor.

(*c*) DE *imperio in omnes nationes dando divinitus.*] Lapidem illum, cujus percussu imago illa imperiorum figuram habens comminuenda esset, Messiam esse tradidit R. Levi ben Gerson: & regnum illud cætera regna absumprurum esse regnum Messiæ docent R. Solomo, R. Abenesdra, & R. Saadia. Filium hominis apud Danielem esse Messiam R. Levi ben Gerson, & Saadia.

(*d*) POSTQUAM *Seleuci & Lagi posteritas regnare desiisset.*] Vide quæ hac de re annotata ad librum primum.

(*e*) IPSE *Josephus ad suam refert ætatem.*] Libro x. cap. 12. Τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον Δανιῆλος καὶ περὶ τῶν Ῥωμαίων ἡγεμονίας ἀνέγραψε, καὶ ὅτι ἀπ' αὐτῶν ἐρημωθήσεται. ταῦτα πάντα ἐκεῖνος θεοῦ δείξαντος αὐτῷ συγγράψας κατέλειπεν, ὥστε τοὺς ἀναγινώσκοντας καὶ τὰ συμβάντα σκοποῦντας θαυμάζειν ἐπὶ τῇ παρὰ θεοῦ τιμῇ τὸν Δανιῆλον. *Eodem tempore Daniel etiam de Romanorum scripsit imperio, & fore ut ab eo gens nostra vastetur. Hæc omnia ille Deo indicante perscripta reliquit, ita ut non possint qui ista legunt, & eventus considerant non admirari Danielem ob honorem à Deo acceptum.* Septuaginta annorum hebdomadas finire

nire in excidio Templi secundi etiam Jacchiades docet ad Dan. IX. 24.

(*f*) CONSPICUAM *quandam lucem divinæ majestatis indicem & divinum afflatum.*] In titulo de documentis. Gemara Hierosolymitana cap. 3.

(*g*) CUM *pacem suam, id est gratiam & benevolentiam, in eo Templo se quasi fœdere certo stabiliturum dicit.*] Notandum est quod præcedit. *Veniet desiderium omnium Gentium, & implebo domum hanc gloria.* Quod mirificè convenit cum iis quæ jam addimus ex Malachia, ita ut hi duo Prophetæ mutuo interpretum fungantur vice. Venire debuisse Messiam in Templum secundum sensit Rabbi Akiba, multique alii teste Rabbino Solomone.

(*h*) DOMINUS *ille, quem vos desideratis.*] Hunc Malachiæ locum communiter Judæi de Messia exponunt.

(*i*) QUO *nomine apud Hebræos venit totum illud ævum à Zorobabele ad tempus Vespasiani.*] Ut in Thalmude capite ultimo de Synedrio & titulo Juma, & titulo Rosch Haschana.

(*k*) SED *paulatim per partes immutatum, qualis mutatio facit idem Templum videri.*] Philo de mundo: ΟΥ γὰρ δήποθεν τοῦ πάντα μέρη φθείρεται, φθαρτόν ἐστιν ἐκεῖνο, ἀλλ' οὗ πάντα τὰ μέρη ἅμα καὶ ἐν ταυτῷ ἀθρόα κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον. *Non cujus partes pereunt utique interitui obnoxium est sed cujus omnes partes simul & eodem tempore pereunt.* Adde L. proponebatur D. de Judiciis, & L. Quid tamen. §. in navis D. quibus modis usus fructus amittatur.

(*l*) MULTI *Herodem.*] Hi Herodiani Matth. XXII. 16. Marc. III. 6. VIII. 15.

XII.

XII. 13. Tertullianus in hæreticorum enumeratione. *Cum his etiam Herodianos qui Christum Herodem esse dixerunt.* Paria habet de his Epiphanius, quibuscum convenit vetus ad Persium Scholiastes. *Herodes apud Judæos regnavit tempore Augusti in partibus Syriæ. Herodiani ergo diem natalem Herodis observabant, ut etiam sabbata, quo die lucernas accensas & violis coronatas in fenestris ponunt.*

(*m*) ALII *Judam Gauloniten.*] Vide Josephum XVIII. I. Actor. v. 36.

(*n*) ALII *alios.*] Actor. XXI. 38. Josephus plura exempla habet temporibus Felicis: & post excidium quædam.

XV. Sentiunt se premi his argumentis de Messiæ adventu Judæi: quæ ut eludant, nonnulli aiunt sua peccata in causa fuisse, quo minus promisso tempore adveniret. (*a*) Ut omittam, in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari: quomodo ob peccata differri adventus potuit, cum hoc quoque prædictum esset, (*b*) ob plurima & maxima populi peccata urbem exscindendam paulo post Messiæ tempora? Adde quod Messias venturus erat hac quoque de causa, (*c*) ut corruptissimo seculo medicinam faceret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret, unde de ejus temporibus apud

(*Cum solutione ad id quod dicitur, dilatũ adventum ob peccata populi.*)

Zachariam dicitur cap. XIII. fore tunc fontem apertum domui Davidis, & Hierosolymitis omnibus, ad peccata abluenda: & apud ipsos Hebræos receptum est Messiam appellare (d) Isch copher, hoc est placatorem. Plane autem à ratione abhorret, dicere ob morbum aliquem dilatum id quod præcisè ei morbo erat destinatum.

ANNOTATA.

(a) UT *omittam in dictis vaticiniis definitum, non aliqua conditione suspensum decretum indicari.*] Id disertè affirmat R. Jochanan in Schemoth Rabba, & R. David Kimchi in Psal. CVIII. 5. Bene de Daniele Josephus libro X. circa finem. Οὐ γὰρ τὰ μέλλοντα μόνον προφητεύων διετέλει, καθάπερ οἱ ἄλλοι προφῆται, ἀλλὰ καὶ χρόνον ὥρισεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεσθαι. *Non enim solùm futura prædixit toto vitæ suæ tempore, ut & alii prophetæ, sed & tempus definivit quo quæque eventura erant.* Nulla conditione suspensum fuisse decretum de Messia illo tempore mittendo, apparet & ex Malachiæ III. 1. Præterea cùm novi fœderis auctor deberet esse Messias, ut & ibi Malachias & alii Prophetæ ostendunt, non potuit ejus adventus suspendi à conditione observati fœderis quod antiquatum venerat.

(b) OB *plurima & maxima peccata urbem exscindendam paulò post Messiæ tempora.*] Dan. IX. 24.

(c) UT *corruptissimo seculo medicinam faceret, simulque cum emendandæ vitæ regulis criminum veniam adferret.*] Esaias LIII. 4. & sequentibus. Jerem. XXXI. 31. & seqq. Ezechiel XI. 19. 21.

ISCR

(*d*) ISCH *Copher.*] Vide Chaldæum paraphraſten Cant. 1. 14. Meſſiam peccata noſtra portaturum dicit R. Judas in Chaſidim. R. Simeon in Bereſchith rabba.

XVI. De eo, quod dicimus, adveniſſe pridem in terras Meſſiam, ipſe etiam ſenſus Judæos poteſt convincere. (*a*) Promiſit Deus, fœdere per Moſem inito, ipſis felicem poſſeſſionem terræ Palæſtinæ, quamdiu vitam ſuam ad legis præſcriptum componerent: (*b*) Contrà ſi adverſus eam graviter delinquerent, exſilium aliaque id genus mala ipſis minatus eſt. Quod ſi tamen, aliquo tempore preſſi malis, & pœnitentia peccatorum ducti, ad obedientiam rediiſſent, ſe miſericordia populi victum iri, effecturumque, ut quamvis in ultimas mundi plagas diſperſi redirent in patriam, ut videre eſt, tum alibi, tum Deuteronomii xxx. & Nehemiæ 1. Atqui jam anni ſunt mille & ultra quingentos, quod Judæi patria carent, Templo carent, (*c*) & ſi quando novum ædificare voluerunt, ſemper ſunt impediti: etiam flammarum globis ad fundamenta erumpentibus cum operarum pernicie, (*d*) quod ab Ammiano Marcellino ſcriptore non Chriſtiano proditum eſt. Cum olim populus graviſſimis ſceleribus ſe contami-

Item ex ſtatu præſenti Judæorum collato cum his quæ lex promittit.

nasset, liberos passim sacrificasset Saturno, adulteria pro nihilo duceret, viduas & pupillos expilaret, insontem sanguinem magna copia funderet, (e) quæ omnia illis Prophetæ exprobrant, passus est exsilium, sed (f) non diutius annis septuaginta, atque interea non omisit Deus (g) per Prophetas illos alloqui & solari spe reditus, (h) indicato etiam ejus tempore. At nunc, (i) ex quo semel ejecti patria sunt, manent extorres, contempti: nullus ad eos venit Propheta: nulla futuri reditus significatio: magistri ipsorum, quasi Spiritu vertiginis afflati, ad turpes fabulas, & ridicula dogmata delapsi sunt, quibus scatent libri Thalmudici, quos legem ordatam audent dicere, & cum iis, qu Moses scripsit, conferre, aut iis præfer etiam. Nam quæ ibi leguntur (k) de D fletu, quod urbem passus sit exscindi, (de ejus quotidiana diligentia in legenda l ge, (m) de Behemotho & Leviathane, (multisque rebus aliis, tam sunt absurda, t etiam referre tædeat. Et tamen tan tempore Judæi, nec ad falsorum deoru cultus deflexerunt, ut olim, nec cædibus contaminant, nec de adulteriis accusa tur: (o) Deum vero & precibus, & jeju certant placare, nec exaudiuntur. Q

cu

cum ita se habeant, omnino ex duobus alterum statuendum est, aut fœdus illud per Mosem factum omnino esse abolitum, aut teneri Judæorum universitatem gravis alicujus peccati tot jam per secula durantis: quod quale sit ipsi dicant, aut si dicere non possunt, nobis credant, peccatum illud esse contemti Messiæ, qui ante advenerit, quam hæc mala ipsis contingere cœperunt.

ANNOTATA.

(a) PROMISIT *Deus fœdere per Mosem initis ipsis felicem possessionē terræ Palæstinæ, quamdiu vitam suam ad legis præscriptum componerent.*] Exod. XV. Levit. XVIII. Deut. VI. VII. XI. XVIII.

(b) CONTRA *si adversus eam graviter delinquerent, exilium aliáque id genus mala ipsis minitus est.*] Levit. XXVI. Deut. IV. XI. XXVIII.

(c) ET *si quando novum ædificare voluerunt, semper sunt impediti.*] Sub Adriano, sub Constantino, sub Juliano, Chrysostomus II. adversus Judæos.

(d) QUOD *ab Ammiano Marcellino scriptore Christiano est proditum.*] Libro XXIII. Chrysostomus II. adversus Judæos: Πῦρ ἐκπηδῆσαν ἐκ τῶν θεμελίων ἐυθέως κατέφλεξέ τε πολλοὺς ἀνθρώπους, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς λίθους τοὺς τότε ἐκείνους. *Ignis è fundamentis exiliens multos homines combussit, ipsos quin etiam illius lapides.* Totus locus dignus qui legatur. Paria habet scriptor idem in Matthæum,

Hom. IV. & sermone Christum esse Deum.

(e) QUÆ *omnia illis Prophetæ exprobrât.*] Esai. I. 17. III. 14 15. v. 23. XI. 2. 3. LIX. LXV. Amos II. 6. Jer. II. III. v. VII. 31. VIII. IX. XI. XVI. XXII. Ezech. II. VI. VII. VIII. XVI. XXII. XXIV. Dan. IX. Micheas III. I. 2. 3.

(f) NON *diutius annis* LXX.] Objicit hoc R. Samuel in epistola ad R. Isaacum.

(g) PER *Prophetas illos alloqui & solari spe reditus.*] Jer. XXX. XXXI. XXXIII. Ezech. XXXVI. XXXVII.

(h) INDICATO *etiam ejus tempore.*] Jer. XXV. 15. XXIX. 10.

(i) EX *quo semel ejecti patriâ sunt, manent extorres, contempti, nullus ad eos venit Propheta.*] Thalmud in Baba Bathra

(k) DE *Dei fletu quod urbem passus sit exscindi.*] Præfatio Echad Rabthi. Similia in Thalmude, titulo Chagiga, in Debarim Rabba & in Berachoth.

(l) DE *ejus quotidiana diligentia in legenda lege.*] Thaanith: Aboda Zara.

(m) DE *Behemotho & Leviathane.*] Thalmud Baba Bathra. Paraphrastes Chaldæus ad Cant. Canticorum VIII. 2.

(n) MULTISQUE *rebus aliis.*] Quorum multa transcripsit Christianus Gerson in suo ad Judæos libro. Vide ejus capita de diabolis, de Messia, de revelationibus per Eliam, de Gehenna, de regno decem tribuum trans amnem Sabbaticum, de Rabbinorum facinoribus.

(o) DEUM *vero & precibus & jejuniis certant placare.*] Quòd si ipsis credendum est, optimè de Deo merentur, Messiam falsum, quem, tanta pars humani generis recepit, repudiando.

XVII.

Probatur Ieſus eſſe Meſſias ex his quæ de Meſſia prædicta fuerunt.

XVII. Et hæc quidem, ut diximus, oſtendunt, veniſſe jam ante tot ſecula Meſſiam: addimus nos, non alium eum eſſe, quam Jeſum. Nam quicunque alii pro Meſſia haberi ſe voluerunt, aut habiti ſunt, nullam reliquerunt ſectam, in qua ea opinio perſeveraret. Nulli nunc aut Herodis aut Judæ Gaulonitæ, aut qui Adriani temporibus Meſſiam ſe dixit, (a) ſi doctiſſimis quibuſdam impoſuit, (b) Barchochebæ ſectatores ſe profitentur. At Ieſu qui nomen dent, ex quo ipſe in terris fuit, in hunc diem fuerunt, (c) ſuntque plurimi, nec in una regione, ſed quam late hic orbis patet. Poſſem hic multa alia adferre olim de Meſſia prædicta aut credita, quæ in Ieſu eveniſſe credimus, cum de aliis ne aſſeverentur quidem: quale eſt, (d) quod ex Davidis fuit poſteritate, (e) quod ex virgine natus eſt, (f) edocto ea de re cœlitus eo, qui virginem eam duxerat, cum ex alio prægnantem in matrimonio non fuerat retenturus, (g) quod natus eſt Bethlehemi, (h) quod dogma ſuum ſerere cœpit in Galilæa, (i) quod omne genus morbos ſanavit; cæcis viſum, claudis greſſum dedit: ſed uno contentus ſum, cujus effectus in hunc diem durat. Ex (k) Davidis, (l) Eſaiæ, (m) Zachariæ,

(n) Oseæ vaticiniis manifestissimum est, Messiam non tantum Judæorum, sed & aliarum gentium magistrum fore: (o) per ipsum collapsuros cultus falsorum deorum, & ad unius Dei cultum perducendam ingentem multitudinem alienigenarum. Ante Iesu adventum sub falsis cultibus totus fere orbis jacebat: deinde paulatim evanescere illi cœperunt, nec singuli tantum homines, sed & populi & reges ad unius Dei cultum converti. Hæc non Judæorum Rabbinis debentur, sed Iesu discipulis eorumque successoribus: ita (p) populus Dei factus est, qui ante non erat, & impletum est, quod per Jacobum prædictum fuerat Gen. XLIX. antequam plane tolleretur civilis potestas à posteris Judæ, venturum Silo, quem (q) Chaldæus, & alii interpretes, Messiam exponunt, (r) cui parituræ essent etiam exteræ gentes.

ANNOTATA.

(a) ET *doctissimis quibusdam imposuit.*] Ut Rabbi Akibæ. Thalmud in titulo de Synedrio, & liber Zemach David.

(b) BARCHOCHEBÆ.] Qui ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης Justino. Mentio ejus apud Eusebiū, Hieronymum, Orosium, Thalmudico titulo de Synedrio, in Beresith Rabba, apud Rabbinos Johannem & Abrahamum Salmanticensem, & alios multis in locis.

SUNT-

(c) SUNT QUE *plurimi, nec in una regione, sed quàm latè hic orbis patet.*] Vide quæ hac de re allata ad librum secundum.

(d) QUOD *ex Davidis fuit posteritate.*] Psal. LXXXIX. 4. Esa. IV. 2. XI. 10. Jer. XXIII. 5. Ezech. XXXIV. 24. Mich. V. 2. Matth. I. 1. v. 20. IX. 27. XII. 23. XV. 22. XX. 30. 31. XXI. 9. 15. XXII. 42. & sequentibus. Marc. X. 47. XII. 35. 36. 37. Luc. I. 27. 32. 69. II. 4. 11. XVIII. 38. 39. XX. 42. 44. Joh. VII. 42. Actor. XIII. 34. XV. 16. Rom. I. 3. II. Tim. II. 8. Apoc. V. 5. XXII. 16.

(e) QUOD *ex virgine natus est.*] Esaiæ VII. 14. Matth. I. 18. 22. 23. Luc. I. 35.

(f) EDOCTO *ea de re cœlitus eo qui virginem eam duxerat.*] Matth. I. 20.

(g) QUOD *natus est Bethlehemi.*] Mich. V. 2. Matth. I. II. 2. 3. 4. 5. 6. Lucæ II. 4.

(h) QUOD *dogma suum serere cœpit in Galilæa.*] Esaiæ IX. 1. Matth. IV. 12. 13. Marc. I. 4. Luc. IV. 14. 15. 16. & alibi sæpè.

(i) QUOD *omne genus morbos sanavit, cæcis visum, claudis gressum dedit.*] Esaias XXXV. 5. LXI. 1. Matt. XI. 5. Luc. IV. 18. & alibi passim. Adde quod mortuos resuscitavit, quod inter præcipuas Messiæ notas ponit R. Levi ben Gerson.

(k) DAVIDIS.] Psal. II. 8. XXII. 28. LXVIII. 32. LXXII. 8. 17.

(l) ESAIÆ.] II. 2. XI. 10. XIV. 1. XIX. 18. XXVII. 13. XXXV. XLII. & XLIII. præcipuè XLIX. 6. LI. 5. LII. 15. LIV. LV. 4. 5. LX. 3. & sequentibus. LXV. 1. 2. LXVI. 19. & seqq.

(m) ZACHARIÆ.] II. 11. VIII. 20. & sequentibus. IX. 9. 10. 11. XIV. 16.

OSEÆ

(n) OSEÆ.] 11. 24.

(o) PER *ipsum collapsuros cultus falsorum deorum.*] Esaiæ 11. 18. 20. XXXI. 7. XLVI. 1. Sophonias 1. 4. 5. 6. Zach. XIII. 2.

(p) POPULUS *Dei factus est qui antè non erat.*] OSEÆ 11. 24.

(q) CHALDÆUS.] Tam Jonathan quam Hierosolymitanæ paraphraseos scriptor. Item Thalmudici titulo de Synedrio, Bereschi Rabba, Jakumus ad Pentateuchum, Rabbi Solomo & alii. שבט, quod nunc Judæi volunt esse virgam castigationum, Thargum Chaldæo exponitur שליט & Græcis eodem sensu ἄρχων. Aquilæ σκῆπτρον, Symmacho ἡγεμία. שילה autem per בנו filius ejus exponunt Chaldæus, R. Siloh, R. Bachai, R. Solomo, Abenesdra & Kimchi. Vide pulchrè dicta de hoc loco apud Chrysostomum sermone Christum esse Deum.

(r) CUI *paritura essent etiam exteræ gentes.*] Vide dictum locum Esaiæ XI. 10. qui huic lucem adfert.

Solutio ejus, quod dicuntur quædam non impleta.

XVIII. Opponi hic à Judæis solet, quædam de temporibus Messiæ prædicta esse, quæ non conspiciantur impleta: sed quæ adducunt obscura sunt, aut diversam recipiunt significationem, propter quæ non debent deseri ea, quæ sunt manifesta; qualia sunt sanctitas præceptorum Iesu, præmii excellentia, & in eo proponendo sermo perspicuus, quibus cum accedant miracula, sufficere hæc ad amplectendum

ejus

jus dogma debebant. Ad vaticinia, (a) quæ libri clausi nomine nuncupari solent, recte intelligenda opus sæpe est Dei quidam auxiliis, quæ merito illis subtrahuntur, qui aperta negligunt. Loca autem, quæ objiciunt, varie exponi, ne ipsi quidem ignorant: & si cui conferre libeat interpretes veteres, qui in Babylonico exilio, aut alioqui circa Iesu tempora exstiterunt, cum his, qui scripserunt, postquam Christianorum nomen in odio apud Judæos esse cœpit, inveniet explicationes novas repertas partium studio, cum olim receptæ essent aliæ, quæ cum Christianorum sensu satis conveniebant. Multa in sacris non ex proprietate verborum, (b) sed figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant; (c) ut cum Deus descendisse dicitur, cum ei (d) os, (e) aures (f) oculi, (g) nares, tribuantur. Quidni ergo hunc in modum explicemus & pleraque de Messiæ temporibus dicta? qualia sunt, (h) lupum cum agno, pardum cum hœdo, leonem cum pecore stabulaturum, lusurum cum anguibus infantem, (i) montem Dei surrecturum supra montes alios, venturos eo alienigenas, ut sacra faciant. Sunt quædam promissa, quæ ex antecedentibus, aut consequentibus verbis, aut etiam

etiam ex ipso sensu conditionem in se tacitam continent. Sic multa Hebræis promisit Deus, si Messiam missum recipe-rent, eique parerent: quæ si non eveniunt, habent ipsi quod sibi imputent. Quædam vero etiam definitè, & sine conditione promissa, si impleta nondum sunt, adhuc possunt exspectari. Constat enim etiam apud Judæos, (k) tempus, sive regnum Messiæ, durare ad finem seculorum.

ANNOTATA.

(a) QUÆ *libri clausi nomine nuncupari solent.*] Esaias XXIX. 11. Daniel XII. 4. 9. & ibi Jachiades. Vide quæ hanc ad rem differit Chrysostomus Sermone 11. cur obscurum sit vetus testamentum.

(b) SED *figura quadam esse intelligenda, ne ipsi quidem ignorant.*] Quomodo Maimonides in libro Jad locum Esaiæ XI. 6. de Messiæ temporibus ἀλληγορικῶς vult intelligi, Idem dicit ad ipsum Esaiæ locum David Kimchi: qui & similia habet ad Jerem. II. 15. v. 6.

(c) UT *cùm Deus descendisse dicitur.*] Ut Gen. XI. 5. XVIII. 21. Vide de his similibúsque locutionibus Maimoniden Ductoris dubitantium Parte I. cap. 10. & 11. 29. & sequentibus, & eundem ad Deut. ubi de rege. Messiæ rem fore cœlestes ait liber cabalisticus Nezaël Israël.

(d) OS.] Ut Ieremiæ IX. 12.

(e) AURES.] Vt Psalm. XXXI. 3. XXXIV. 16.

(f) OCULI.] Loco Psalmi proximè citato.

NARES.]

(*g*) NARES.] Psalm. XVIII. 9. Jerem. XXII. 37.

(*b*) LUPUM *cum agno.*] Dicto loco Esaiæ XI. 6. & sequentibus.

(*i*) MONTEM *Dei surrecturum supra montes alios.*] Esaiæ II. 2. Micheas IV. 1. & sequentibus.

(*k*) TEMPUS *sive regnum Messiæ durare ad finem seculorum.*] Perek Chelek p. 97.

Et ad id quod opponitur de humili statu & morte Iesu.

XIX. Offendit multos humilis Iesu fortuna: inique vero, cum in sacris literis passim dicat Deus, (*a*) erigi à se humiles & superbos sterni. (*b*) Jacob extra se nihil præter baculum ferens Jordanem transiit: rediit eodem maxima vi pecoris ditatus. Moses exsul, pauper, pecora pascebat, (*c*) cum ei in rubo Deus apparuit, populique sui ductum ei mandavit. (*d*) David itidem gregem pascens ad regnum vocatur, multisque aliis exemplis talibus plena est sacra historia. De Messia vero legimus, fore eum (*e*) lætum pauperibus nuntium, (*f*) non clamorem excitaturum in publico, aut jurgiis usurum; sed acturum leniter, ita ut parcat arundini concussæ, & in ellychnio fumigante alat, quod restat caloris. Neque magis cætera ejus mala, & mors ipsa, invisum eum cuiquam facere debent.

Nam

Nam ſæpe à Deo permitti, ut pii ab impiis non vexentur modo, (g) ut Lothus à Sodomæ civibus, ſed interficiantur quoque, manifeſtum eſt (h) exemplo Abelis parricidio enecti, (i) Eſaiæ diſſecti, (k) Maccabæorum fratrum cum matre ad mortem excruciatorum. Ipſi Judæi Pſalmum canunt LXXIX. in quo hæc verba ſunt: *Dederunt ſervorum tuorum cadavera in cibum volucrium, reliquias eorum, quas tu ô Deus amas, beſtiis: ſanguinem eorum effuderunt in pomœrio Hieroſolymorum: nec quiſquam fuit, qui eos ſepeliret;* & quæ ſequuntur. Ipſum vero Meſſiam debuiſſe per ærumnas & mortem pervenire ad regnum ſuum, & ad poteſtatem ſummis bonis ornandi familiam ſuam, negare nemo poterit, qui ad iſta Eſaiæ verba (l) capite LIII. animum volet attendere. *Quotuſquiſque credidit ſermoni noſtro, & vim Dei agnovit? Idque ideo, quia ſurrexit ille, Deo aſpectante, tanquam tener ſurculus, tanquam herba ex ſolo arenoſo: in vultu ejus nihil pulchri, nihil decori, nec ſi aſpiceres, quicquam erat quod oblectaret; contemptui patebat, & inter homines erat velut abjectiſſimus, multos dolores, multas ægritudines expertus: omnes ſe ab eo avertebant: tanto erat deſpicatui, nulloque in pretio. Sed vere* (m) *noſtros ille*

morbos

rbos pertulit, noſtra mala tolerauit. Nos
ſum habuimus tanquam de cælo tactum, à
Deo ictum atque depreſſum: ſed ob noſtra
ccata vulneratus eſt, attritus ob noſtra
rimina. (n) Pœna quæ nobis ſalutem
reret ipſi impoſita eſt: tumices ipſius dati
nt nobis pro remedio. Certe enim nos ut
es aberraveramus omnes huc atque illuc:
ſi Deus inflixit pœnam, quæ noſtris crimi-
bus debebatur: Et tamen cum opprimeretur
graviſſime cruciaretur, vocem non emiſit,
ut agnus mactandus, aut ovis quæ tondetur,
lent muta. Poſt vincula, poſt judicium è
dio ſublatus eſt: ſed rurſus vitæ ejus
tionem quis digne eloqui poterit? Nimi-
ex hoc loco, in quo nos vivimus, ereptus
ſed hoc malum ei evenit ob populi mei
lera. Ad mortem uſque & ſepulturam
tus eſt in manus potentium atque impio-
, cum tamen nemini feciſſet injuriam,
que in ſermone ejus deprehenſus fuiſſet un-
am dolus malus. Sed quanquam Deus conſ-
e eum paſſus eſt conteri, doloribuſque affici,
men (o) quia ſe conſtituit hoſtiam
aculárem, (p) videbit poſteritatem, vitam
et durabilem, & quæ Deo ſunt placita per
ſum feliciter curabuntur. Liberatum ſe à
lo conſpiciens, ait Deus, (q) voluptate
iabitur, eo maxime, quod dogmate ſuo

ipſe

ipſe juſtus ſervus meus multos abſolvet, eorum crimina auferens. Dabo ei partem eximiam, (r) *ubi inter prælatores ſpolia dividentur, quia morti ſe dedidit, & ſceleratis annumeratus eſt, cumque pœnas alienorum criminum ferret ipſe, pro ſontibus ſe conſtituit peccatorem.* Quis poteſt nominari, aut regum, aut prophetarum, in quem hæc congruant? Nemo ſane. Quod autem recentiores Judæi commenti ſunt, agi hic de ipſo populo Hebræo diſperſo in omnes gentes, ut ſuo exemplo ac ſermone multos ubique proſelytos faceret, is ſenſus primùm plurimis ſacrarum literarum teſtimoniis repugnat, quæ clamant Judæis (s) nihil mali accidiſſe, quod non ipſum, & inſuper majora multo, ſuis factis eſſent promeriti. Deinde ipſa Propheticæ orationis ſeries eam non fert interpretationem. Dicit enim ſive Propheta, quod iſti loco videtur convenientius, ſive Deus: *hoc malum illi evenit ob populi mei ſcelera.* Populus autem Eſaiæ, aut etiam populus Dei peculiaris eſt populus Hebraicus. Quare is, qui tam gravia perpeſſus ab Eſaia dicitur, non poteſt idem populus eſſe. Melius antiqui Hebræorum magiſtri fatebantur hæc de Meſſia dici: quod cum viderent quidam poſteriorum, (t) duos Meſſias commenti ſunt, quorum

rum alterum vocant Joſephi filium, qui mala multa & mortem cruentam patere-tur; alterum Davidis filium, cui cuncta proſpere ſuccederent; (u) cum multo facilius eſſet, & Prophetarum ſcriptis congruentius, unum agnoſcere, qui per adverſa & mortem ad regnum eſſet per-venturus, quod nos de Jeſu credimus, & verum eſſe res ipſa docet.

ANNOTATA.

(a) ERIGI *à ſe humiles, & ſuperbos ſterni.*] 1 Reg. II. 8. Pſal. XXXIV. 19. Prov. XI. 2. Iſaias LVII. 15. LXVI. 2.

(b) JACOB *extra ſe nihil præter baculum ſecum Jordanem tranſiit.*] Gen. XXXII. & ſe-quentibus.

(c) CUM *ei in rubo Deus apparuit.*] Exodi III.

(d) DAVID *itidem gregem paſcens ad regnum vocatur.*] 1. Sam. XVI. 7. 11.

(e) LÆTUM *pauperibus nuntium.*] Eſaiæ LXI. 1. Matth. 1. 5. Adde Zach. IX. 9.

(f) NON *clamorem excitaturum in publico aut turgiis uſurum, ſed acturum leniter.*] Eſaias XL. 2. 3. 4. Matt. XII. 19. 20.

(g) UT *Lothus à Sodomæ civibus.*] Geneſ. XIX.

(h) EXEMPLO *Abelis parricidio enecti.*] Gen. IV.

(i) ESAIÆ *diſſecti.*] Ita habet Judæorum traditio, ad quam reſpicit ſcriptor ad Hebræos XI. 37. & Joſephus X. 4. Chalcidius in Timæum: *Cùm Prophetæ à conſceleratis, unus*

membratim sectus, alter obrutus saxis.

(*k*) MACCABÆORUM *fratrum cum matre ad mortem excruciatorum.*] II. Macc. VII. Josephus libro περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.

(*l*) CAPITE LIII.] Quem locum de Messia interpretantur Chaldæus paraphrastes, & Gemara Babylonica titulo de Synedrio.

(*m*) NOSTROS *morbos ille pertulit.*] Morborum voce quævis mala intelligi docet ad hunc locum Abarbaniel.

(*n*) POENA *quæ nobis salutem pareret, ipsi imposita est.*] De Messia hæc explicat Rabboth & Solomon Jarchi ad Gemaram titulo de Synedrio.

(*o*) QUIA *se constituit hostiam piacularem.*] De malis volente animo toleratis hîc agi ait Alsheck.

(*p*) VIDEBIT *posteritatem.*] Voce seminis, quæ in Hebræo est, significari discipulos ait hic Alsheck. Sic semen serpentis Hebræi interpretantur Cananæos. Nec aliter accipiunt nonnulli eorum, filios Esaiæ VIII. 18. ut Thalmud Hierosolymitanum notat titulo de Synedrio.

(*q*) VOLUPTATE *satiabitur.*] Hæc ad futurum seculum refert Abarbaniel.

(*r*) UBI *inter præliatores spolia dividentur.*] Hæc spirituali modo intelligenda docet Gemara Babylonica titulo חולין. Per spolia intelligi sapientum honores & præmia dicit Alsheck ad hunc locum.

(*s*) NIHIL *mali accidisse quod non ipsum & insuper majora multo, suis factis essent promeriti.*] Apparet id locis propheratum jam supra positis, & Danielis IX. & Nehemiæ IX. Ad quod

quod de quo agit Esaias deprecaturus erat Deum pro Ethnicis, quod Judæi non faciunt.

(t) DUOS *Messias commenti sunt.*] Thalmud titulo Succa: R. Salomo: R. David Kimchi.

(u) CUM *multo facilius esset & Prophetarum scriptis congruentius unum agnoscere, qui per adversa & mortem ad regnum esset perventurus.*] Quod ipsum non uno in loco ad hoc Esaiæ caput sequitur Abarbaniel.

XX. Retinet multos à suscipienda Jesu disciplina præconcepta quædam opinio de virtute ac probitate majorum suorum, ac maxime sacerdotum, qui Iesum præjudicio damnarunt, & dogma ejus repudiarunt. Sed quales sæpe majores ipsorum fuerint, ne nie sibi maledicere cuiquam, audiant ipsis verbis, & legis suæ, & Prophetarum, à quibus sæpe appellantur (*a*) incircumcisi auribus & corde, (*b*) populus labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotissimus. Majores ipsorum fuerunt, (*c*) qui Josephum fratrem suum parum abfuit quin interficerent, re autem ipsa in servitutem vendiderunt. Majores ipsorum & illi, (*d*) qui Mosē perpetuis seditionibus ad vitæ tædium egerunt, ducem suum ac liberatorem, cui terra, mare, aër, obediebant: (*e*) qui panem cœlitus missum fastidierunt, (*f*) qui olim de summa penuria conquesti sunt, *Et quasi viri probi fuerint, qui eum morti tradiderunt.*

cum aves comeſtas adhuc rúctarent. Majores ipſorum fuerunt, (g) qui Davide tanto ac tam bono rege deſerto, ſecuti ſunt defectorem filium. Majores ipſorum fuerunt, (h) qui Zachariam, Jojadæ filium, trucidarunt in loco ſanctiſſimo, victimam crudelitatis ſuæ facientes ipſum ſacerdotem. Jam vero (i) Pontifices quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falſo crimine mortem machinati ſunt, & perfeciſſent, niſi procerum quorundam obſtetiſſet auctoritas: (k) extorſerunt tamen, ut captivus haberetur ad ipſum uſque momentũ captæ urbis. Si quis putet, meliores fuiſſe eos, qui Ieſu temporibus vixerunt, eũ ab hoc errore liberare Joſephus poterit, qui atrociſſima eorum facinora deſcribit, & pœnas graviores omnibus unquam auditis, (l) & tamen, ut ipſe cenſet, infra meritum. Neque de Synedrio melius exiſtimandum; præſertim cum eo tempore Senatores non veteri more cooptari manibus impoſitis, (m) ſed ex potentium nutu legi ſolerent, ut & Pontifices, non jam perpetua, (n) ſed annali & ſæpe empta dignitate. Non mirari ergo debemus, ſi homines arrogantia tumidi, ambitione & avaritia inſatiabiles, in furorem acti ſunt conſpecto homine, qui ſanctiſſima præcepta

pta adferens vitam ipsis suam ipsa diversitate exprobrabat. Nec aliud illi crimini datum, quam quod olim optimo cuique. (o) Sic Michæas ille, qui Iosaphati tempore vixit, in custodiam datus est, quod intrepide verum contra quadringentos falsos Prophetas asseruisset. (p) Eliæ Achabus objecit, plane ut Iesu sacerdotes, ipsum esse, qui pacem Israëlis turbaret. (q) Jeremiæ quoque crimini datum, id quod Iesu, vaticinatio adversus templum. Addendum hic, quod Magistri Hebræorum veteres (r) scriptum reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate. Deus ipse, qui, quales Judæi plerique exstituri essent Messiæ tempore, multo ante præviderat, futurum dixerat, (s) ut qui populus suus non fuisset, in populum assumeretur, (t) ex Judæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus, & alter irent ad sacrum montem: sed quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos: item (u) Messiam Hebræis in ruinam fore: sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.

ANNOTATA.

(a) INCIRCUMCISI *auribus & corde.*] Jerem. IV. 4. VI. 10.

(b)POPULUS *labiis & rituum apparatu Deum honorans, animo autem remotiſſimus.*] Deut. xxxii. 5. 6. 15. 28. Eſaias xxix. 13. Amos v. 21. Ezech. xvi. 3.

(c)QUI *Joſephum fratrem ſuum parum abfuit, quin interficerent, re autem ipſa in ſervitutem vendiderunt.*] Gen. xxxviii.

(d)QUI *Moſem perpetuis ſeditionibus ad vitæ tædium egerunt.*] Loca notata ſupra ad libru. ii.

(e)QUI *panem cœlitus miſſum faſtidierunt.*] Num. xi. 6.

(f)QUI *velut de ſummæ penuriæ conqueſti ſunt, cum aves comeſtas adhuc ructarent.*] Dicto capite xi. in fine.

(g)QUI *Davide tanto ac tam bono rege deſerto ſecuti ſunt defectorem filium.*] ii. Sam. xv.

(h)QUI *Zachariam, Joiadæ filium, trucidarunt.*] ii. Paralip. xxiv. 21.

(i)PONTIFICES *quod attinet, tales fuerunt, qui Jeremiæ falſo crimine mortē machinati ſunt.*] Jeremiæ xxvi.

(k)EXTORSERUNT *tamen, ut captivus haberetur ad ipſum uſque momentum captæ urbis.*] Jeremiæ xxxviii.

(l)ET *tamen ut ipſe cenſet, infra meritum.*] Dicit is neq; urbem aliam talia perpeſſam mala, neque ab omni ævo ætatem fuiſſe omnium ſcelerum feraciorem. Plus Judæis mali à ſemetipſis illatum quàm à Romanis, qui illorum facinora expiaturi venerant.

(m)SED *ex potentium nutu legi ſolerent.*]] Joſephus xiv. 19.

(n)SED *annali & ſæpè empta dignitate.*]] Joſephus xviii. 3. & 6.

(o)SIC *Michæas ille, qui Joſaphati tempore vixit,*

vixit in custodiam datus est.] 1. Reg. XXII.

(p) ELIÆ *Achabus objecit, planè ut Iesu Sacerdotes, ipsum esse qui pacem Israëlis turbaret.*] 1. Reg. XVIII. 17. Achabus Eliæ dicit הֲאַתָּה זֶה עֹכֵר יִשְׂרָאֵל ubi Græci, ὁ σὺ ὁ διαστρέφων τὸν Ἰσραήλ; *Nonne tu es qui turbas Israelem?* sic Sacerdotes de Iesu apud Lucam XXIII. 2. Τοῦτον εὕρομεν διαστρέφοντα τὸ ἔθνος. *Hunc invenimus turbare Israëlem.*

(q)] EREMIÆ *quoque crimini datum, id quod Iesu, vaticinatio adversus Templum.*] Jerem. VII. 4. & sequentibus. XXVI. 6. 11.

(r) SCRIPTUM *reliquerunt, temporibus Messiæ homines fore canina impudentia, asinina contumacia, ferina crudelitate.* Thalmud de Synedrio, Keruboth, & Sota. R. Salomo ad dictum titulum de Synedrio c. Helec. Thalmud titulo de ponderibus. Traditio Rabbi Judæ in Masoreta ad eundem titulum de Synedrio c. Helec: *quo tempore adveniet filius David, domus institutionis divinæ fiet lupanar.* Vide Jeremiam X. 21. & XXIX. 14.

(s) UT *qui populus suus non fuisset in populum assumeretur.*] Oseæ II. 24.

(t) EX *Judæorum autem urbibus ac vicis singulis vix unus & alter irent ad sacrum montem: sed quod ad illorum numerum deesset, id expleturos extraneos.*] Jeremiæ III. 14. 17. Adde Esaiam LIII.

(u) MESSIAM *Hebræis in ruinam fore: sed lapidem hunc rejectum ab ædificio præfectis potissimo loco positum iri ad coagmentationem operis.*] Esaiæ VIII. 14. Psal. CXVIII. 22.

Responsum ad objectionem, plures Deos à Christianis coli.

XXI. Restat, ut duabus accusationibus respondeamus, quibus Judæi & dogma, & cultum Christianorum impetunt. Prius est, quod plures à nobis Deos aiunt coli. Sed hoc nihil est, nisi in odium conterta alieni dogmatis explicatio. Quid enim est, cur magis id Christianis objiciatur quam (*a*) Philoni Judæo, qui sæpe tria in Deo statuit, & Dei rationem sive (*b*) sermonem vocat Dei nomen, (*c*) mundi opificem; (*d*) neque ingenitum, ut est Deus Pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines? (*e*) quem & Angelum, sive legatum universum hoc curantem, & ipse Philo, (*f*) & Moses Nehemanni filius appellat: (*g*) aut Cabalistis, qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani nominibus, Patris, Filii sive Verbi, & Spiritus sancti. Et ut id sumam, quod apud omnes Hebræos maxime confessum est, spiritus ille, quo agitati sunt Prophetæ, non est aliquid creatum, & tamen distinguitur à mittente: quomodo & illud, (*h*) quod Schecina vulgo vocant: Jam vero in Messia habitaturam eam vim divinam, quam sapientiam vocant, (*i*) plurimi Hebræorum tradiderunt, (*k*) unde Chaldæo Paraphrastæ Messias Dei verbum dicitur:

dicitur: sicut & (*l*) augusto illo Dei, (*m*) itemque Domini nomine, Messias appellatur apud Davidem, Esaiam, & alios.

ANNOTATA.

(*a*) PHILONI *Judæo qui sæpè tria in Deo statuit.*] De sacrificiis Abel & Cain: Ηνίκα ὁ θεὸς δορυφορούμενος ὑπὸ δυεῖν τῶν ἀνωτάτω δυνάμεων, ἀρχῆς τε αὖ καὶ ἀγαθότητος, οἷς ὢν ὁ μέσος τριττὰς φαντασίας ἐνειργάσατο τῇ ὁρατικῇ ψυχῇ, ὧν ἑκάστη μεμέτρηται μὲν οὐδαμῶς· ἀπεῖ γραφοι γὰρ αἱ δυνάμεις αὐτοῦ· μεμέτρηκε δὲ τὰ ὅλα. *Cùm Deus comitatus duabus summis suis efficaciis, imperio, ac bonitate, medius ipse & unus, tres conceptus operatus est animo perspicaci, quorum nullus mensura capitur: immensa enim ejus efficaciæ: sed singula totum metiuntur.* Mox ἀρχὴν etiam vocat ἐξουσίαν, & ἀγαθότητα vocat εὐεργεσίαν, aitque à pio animo non enuntiari, sed in silentii arcano asservari. Similia habet in libro de Cherubim. Libro secundo de agricultura Noæ vocat τὸ ὄν, τὸ δεσποτικὸν, τὴν ἵλεω δύναμιν, *id quod est, vim dominam, vim beneficam.* Maimonides initio libri de Fundamentis, & post eum Joseph Albo distinguunt in Deo *Id quod cognoscit, quod cognoscitur, & cognitionem.* Habet quæ huc pertinent, & Abenesdra ad Gen. XVIII. & Maimonides ductoris dubitantium parte 1. cap. 68.

(*b*) SERMONEM *vocat Dei nomen.*] in Allegoriis, & de confusione linguarum.

(*c*) MUNDI *opificem.*] In Allegoriis: Ὁ λόγος αὐτοῦ ᾧ καθάπερ ὀργάνῳ προσχρησάμενος ἐκοσμοποιεῖ. *Verbum ejus quo velut instrumento usus*

usus Mundum fecit. De Caino: Οργανον δὲ λόγον τοῦ θεοῦ, δι' οὗ κατεσκευάσθη. *Instrumentum autem Dei videbis esse ipsum verbum Dei, per quod factus est Mundus.*

(d) NEQUE *ingenitum, ut est Deus pater omnium, neque ita genitum ut sunt homines.*] Locus est libro, quis hæres sit rerum divinarum. Idem verbum Philoni vocatur Dei imago libro de monarchia: & de somniis à Deo immissis interdum ἀποικόνισμα, ut libro pejorem insidiari meliori: et χαρακτὴρ libro 11. de Agricultura. Confer Joh. 1. et Heb. 1. 3.

(e) QUEM *& Angelum sive legatum universum hoc curantem, & ipse Philo.*] Αγγελον vocat in Allegoriis, et libro de Cherubim: Αρχάγγελον verò libro de hærede divinorum donorum, et libro de confusione linguarum. Idem et Angelus et יהוה dicitur R. Samueli in Mecor Chaim.

(f) ET *Moses Nehemanni filius.*] Ejus verba sic transtulit doctissimus Masius ad Josuæ caput v. *Iste angelus, si rem ipsam dicamus, est Angelus redemptor: de quo scriptum est: Quoniam nomen meum in ipso est. Ille, inquam, Angelus qui ad Jacob dicebat: Ego Deus Bethel. Ille de quo dictum est: Et vocabat Mosem Deus de rubo. Vocatur autem angelus, quia mundum gubernat. Scriptum est enim: Eduxit nos Jehova (id est Dominus Deus) ex Ægypto: & alibi: Misit angelum suum & eduxit nos ex Ægypto. Præterea scriptum est: Et Angelus facies ejus salvos fecit ipsos. Nimirum ille angelus qui est Dei facies: de quo dictum est: Facies mea præibit, & efficiam ut quiescas. Denique ille angelus est, de quo vates: Et subito veniet ad Templum suum Dominus,*

us, quem vos quæritis, & angelus fœderis quem optatis. Rursum alia ejusdem verba sic: *Animadverte attentè quid ista sibi velint. Moses enim & Israëlitæ semper optaverunt angelum primum. Cæterùm quis ille esset, verè intelligere non potuerunt. Neque enim ab aliis percipiebant, neque prophetica notione satis assequebantur. Atqui facies Dei ipsum significat Deum: quod apud omnes interpretes est in confesso. Verum ne per omnium quidem ista intelligere quisquam possit, nisi sit in mysteriis legis eruditus.* Mox: *Facies mea præcedet, hoc est angelus fœderis quem vos optatis: in quo videbitur facies mea. De quo dictum est: Tempore accepto exaudiam te. Nomen enim meum in eo est. Faciámque ut quiescas, sive efficiam, ut ipse sit tibi lenis & benignus, neque te ducat per jus rigidum: sed placide & clementer.* Confer quæ habet Manasses concionator ad quæstionem XIX. super Genesin.

(g) AUT *Cabalistis qui Deum distinguunt in tria lumina, & quidem nonnulli iisdem, quibus Christiani, nominibus patris, filii, sive verbi, & spiritus sancti.*] Vide additamenta ad Lexicon Hebraicum Schindleri in notis אבן ספירות. Et Deo non obstare unitati, ait liber dictus Schep-tal.

(h) QUOD *Schekina vulgo vocant.*] Et distinguunt à Spiritu sancto. Gemara Hierosolymitana Titulo de documentis cap. 3. & Gemara Babylonica titulo Joma cap. 1. Schekina per annos tres & dimidium se tenuisse in Monte Oliveti expectantem conversionem Judæorum, ait R. Jonathan in præfatione Ecka Rabthi: quo rectè accepto nihil verius.

(i)

(*i*) PLURIMI *Hebræorum tradiderunt.*] Rabbi Solomo. Idem ad Gen. XIX. 18. agnoscit à Deo assumi posse humanam naturam, quam & olim ad tempus assumptam putat, cui consentit Thalmud titulo Schebuoth & Sabboth.

(*k*) UNDE *Chaldæo Paraphrastæ Messias Verbum Dei dicitur.*] Vt Oseæ I. 7.

(*l*) AUGUSTO *illo Dei.*] Nempe יהוה, Jonathan & David Kimchi ad Jeremiam XXIII. 6. cum quibus consentit R. Abba in Ecka Rabbti. יהוה צבאות Zachariæ XIV. 16. Futurum eo tempore ut Deus יהוה digito monstretur, ait Thalmud in Taanith ex Esaia XXV. 9.

(*m*) ITEMQUE *Domini nomine.*] אדני Psal. XLV. 7. quem Psalmum de Messia agere agnoscit Chaldæus ibi paraphrastes, ut et jam dicto Esaiæ loco. Item אדוני in Psal. CX. quem de Messia agere jamjam patebit.

Et humanam naturam adorari.

XXII Æque parata responsio est ad alterum, quod objiciunt nobis, nos scilicet cultum Deo debitum impartiri naturæ à Deo conditæ. Dicimus enim, à nobis Messiæ non alium honorem, aliumve cultū exhiberi, quam exigunt (*a*) Psalm. II. & Psal. CX. quorum illum in Davide rudi modo impletum, sed excellentiùs ad Messiam pertinere etiam (*b*) David Kimchi, magnus Christianorum adversator agnoscit; posterior vero de alio, quam de Messia exponi non potest. Nam quæ recentiores

Judæi

Judæi alii de Abrahamo comminiſcuntur, alii de Davide, alii de Ezechia, frivola ſunt. Pſalmus ipſe *Davidis* eſt, ut docet Hebræa inſcriptio. Quod ergo David Domino ſuo dictum dicit, id nec Davidi ipſi, nec Ezechiæ, qui inter poſteros Davidis fuit Davide nulla re excellentior, aptari poteſt. Abrahamus autem ſacerdotium aliquod eximium non habuit, imo Melchiſedecus (*c*) ei tanquam ſe minori bene precatus eſt. Sed & hoc, & quod additur (*d*) de ſceptro ex Sione exituro & perventuro in oras ultimas, plane in Meſſiam competit, (*e*) ut loci ſimiles de Meſſia haud dubie agentes patefaciunt: nec aliter acceperunt vetuſtiores Hebræi & Paraphraſtæ. Proprie autem Ieſum Nazarenum eſſe, in quo hæc impleta ſint, poſſem vel ſolis ipſius diſcipulis id affirmantibus credere ob ſummam eorum probitatem; ſicut & Judæi Moſi credunt de iis, quæ ſine teſte alio à Deo ſibi tradita dixit. Sed adſunt præter hoc plurima & (*f*) validiſſima argumenta ſummæ illius poteſtatis, quam obtinere Ieſum dicimus: conſpectus ipſe vitæ redditus à multis: conſpectus in cœlum avehi: tum vero dæmones ejecti, morbique ſanati ſolo ipſius nomine, & linguarum dona data diſcipulis, quæ

regni

regni sui signa Jesus ipse promiserat. His adde, quod sceptrum ejus, id est sermo Evangelii ex Sione profectus, nulla humana ope, sola divina vi ad ultimos terrarum fines pervasit, populosque & reges sibi subegit, plane ut Psalmi prædixerant. Judæi cabalistæ inter Deum & homines medium statuunt (g) Enochi quendam filium, nullo tantæ potestatis indicio. Quanto nos justius illum, qui tanta dedit sui documenta? Neque ad Dei Patris imminutionem id pertinet, (h) à quo venit hæc potestas Iesu, (i) & ad quem rediturus est, (k) & cujus honori illa inservit.

ANNOTATA.

(a) PSALMUS II. et *Psalmus* CX.] Hæc loca et Zachariæ IX. 9. de Messia exponit doctissimus Rabbi Saadia.

(b) DAVID *Kimchi.*] De Messia eundem II. exponunt Abraham Esdra, et R. Jonathan in Beresith rabba.

(c) ET *tanquam se minori bene precatus est.*] Et ab eo decimas sacerdotali jure accepit. Gen. XIV. 19. 20.

(d) DE *sceptro ex Sione exituro, & perventuro in oras ultimas.*] Psal. CX. 2.

(e) UT *loci similes de Messia haud dubiè agentes patefaciunt.*] Ut Gen. XLIX. 10. et qui ex prophetis adducti sunt supra.

(f) VALIDISSIMA *argumenta summæ illius potestatis quam obtinere Iesum dicimus.*] Quæ vide tractata libro supra II. Adde et quæ dicta hujus libri initio.

(g)

(g) ENOCHI *quendam filium.*] Nomen quod ei faciunt Hebræi est מטטרון *Metator.* In Latinis dicitur qui regi viam parat. Lucanus: *Audax Hesperios veniam metator in agros.* Vegetius libro II. *Metatores in castris dicuntur, qui præcedentes locum castris idoneum eligunt.* Suidas: Μετάτορ ὁ προαποστελλόμενος ἄγγελος τοῦ ἄρχοντος. *Metator, nuntius qui à principe præmittitur.*

(h) *A quo venit hæc potestas Iesu.*] Ipso fatente Joh. v. 19. 30. 36. 43. VI. 36. 57. VIII. 28. 49. X. 18. 29. XIV. 28. 31. XVI. 28. XX. 21. & Apostolis. Hebr. v. 5. Rom. VI. 4. 1. Cor. XI. 4.

(i) ET *ad quem reditura est.*] Fatente Apostolo 1. Cor. XV. 24.

(k) ET *cujus honori ille inservit.*] Joh. XIII. 31. XIV. 13. Rom. XVI. 27. Ideo Thalmud in titulo de Synedrio negat Iesum idoli esse nomen, quando Christiani in ejus honore respiciant Deum Mundi opificem.

XXIII. Subtilius ista rimari non hujus operis; neq; de his egissemus, nisi ut pateret, nihil esse in Christiano dogmate, aut impiũ, aut absurdum, quod obtendere quis possit, quo minus religionem tantis prodigiis ornatã, tam honesta præcipientem, tam eximia pollicentem, amplecti possit. Nam jam qui sit amplexus, is jam de specialibus quæstionibus consulere debet libros illos, quibus religionis Christianæ dogmata contineri supra ostendimus. Quod ut fiat, oratur

Absolutio hujus partis cum precibus pro Judæis.

oratur Deus, ut Judæorum mentem ſua luce colluſtret, & efficaces reddat preces, (a) quas ipſe Chriſtus jam in cruce pendens pro illis fudit.

ANNOTATA.

(a) QUAS *ipſe Chriſtus jam in cruce pendens pro illis fudit.*) Luc. XXIII. 34.

HUGO

HUGO GROTIUS
DE VERITATE
RELIGIONIS
CHRISTIANÆ.

LIBER VI.

SEXTUS liber Mahumetiſtis poſitus præfationis vicé Dei judicia adverſus Chriſtianos ad ipſam uſque Mahumetiſmi originem deducit: quomodo ſcilicet (*a*) vera illa atque ſimplex pietas, quæ inter Chriſtianos graviſſime vexatos oppreſſoſque floruerat, paulatim refrigeſcere cœperit, ex quo per Conſtantinum, & ſequentes Imperatores, effectum eſt, ut ea profeſſio non tuta tantum, ſed & honorata eſſet, (*b*) mundo velut intruſo in Eccleſiam: (*c*) principes primum Chriſtianos nullum feciſſe bellandi modum, etiam cum pace frui liceret: (*d*) Epiſcopos acerrime inter ſe certaſſe de ſummis ſedibus: ac (*e*) ſicut olim arbori vitæ prælata arbor ſcientiæ maxima dederat mala, ita nunc quoque curioſam eruditionem

Refutatio Mahumetiſmi: origo ejus.

pietati antehabitam, (f) & ex religione artem factam: cui deinde consequens fuerit, ut (g) ad exemplum eorum, qui turrim Babylonicam ædificabant, affectatio temeraria rerum sublimium dissonas locutiones & discordiam pareret: quibus plebs conspectis, sæpe nescia quo se verteret, culpam in sacras literas rejecit, & eas tanquam venenatas cœpit fugere. Religio autem passim non in mentis puritate, sed quasi reducto Judaismo in ritibus collocari cœpit: (h) & in iis, quæ corporis magis exercitationem, quam animi emendationem in se continent, (e) itemque in studio flagrante semel electarum partium: (k) tandemque evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re paucissimi. Non dissimulavit Deus hæc populi sui vitia: quin (l) ex ultimo Scythiæ (m) ac Germaniæ recessu immensa agmina, quasi diluvio, effudit in orbem Christianum: & cum datæ ab his strages maximæ non satis profecissent ad corrigendos superstites, justo Dei permissu in Arabia Mahumetes novam sevit religionem, pugnantem eam directa fronte cum Christiana religione, sed quæ verbis quodammodo exprimeret vitam magnæ partis Christianorum. Accepta hæc religio primum à Saracenis

qui

qui ab Heraclio imperatore defecerant: quorum armis brevi subacta Arabia, Syria, Palæstina, Ægyptus, Persis, post infesta Africa, & trans mare etiam Hispania. Sed Saracenorum potentiam tum alii, (n) tum Turcæ maxime exceperunt, gens & ipsa pugnacissima, quæ post longa adversum Saracenos certamina, in fœdus invitata facile suscepit religionem suis moribus congruentem, imperiique majestatem in se transtulit.

ANNOTATA.

(a) VERA *illa atque simplex pietas, quæ inter Christianos gravissime vexatos oppressosque floru erat.*] Ammianus Marcellinus fine libri XXI. de Constantio. *Erátque super his adimere facilis quæ donabat, Christianam religionem absolutam & simplicem anili superstitione confundens: in qua scrutanda perplexius, quam componenda gravius, excitavit dissidia plurima, quæ progressa fusius aluit concertatione verborum, ut catervis antistitum, jumentis publicis ultro citróque discurrentibus per Synodos, quas apt vellant, dum ritum omnem ad suum trahere conatur arbitrium, rei vehicularia succideret nervos.*

(b) MUNDO *velut intruso in Ecclesiam.*] Vide de hac re pulchrè dicta Chrysostomi Moralí secundo ad II. Cor. cap. XII. post v 10.

(c) PRINCIPES *primùm Christianos nullum fecisse bellandi modum, etiam cum pace frui liceret.*] Marciani laudabile dictum apud Zonaram. Μὴ δεῖν ὅπλα βασιλέα κινεῖν, ἕως εἰρη-

εἰρηνεύειν ἐξόν. Non debere principem arma sumere, quàm diu pace frui liceret.

(*d*) EPISCOPOS *acerrimè inter se certasse de summis sedibus.*] Ammianus lib. XXVII. *Et hunc quoque* (Viventium ex quæsitore Palatii) *discordantis populi seditiones terruere cruentæ, quæ tale negotium excitavere. Damasus & Ursicinus supra humanum modum ad rapiendam episcopalem sedem ardentes, scissis studiis asperrimè conflictabantur, adusque mortis vulnerumque discrimina adjumentis utriusque progressis: quæ nec corrigere sufficiens Viventius nec mollire, vi magna coactus secessit in suburbanum: & in certatione superaverat Damasus, parte quæ ei favebat instante. Constátque in Basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventiculum, uno die* CXXXVII. *reperta cadavera peremptorum: efferatamque diu plebem ægrè delinitam. Neque ego abnuo, ostentationem rerum considerans urbanaram, hujus rei cupidos ob impetrandum quod appetunt omni contentione laterum jurgari debere; cùm id adepti futuri sint ita securi, ut ditentur oblationibus matronarum, procedántque vehiculis insidentes, circumspecte vestiti, epulas curantes profusas, adeo ut eorum convivia regales superent mensas. Qui esse poterant beati revera, si magnitudine urbis despecta, quam vitiis opponunt, ad imitationem Antistitum quorundam provincialium viverent: quos tenuitas edendi potandique parcissimè, vilitas etiam indumentorum, & supercilia humi spectantia perpetuo numini verisque ejus cultoribus, ut puros commendant et verecundos.* Postea: *Hæc inter Prætextatus præfecturam urbis sublimius curans, per integritatis multiplices actus et probitatis, quibus ab adolescentiæ*

lescentiæ rudimentis inclaruit, adeptus est id quod raro contingit, ut cùm timeretur, amorem non perderet civium, minus firmari solitum erga judices formidatos: cujus auctoritate justisque veritatis suffragiis tumultu lenito, quem Christianorum furgia concitarunt, pulsoque Viscino, alta quies pari jam proposito civium Romanorum aptissimè adolescebat, gloria clari rectoris plura & utilia disponentis. Hic est Prætextatus de quo historiam, haud indignam quæ hic ponatur, narrat Hieronymus ad Pammachium contra errores Joannis Hierosolymitani. *Prætextatus, qui designatus Consul est mortuus, solebat ludens beato Papæ Damaso dicere: Facite me Romæ urbis Episcopum, & ero protinus Christianus.* Vide & quæ idem habet Ammianus libro XV. Non frustra Concilium Africanum Cœlestinum Romanæ urbis Episcopum monet: *Ne fumosum typhum sæculi in Ecclesiam Christi, quæ lucem simplicitatis, & humilitatis diem Deum videre cupientibus præfert, videamur inducere.* Adde nobiles Epistolas Gregorii Romani Episcopi veré magni lib. IV. 32. 34. 36. lib. VI. 30. lib. VII. Indict. 1. epist. 30.

(e) SICUT *olim arbori vitæ prælata arbor scientiæ maxima dederat mala.*] Gen. II. & III.

(f) ET *ex religione artem factam.*] Vide quæ jam produximus ex Ammiani libro XXI. Idem libro XXII. in Juliani historia. *Utque dispositorum roboraret effectum, dissidentes Christianorum antistites cum plebe discissa in Palatium intromissos monebat, ut civilibus discordiis consopitis quisque nullo vetante religioni suæ serviret intrepidus: quod agebat ideo obstinatè, ut dissensiones*

nes augente licentia, non timeret unanimantem poſtea plebem, nullis infeſtas hominibus beſtias, ut ſunt ſibi ferales plerique Chriſtianorum expertus. Procopius Gotthicorum 1. cum temperamento tamen hic ut & alibi audiendus: Πρέσβεις ὂν *Βυζαντίε ἥκα ἐς Ῥώμης ἀντιξέσα ἥκον· ὅτε, ὁ Ἐφέσε ἱερεὺς Ὑπάτι, καὶ Δημήτριος ὁ τῆς ὁ Μακεδόσι ἐπαρχίας, διόξης ἕνεκεν, ἃ Χειστιανοὶ ὁ σφίσιν αὐτοῖς ἀντιλέγουσιν ἀμφισβητοῦντες. τὰ δ' ἀντιλεγόμενα ἐγὼ ἐξηγήσομαι, ὡς ἥκιστα ἐμμανὴς δόξω εἶναι. ἀσφαλὲς γὰρ μανιώδης πρὸς ἡγεμόνα εἶναι. διερευνᾶσθαι τοίνυν τὴν θεοῦ φύσιν, ὁποία ποτ' ἔστιν. ἀνθρώπῳ γὰρ οὐδὲν τὰ ἀνθρώπεια εἰς τὸ ἀκριβὲς εἰδέναι καταλιπτέα, μή τοι γε τὰ ἐς θεοῦ φύσιν ἥκοντα. ἐμοὶ μὲν οὖν ταῦτα ἀκινδύνως σιωπᾶσθαι, μόνον τὸ μὲν ἀπίστους τὰ τετιμημένα ἐγὼ γὰρ οὐκ ἂν οὐδὲ ἄλλο τῳ θεοῦ, ὅ, τι ἂν εἴποιμι, ἢ ὅτι ἀγαθός τε πάντάπασιν εἴη, καὶ ξύμπαντα ἐν τῇ ἀρχῇ τῇ ἑαυτοῦ ἔχει. λεκτέα δ' ὡσαύτως γιγνώσκειν ὑπὲρ αὐτῶν οἷς καὶ ἱερεῦς καὶ ἰδιώτης.* Hæc dum ille agitat, legati à Byzantio ad Roma antiſtitem veniunt, Epheſi antiſtes Hypatius, Philipporum verò Macedoniæ provinciæ Demetrius, ob ea quæ inter ſe controverſa Chriſtiani habent. Ea verò quæ ſint, quanquam percognita, memorare me tædeat. Inſanæ enim temeritatis eſſe exiſtimo, naturam Dei qualis ſit ſcrutari. Homini enim nec humana, quantum ego exiſtimo, planè in aperto ſunt: tantum abeſt ut ei pateant ea quæ ad æternum numen pertinent. Liceat ergo mihi impune de talibus ſilere, non commoventi ea quæ aliis ſancta habentur. Ipſe hoc tantum de Deo quod dicam habeo, eſſe eum omnino bonum, ejúſque poteſtate

potestate omnia contineri. Qui plus sciverit, plus de eo dicat, sive in sacerdotum est ordine, sive in plebe. Laudat Gregoras libro VIII. dictum Lysidæ Pythagorici, deinde Synesii, τὸ δημοσίᾳ φιλοσοφεῖν μεγάλης ἐς ἀνθρώπους ἦρξε τῶν θείων καταφρονήσεως. *Apud populum subtiliter philosophari causa hominibus fuit magni contemptus rerum divinarum.* Idem libro X. multum dissuadet tales disputationes, & de Latinis sui temporis loquens. Τοὺς Ἰτάλους διασύρω καὶ μέμφομαι ἰταμῶς οὕτωσι καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὀφρύος τῇ θεολογίᾳ ἐπιπηδῶνται. *Italos ego rideo atq; contemno, quod ita temere magnóque cum supercilio ad Theologiam prosiliant.* Addit mox: Οὕτω γὰρ παρ' αὐτοῖς εἰπεῖν τοῖς βαναύσοις ἐκκέχυται τὰ θεολογίας μυστήρια· καὶ οὕτω κεχήνασιν ἅπαντες ἐπὶ τῷ συλλογιστικῶς ἐμβατεύειν τοῖς λόγοις αὐτῶν, ὥσπερ ἐπὶ τῇ χλόῃ καὶ νομαῖς τὰ βοσκήματα. καὶ οἱ τὸ πιστεύειν ὀρθῶς ἀμφίβολον ἔχοντες, καὶ οἱ μηδ' ὅπως δεῖ πιστεύειν εἰδότες, μηδ' ὅ, τι ἐστιν ὃ πιστεύειν φασὶν, ἀγορὰς καὶ περιπάτους καὶ θέατρα παντ' ἐμπεπλήκασι τῆς θεολογίας, καὶ οὐδὲ τοῦτον τὸν ἥλιον αἰσχύνονται μάρτυρα τῆς ἀναιδείας ποιούμενοι. *Ita apud illos etiam sellulariis opificibus effluunt Theologiæ mysteria: ita hiant omnes ut per syllogismos tractent talia, sicut pecudes ad herbas & pabula: & qui ea, quæ omnino rectè credenda sunt, in ambiguo habent, & qui nec quomodo credendum sit sciunt, nec quid sit quod se dicant credere, hi fora omnia & ambulacra & theatra implent theologia, neque Solem verentur talis impudentiæ testem facere.*

AD *exemplum eorum qui turrim Babylonicam ædificabant.*] Gen. XI. exprobrat has controversias Christianis sæpè Mahumetes,

præsertim Azoara XXVI. XXXII.

(h) ET *in iis quæ corporis magis exercitationem, quàm animi emendationem in se continent.*] 1. Tim. IV. 8. Coloss. II. 23.

(i) ITEMQUE *in studio flagrante semel electarum partium.*] Rom. X. 2. 1. Cor. I. 12. & sequentibus.

(k) TANDEMQUE *evenit, ut ubique multi essent Christiani nomine, re pauciſſimi.*] Salvianus libro III. de Gubernatione Dei: *Præter pauciſſimos quosdam qui mala fugiunt, quid est aliud omnis cœtus Christianorum quam sentina vitiorum?*

(l) EX *ultimo Scythiæ.*] Hunnos, Avaros, Sabiros, Alanos, Euthalitas, Turcas.

(m) AC *Germaniæ recessu.*] Gothos, Erulos, Gepidas, Vandalos, Francos, Burgundiones, Suevos, Alemannos, Saxonas, Varnos, Langobardos.

(n) TUM *Turcæ maximè exceperunt.*] Vide Turcica Leunclavii, & Laonicum Chalcocondylam.

Eversio fundamenti Mahumetistarum, de non inquirendo in religionem.

II. Captæ Asiæ Græciæque urbes, & promota armorum felicitate in Hungariam Germaniæque fines deventum est. Hæc religio plane ad fundendum sanguinem facta multum ritibus gaudet, (a) credique sibi vult nulla inquirendi libertate, unde & librorum, quos sanctos habet, lectio plebi interdicta est. Quod ipsum statim manifestum est iniquitatis. Merito enim suspecta merx est, quæ hac lege obtruditur,

ne

ne inſpici poſſit. Verum quidem eſt, non æqualem eſſe omnibus ad omnia cognoſcenda perſpicaciam, multos arrogantiâ, alios affectibus, conſuetudine nonnullos in falſum abripi: ſed(b)ut via ad æternam ſalutem cognoſci nequeat ab his, qui nullo commodi aut honoris reſpectu eam quærunt, ſe ſuaque omnia Deo ſubjicientes, & eum pro auxilio orantes; bonitas divina vetat credi. Et ſane cum judicandi vim Deus inſeruerit humanæ menti, nulla pars veri dignior eſt, in quam ea impendatur, quam illa quæ ignorari ſine amittendæ ſalutis æternæ periculo non poteſt.

ANNOTATA.

(a) CREDIQUE *ſibi vult nulla inquirendi libertate.*] Alcoranus Azoara XIII. ut habet prima editio Latina, quam hîc in lectoris gratiam ſequimur.

(b) UT *via ad æternam ſalutem cognoſci neqeat, ab his, qui nullo commodi aut honoris reſpectu eam quærunt, ſeſuaque omnia Deo ſubjicientes, & eum pro auxilio orantes, bonitas divina vetat credi.*] Reſponſio ad quæſtionem IV. ad Orthodoxos inter opera Juſtini: Ὅτι δὲ ἀδύνατόν ἐστι μὴ τυχεῖν τῆς εὑρέσεως τὸν ὅλῃ καρδίᾳ τε καὶ δυνάμει ἐπζητοῦντα τὴν ἀλήθειαν, μαρτυρεῖ ὁ κύριος λέγων· πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει, καὶ ὁ ζητῶν εὑρήσει, καὶ τῷ κρούοντι ἀνοιγήσεται. *Fieri autem nequire ut non ad inventionem perveniat, qui toto corde ac viribus quærit veritatem, teſtatur Dominus dicens:*

Quiſquis

Quisquis petit, accipit: & qui quærit inveniet, & pulsanti aperietur. Origenes VIII. contra Celsum: Εχρῆν δ' αὐτὸν σκοπῆσαι, ὅτι πάντ' ἐφορῶν καὶ πάντ' ἐπακούων ὁ κοινὸς πάντων πατὴρ καὶ δημιουργὸς, τὴν ἑκάστου προαίρησιν ζητοῦσαν αὐτὸν καὶ εὐσεβεῖν βουλομένην, κατ' ἀξίαν κρίνων καὶ τούτοις τινὰ ἐπονέμει καρπὸν τῆς προστασίας αὐτοῦ. *Cogitare eum oportuit communem omnium opificem ac patrem, qui cuncta spectat, auditque æqua retribuere voluntati ipsum quærenti, ac piè vivere cupienti, eique fructum largiri aliquem sui patrocinii.*

Probatio adversus Mahumetistas, ex libris sacris Hebræorum, & Christianorum: eosque non esse corruptos.

III. (*a*) Mosem à Deo missum, (*b*) item Iesum, (*c*) & viros sanctos fuisse, qui Iesu disciplinam primi propagarunt, Mahumetes ejusque sectatores fatentur. At in Alcorano lege Mahumetis (*d*) multa narrantur plane contra quam à Mose & ab Iesu discipulis sunt prodita. Ut ex multis unum sumamus exemplum, Iesum in cruce mortuum, intra tertium diem in vitam rediisse, conspectumque à multis omnes Apostoli discipulique Iesu maximo consensu testantur. Contra docet Mahumetes, (*e*) Iesum clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum, ac proinde non mortuum Iesum, sed deceptos Judæorum oculos. Hæc objectio evadi non potest, nisi dicat Mahumetes, quod & dicit,

licit, (f) libros tum Moſis, tum diſcipulo-
rum Ieſu, non quales fuerant manſiſſe, ſed
corruptos eſſe. Sed hoc commentum jam
ſupra à nobis Libro tertio refutatum
eſt. Certe ſi quis Alcoranum corru-
ptum diceret, negarent hoc Mahu-
metiſtæ, idque ſufficere dicerent ad-
verſus non probantes: at ipſi ultro adferre
de integritate ſui libri ea argumenta non
poſſent, quæ nos afferimus, de ſparſis
ſtatim exemplis per orbem terrarum, &
quidem non, ut Alcorani, uno ſermone,
cuſtoditiſque fide tot ſectarum tam diſcre-
pantium circa cætera. Perſuadent ſibi
Mahumetiſtæ, Johannis capite XIV. ubi de
Paracleto mittendo agitur, exſtitiſſe ali-
quid ſcriptum de Mahumete, quod Chri-
ſtiani deleverint. Sed hic ab ipſis libet
quærere, hanc ſcripturæ mutationem
ſitne factam poſt Mahumetis adven-
tum, an antea. Poſt Mahumetis adventum
fieri plane non potuit, cum jam eo tem-
pore extarent toto orbe plurima, non
Græca tantum, ſed Syriaca, Arabica, &
a diſſitis ab Arabia partibus, Æthiopica,
& Latina exemplaria non unius verſionis:
hæc autem omnia eo in loco conſentiunt,
nulla ſcripturæ varietate. Ante Mahumetis
adventum nulla fuit mutandi cauſa: nemo
enim ſcire poterat, quid docturus eſſet
Mahumetes.

Mahumetes. Imo si Mahumetis dogma nihil haberet Iesu dogmati contrarium non magis difficiles fuissent Christiani in libris ejus recipiendis, quam in libris Mosis & Prophetarum Hebræorum fuerunt. Ponamus utrimque nihil scriptum fuisse, aut de Iesu dogmate, aut de Mahumetis. Doceret æquitas; pro Iesu dogmate habendum, in quod Christiani omnes; pro Mahumetis, in quod Mahumetistæ consentirent.

ANNOTATA.

(a) MOSEM *à Deo missum*] Azoara v. XXI.

(b) ITEM *Iesum.*] Azoara v. XII.

(c) ET *viros sanctos fuisse qui Iesu disciplinam primi propagarunt.*] Azoara v. LXXI.

(d) MULTA *narrantur planè contrà quam à Mose & ab Iesu discipulis sunt prodita.*] Templum Mechæ structum ab Abrahamo Azoara II. Alia de Abrahamo Azoara XXXI. Confusa Gedeonis & Saulis historia Azoara III. in historia Exodi multa Azoara XVII. & XXX. & XXXVIII. In historia Josephi multa Azoara XXII. de avibus ab Abrahamo dissectis, & in vitam revocatis Azoara IV. de Maria apud Zachariam educata Azoara V. de avibus ex luto factis per Iesum ibidem & XIII.

(e) IESUM *clam subductum fuisse in cœlum, cruci autem affixum fuisse quoddam ejus simulacrum, ac proinde non mortuum Iesum, sed deceptos Judæorum oculos.*] Azoara XI.

(f) LIBROS *tum Mosis tum discipulorum Iesu, non quales fuerant mansisse, sed corruptos esse.*] Azoara IX.

IV.

IV. Conferamus jam utriusque dogmatis adjuncta atque affectiones, ut videamus utrum utri præferendum sit: ac primum de auctoribus videamus. (*a*) Iesus Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in lege & prophetis promissus: (*b*) ab ipso Mahumete vocatur Dei verbum, (*c*) mens, (*d*) sapientia: (*e*) dicitur eidem nullum ex hominibus patrem habuisse. (*f*) Mahumetes solito naturæ ordine genitus etiam à suis creditur. Iesus vitæ semper immaculatæ, cui nihil objici posset: (*g*) Mahumetes diu raptor, (*h*) mulierosus semper: (*i*) Iesus in cœlum evectus tente Mahumete: Mahumetes in sepulchro detinetur. Uter potius sequendus sit, quis non videat?

ANNOTATA.

(*a*) IESUS *Mahumetis ipsius confessione erat Messias ille in lege & prophetis promissus.* Azoara XXIX.

(*b*) AB *ipso Mahumete vocatur Dei verbum.*] Azoara v. XI. Et in libro doctrinæ Mahumetis. Iesum a Mahumete vocari λόγον, καὶ πνεῦμα θεοῦ, fit Euthymius Zigabenus in disputatione contra Saracenos.

(*c*) MENS.] Azoara IV. XI. XXIX. & in dicto libro.

(*d*) SAPIENTIA] Dictis locis.

(*e*) DICITUR *eidem nullum ex hominibus patrem habuisse.*] Azoara XXXI.

(*f*) MAHU-

(f) MAHUMETES *solito naturæ ordi genitus etiam à suis creditur.*] Vide libru Generationis Mahumetis.

(g) MAHUMETES *diu raptor.*] Vi Chronica Mahumetis versa ex Arabico. Vid disputationem *S*araceni & Christiani à Pet Abbate Cluniacensi editam.

(h) MULIEROSUS *semper.*] Azoa XLII. XLIII. LXXV. & LXXVI. Vide di ctam disputationem.

(i) IESUS *in cœlum evectus fatente Mah mete.*] Azoara XI.

Item factorum utriúsq;] V. Accedant utriusque facta. (a) Iesu visum cæcis, claudis gressum, ægroti sanitatem dedit, imò fatente Mahumete etiam vitam mortuis. (b) Mahumetes s missum ait, non cum miraculis, sed cum armis. Secuti tamen sunt, qui ei & mira cula attribuerunt, at qualia? Nempe qua aut arte humana facile possunt effectu reddi, ut de columba ad aurem advolante aut quorum nulli sunt testes, ut de camelo noctu eilocuto: aut quæ sui absurditate refelluntur; (c) ut de magna Lunæ parte in manicam ipsius delapsa, & ab ipso remissa ad reddendam sideri rotunditatem. Quis non dicat in causa dubia, ei legi standum, quæ certiora pro se habet divinæ approbationis testimonia? Videamus & eos, qui hanc & illam legem primi susceperunt.

(a)

ANNOTATA.

(a) IESUS *visum cæcis, claudis gressum, aegris sanitatem dedit, imo fatente Mahumete etiam vitam mortuis.*] Azoara v. xiii.

(b) MAHUMETES *se missum ait, non cum miraculis, sed cum armis.*] Azoara iii. iv. xvii. xxx. lxxi.

(c) UT *de magna lunæ parte in manicam vestis delapsa, & ab ipso remissa.*] Azoara lxiv. Vide latius hanc fabulam ex capite Ceramur apud Cantacuzenum oratione in Mahumetem 23.

VI. Qui Iesu legem amplexi sunt, viri erant Dei timentes, vitæ simplicis: convenit autem Deo, ut tales neque sermonum præstigiis, neque specie prodigiorum decipi patiatur. At (a) qui Mahumetismum primi susceperunt, prædones erant, homines ab humanitate ac pietate alieni. *Eorum qui primi utramque religionem recepe-runt.*

ANNOTATA.

(a) QUI *Mahumetismum primi susceperunt, prædones erant.*] Ostendit vox ipsa Saraceni, quod Ἀσυνὲς significat. Vide Scaligerum de Emendatione Temporum libro iii. cap. de Periodo Arabum.

VII. Sequitur & modum ostendamus, quo religio utraque propagata est. De Christiana aliquoties jam diximus, incrementa ejus esse ex miraculis, non Christi tantum, *Modorum, quibus lex utraque pro-pagata est.*

tantum, ſed & diſcipulorum, & qui ei ſucceſſerunt, tum vero ex ipſa malorum & ſuppliciorum patientia. At Mahumetiſmi doctores nulla ediderunt miracula, nullas graves ærumnas, ac dura mortium genera ob eam profeſſionem pertulerunt. Sed (a) religio illa, quò arma eunt, ſequitur, armorum acceſſio eſt: (b) nec aliud ipſi argumentum pro ea magiſtri adferunt, quam bellorum ſucceſſum, & imperii magnitudinem, quibus nihil ad hanc rem fallacius. Paganica ſacra ipſi improbant. Et tamen ſcimus, quantæ fuerint Perſarum, Macedonum, Romanorum victoriæ, quam late patuerint eorum imperia. Neque Mahumetiſtis ſemper proſperi bellorum eventus. Notæ clades, quas plurimis in locis terra marique acceperunt: ton Hiſpania pulſi ſunt. Non poteſt res quæ vices tam incertas habet, quæque bonis ac malis communis eſſe poteſt, nota eſſe certa veræ religionis: eoque minus, quod arma eorum injuſta ſunt, (c) cum ſæpe ea moveant adverſus populos ſibi non moleſtos, nulla injuria cognitos, ita ut nihil armis obtendere poſſint, niſi ſolam religionem, quod maxime eſt irreligioſum. Nam (d) cultus Dei nullus eſt, niſi ab animo volente procedat. Voluntas autem

docendo

docendo & ſuadendo elicitur, non minis, non vi. Coactus qui credit, non credit, ſed credere ſe ſimulat, ut malum vitet. Qui mali ſenſu aut metu extorquere aſſenſum vult, eo ipſo oſtendit, ſe argumentis diffidere. Rurſus autem hunc ipſum obtentum religionis ipſi deſtruunt, cum ſubactos ſub imperium patiantur uti, qua velint, religione, imo & (e) palam agnoſcant interdum, Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe.

ANNOTATA.

(a) RELIGIO *illa, quo arma eunt, ſequitur, armorum acceſſio eſt.*] Azoara x. xviii. xxvi.

(b) NEC *aliud ipſi argumentum pro ea magiſtri adferunt quàm bellorum ſucceſſum, & imperii magnitudinem.*] Azoara xxxii. xlvii.

(c) CUM *ſæpè ea moveant adverſus populos ſibi non moleſtos.*] Vide Azoara xix.

(d) CULTUS *Dei nullus eſt, niſi ab animo volente procedat.*] Lactantius libro x. cap. 20. *Nihil eſt enim tam voluntarium quam religio, in qua ſi animus ſacrificantis averſus eſt, jam ſublata, jam nulla eſt.*

(e) PALAM *agnoſcant interdum Chriſtianos in ſua lege ſervari poſſe.*] Azoara i. & xii. Liber de Doctrina Mahumetis. Vide Euthymium.

VIII. Contendamus inter ſe & præcepta. Hinc patientia præcipitur, imo & beni-

Præcepta inter

benignitas in male volentes: inde ultio. *H*inc perpetua matrimonii fides, morum mutua toleratione: (*a*) inde discedendi licentia: hic maritus, quod ab uxore exigit, præstat ipse, & affigendum uni amorem exemplo suo docet: (*b*) ibi aliæ super alias mulieres, nova semper libidinum irritamenta. *H*ic intus ad animum revocata religio, ut eo bene culto fructus exferat humano generi utiles: ibi eadem (*c*) in circumcisione, (*d*) aliisque rebus per se mediis vim suam prope totam consumit: Hic temperatus ciborum vinique usus permittitur: ibi (*e*) vetitum sue vesci, (*f*) bibere vinum, quod tamen magnum Dei munus est ad animi & corporis bona cum modo sumptum. Et ante quidem legem perfectissimam, qualis est Christi, rudimenta quasi puerilia præcessisse non mirum est: post eam vero publicatam redire ad figuras præposterum. Neque ulla potest causa adferri, cur post Christianam religionem longe optimam, aliam decuerit proferri.

ANNOTATA.

(*a*) INDE *discedendi licentia.*] Vide Euthymium: & eos qui de rebus Turcicis scripsere.

(*b*) IBI *aliæ super alias mulieres.*] Azoan. III. VIII. IX. XXXIII.

(*c*)

(c) IN *circumcisione.*] Vide & Bartholomæum Georgevitium de Ritibus Turcarum.

(d) ALIISQUE *rebus per se mediis.*] Ut lotionibus Azoara IX. Vide & Euthymium.

(e) VETITUM *sue vesci.*] Azoara II. XXVI.

(f) BIBERE *vinum.*] Vide Euthymium, & alios qui res Saracenicas scripsere.

IX. Offendi se aiunt Mahumetistæ, quod Deo filium demus, cum uxore non utatur; quasi filii vox in Deo non possit diviniorem habere significationem. At ipse Mahumetes multa Deo ascribit non minus indigna, quam si uxorem habere diceretur: puta (a) manum ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum: (b) gestari in sella, & his similia. Nos vero, cum Iesum Dei filium dicimus, hoc significamus, quod ipse (c) cum eum verbum Dei dicit: (d) verbum enim ex mente sua quodam modo gignitur: adde jam, quod ex virgine, sola Dei opera vim paternam supplente natus est, quod in cœlum evectus Dei potestate; quæ & ipsa Mahumeti confessa ostendunt (e) Iesum singulari quodam jure Dei filium appellari posse, & debere.

Solutio ejus quod objiciunt Mahumetistæ de Dei filio.

ANNOTATA.

(a) MANUM *ipsi frigidam esse, idque se tactu expertum.*] Locum vide apud Richardum contra Mahumetistas cap. I. & cap. XIV. &

apud Cantacuzenum oratione in Mahumetem II. §. 18. & oratione IV. non longè à principio.

GESTARI *in sella.*] Ibidem.

CUM *eum verbum Dei dicit.*] Vide supra.

VERBUM *enim ex mente suo quodam modo gignitur.*] Vide Platonem in Convivio, & Abarbanielem in dialogo qui vulgo Leonis Hebræi dicitur. Vide hac de re & Euthymium in dicta disputatione, ubi ait, ὥσπερ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐκ τοῦ νοῦ γίνεται νοούμενος, & cætera. Cardinalem Cusanum lib. I. cap. 13. & sequentibus contra Mahumetistas: Richardum c. 9. & 15.

IESUM *singulari quodam jure Dei filium appellari posse & debere.*] Luc. I. 35. Joh. X. 36. Actor. III. 13, 14. 15. XIII. 33. Hebr. I. 5. V. 5. In dicto libro doctrinæ Mahumetis Iesus inducitur Deum suum Patrem appellans.

Absurda plurima in libris Mahumeticis.

X. At contra in scriptis Mahumeticis (*a*) quam multa sint à veritate historiæ aliena, quam multa plane ridicula, longum foret eloqui. Talis est fabula (*b*) de pulchra muliere, quæ ab Angelis vino captis sollenne didicerit carmen, quo in cœlum ascendi, & ex eo descendi solet: quæ cum ascendisset in multam cœli altitudinem, deprehensam à Deo, ibique fixam, atque eam esse stellam Veneris. Talis illa (*c*) de mure in nave Noæ nato ex elephantis stercore: (*d*) contra autem fele ex leonis halitu

halitu. Atque illa maxime (*e*) de morte in arietem commutanda, qui medio inter cœlum & inferos ſpatio ſit ſtabulaturus: (*f*) & de epulis in vita altera excernendis per ſudorem, (*g*) deque mulierum gregibus cuique aſſignandis ad concubitus voluptates: quæ profecto talia ſunt omnia, ut oporteat culpa ſua eſſe in ſtuporem datos, qui iſtis fidem habent, præſertim cum Evangelii lux ipſos circumfulgeat.

ANNOTATA

(*a*) QUAM *multa ſint à veritate hiſtoriæ aliena.*] Ut de Alexandro Magno, qui ad fontem pervenerit, in quo ſol quieſceret. Azoara XXVIII. de Solomone Azoara XXXVII.

(*b*) DE *pulchra muliere.*] In libro doctrinæ Mahumetis eſt hæc fabula, ſumpta ex libro Enarrationum. Vide & Cantacuzenum oratione II. in Mahumetem c. 15.

(*c*) DE *mure in navi Noæ nato ex ſtercore elephantis.*] Sunt hæc dicto libro doctrinæ Mahumetis.

(*d*) CONTRA *autem fele ex leonis halitu.*] Ibidem.

(*e*) DE *morte in arietem commutanda.*] In fine dicti libri doctrinæ Mahumetis.

(*f*) ET *de epulis in vita altera excernendis per ſudorem.*] Dictus liber de doctrina Mahumetis.

(*g*) DE *mulierum gregibus cuique aſſignandis ad concubitus voluptatem*] Vide quæ ſupra adducta ad librum ſecundum.

Peroratio ad Christianos, qui ex occasione ante dictorum officii sui admonentur.

XI. Hac ultima disputatione absoluta, sequitur peroratio, non jam ad extraneos, sed ad omnis generis ac nominis Christianos: summatim monstrans eorum usum, quæ dicta sunt hactenus, ut & quæ recta sunt fiant, & quæ prava vitentur. Primum (*a*) ut puras manus elevent ad Deum illum, (*b*) qui omnia conspicua atque inconspicua fecit ex nihilo: (*c*) cum certa fiducia eum curam nostri gerere, (*d*) cum, nisi ejus permissu, ne passer quidem cadat: (*e*) ac ne eos timeant, qui tantum corpori nocere possunt, præ eo, cui & in corpus, & in animum, æquale jus est. (*f*) Confidant non Deo tantum Patri, sed & Iesu: (*g*) quando in terris aliud nomen non est, quod nos salvos præstet: (*h*) quod recte facturos, si cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, sed qui ex eorum voluntate vitam componunt. Monentur deinde (*i*) sanctum illud dogma Christi, ut pretiosissimum thesaurum, sollicite custodire: atque eam ob rem etiam (*k*) sæpe legere sacra scripta, quibus nemo possit decipi, nisi qui prius se ipse deceperit. (*l*) Nam & fideliores fuisse eorum scriptores, & afflatus diuini pleniores, quam ut necessaria veritate nos fraudare vellent

lent, eamve nube aliqua obtegere: (*m*) sed adferendum animum paratum obsequio: id si fiat, (*n*) nihil eorum nos fugiturum, quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent: (*o*) atque eo modo ali & excitari in nobis illum Spiritum, (*p*) qui futuræ felicitatis arrhabo est datus. Absterrentur præterea ab imitatione Paganorum: (*q*) primum in cultu falsorum Deorum, (*r*) qui nihil sunt, nisi vana nomina, (*s*) quibus mali dæmones utuntur, (*t*) ut nos à veri Dei cultu avertant: (*u*) quare non posse nos eorum sacris participare, ita, ut simul & Christi sacrificium nobis prosit: (*x*) secundò in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem, quam a cupiditate dictatam, (*y*) unde Christianos longissime abesse oporteat, (*z*) qui non tantum Paganis præstare multum debeant, (*aa*) sed & Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit, ut ad cœleste regnum perveniatur. (*bb*) Nullo nunc in pretio esse circumcisionem manu factam, sed alteram internam cordis, (*cc*) observationem mandatorum Dei, (*dd*) novum opificium, (*ee*) fiduciam in diligendo efficacem; (*ff*) unde agnoscantur veri Israëlitæ, (*gg*) mystici Judæi, hoc est Dei laudatores. (*hh*)

Ciborum discrimina, (*ii*) sabbata; (*kk*) dies festos, (*ll*) umbras esse rerum, quæ in Christianis existant. Ex occasione Mahumetismi hæc adferuntur monita, (*mm*) prædictum à Domino Iesu, venturos quosdam post sua tempora, qui à Deo se missos mentirentur; (*nn*) sed etiamsi Angelus de cœlo veniret, non recipiendum esse dogma aliud, (*oo*) quam illud Christi, tantis testimoniis probatum. Quippe (*pp*) olim quidem Deum multis variisque modis allocutum pios, qui fuerunt: postremo autem voluisse eum nos compellare per filium suum, (*qq*) rerum omnium dominum, (*rr*) splendoris paterni effulgentiam, substantiæ ejus expressam imaginem, (*ss*) per quem condita sunt, quæ fuerunt, aut erunt, (*tt*) qui suo imperio agit ac fert omnia, (*uu*) & expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus, (*xx*) dignitatem supra Angelos consecutus est: (*yy*) quo proinde legis auctore, nihil potest exspectari magnificentius. Revocatur etiam eadem occasione ipsis in memoriam (*zz*) arma Christi militibus assignata, non esse qualibus Mahumetes nititur, sed Spiritus propria, apta expugnandis munitionibus, quæ se adversus Dei cognitionem erigunt: pro scuto fiduciam, quæ tela ignita diabo-

diaboli repellat: pro lorica juſtitiam ſive rectitudinem vitæ; (*aaa*) pro galea, quæ quod infirmiſſimum eſt tegat, ſpem æternæ ſalutis: (*bbb*) pro enſe vero tradita divinitus verba, penitiſſimas animi partes penetrantia. Sequitur poſt hæc exhortatio (*ccc*) ad mutuam concordiam, quam Chriſtus ſuis abiens tam ſerio commendavit: (*ddd*) non multos inter nos eſſe doctores debere, ſed unum Ieſum Chriſtū: (*eee*) omnes Chriſtianos in idem nomē baptizatos: (*fff*) quare non debere inter ipſos ſectas eſſe & ſciſſuras, quibus ut remedium tandem adhibeatur aliquod, ſuggeruntur dicta illa Apoſtolica, (*ggg*) ſapiendū temperanter, (*hhh*) pro modo cognitionis, quam cuiq; Deus admenſus eſt: (*iii*) ſi qui minus omnia intelligunt, eorum ferendam imbecillitatem, (*kkk*) ut placide ac ſine jurgiis nobiſcum coaleſcant: (*lll*) ſi qui intelligentia præſtant cæteris, par eſſe, ut & ſtudio erga cæteros excellant, (*mmm*) hos vero, qui aliter aliqua in parte ſentiunt, exſpectandos donec & ipſis Deus veritatem latentem aperiat: (*nnn*) interim, de quibus conſtat, retinenda, & opere implenda. (*ooo*) Nunc ex parte ſciri: (*ppp*) venturum illud ævum, quo omnia certiſſimę cognoſcenda ſint. Etiam hoc rogantur

gantur ſinguli, (*qqq*) ne inutile detineant talentum ſibi concreditum: (*rrr*) ſed omnem impendant operam, ut alios Chriſto acquirant: (*sss*) quam ad rem non tantum abhibendos rectos ſalutareſque ſermones, (*ttt*) ſed & emendatæ vitæ exemplum, ut ex ſervis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat. Poſtremo loco reverſa, unde exierat, ad lectores populares oratio obſecrat eos, (*uuu*) ſi quid hic boni eſt, de eo agant Deo gratias: (*xxx*) ſi quid minus placeat, rationem ut habeant, tum communis naturæ hominum ad multos errores pronæ, tum & loci ac temporis, quo opus hoc effuſum verius, quam elaboratum eſt.

ANNOTATA.

(*a*) VT *puras manus elevent ad Deum illum.*] 1. Tim. II. Jac. IV. 8. Tertullianus Apologetico. *Illuc ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis, quia innocuis: capite nudo, quia non erubeſcimus: denique ſine monitore, quia de pectore, oramus pro omnibus imperatoribus, vitam illis prolixam, imperium ſecurum, domum tutam, exercitus fortes, ſenatum fidelem, populum probum, orbem quietum.*

(*b*) QUI *omnia conſpicua atque inconſpicua fecit ex nihilo.*] Coloſſ. 26. Hebr. XI. 3. Actor. IV. 24. XVII. 24. II. Macc. VII. 28.

(*c*)

(c) CUM *certa fiducia eum curam noſtri gerere.*] 1. Petri III. 12. v. 7.

(d) CUM *niſi ejus permiſſu ne paſſer quidem cadat.*] Matth. x. 29.

(e) AC *ne eos timeant qui tantum corpori nocere poſſunt, præ eo cui & in corpus & in animum æquale jus eſt.*] Matth. x. 28. Lucæ XII. 4.

(f) CONFIDANT *non Deo tantum patri, ſed & Ieſu.*] Joh. XIV. 2. Hebr. IV. 15. 16. Epheſ. III. 12. & 17.

(g) QUANDO *in terris aliud nomen non eſt quod nos ſalvos præſtet.*] Actor. IV. 12.

(h) QUOD *rectè facturos, ſi cogitaverint, non qui illum Patrem, hunc Dominum voce nuncupant, æternum victuros, ſed qui ex eorum voluntate vitam componunt.*] Joh. VIII. 41. & ſequentibus. Matth. VII. 21. Joh. XV. 14. 1. Joh. II. 3. 4.

(i) SANCTUM *illud dogma Chriſti, ut pretioſiſſimum theſaurum, ſollicitè cuſtodire.*] Matth. XIII. 44. 45. 1. Cor. IV. 7. 1. Tim. VI. 20. II. Tim. I. 14.

(k) SÆPE *legere ſacra ſcripta.*] Coloſſ. IV. 16. 1. Theſſ. V. 27. Apoc. I. 3.

(l) NAM *& fideliores fuiſſe eorum ſcriptores & afflatus divini pleniores, quàm ut neceſſaria veritate nos fraudare vellent.*] Tertullianus de hæreticis ſic loquitur in Præſcriptione. *Solent dicere, non omnia Apoſtolos ſciſſe, eadem agitati dementia qua rurſus convertunt: omnia quidem Apoſtolos ſciſſe, ſed non omnia omnibus tradidiſſe: in utroque Chriſtum reprehenſioni ſubjicientes, qui aut minus inſtructos, aut parum ſimplices Apoſtolos miſerit.* Vide & quæ ſequuntur ibidem longè utiliſſima.

(m) SED *adferendum animum paratum obſequio*]

quio.] Joh. VII. 17. v. 44. Matth. XI. 25. Philip. III. 15. II. Petri III. 16. Oseæ XIV. 10.

(n) NIHIL *eorum nos fugiturum quæ credi, sperari, aut fieri à nobis debent.*] II. Tim. III. 15. 16. Joh. XX. 31. I. Petri I. 23.

(o) ATQUE *eo modo ali in nobis & excitari illum spiritum.*] II. Tim. I. 6. I. Thess. v. 19.

(p) QUI *futuræ felicitatis arrhabo est datus.*] Eph. I. 14. II. Cor. I. 22. v. 5.

(q) PRIMUM *in cultu falsorum Deorum.*] I. Cor. VIII. 5. 6.

(r) QUI *nihil sunt nisi vana nomina.*] Ibidem v. 4. & X. 19.

(s) QUIBUS *mali dæmones utuntur.*] I. Cor. X. 20. Apoc. IX. 20.

(t) UT *nos à veri Dei cultu avertant.*] Ephes. II. 2. Apoc. IX. 9. II. Thess. II. 9. Matth. XIII. 19. Ephes. II. 12.

(u) QUARE *non posse nos eorum sacris participare, ita ut simul & Christi sacrificium nobis prosit.*] I. Cor. X. 20.

(x) SECUNDO *in vivendi modo licentioso, nec aliam habente legem quàm à cupiditate dictatam.*] Eph. II. 3. Tit. II. 14.

(y) UNDE *Christianos longissimè abesse oporteat.*] II. Cor. VI. 15.

(z) QUI *non tantùm paganis præstare multum debeant.*] Matth. V. 47. VI. 7. 32.

(aa) SED *& Judæorum legisperitis & Pharisæis, quorum justitia in externis quibusdam factis consistens non sufficit ut ad cœleste regnum perveniatur.*] Matth. V. 20. XXIII. 23. Rom. III. 20. Gal. II. 16.

(bb) NULLO *nunc in pretio esse circumcisionem*

nem manufactam, ſed alteram internam cor-
is.] 1. Cor. VII. 19. Gal. v. 6. VI. 15. Philipp.
II. 3. Epheſ. II. 11. Coloſſ. II. 11. Rom.
I. 29.

(cc) OBSERVATIONEM *mandato-
um Dei.*] 1. Cor. VII. 19.

(dd) NOVUM *opificium*] Galat. VI. 15.

(ee) FIDUCIAM *in diligendo effica-
em.*] Gal. v. 6.

(ff) UNDE *agnoſcantur veri Iſraëlitæ.*] Rom.
IX. 6. 1. Cor. X. 18. Gal. VI. 16. Joh. I. 47.

(gg) MYSTICI *Judæi, hoc eſt Dei
udatores.*] Rom. II. 28. Philo de Allegoriis.
Τοῦ Ἐξομολογουμένου ὁ Ἰούδας σύμβολον.
Judas ſymbolum ejus qui Deum profitetur.

(hh) CIBORUM *diſcrimina.*] Act. X.
13. 14. 15. XV. 19. 20. 1. Cor. X. 25. Coloſſ.
II. 16. 21.

(ii) SABBATA.] Coloſſ. dicto loco.

(kk) DIES *feſtos.*] Ibidem Rom. XIV. 5.

(ll) UMBRAS *eſſe rerum quæ in Chriſto,
& Chriſtianis exſiſtant.*] Coloſſ. II. 17. Hebr.
X. 1.

(mm) PRÆDICTUM *à Domino Ieſu,
venturos quoſdam poſt ſua tempora qui ſe à Deo
miſſos mentirentur.*] Joh. v. 43. II. Theſſ. II.
9. Matth. VII. 15. XXIV. 11. Marci XIII. 22.
1. Joh. IV. 1.

(nn) SED *etiamſi Angelus de cœlo veniret,
non recipiendum eſſe dogma aliud.*] Gal. I. 8.

(oo) QUAM *illud Chriſti tantis teſtimoniis
probatum.*] 1. Joh. v. 7. 8. Hebr. II. 9. XII.
1. Joh. I. 7. 32. v. 32. 37. 39. 46. Luc. XXIV.
27. Actor. II. 22. 32. X. 43.

(pp) OLIM *quidem Deum multis variiſque
modis*

modis allocutum pios, qui fuerunt, postremo autem voluisse eum nos compellare per filium suum.] Heb. I. 2.

(*qq*) RERUM *omnium Dominum.*] 1. Cor. xv. 27. Hebr. II. 5.

(*rr*) SPLENDORIS *paterni effulgentia substantiæ ejus expressam imaginem.*] Hebr. I. 3.

(*ss*) PER *quem condita sunt quæ fuerunt aut erunt.*] Ibidem. Coloss. I. 16.

(*tt*) QUI *suo imperio agit ac fert omnia.* Hebr. I. 3. Apoc. I. 5.

(*uu*) ET *expiatis peccatis nostris ad dextram Dei sublatus.* Heb. I. 3. IX. 12. Matth. XX. 28. I Joh. II. 2. IV. 10. Matth. XXVI. 64. Marci XVI. 19. Act. II. 33. 34. VII. 55. 56. Rom. VIII. 34. Ephes. I. 20. Coloss. III. I. Hebr. VII. I. X. 12. XII. 5.

(*xx*) DIGNITATEM *supra Angelos assecutus est.*] 1. Petri III. 22. Hebr. I. 13. Ephes. I. 21.

(*yy*) QUO *proinde legis auctore nihil potest expectari magnificentius*] Heb. II. 3, 4, 5, 6. 7, 8, III. 3, 4, 5, 6.

(*zz*) ARMA *Christi militibus assignata.*] Rom. XIII. 12. II. Cor. VI. 7. V. 4. Ephes. VI. II. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18.

(*aaa*) PRO GALEA.] Vide præter dictum ad Ephesios locum. I. Thess. V. 8.

(*bbb*) PRO *lense verò.*] Vide præter dictum locum Eph. VI. 17. Heb. IV. 12. Apoc. I. 16.

(*ccc*) AD *mutuam concordiam, quam Christus abiens suis tam serio commendavit.*] Joh. XIV. 27. XIII. 34. 35. XV. 12. 17. XVII. 20. & sequentibus. XX. 19. 26. I. Joh. I. 23. Adde Ephes.

Ephes. III. 14. & sequentibus, VI. 16. Heb. XIII. 20. Matt. V. 9.

(ddd) NON *multos inter nos esse doctores debere, sed unum Iesum Christum.*] Matth. XXIII. 8. Jacobi III. 1.

(eee) OMNES *Christianos in idem nomen baptizatos.*] Rom. VI. 3. 4. 1. Corinth. I. 13. 15. Gal. III. 27. Eph. IV. 5. Coloss. II. 12.

(fff) QUARE *non debere inter nos sectas esse & scissuras.*] 1. Corinth. I. 10. XI. 18. XII. 25.

(ggg) SAPIENDUM *temperanter.*] Rom. XII. 3. 16. 1. Corinth. IV. 6.

(hhh) PRO *modo cognitionis, quam cuique Deus admensus est.*] Dicto loco ad Romanos & XII. 6. II. Cor. X. 13. Ephes. IV. 7. 15. 16.

(iii) SI *qui minus omnia intelligant, eorum ferendam imbecillitatem.*] Rom. XIV. XV. 2. I. Cor. VIII. 7.

(kkk) UT *placidè at sine jurgiis nobiscum coalescant.*] Rom. XIV. 1. II. Cor. XII. 20. Gal. V. 20. Philipp. I. 16. II. 3. 15. I. Cor. XI. 16.

(lll) SI *qui intelligentia præstent cæteris, par esse ut & studio erga cæteros antecellant.*] Rom. VIII. 1. 2. 3. 9. XII. 8. XIII. 3. 14. 16. I. Cor. XIII. 2. II. Cor. VI. 6. VIII. 7. II. Petri I. 5. 6.

(mmm) HOS *verò, qui aliter aliqua in parte sentiunt, expectandos, donec & ipsis Deus latentem veritatem aperiat.* Philip. III. 15. Ephes. IV. 2. I. Cor. XIII. 4. 7. I. Thess. V. 14. II. Cor. VI. 6. Galat. V. 22. Coloss. III. 11. II. Tim. IV. 2. Luc. IX. 54. 55.

(nnn) INTERIM *de quibus constat retinenda*

tinenda & opere implenda.] Philip. III. 16. Jacobi I. 22. 23. 24, 25.

(*ooo*) NUNC *ex parte sciri.*] 1. Cor. XIII. 9. 12.

(*ppp*) VENTURUM *illud ævum, quo omnia certissimè cognoscenda sint.*] Ibidem v. 10. 12. 1. Joh. III. 2. Matth. v. 8.

(*qqq*) NE *inutile detineant talentum sibi concreditum.*] Matth. XXV. 15. & sequentibus.

(*rrr*) SED *omnem impendant operam ut alios Christo acquirant.*] 1. Cor. IX. 19, 20, 21, 22.

(*sss*) QUAM *ad rem non tantum adhibendos rectos salutaresque sermones.*] Gal. VI. 6. Eph. IV. 29. II. Tim. I. 13. Tit. II. 8.

(*ttt*) SED *& emendatæ vitæ exemplum, ut ex servis de bonitate Domini, & ex actionibus de legis puritate judicium fiat.* I. Pet. III. I. 16. Ephes. VI. 6. II. Tim. II. 24. I. Pet. II. 12. Ephes. IV. I. Philip. I. 27.

(*uuu*) SI *quid hic boni est, de eo Deo agant gratias.*] Jac. I. 17. II. Thess. I. 3. I. Cor. I. 4.

(*xxx*) SI *quid minus placeat, rationem ut habeant, tum communis naturæ ad multos errores pronæ.*] Jac. III. 2. Gal. VI. I. 2.

FINIS.

F133432

A

Animae immortalitas probatur 115.120

Christum xtianorum esse Messiam 332.337
objicitur: 285.350

Deum esse: probatur p. 11:
Objectiones solvuntur p. 12
Deus est unus 14

Lex perpetua quo sensu 306

Providentiam esse probatur 21:24

Resurrectio corporis ejusdem possibilis 151
136

Spiritus ad sensum verbum dei patet
Ex miraculis 132. 23. 270. 297.
Ab auctoribus 136
Ex propagatione admirabili [illegible]
186. 192. 194
Ex martyrio 195
Ex repugnantia cum scripsis 222
Ex predictionibus 275
Objicitur scandalum crucis xli 285. 350

133942

G2103.2